2
1980

létünk

társadalom
tudomány
kultúra

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

X. évfolyam, 2. szám, 1980. március—április

„Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához. Előszó. 1859.

Forum Könyvkiadó, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav Martin magiszter
Molnár Irén
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád György magiszter
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav Martin magiszter
Dr. Mirnics József
Vladimir Popin
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

Megbízott szerkesztő Azucki Lívia
Szerkesztőségi titkár
Terényi Zsófia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum nyomdájában, Újvidéken
A szám kéziratának leadási ideje 1980. márc. 31.

Megjelent 1980. június 28.
YU ISSN 0350-4158

TARTALOM

Aleksandar Đurđev A község szerepe a társadalmi tervezésben 295

Szecsei Mihály A társadalmi tervezési rendszer szocialista önigazgatási koncepciója 313

Molnár Géza Nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatása a statisztika adatainak tükrében 329

Čedomir Torbica A valódi munkanélküli szakkáder összetétele és átképzésének, felkészítésének szükségessége Vajdaságban 347

Laki László A társadalmi beilleszkedés problémái 356

Szenes György Szabadka a Vajdaság keretében 368

Árokszállási László Rosa Luxemburg felhalmozásról szóló elmélete 392

Nenad Vunjak A tőkés rendszer gazdasági céljától az önigazgatású gazdaság céljáig 408

Hunyadi Anikó Döntési táblázatok az adatfeldolgozási folyamatok leírásának és a rendszerszemléletű termelés vezetésének segédeszközei 421

Edvard Kardelj 1910—1979

Edvard Kardelj A szocialista demokrácia a jugoszláv gyakorlatban 439

Edvard Kardelj Cikkek az uzsicei Borbából 473

Jelen és múlt

Ivan Laća A titói pártkoncepció 485

Külpolitikai szemle

Bálint István Magyarország alkalmazkodik az új gazdasági helyzethez 501

Könyv- és folyóiratszemle

Bajagić Veronika Dr. Branko Prnjat: Kulturna politika 511

Molnár Verona A legfontosabb optimumszámítási modellek 514

Stangl Eleonóra A Pregled 1979. 11—12. számának bemutatása 517

Tóth-Bagi Edit A reklám mint tömegkommunikációs eszköz — A Belgrádi Rádió harmadik műsorában elhangzott adás szöveggyűjteményének ismertetése 519

Szilágyi Károly KÖNYVÚJDONSÁGOK — A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója 522

Aleksandar Đurđev

A KÖZSÉG SZEREPE A TÁRSADALMI TERVEZÉSBEN

Az önigazgatású tervezés alkotmányosan meghatározott vázlatának kidolgozására A társadalmi tervezési rendszer alapjairól és a Jugoszlávia társadalmi tervéről szóló törvény[1], valamint a szocialista köztársaságok és az autonóm tartományok megfelelő törvényeinek a meghozatalával került sor.[2] Ezek a törvények meghatározták az összes önigazgatási alapszervezet, közösség és társadalmi-politikai közösség, valamint község társadalmi tervezésének a céljait, hordozóit, elveit, módját és más jelentős kérdéseit.

A községi társadalmi terv szerepe a községnek az ország alkotmányos rendszerében elfoglalt helyéből és betöltött szerepéből következik.

A község társadalmi terve hangolja össze a munkások és az összes dolgozó gazdasági, társadalmi, művelődési, lakás- és egyéb szükségleteiben jelentkező anyagi és más viszonyokat, amelyekről ők maguk döntenek a társult munka alap- és egyéb szervezeteiben, a helyi közösségekben és az önigazgatási érdekközösségekben.[3]

A község társadalmi terve „nem csupán a társadalmi újratermelés anyagi folyamatának az összehangolása és irányítási eszköze, hanem a munkásosztály eszköze is az önigazgatáson alapuló szocialista termelőviszonyok és az összes társadalmi-gazdasági viszony újratermeléséért folyó küzdelmében".[4] Ez egyezteti össze és irányítja a legkülönbözőbb érdekek érvényesítését és szükségletek kielégítését az anyagi és társadalmi-gazdasági viszonyokat, amelyeket dolgozóink, lakosságunk, önigazgatási szervezetei és közösségei csak községi szinten elégíthetnek ki önigazgatási alapon és ésszerűen.

A község társadalmi terve nem egy sajátos községi centralizmus erősítésének az eszköze. Éppen ellenkezőleg, a tervezés alanyai ezáltal csak azokat a tevékenységeiket, érdekeiket és szükségleteiket egyeztetik össze, amelyek a községen belül valósulhatnak meg. Az önigazgatási alapszervezetek, közösségek és a tervezés többi hordozója minden egyéb tevékenységét, érdekét, jogát és kötelességét a szélesebb társadalmi-politikai

közösségekben valósítja meg, a szövetség, a köztársaságok, illetve az autonóm tartományok társadalmi tervének az alapjairól szóló társadalmi megállapodás keretében.

A községi önigazgatású társadalmi tervezés összetett folyamat, ezért módszertani szempontból három szakaszra oszthatjuk:

1. a tervek alapjával kapcsolatos önigazgatási megegyezés és megbeszélés szakaszára,
2. a terv és a megfelelő dokumentumok, aktusok meghozatalának a szakaszára és
3. a terv teljesítésének és figyelemmel kísérésének szakaszára.

Gyakorlati és szervezési szempontból vizsgálva az önigazgatású társadalmi tervezés[5] a községekben az alábbi tevékenységekre oszlik:

1. a társadalmi terv előkészítése,
2. összehangolása,
3. kidolgozása,
4. meghozatala és
5. megvalósítása.

Az önigazgatású társadalmi tervezés rendszerében két tervcsoportot különböztetünk meg:

1. az önigazgatási szervezetek és közösségek,
2. valamint a társadalmi-politikai közösségek terveit.

Tartamukat tekintve a tervek rövid-, közép- és hosszú távlatúak lehetnek.

A középtávú terv a község gazdasági és társadalmi tervének általános terve, amelyet öt évre hoznak meg. Ez az általános társadalmi terv. A társadalmi tervezést végzők középtávú terveket hoznak ugyanerre az időszakra.

A község középtávú terve a hosszú távú célok és fejlődési irányzat megvalósulási lehetőségének a közös kiértékelésén alapul. A községek középtávú terveinek a meghatározásához a hosszú távú tervek, illetve a község hosszú távú fejlődésének a vázlata képezi a kiindulópontot.

A hosszú távú községi terveket, illetve a község hosszú távú fejlődésének a vázlatát tíz vagy még több évre hozzák meg. Ezek a tervek állapítják meg:

1. a község általános fejlődési irányvételét,
2. fejlődésének hosszú távú céljait és terveit,
3. a termelőerők szerkezetének a változásait és
4. a szocialista önigazgatáson alapuló termelési viszonyok fejlődését a községben.

A községi társadalmi terv szerepe

Vajdaság SZAT társadalmi tervezésről szóló törvényének a 39. szakasza szerint a községi társadalmi terv biztosítja:

1. A szocialista önigazgatáson alapuló társadalmi-gazdasági viszonyok létrejöttét, amelyek lehetővé teszik, hogy a dolgozók jövedelmet valósítsanak meg, kielégítsék személyi, közös és általános társadalmi szükségleteiket a társultmunka-szervezetekben, az önigazgatási érdekközösségekben, a helyi közösségekben és az alapvető társadalmi-politikai közösséget képező községben;

2. a dolgozók jogainak gyakorlását és kölcsönös felelősségének tiszteletben tartását mindazokban a társult munka szervezeteiben, amelyekben jövedelemmel rendelkeznek, ellenőrzik annak alakulását az újratermelési folyamatban, irányítják a termelőerők és a szocialista önigazgatási viszonyok fejlődését saját közvetlen és közös érdekeikkel összhangban;

3. a munkatermelékenység növelését, az egyenjogú munkafeltételek és jövedelemszerzés kialakulását, a munkások és az összes dolgozó társadalmi és anyagi biztonságát, népeink és nemzetiségeink jogainak a fejlődését az élet és a munka minden területén;

4. a termelés és a szolgáltatások fejlődéséhez szükséges feltételeket mindazokban az ágazatokban, amelyekben köztulajdonban levő munkaeszközöket használnak;

5. a gazdasági és társadalmi fejlődés irányítását és összeegyeztetését, valamint a foglalkoztatás és a dolgozók életszínvonalának az állandó növeléséhez szükséges feltételek létrejöttét;

6. az anyagi és egyéb viszonyok összehangolását a munkások és a dolgozók gazdasági, társadalmi, kulturális, lakás és más szükségleteinek a kielégítése során ők döntenek a társult munka alap- és egyéb szervezeteiben, a község területén levő helyi közösségekben és azokban az önigazgatási érdekközösségekben, amelyekbe bekapcsolódnak.

A terv készítői

A terv készítőit két általános csoportba sorolhatjuk:

a) a terv elsődleges készítői (közvetlen befolyásuk van a nemzeti jövedelem alakulására) és

b) a terv másodlagos készítői (az előző besorolásból kimaradottak).[6]

A terv elsődleges készítőinek csoportjába tartoznak:

1. az anyagi termeléssel foglalkozó társultmunka-szervezetek,
2. a társadalmi tevékenységgel foglalkozó társultmunka-szervezetek,
3. a helyi közösségek és
4. az összes társadalmi-politikai közösség.

Ezek szerint a község a terv elsődleges készítői közé tartozik.

A terv többi elsődleges készítőihez hasonlóan ő hozza meg a végleges döntést a területére vonatkozó társadalmi tervről.

A tervezés másodlagos készítői azok a „társadalmi alanyok, amelyek csak meghatározott érdekek útján kötődnek a tervhez, illetve amelyek abban érdekeltek, hogy nagy vonalakban milyen lesz a társadalmi-gazda-

sági fejlesztési politika. Itt az ágazati társulásokra és a különböző sajátos csoportosulásokra gondolok, amelyekben a társultmunka-szervezetek nem állnak közvetlen kapcsolatban, nem függnek egymástól kölcsönösen a jövedelemszerzést és -elosztást illetően, hanem csak közvetetten, azaz az össztársadalmi munka eredménye által".[7]

Emellett a tervezésben másodlagosan részt vehetnek a gazdasági kamarák, a társulások, a társadalmi-politikai szervezetek és más jogi személyek.

A községi társadalmi terv tartalma

A községi társadalmi terv általános tartalmát A társadalmi tervezési rendszer alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről szóló törvény 98. szakasza szabályozza. A Vajdaság SZAT társadalmi tervezésről szóló törvénye ezt a kérdést pontosan körülhatárolta és kijelölte, hogy a községi társadalmi terv mit tartalmaz:

„1. A szocialista önigazgatású társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődését és ennek alapján a község társadalmi és gazdasági fejlődésének az összeegyeztetését és irányítását;

2. a munka és a jövedelem társítását a társult munka anyagi alapjának erősítése, a termelőerők fejlesztése és az életszínvonal emelése végett, az egyéni és társadalmi munkatermelékenység fokozását a foglalkoztatás növelése érdekében;

3. a bővített újratermelés fejlődési körülményeinek, lehetőségének és szükségességének a meghatározását;

4. az oktatás, a tudomány, a művelődés, az egészségügy, a szociális és gyermekvédelem, valamint más társadalmi tevékenységek céljait és feladatait, a fejlődésükhöz szükséges anyagi és egyéb kereteket, és fejlődésüknek a gazdasági fejlődéssel való összehangolását;

5. a társultmunka-szervezetek, a dolgozók, a község lakossága és a községi illetőségű önigazgatási érdekközösségek általános és közös fogyasztásával kapcsolatos kötelességek mércéit;

6. a munkásság és a dolgozók munkával kapcsolatos élet- és társadalmi szükségleteinek és érdekeinek a megállapítását, akik ezeknek az általános érdekeknek és szükségleteknek az alapján határozzák meg a község összeegyeztetett gazdasági és társadalmi fejlesztésének a politikáját;

7. a kommunális tevékenység, a lakásépítés, a terület- és városrendezés fejlesztését, a közhasználatban levő földterület és javak kihasználását, valamint a község dolgozóinak és lakosságának az élete és munkája szempontjából jelentőséggel bíró tevékenységek fejlesztését;

8. a területfejlesztés általános irányvételét és feltételeit;

9. a fejlődés lehetőségeinek a meghatározását és a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódást;

10. a környezetvédelmet és fejlesztését;

11. a népeink és nemzetiségeink gazdasági és társadalmi egyenrangúságának feltételeit;

12. az ország védelmi képességének és társadalmi önvédelmének az erősítését;

13. a helyi közösségek fejlesztését;

14. a községközi együttműködés előmozdítását;

15. a köztulajdonban levő munkaeszközökkel végzett egyéni munka fejlesztési lehetőségeinek meghatározása, társítása és a társult munkával való összekapcsolása;

16. a község kötelességeit, amelyeket a tartomány társadalmi tervének az alapjáról szóló megegyezésekkel és az önigazgatási szervezetek és közösségek terveinek alapjairól szóló önigazgatási megegyezésekkel vállalt magára.

A község társadalmi terve tartalmazza a terv alapjaival kapcsolatos megbeszélésekből származó kötelességeket és azokat a sajátos feladatokat, amelyeket meghatározott szervezetek a beleegyezésük alapján vállaltak magukra a közösen megállapított fejlesztési célok eléréséért.

A községi társadalmi terv tartalmazza azoknak az intézkedéseknek az irányelveit és kereteit, amelyeket a községi szervek jogaikkal és kötelességeikkel összhangban állapítanak meg a község szabályzata és az alkotmány alapján, meghozatalukra az összeegyeztetett közös célok, valamint az önigazgatási szervezetek és közösségek céljainak a megvalósítása érdekében kerül sor." (Vajdaság SZAT társadalmi tervezésről szóló törvénye, 41. szakasz.)

Előkészületek a községi társadalmi terv kidolgozására

A község társadalmi tervének kidolgozásához szükséges előkészületeket a községi küldött-testület (a végrehajtó tanács, a végrehajtó bizottság) irányítja. A végrehajtó szerv állapítja meg a társadalmi terv előkészítésének a munkatervét, megszervezi és irányítja a terv előkészítésén dolgozó szervek és szolgálatok munkáját, megbeszéléseket szervez a terv alapjairól és lehetővé teszi a terv alapjaival kapcsolatos megegyezésbe foglalt kötelességek összeegyeztetését. Ez a terv határozza meg a terv kidolgozását és a meghozatalához szükséges elemeket.

A községi társadalmi tervek ismertetett előkészítési módja azonos a köztársaságok, illetve tartományok, városi és regionális közösségek terveinek az előkészítésével.

A község társadalmi terve előkészítésének a munkatervét a községi küldött-testület végrehajtó szerve állapítja meg. A munkaterv kialakításában részt vesznek a gazdasági kamara és a társadalmi-politikai szervezetek is. A munkaterv lehetővé teszi, hogy a tervek előkészítésének tervezési folyamatában, az önigazgatási megegyezések megkötésében és a terv alapjairól szóló megállapodásokban résztvevők tevékenysége egy-

idejű, párhuzamos és összeegyeztetett legyen. Ily módon lehetővé válik az önigazgatási tervezési folyamat egyidejűségének és folyamatosságának a megvalósítása.

Mivel a községi társadalmi tervet a terv alapjairól szóló előzetes megbeszélés vagy megbeszélések, az önigazgatási alapszervezetek és közösségek terveinek alapjairól szóló önigazgatási megegyezések, valamint konkrét terveik alapján hozzák meg, ezért lehetővé kell tenni a tervek alapjaival kapcsolatos önigazgatási megegyezések és megállapodások idejekorán való megkötését. Ilyen értelemben az igazgatási szerveknek és az önigazgatási alapszervezetek és közösségek, valamint községi szervek más meghatalmazott szerveinek idejekorán hozzá kell látniuk a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és megállapodások előkészítéséhez, megszervezéséhez és lebonyolításához. Ebben az időszakban kiemelt fontosságúak az alábbi ügyek:

— a tervdokumentáció szakmai és elemző jellegű előkészítése;
— a folyamatban levő terv megvalósításának az elemzése;
— a jövőbeli fejlődési lehetőségek áttekintése;
— a tervezéssel foglalkozó összes tényező közötti szoros együttműködés;
— a dolgozók és a társadalmi-politikai szervezetek idejekorán való és intenzív tájékoztatása a tervek előkészítéséhez és meghozatalához szükséges összes tényezőről és
— a tervszolgálatok erősítése, a tervből eredő feladatok elvégzésére való felkészítése.

A község társadalmi terve előkészítésének a munkatervében határozzák meg:

1. a fejlődés elemzésének az előkészítéséért felelős szerveket;
2. a községi társadalmi terv alapjairól szóló megbeszélésekhez szükséges anyagnak az összes érdekelthez való eljuttatásának határidejét;
3. a megbeszélésekben részvevő szervek és szolgálatok feladatai és kötelességei, valamint azok végrehajtásának határidejét;
4. a terv, illetve a terv vázlatának és a tervjavaslatnak az előkészítéséhez szükséges irányelvek kidolgozásáért felelős szerveket és
5. a községi társadalmi terv idejében való kidolgozásának, összeegyeztetésének és meghozatalának a határidejét.

A községi küldött-testület illetékes szerve köteles idejekorán kezdeményezni, megszervezni és irányítani a községi terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és megállapodások előkészítését.[8] Ugyanakkor az illetékes szerv köteles a társadalmi terv előkészítése során megfelelő javaslatokat tenni a tervezőknek, hogy elősegítse az egyes terveknek az általános társadalmi szükségletekkel, érdekekkel és fejlesztési célokkal való összeegyeztetését. Az említett szerv köteles idejében ismertetni a dolgozókkal és a társadalmi-politikai szervezetekkel a községi társadalmi terv előkészítéséhez és meghozatalához szükséges adatokat.

Az összes társultmunka-szervezet, helyi közösség, önigazgatási érdek-

közösség és egyéb önigazgatási szervezetek, valamint közösségek törvényes kötelezettségeiknek megfelelően állapítják meg a következő tervidőszak fejlesztési terveinek előkészítéséhez való hozzájárulásuk munkatervét.

A községi társadalmi terv előkészítéséről szóló határozatot a községi küldött-testület hozza meg, végrehajtó szerve javaslatára. A határozat kijelöli annak időpontját, hogy a végrehajtó szerv meddig köteles a községi küldött-testület elé terjeszteni a tervvázlatot, illetve a tervjavaslatot. A községi küldött-testületnek ugyanez vagy egy külön határozata szabályozhatja a községi terv alapjairól szóló tervek és megbeszélések előkészítésével kapcsolatos irányelveket.[9]

A községi társadalmi terv előkészítéséről a községi küldött-testület végrehajtó szerve gondoskodik. A végrehajtó szerv ennek érdekében:

— meghatározza a tervelőkészítési munkatervet;

— megszervezi és irányítja a terv előkészítésében részvevő szervek és szolgálatok munkáját;

— feltételeket teremt a terv alapjairól szóló megbeszélésekhez;

— meghatározza, hogy a község részéről ki vegyen részt a megbeszélésekben;

— irányítja és összeegyezteti az összes tevékenységet;

— lehetővé teszi a terv alapjairól szóló megbeszélések során meghatározott kötelességek összeegyeztetését.

A tervelőkészítés munkatervének az idejekorán való összeegyeztetéséért, a terv alapjairól szóló megbeszélésekért, valamint a társadalmi tervvázlat és a tervjavaslat előkészítéséért, idejében való beterjesztéséért a községi küldött-testület végrehajtó szerve a felelős.[10]

A községi társadalmi terv előkészítésének a munkatervében határozzák meg:

— az eltelt időszak fejlődése elemzésének és a jövőbeli fejlődés vázlatának, valamint más elemző és dokumentációs anyagoknak az előkészítéséért felelős szerveket;

— a terv alapjáról szóló megbeszélések anyagának a résztvevőkhöz való eljuttatásának a határidejét;

— a megbeszélésekben részvevő szervek és szolgálatok feladatait és kötelességeit, valamint azok teljesítésének határidejét.[11]

A községi küldött-testület végrehajtó szerve értesíti a községi küldött-testületet a terv alapjairól szóló megbeszélések eredményeiről, valamint minden más olyan jelentős kérdésről, amely a tervelőkészítésre vonatkozik. A társadalmi terv előkészítésének folyamán a végrehajtó szerv a községi küldött-testület irányelveihez tartja magát.[12]

A községi küldött-testület köteles meghozni a társadalmi terv előkészítésének az irányelveit. Ezeket az irányelveket a községi küldött-testületnek egy évvel a folyó társadalmi terv lejárta előtt kell meghoznia.[13]

A terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezéseket és megállapodáso-

kat a társadalmi tervezés megfelelő szervei kötik meg.[14] Ezek a dokumentumok:

1. határozzák meg részletesen a fejlesztési politikát,
2. a fejlesztési programot és
3. a fejlesztési program megfelelő irányelvek és intézkedések általi megvalósítását.

Ezek szerint a munka- és fejlesztési tervek mellett tervdokumentumnak számítanak a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és megállapodások is. Ezek a dokumentumok között szilárd tartalmi és funkcionális kapcsolat áll fenn.

A községi társadalmi terv előkészítésének, meghozatalának és teljesítésének folyamatában a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és megállapodások képezik az önigazgatású tervezés általánosan demokratikus, jogi és szervezési eszközét. Az önigazgatási egyezmények és megállapodások szabadon és önkéntes alapon megkötött sajátos jellegű szerződések, amelyek csak aláíróikat kötelezik.

A terv alapjairól szóló önigazgatási egyezmények és megállapodások bilaterális és multilaterális jellegű társadalmi szerződések. Rendkívül nagy a jelentőségük a kölcsönös munkamegosztásban, a szakosításban, a kooperációban, a jövedelmi viszonyok fejlesztésében, az önigazgatáson alapuló integrációban és a megfelelő fejlesztési feladatoknak a tervidőszakban való teljesítésében.

A községi terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és megállapodások minden társadalmi-politikai közösségben lényeges elemei az önigazgatású társadalmi tervezésnek. „Ezek határozzák meg a tervezés jellegét és a velejáró társadalmi tevékenységet. Nélkülük nincsenek önigazgatású társadalmi tervek. Ezek képezik a társadalmi valóság kölcsönösen ellentmondásos érdekeinek a megoldási módját."[15]

A társultmunka-alapszervezetek kötelesek előkészíteni a községi társadalmi terv alapjairól szóló megbeszélések elemeit.[16]

A községi társadalmi terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és megállapodások során demokratikus légkörben és egyezményesen határozzák meg a tervezést végző összes tényező feladatait és egymás közötti viszonyait. Ily módon az önigazgatási megegyezések és megállapodások reális alapot képeznek a községi társadalmi terv meghozatalához.

A terv alapjaival kapcsolatos önigazgatási megegyezéseknek és megállapodásoknak világosaknak és precízeknek kell lenniük. Ezekben nyernek megfogalmazást mindazok a közös érdekek és célok, amelyekért megkötik őket és általuk szabályozzák az említett közös érdekek és célok elérését.[17] A községi társadalmi terv alkotórészét csak azok az önigazgatási megegyezések és megállapodások képezhetik, amelyek valamennyi aláíró közös megegyezésével jöttek létre.

A községi terv alapjaival kapcsolatos önigazgatási megegyezéseket és megállapodásokat írásban kötik meg.[18]

A községi társadalmi terv alapjairól szóló megbeszélések lebonyolítá-

sáról és a kitűzött feladatok idejekorán való végrehajtásának a határidejéről a községi küldött-testület végrehajtó szerve gondoskodik. Ugyanakkor a végrehajtó szerv serkentőleg hat a társultmunka-szervezeteknek, a helyi közösségeknek, az önigazgatási érdekközösségeknek, valamint más önigazgatási szervezeteknek és közösségeknek a terveivel kapcsolatos önigazgatási megegyezéshez fűződő tevékenységére.

A községi küldött-testület végrehajtó szerve a községi társadalmi tervnek az eltelt időszakban való teljesítéséről és a fejlesztési lehetőségekről készített elemzések, valamint a társultmunka-szervezetek, helyi közösségek, önigazgatási érdekközösségek és egyéb önigazgatási szervezetek és közösségek terveinek alapjaival kapcsolatos önigazgatási megegyezések alapján határozza meg a társadalmi terv alapjairól szóló megállapodás javaslatát.

A végrehajtó szerv az általános irányelvek javaslatát, a következő tervidőszak gazdaságpolitikájának és fejlesztési irányvételének a keretét terjeszti be a községi küldött-testület elé, hogy megfelelő feltételek jöjjenek létre a megállapodás meghozatalához. Ezeket a dokumentumokat a jóváhagyásra váró megállapodás javaslatával együtt a községi küldött-testület ülésén dolgozzák ki végleges formában.

A községi társadalmi terv alapjaival kapcsolatos megállapodást, illetve megállapodásokat a községi küldött-testület illetékes szervei, a társultmunka-szervezetek, a községi vagy regionális gazdasági kamara, a helyi közösségek, az önigazgatási érdekközösségek, a bankok és egyéb önigazgatási szervezetek és közösségek hozzák meg. Ezzel az önigazgatási eljárással a megállapodás résztvevői gyakorlati kötelezettségeket vállalnak magukra.

A községi társadalmi terv alapjaival kapcsolatos megállapodás, illetve megállapodások az összes önigazgatási alapszervezet és közösség terveinek az alapjairól szóló önigazgatási megegyezéseken alapulnak. Az önigazgatási szervezetek és közösségek önigazgatási megegyezéseinek az elemei nemcsak a község társadalmi tervének az alapjairól szóló megállapodás szerves részeivé válnak, hanem a szélesebb társadalmi-politikai közösségekéivé is.

A községi társadalmi terv meghozatala

A községi társadalmi terv vázlatát és javaslatát a községi küldött-testület végrehajtó szerve készíti elő, a terv alapjairól szóló egy vagy több megállapodás alapján. A társadalmi terv vázlatát és javaslatát a végrehajtó szerv juttatja el a községi küldött-testülethez.[19]

A községi küldött-testület végrehajtó szerve a községi társadalmi terv vázlatának és javaslatának a beterjesztésekor értesíti a községi küldött-testületet a közös érdekek és célok meghatározásának az összes lényeges kérdéséről, amelyeket a következő tervidőszakban kell megvalósítani, de

amelyekről nem született megállapodás az önigazgatású tervezés alanyai között. Amennyiben ezekben a kérdésekben nem jön létre megállapodás a társadalmi terv meghozására kijelölt időpontig, akkor a községi küldött-testület megfelelő intézkedéseket tehet az alkotmány és a törvények alapján.

A község társadalmi terve a következőket tartalmazza:

— a társultmunka-alapszervezetek terveit,

— a társadalmi tevékenységgel foglalkozó társultmunka-alapszervezetek terveit,

— az általános társadalmi érdekű tevékenységet végző társultmunka-alapszervezetek terveit,

— a munkaszervezetek terveit,

— az összetett társultmunka-szervezetek terveit,

— a társultmunka-alapszervezetek közösségének a terveit,

— a bankok és más pénzügyi szervezetek terveit,

— a vagyon- és személybiztosítási közösségek terveit,

— az önigazgatási érdekközösségek terveit,

— a földművesszövetkezetek és a földművesek egyéb társulási formáinak a terveit,

— a társastermelők munka- és alapszervezeteinek a terveit,

— a kisipari és egyéb szövetkezetek terveit,

— a szerződéses társultmunka-szervezetek terveit és

— a helyi közösségek terveit.

(Vajdaság SZAT társadalmi tervezésről szóló törvénye, VSZAT Hivatalos Lapja, 1978., 25. szám, 21—35. és 37. szakasz; valamint Törvény a társadalmi tervezési rendszer alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja, 1976., 6. szám, 76. szakasz.)

A községi önigazgatási tervezés valamennyi hordozója kifogást emelhet a községi küldött-testületnél, ha úgy véli, hogy a községi társadalmi tervben kijelölt kötelességek és feladatok nincsenek összhangban a terv alapjairól szóló megállapodásból következő kötelességekkel és feladatokkal, illetve a törvénnyel.

A beterjesztett ellenvetések megvitatását követően a községi küldött-testület határozatot hoz, amiről értesíti az ellenvetés beterjesztőjét.

A községi társadalmi terv kidolgozásának az előkészítésekor és meghozatalakor felhasználják a tudományos kutatómunka eredményeit és szocialista önigazgatású társadalmunk gyors fejlesztésének a szolgálatába állítják.

Az általános honvédelem fejlesztési terve a községben

A községi társadalmi terv magába foglalja az általános honvédelemnek az illető község területére vonatkozó fejlesztési tervét is. Az általános

honvédelem terve határozza meg az általános honvédelem alanyainak céljait és feladatait. Ugyanakkor ez a terv szabályozza az általános honvédelem fejlődéséből adódó tervszerű feladatok megvalósításához szükséges anyagi eszközöket mind a községben, mind a szélesebb társadalmi-politikai közösségekben.

A községi középtávú fejlesztési tervvel együtt hozzák meg a község honvédelmének tervét, illetve fejlesztési tervét. Ez a terv szintén ötéves időszakra készül. A középtávú fejlesztési terv meghozatalával egyidőben kötik meg a községben a honvédelmi szükségletek pénzeléséről szóló társadalmi megállapodásokat és önigazgatási megegyezéseket a védelem és a fejlődés tényezői között. Ezáltal az aláírók kötelezik magukat, hogy jövedelmüknek a megállapodásokban előírt százalékát erre a célra fordítják. Ezeknek az eszközöknek egy részét a községi honvédelmi önigazgatási alapba társítják, míg más részét a honvédelem tényezői tartják meg saját honvédelmi előkészületeik pénzelésére.

Tervezés a városi közösségben

A város és a regionális közösségek tervezésének a módszerei azonosak a község tervezésével.

A városi közösség községei megállapodásban szabályozzák, hogy mely szerepkörüket ruházzák át a városi közösségre.

A városi közösség tervezési jogai és kötelezettségei az alábbiakban nyilvánulnak meg:

1. a városi közösség tervének előkészítéséről szóló határozat és a munkaterv meghozatalában;
2. a tervelőkészítés és a terv alapjaival kapcsolatos megállapodás irányelveinek a meghatározásában;
3. a városi közösség és a köztársaság, illetve a tartomány terveinek alapjairól szóló megállapodások megkötésében;
4. a városi közösség társadalmi tervének alapjairól szóló megállapodás előkészítésének kezdeményezésében, megszervezésében és lebonyolításában;
5. ezenkívül megfelelő javaslatokat terjeszt be a társadalmi tervezés hordozói elé az egyes terveknek a közösségi, illetve társadalmi érdekekkel és célokkal való összeegyeztetése végett.

A közösség végrehajtó szerve a tervidőszak folyamán kezdeményezi a terv teljesítését szorgalmazó megállapodások megkötését.

Gondoskodik arról, hogy a tervteljesítés folyamán a társadalmi tervezés hordozóinak rendelkezésére álljanak a terv megvalósításához és az intézkedések meghozatalához általános irányvételként szolgáló elemző dokumentációs anyagok.

Ügyel arra, hogy ha lényeges eltérés mutatkozik a tervben megállapított célok és feladatok megvalósításában, akkor elemezzék és határozzák

meg az eltérések okait és következményeit, valamint hogy erről idejekorán értesítsék a tervezőket és a terv módosítását, kiegészítését javasolják.

A közösség végrehajtó szerve köteles megszervezni a közösség társadalmi tervének alapjairól szóló megállapodásból következő tervteljesítés és kötelesség-végrehajtás figyelemmel kísérését, a terv és a vállalt kötelességek megvalósítása érdekében javaslatokat tesz és intézkedéseket foganatosít, valamint javaslatokat tesz a terv és a megállapodás módosítására és kiegészítésére.

A közösség végrehajtó szerve értesíti a közösség küldött-testületét a közösség társadalmi tervének teljesítéséről, illetve a terv alapjaival kapcsolatos kötelességek és megállapodások végrehajtásáról, valamint azokról az intézkedésekről, amelyeket foganatosított, foganatosítani szándékozik, avagy meghozatal céljából a közösség küldött-testülete elé szándékozik terjeszteni.

A közösség végrehajtó szerve évente legalább egyszer elemzi a középtávú terv megvalósulását az eltelt időszakban és értékeli a tervteljesítés lehetőségét a következő évben.

Az elemzés alapján a közösség végrehajtó szerve jelentést tesz a közösség küldött-testületének a középtávú társadalmi terv megvalósításáról és kiértékeli a soron következő év fejlesztési lehetőségeit, valamint intézkedéseket javasol a közösség tervének az említett évben való megvalósítására.

A közösség végrehajtó szerve minden év végéig határozattervezetet terjeszt be a közösség középtávú társadalmi tervének a következő évi politikájáról és intézkedéseket javasol.

A társadalmi tervet a városi közösség küldött-testülete hozza meg a városi közösség szervezeti szabályzatában megállapított módon.

A városi közösség küldött-testületének végrehajtó szerve köteles rendszeresen figyelemmel kísérni, elemezni és értékelni a társadalmi terv megvalósulását: végrehajtani a terv alapjairól szóló megállapodásból következő kötelességeit, ill. intézkedéseket foganatosítani ennek érdekében.

A községi társadalmi terv teljesítésének ellenőrzése

Az ellenőrzés állandó és rendkívül jelentős társadalmi, politikai és szakszerű tevékenység a községi társadalmi terv megvalósítása során.

A községnek állandóan figyelemmel kell kísérnie és elemezni a középtávú terv megvalósulását. Ezért évente legalább egyszer köteles elemezni a középtávú terv megvalósulását és határozatot hozni a tervfeladatok teljesítéséről. Ez a határozat szabályozza a községi társadalmi terv megvalósítására irányuló politikát és feladatokat, valamint az ezekből következő intézkedéseket és tevékenységet.

A folyó évben tervezett fejlődésnek biztosítania kell a múlt év ked-

vező eredményeinek a folytatását, valamint a további gazdasági növekedést a tervidőszak végéig.

A községi küldött-testület minden évben határozatot hoz a községi társadalmi terv előző időszakban érvényes megvalósulási politikájáról. A gazdasági helyzetet és a községi társadalmi terv eltelt időszakát a községi társadalmi tervezőintézet vagy az ennek megfelelő községi igazgatási szerv elemzi. Az elemzés alapján látnak hozzá a községi társadalmi terv megvalósulásáról szóló határozattervezet kidolgozásához. A határozattervezetet széles körű és szervezett vitára bocsátják az összes önigazgatási alapszervezetben és közösségben, az önigazgatási érdekközösségekben, a társadalmi-politikai szervezetekben és más községi szervezetekben, valamint a községi küldött-testület tanácsaiban és egyéb munkatestületeiben. Ily módon a határozat a községi társadalmi tervezés minden hordozója álláspontjának és érdekeinek a szintézisét képezi.

A határozati javaslatot a községi küldött-testület végrehajtó szerve alakítja ki. A községi küldött-testület mindhárom tanács egyenrangú részvételével hozza meg a határozatot.

A községi küldött-testület illetékes szervei felelősek a község társadalmi tervének a megvalósulásáért. Ezek a szervek a község által a terv alapjáról szóló önigazgatási megegyezésekkel és megállapodásokkal kezdeményezett kötelességek végrehajtásáért is felelősek. Ezért rendszeresen figyelemmel kísérik, elemzik és értékelik a község társadalmi tervének megvalósulását, a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezésekből és megállapodásokból következő kötelességek végrehajtását, valamint megfelelő intézkedéseket tesznek azok megvalósítására és végrehajtására. Kezdeményezik a társadalmi terv teljesítését szorgalmazó önigazgatási megegyezéseket és megállapodásokat, illetőleg az önigazgatási szervezetek és közösségek terveinek alapjairól szóló önigazgatási megegyezések vagy a társadalmi-politikai közösségek terveinek alapjairól megkötött megállapodások módosítását és kiegészítését.[20]

A községi küldött-testület végrehajtó szerve állandóan figyelemmel kíséri a társadalmi terv teljesítését; ügyel arra, hogy tiszteletben tartsák a tervvel kapcsolatos önigazgatási megegyezéseket és társadalmi megállapodásokat, majd értesíti minderről a küldött-testületet, utána pedig a tervteljesítés soron levő tennivalóiról is, mivel ez utóbbit a küldött-testületnek kell jóváhagynia. A községi küldött-testület végrehajtó szerve ugyanígy köteles a kijelölt határidőn belül jelentést tenni a társadalmi terv teljesítéséről a községi küldött-testületnek. A jelentésnek tartalmaznia kell a fejlődési lehetőség értékelését és a terv következő évi szakaszának teljesítésével kapcsolatos intézkedések javaslatát. [21]

A község társadalmi tervének megvalósítása során lehetséges annak megváltoztatása és kiegészítése. A községi küldött-testület végrehajtó szerve megfelelő változtatásokat és kiegészítéseket javasol, amelyeket a község társadalmi tervének a meghozatalával kapcsolatos módon kezelnek.[22]

A községi szervek a társadalmi terv teljesítése céljából meghozott előírásaikkal és intézkedéseikkel kötelesek megteremteni a fejlődés általános feltételét. Előírásaikkal és intézkedéseikkel egybe kell hangolniuk az önigazgatási szervezetek és közösségek sajátságos fejlődési érdekeit és céljait a közösségiekkel.[23]

A szervezett szocialista erők frontjának szerepe az önigazgatású tervezési folyamatban

A Szocialista Szövetség községi szervezete — élén a Kommunista Szövetséggel — törvényes kötelességeivel összhangban kezdeményezi és hajtja végre a község társadalmi tervének a kidolgozása során kifejtett széles körű társadalmi tevékenységet.

„... a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások előkészítési folyamatába megfelelő módon tevékenyen be kell, hogy kapcsolódjon minden más felelős társadalmi tényező, a társadalmi-politikai és egyéb társadalmi szervezetek is. A tervek meghozásával megbízott szervek, például a szakszervezet, a Kommunista Szövetség, a Szocialista Szövetség stb. alkotmányos társadalmi szerepének a kibontakozása érdekében kötelesek ezeket a szervezeteket értesíteni a tervelőkészítés folyamatáról, illetve továbbítani kezdeményezéseiket a tervezés szerveihez stb. Ilyen értelemben a társadalmi-politikai szervezetnek alkotó módon kell hatást gyakorolniuk a tervezés hordozóinak az ismereteire és a távlatok áttekintésére ..."[24]

A községi küldött-testület társadalmi-politikai tanácsa jelentős közvetítő szerepet tölt be, amelynek útján a társadalmi-politikai szervek hatást gyakorolhatnak a községi társadalmi terv kidolgozására. A szervezett szocialista erők frontjának részét képező Szocialista Szövetség ennek a tanácsnak az útján igyekszik elérni, hogy a községi társadalmi terv tartalma összhangban legyen az alkotmánnyal, a törvénnyel, a községi szervezeti szabályzattal, valamint a társadalmi-politikai szervezetek megfelelő dokumentumaival.

A községi társadalmi tervezőintézet helye és szerepe

A községi társadalmi tervezőintézetek, akár más megfelelő intézetek, jelentős helyet és szerepet töltenek be az önigazgatású társadalmi tervezés folyamatában.

A községi társadalmi tervezőintézetek önálló és önigazgatási intézmények, amelyek meghatározott tervekkel kapcsolatos ügyeket végeznek a községi küldött-testület végrehajtó szerve és a községi önigazgatású tervezés minden más tényezője számára. A község adminisztratív, végrehajtó és egyéb szervei helyett egyre inkább tudományos szervezetekké

kell válniuk. „A társadalmi fejlődés tervezése területén a társult munka tudományos intézményeiként működő társadalmi tervezőintézeteknek több változatban elkészített tervvázlatot kell beterjeszteniük az illetékes önigazgatási és egyéb szervek elé, valamint utalniuk kell az egyes változatok makro és mikro következményeire, ezen túl mindazokra a feltételekre, amelyek az egyes változatok gyakorlati megvalósításához szükségesek. Feladatuk lenne az is, hogy reagáljanak a végrehajtó tanácsok, a küldött-testületek stb. gazdasági és politikai szempontból megalapozatlan törekvéseire, hogy vegyék be a tervbe egyik vagy másik elképzelésüket. Az a feladatuk, hogy az összes szerv előtt rámutassanak annak következményeire, ha egy ilyen követelést beiktatnának a tervbe."[25]

Egyszóval az önigazgatású tervezés minőségi szintje érdekében a lehetőségekhez mérten a legteljesebben el kell határolni a szakmai illetékességet és felelősséget a politikaitól.

A községi társadalmi tervezőintézetek a megfelelő községi igazgatási szervekkel, a Társadalmi Könyvviteli Szolgálattal, a bankokkal, az önigazgatási alapszervezetek és közösségek, valamint társadalmi-politikai szervezetek megfelelő kamaráival és szolgálataival együttműködve tesznek előkészületeket és dolgozzák fel a község társadalmi tervének a kidolgozásához elengedhetetlen fontosságú elemző és dokumentációs anyagokat.

Fordította *Garai László*

Jegyzetek

[1] Törvény a társadalmi tervezési rendszer alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről.
[2] Vajdaság SZAT társadalmi tervezéséről szóló törvénye, VSZAT Hivatalos Lapja, 1978., 25. szám.
[3] Uo., 97. szakasz.
[4] E. Kardelj: O sistemu samoupravnog planiranja. Radnička štampa, Belgrád, 1976., 67. oldal.
[5] Miloš Sinđić: Samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje kao osnovni instrumenti samoupravnog planiranja. Zbornik referata i dokumenata za susret samoupravljača, 1979., 13. oldal.
[6] E. Kardelj: O sistemu samoupravnog planiranja. Brionske diskusije, Radnička štampa, Belgrád, 1976., 33—37. oldal.
[7] E. Kardelj: Uo., 37. oldal.
[8] Törvény a társadalmi tervezési rendszer alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről. A JSZSZK Hivatalos Lapja. 1976., 6. szám, 21. szakasz, 1. bekezdés.
[9] Uo., 54. szakasz.
[10] Uo., 55. szakasz
[11] Uo., 56. szakasz.
[12] Uo., 57. szakasz.

[13] Uo., 70. szakasz.
[14] Uo., 16—68. szakasz és A társult munkáról szóló törvény 573—608. szakasza.
[15] Miloš Sinđić, idézett mű 14. oldal.
[16] Törvény a társadalmi tervezési rendszer alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről. A JSZSZK Hivatalos Lapja 1976., 6. szám, 29. szakasz, 2. bekezdés.
[17] Uo., 18. szakasz, 2. bekezdés.
[18] Uo., 25. szakasz, 2. bekezdés.
[19] Uo., 59. szakasz.
[20] Uo., 68. szakasz.
[21] Uo., 66. szakasz.
[22] Uo., 65. szakasz.
[23] Vajdaság SZAT Alkotmánya, 72. szakasz.
[24] E. Kardelj: I. m. 49. oldal.
[25] Dr. Vaszil Grivcsev: Mesto i uloga Socijalističkog saveza u procesu samoupravnog planiranja, in: Zbornik referata i dokumenata za susret samoupravljača 1979., Újvidék 1979., 28. oldal.

Rezime

Funkcije opštine u oblasti društvenog planiranja

Polazeći od ustavom utvrđenog koncepta samoupravnog planiranja, koji je obuhvaćen Zakonom o osnovama sistema društvenog planiranja i odgovarajućim zakonima socijalističkih republika i autonomnih pokrajina, autor daje prikaz procesa planiranja u opštini.

Funkcija društvenog planiranja u opštini proizilazi iz mesta i uloge opštine u ustavnom sistemu Jugoslavije. Društveni plan opštine „nije samo instrument usklađivanja i usmeravanja materijalnih tokova društvene reprodukcije, nego i instrument radničke klase u borbi za reprodukciju samoupravnih socijalističkih proizvodnih i ukupnih društveno-ekonomskih odnosa". Društveni plan opštine nije instrument jačanja svojevrsnog opštinskog centralizma. Naprotiv, njime subjekti planiranja usklađuju samo one svoje interese i potrebe koje u okviru opštine mogu ostvariti.

Nakon razmatranja funkcije društvenog plana opštine i uloge nosilaca planiranja, autor ukazuje na složenost procesa samoupravnog društvenog planiranja u opštini. Taj proces deli u tri faze:

1) fazu samoupravnog sporazumevanja o osnovama plana;
2) fazu donošenja plana i odgovarajućih dokumenata i akata;
3) fazu ostvarivanja plana sa organizovanim praćenjem ostvarivanja.

Sa praktično-organizacionog stanovišta proces samoupravnog društvenog planiranja se sastoji iz sledećih aktivnosti:

1) pripremanja,
2) usaglašavanja,
3) izrade,
4) donošenja i
5) ostvarivanja plana.

Autor razmatra sadržinu svake faze pojedinačno.

Govoreći o mestu i ulozi organizovanih socijalističkih snaga u procesu samoupravnog planiranja, autor ističe da je Opštinska organizacija Socijalističkog saveza front organizovanih socijalističkih snaga sa Savezom Komunista na čelu, u skladu sa zakonskim obavezama pokretač i nosilac široke društvene aktivnosti u svim fazama izrade društvenog plana opštine.

Značaj Opštinskog zavoda za društveno planiranje je takođe velik. Zajedno sa Službom društvenog knjigovodstva, bankama, odgovarajućim komorama i službama osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica i društveno-političkih organizacija vrše sve potrebne pripreme i obradu analitičkih i dokumentacionih materijala neophodnih za izradu društvenog plana opštine.

Summary

Functios of the Commune in the Sphere of Social Planning

By explaining the constitutionally determined concept of the selfmanagement planning which is included in the Law of the terms of social planning system and the corresponding laws of socialist republics and autonomous provinces, the author gives a review of the process of planning in the commune.

The function of planning in the commune can be defined by the place and role of the commune in the Yugoslav constitutional system. The social plan of the commune „is not just an instrument of coordination and direction of the material courses of social reproduction, but an instrument of working class in their struggle for reproduction of the selfmanagement socialist production and entire sicio-economic relations". The social plan of the commune is not an instrument for strenghthening the commune centralism, on the contrary, it serves for the subjects of planning in coordinating those interests and needs which can be realized in the commune.

After discussing the function of social planning in the commune and the role of the carriers of planning, the author points out the complexity of the process of selfmanagement social planning in the commune. He devides this process into three stages:

1) stage of selfmanagement agreements on the terms of planning,
2) stage of passing the plan and corresponding documents and acts,
3) stage of realization of the plan and organized following of it.

From the practical-organizational aspect, the process of selfmanagement social planning includes the following activities:

1) preparing,
2) coordination,
3) compilation,
4) passing and
5) realization of the plan.

The author discusses each stage one by one.

Talking about the role and place of the organized socialist power in the process of planning, the author points out that Commune organization of Socialist Alliance is the front of organized socialist power with the guidence of the League of Communists.

Commune bureau of economic planning has an important role, too. Together with the Government Auditing Office, banks, economic chambers and services of the organizations of associated labour, associations and socio-economic organizations they take part in the preparing and processing of documents necessary for the social plan of the commune.

Szecsei Mihály

A TÁRSADALMI TERVEZÉSI RENDSZER SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSI KONCEPCIÓJA

A jugoszláv szocialista társadalom fejlődésének hatására az önigazgatási viszonyok alapján változott a gazdaságfejlesztés tervezésének rendszere.

A tervezési viszonyok és tervezési technika változásának üteme függött — és még ma is függ —, az önigazgatási viszonyok fejlődésétől és a gazdálkodás terén megnyilvánuló állami funkciók változásától.

A szocialista önigazgatási viszonyok visszahatása a tervezésre szoros kapcsolatban van a társult munka helyzetének fejlődésével, amelyben az újratermelési folyamat egészéről, illetve a munkafeltételekről döntenek. A hierarchikus viszonyok felszámolása a tervezés rendszerében — úgy a tervezés hordozói mint maguk a tervek között —, csak olyan feltétel mellett lehetséges, amikor a dolgozók rendelkeznek a jövedelem egészével és ha a kitűzött fejlesztési célokat a meghatározott közös érdekekkel összhangban meg is valósíthatják.

A társult munka törvénye és a Tervezésről szóló törvény meghozataláig a tervezés szervezési felépítettsége ugyanúgy mint módszere az állam gazdasági funkciójának változásaihoz igazodott. Minthogy a tervezés szervezése és metodológiája széles társadalmi keretekben nem fejlődött, úgy a társadalmi gazdasági fejlesztés elemzési-tervezési alapja egészében leszűkült. Igaz, a tervezési rendszer működésére az önigazgatás, mint az alapvető társadalmi viszonyok pozitívan hatott, ez azonban nem változtatta meg gyökeresen a tervezés hordozóinak helyzetét.

Az új alkotmány, a társult munkáról szóló törvény és a tervezésről szóló törvény rendelkezéseivel az önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődésének sok kérdését megoldják. Ezen intézményes megoldásra támaszkodva, az ötéves tervvel a gazdasági rendszer néhány konkrét kérdését is megoldották — amely igen jelentős a tervteljesítés szempontjából.

A tervezési rendszer konzisztenciájának, hatékonyságának és ésszerűségének biztosítása érdekében a gazdálkodás jelentős szektorainak sok

nyitott kérdését kell még megoldani. Soknak a megoldása folyamatban van, s ezért az új, középtávú tervek kidolgozásánál és meghozatalánál teljesebb mértékben alkalmazhatjuk az új önigazgatási tervezés rendszerét.

Az új tervezési rendszer működéséhez feltétlenül szükséges a megfelelő árrendszer kiépítése. Ezen rendszer hatásától nagy mértékben függ a társult munka minden szervezetének gazdasági és társadalmi helyzete, mert a termékeket a piac közvetítésével értékesítik, és így az árak szintje és aránya határozza meg a gazdálkodás hordozóinak részesedését az elsődleges elosztásban — s ezzel a jövedelem nagyságát és szerkezetét is.

Mivel a termelőeszközök társadalmi tulajdonban vannak, e feltétel mellett az érték és árstruktúra eltér az eddig ismert rendszerekétől, mert például az egész jövedelem a szükséges munkává alakul át azzal az elosztással amelyben — társult munka alapszervezeteként — a társult termelők döntenek, s ez mindenesetre megköveteli, hogy a lehetséges fejlesztési célkitűzések és arányok megválasztásánál megfelelő kritériumrendszert alkalmazzanak, majd következésképp egy megfelelő tervezési metodológiát is.

Az árrendszer mellett folyamatban van a hitel és monetáris rendszer, a külkereskedelmi és devizarendszer, valamint a nem eléggé fejlett vidékek gyorsabb fejlesztésére serkentő rendszer átalakítása a társult munka új alkotmányos alapjaival összhangban. Folyamatban van a bővített újratermelési rendszer kiépítésével kapcsolatos állásfoglalások összehangolása is. Tekintettel arra, hogy hiányoztak az ún. rendszerbeli megoldások az önigazgatási tervezési rendszer integrális működésére, az érvényben levő jugoszláviai Társadalmi tervet az 1976—1980 tervidőszakra úgy dolgozták ki mint a folytonos tervezésen alapuló tervet.

A társultmunka-szervezetek amellett, hogy a rendszer elégtelen kiépítettsége miatt nem rendelkeztek a jövendő gazdasági helyzetük minden elemével, mégis olyan terveket dolgoztak ki és hoztak, amelyek minden dolgozó munka- és életfeltételeinek fejlődését fejezte ki. Ilyen értelemben, az 1976—1980-ig terjedő középtávú tervvel elkezdődött a tervezésnek az önigazgatási tervezésbe való transzformálása, illetve az előbbi tervrendszer fogyatékosságának kiküszöbölése, és egyben a tervezés hordozói új helyzetének kialakítása is.

A termelőviszonyok fejlődése a munka- és eszköztársítás feltételei alapján gyökeres változásokat követel a tervezés szervezésében és módszertanában. A tervezés indítékai, s ebből kifolyólag a tervek alapkategóriája is a munkások azon érdekeiben rejlik, hogy a jövedelmet maximálják — amely közvetlenül összefüggésben van szükségleteinek kielégítési szintjével, valamint a munka és felszerelés feltételeinek fejlődési ütemével. Az új alkotmány ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „A dolgozók a társult munka alapszervezetében elosztják a jövedelmet saját személyi és közös fogyasztásukra, a társult munka anyagi alapjának bővítésére és tartalékokra. A dolgozók a jövedelemnek azt a részét for-

dítják összes személyi és közös fogyasztásukra, amely arányos a jövedelemhez a munkájukkal és a társadalmi eszközöknek holt munkaként való befektetésével adott hozzájárulásukkal." (A JSZSZK Alkotmánya, 19. szakasz).

Az ilyen társadalmi helyzet és a munkaeredmény piaci értékesítése olyan szükségletek és feltételek megteremtését teszik lehetővé, hogy a munka- és eszköztársítással hatni lehessen az ésszerűbb döntések meghozatalára társadalmi méretekben is, s ebből kifolyólag a termelés és az össz újratermelés tervszerű irányítása szükségletté válik.

A gazdaságfejlesztés további tervszerű irányítási rendszeréhez viszonyítva, amelyekben a gazdasági folyamatokra gyakorolt társadalmi ráhatás a piac negatív hatásainak fékezésében merült ki, többnyire a pénzügyi valamint a monetáris és hitelrendszer szabályozóival, itt a tervszerű ráhatás az egész társadalmi újratermelés tervszerű irányítására vezethető vissza.

Az önigazgatási tervezés rendszerének ilyen jellegű és ilyen területű hatása olyan elemző módszerek alkalmazását követeli meg, amelyek a tervezéshordozók másokhoz és a piachoz viszonyított reális helyzetének kimutatása mellett, egyben megmutatja az alapszervezetnek a társadalmi újratermelés egészéhez kapcsolódó aktivitásainak (termelés-értékesítés, elosztás stb.) viszonyát is.

Az előző időszak változásait, valamint az elkövetkező fejlődés lehető irányvonalait mutató elemzés központjában a felhalmozás van, amelyet valójában az anyagi termelés struktúrája határoz meg, és amely a fejlődésnek igen fontos tényezőjét alkotja.

Jelentőségének szempontjából hasonló helyet foglal el a munka tárgyának termelése és fogyasztása, melyek az egyszerű és bővített újratermelés jelentős anyagi feltételét képezik.

Az önigazgatású társadalmi tervezési rendszer a fejlesztési alternatívák közül a legjelentősebb helyet az önigazgatási megegyezésnek és a társadalmi megállapodásnak tulajdonítja. Ez egyrészről erősíti önigazgatású tervezési rendszerünkben a döntéshozatal demokratikus alapjait valamint a tervdöntések alapját képezi.

Az önigazgatási megegyezés és társadalmi megállapodás folyamatának első fázisában a részvevők különböző érdekei összeütközésbe kerülnek, ezeknek meghatározása után, a második fázisban megállapítják a közös célokat és érdekeket. Az egyéni és közös érdekek összeegyeztetésekor igen gyakran kényszermegoldást kell hozni, olyant, amely nem optimális megoldás. Elgondolásunk szerint, a társult munkáról szóló törvény és a tervezés rendszerének alapjairól szóló törvény szerint, a tervezés közös módszerével olyan mechanizmust kell találni és törvényesíteni, amely optimális megoldáshoz vezet a társultmunka-szervezetek újratermelési közösségeinek (vertikumainak) és a társadalmi újratermelés szintjén is.

A tervezés új módszere abból a tényből indul ki, hogy az új alkotmányunk alapjában véve szakít a szervezett gazdálkodási tevékenység válla-

lati koncepciójával, s így természetszerűleg az a „csak vállalati szintű tevékenységi" tervezéssel is szakítást jelent.

A társult munka alapszervezeteiből kiindulva a dolgozók szabadon társítják munkájukat és eszközeiket a munkatársítás legkülönbözőbb szervezési formáiba és ekkor gazdasági viszonyaikat önigazgatási megegyezésekkel rendezik és a saját munkán alapuló szabályozó mechanizmussal irányítják a társadalmi újratermelés ügyeit és folyamatait.

A termelési folyamat koncentrációja önigazgatási modelljének a munka és eszköztársításon kell alapulnia. A szocialista önigazgatási árutermelésnek velejárója a termelési folyamatok koncentrációja és mint ennek logikus következménye jelentkezik az újratermelési közösségek szerinti munka és eszköztársítás.

Az újratermelési közösségek kialakítása reális gazdasági és önigazgatási alapon, egyben a termelés tényezőinek és optimális átrendezésének feltételeit is megteremti az adott közösségeken belül. Ugyanis, az újratermelési közösségek részérdekeinek egysége megteremti az (egyéni és általános) optimális feltételeit a termelési tényezők átrendezésének folyamatában. Az újratermelési közösség keretein belül történő optimálás végrehajtásának érdekében szükség mutatkozik a gazdasági fejlődés pénzelési rendszerének, a beruházási politika, a tervezés stb. átalakítására.

Az újratermelési közösségek szintjén történő tervezés az egész tervezési rendszer hatékonyságának megvalósítása érdekében is nélkülözhetetlen. Az újratermelési közösség szintjén érvényes közös tervezési metodológia mindenben kompatíbilis a társadalmi újratermelés tervezésével és a munkaszervezetek és összetett munkaszervezetek szintjén meghatározott közös tervezéssel.

Az újratermelési közösségek szintjén történő tervezés a közösen megállapított műszaki-gazdasági szabványok és a közösen elfogadott kritériumrendszer alkalmazásán alapul, amely a közös jövedelem és árbevétel megszervezésére és elosztására vonatkozik.

Mint már említést nyert, a szocialista önigazgatási árugazdaság természetes velejárója a munka társítása. Tekintettel arra, hogy a termelés fő motívuma ugyanaz az alapvető kategória amely a tervezésre vonatkozólag a törvénnyel is megerősítést nyert, vagyis a jövedelem, a fejlesztés lehetőségeit és motívumait a jövedelmen keresztül lehet érzékelni, s mivel a jövedelem növekedésével nagyobbak a személyi jövedelemre fordított pénzeszközök is, így a munkaközösség tagjai közvetlenül érdekeltek a jövedelemmel való rendelkezés fejlesztési komponense iránt.

Az önigazgatási eljárással megállapított egyéni és közös érdekeken alapuló közvetlen termelők munkatársítása egy társult munka alapszervezetben — természetesen beleértvè a személyi és közös érdekek egybevágóságát a TMASZ fejlesztésével — képezi az összes szinteken végbemenő munkatársítás folyamatának társadalmi és gazdasági alapját. Tény az, hogy a minden szintű és formájú munkatársítás fejlesztése csak az egész társult munka fejlődésében optimálható és, hogy csak az önigazgatási

alapon történő magasabb munkatársítási formák biztosítják úgy az egyéni, mint az összes társulási szintek célkitűzéseinek megvalósulását. A munkatársítási folyamatok — rendszerszemléletben vizsgálva, mint az önigazgatási társadalmi rendszerek képzésének folyamatai magukban hordják *a tudatos társadalmi ráhatás fejlődésének* objektíve adott tendenciáját. Az önigazgatási eszköztársítás nem lehetséges céltudatos ráhatás nélkül azaz önigazgatási tervezés nélkül. Ezért állítható az, hogy az önigazgatási szocialista árugazdálkodásban a munkaközösségek számára magától értetődő a tudatos koordináció, vagyis velejárójuk a tervezés, eltérően az eddig érvényes rendszertől, amikor a tervezésnek „kívülről történő" irányító jellege volt.

A szocialista önigazgatású árugazdálkodás magába foglalja a társadalmi újratermelés vállalkozói — állami szervezettsége túlhaladásának objektív gazdasági törvényszerűségét.

Gazdaságunkban a munka- és eszköztársítás több szinten és az integráció különböző fokozataiban valósult meg.

A szocialista önigazgatású árugazdaság az értéktörvény hatásának specifikus feltételei között a tervezés problémáját új, minőségi alapra helyezi. A gazdasági fejlődés történetében először esik meg, hogy a tervezésnek nincs külső jellege, hogy a társadalmi célok meghatározása nem a gazdálkodás alaphordozóitól távol történik, és hogy a tervezés rendszere nem az árugazdaság fejlődési irányai meghatározásának rögtönzött eszköze. Az ilyen tervezés tartalmát a jövedelem egysége adja, valamint a közvetlen termelők elidegeníthetetlen joga, amiből a tervezés önigazgatási minősége is ered.

A munka- és eszköztársítás folyamata önigazgatási megegyezés alapján, amelyekben a közös érdekeket és célokat állapítják meg, a társadalmi újratermelési folyamat új szervezési modelljét eredményezi, amelyben a társadalmi munka különböző szféráinak sokkal magasabb fokú kölcsönös integrálásával találkozunk. Az önigazgatású társadalmi tervezési rendszer a munkatársítás alkotórésze és mint társadalmi viszony mondhatjuk, hogy egyike a társult munka legfontosabb viszonyának.

A gazdasági célok elérésére és a társadalmi újratermelés résztvevőinek egymás közti viszonyaira mindenkor jelentősen hatott a terv és piac viszonya. Az eddigi tervezési rendszerekben, a társadalmi tervek mechanizmusába leginkább olyan szabályozókat építettek be, amelyek segítségével a gazdasági folyamatokat a piac negatív hatásától védték. A szocialista önigazgatású árugazdaságban azokat az ellentmondásokat, amelyek a terv és piac viszonyából származnak, az önigazgatási megegyezés és társadalmi megállapodás segítségével oldják meg, amelyekben a gazdasági folyamatok önigazgatási tervezésének konkrét formáit és a társadalmi újratermelés folyamatának viszonyait határozzák meg.

Az önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok alapján az önigazgatási árugazdaságban a lehető legnagyobb mértékben jut kifejezésre tudatos jellegének fejlődése az pedig a tudatos ráhatás fejlődése. Létezik

tehát egy viszonylag tudatos és szervezett törvényszerűség azon ellentmondások áthidalására, amelyek a fejlődési elv és program megállapításának alkalmával jelentkeznek, magában a gazdasági folyamatban.

A végén leszögezhetjük, hogy a tudatos tevékenység, a tervezés, a szocialista önigazgatású árugazdaság belső jellegzetessége, amely nem az állami szabályozó rendszerre támaszkodik, hanem a gazdaság munka- és eszköztársítási folyamatában egyesül, és a gazdasági folyamatok fejlődésének tudatos irányításával a tervezés alapvető munkajellegét is kifejezi, illetve fejleszti az önigazgatási tervezési rendszert.

„A konvergens tervezés mind máig a legmagasabb elért szintet jelenti a tervezés fejlődésében és a demokratikus szocialista társadalom számára a legelfogadhatóbb. A konvergens tervezés tulajdonképpen a különböző szinteken megvalósuló lehető legnagyobb optimumazonosság keresése, a konfliktusok lehető legnagyobb fokú viszonylagossá tétele valamely nagy gazdasági rendszer minden összetevő része érdekeinek lehető legnagyobb figyelembevételével. Egyidejűleg, ez olyan típusú tervezés, amely legjobban közeledik demokratikus eszményéhez vagyis a fejlesztési politika olyan tervezéséhez amelyben valóban részt vesznek a dolgozók legszélesebb rétegei" és „az egy teljesen új, a szocializmus gyakorlatában még fejletlen tervezési típus, amelyik még csak most feltételezi a különböző szakmai profilú és legkülönbözőbb munkahelyeken tevékenykedő szakemberek részvételét. Ennek összes előnyei és fogyatékosságai — melyeket a minimumra kell csökkentenünk, még nem egészen ismeretesek előttünk. Ez jelenti azonban az utat melyen el kell indulni." (Prof. dr. Radmila Stojanović: „Tervezés az önigazgatási rendszerben")

Eddig az önigazgatású szocialista társadalomban történő tervezés tartalmának legjobb szakmai és elméleti meghatározását Edvard Kardelj adta az „Önigazgatási társadalmi tervezés rendszere" c. művében, a következőképpen:

„A tervezés elsősorban a munkával, termelőeszközökkel jövedelemmel, társadalmi tőkével való rendelkezés egyik formája. Ezért nem választható külön attól, akinek a termelőeszközök, illetve a társadalmi tőke felett tulajdonjoga van, vagy pedig monopol politikai hatalma az eszközök felett. Ezért, a tervezési rendszer a termelőviszonyok, illetve az össz társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok jellegének közvetlen kifejezője. A mi feladatunk tehát abban van, hogy olyan társadalmi tervezési rendszert építsünk ki, amely közvetlenül kifejezi a termelői, illetve társadalmi-gazdasági és demokratikus viszonyokat az önigazgatású szocialista társadalomban és amely az ilyen viszonyokat folyton újratermeli egy minőségileg magasabb szinten."

„A mi feltételeinkben a tervezés egyrészt az önigazgatók, beleértve a társadalmi-politikai közösségeket szabad munkájának és alkotó tevékenységének szintézise kell hogy legyen, másrészt a helyzet tudományos elemzésének, annak szükségességének és lehetőségének világos, szocialista ön-

igazgatói állásfoglalása, valamint a fejlődés és társadalmi politikai konkrét feladatainak szakmai megvitatása."

„A terv egy olyan okirat, amelyben meghatározást nyernek azoknak a terv-hordozóknak kölcsönös jogi, kötelezettségi és felelősségi viszonyai, amelyeknek jövedelmi kölcsönös függőviszonya a tervben jut anyagi kifejezésre."

Abból kiindulva, hogy a mi társadalmi tervezésünk önigazgatású tervezés, az alkotmányban megfogalmazott állam szerepével együtt, Edvard Kardelj a tervezésnek két aspektusáról beszél — az önigazgatási szervezetekben és közösségekben történő tervezésről és a társadalmi-politikai közösségekben történő tervezésről. Kardelj műveiben kiemelkedik az önigazgatású társadalmi tervezési rendszerd egysége, amely szerint az egyrészt önigazgatási tervezés, másrészt pedig tekintettel az állam szerepére, társadalmi tervezés.

Az önigazgatói tervek önálló meghozatala, az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások előzetes megkötése után, nem tartalmaz ellentmondást, mert a tervezés kötelező volta és az önigazgatási megegyezés az egyedüli kötelező elemek, míg a fejlődés ütemének és irányának meghatározása a társult munka minden dolgozójának elidegeníthetetlen joga.

Az önigazgatási megegyezésekben és társadalmi megállapodásokban meghatározzák a távlati, közös gazdasági érdekek sok szempontját és érintkezési pontját a közös jövedelem növelése érdekében. Annak ellenére, hogy ez az irány a legkifejezettebb az újratermelési folyamatokban, ahol minden jó termelő társadalmi-gazdasági helyzete közvetlenül és a legnagyobb mértékben azon árutermelők gazdasági helyzetétől és perspektívájától függ, akik az újratermelési sorozatban az illető árutermelő előtt, vagy után vannak, a tervhordozók számára nem szabhatunk meg olyan részletes feladatokat, hogy az újratermelési egységnek csak meghatározott részvevőivel állapítsanak meg közös érdekeket és célokat. Szabály szerint az önigazgatási megegyezés részvevőinek megválasztása úgy történik, hogy a társadalmi megállapodás és az önigazgatási megegyezés folyamatában a termelés elemeinek kombinációjában optimális megoldáshoz jutnak.

Ebben a folyamatban, az önigazgatású tervezés anyagi alapját a társult munka azon gazdasági viszonyai alkotják, melyet a legrészletesebben a közös tervezési módszerrel és a megkötött önigazgatási megegyezéssel, valamint társadalmi megállapodással szabályoznak, míg a társult munka tervezésének önigazgatási alapját a munkások azon elidegeníthetetlen joga képezi, hogy az összjövedelemmel maguk gazdálkodjanak.

Ami ezen viszonyok rendezésének formáját illeti, a társult munka tervének elsősorban a társultmunka-alapszervezet és a munkaszervezet viszonyát kell meghatároznia, majd a munkaszervezet és az összetett társultmunka-szervezet viszonyát (illetve a szélesebb közösségek között, majd a munkaszervezet, bankok stb. között).

A társadalmi újratermelés tervezéshordozóinak helyzetéből kiindulva E. Kardelj a tervezéshordozók felosztását így adta meg: a tervezés elsődleges és másodlagos hordozói, (E. Kardelj: Az önigazgatási tervezés rendszeréről c. művében):

A tervezés elsődleges hordozóinak első csoportját az anyagi termelés társult munka alapszervezetei alkotják, a tmasz-ok társulásának minden formája munka- és összetett munkaszervezetekbe, a társulás különböző szélesebb formái, valamint a hitel- és monetáris rendszer pénzügyi társulásai. Mivel ezek munkájától, munkaeredményeitől, illetve jövedelmétől anyagilag függ a társadalmi munka és élet minden más területe, ezért nagy jelentősége van e szubjektumok felkészítésének az önigazgatási tervezésre.

A tervezés elsődleges hordozóinak másik csoportját, a társadalmi tevékenységek — a tudomány, oktatás, egészségügy, művelődés stb. társult munka szervezetei alkotják. Emellett igen jelentős az, hogy a társadalmi tevékenység fejlődésének tervezésekor állandóan megtörténjék az anyagi termelésben dolgozók érdekeinek és lehetőségeinek összehangolása a társadalmi tevékenység dolgozóiéval.

A tervezés elsődleges hordozóinak harmadik csoportját a helyi közösségek képezik, mint a társult munka specifikus területi érdekközösségei, a dolgozók és polgárok azon szükségleteinek kielégítésére, amelyek mindennapi, szociális, művelődési, lakásügyi és más érdekeket összefoglaló kérelmekre vonatkoznak.

A tervezés elsődleges hordozóinak negyedik csoportját a községek, tartományok, köztársaságok és a föderáció képezik, mint önigazgatási közösségek, és mint a politika illetve államhatalom hordozói.

A tervezés másodlagos hordozói csak meghatározott érdekekkel kapcsolódnak a tervhez, illetve az általános társadalmi-gazdasági fejlesztési politikához. Ilyenek az ágazati társulások és különböző specifikus csoportosulások, amelyekben a munkaszervezetek nincsenek közvetlen kapcsolatban, kamarák, valamint a társadalmi politikai szervezetek saját társadalmi funkciójuk keretén belül.

Ezek szerint, az önigazgatású társadalmi tervezés teljes rendszere a tmasz dolgozóin alapszik, mint a tervezés alapszubjektumain. Ezt az induló alapot az önigazgatású tervezési rendszernek minden szinten ki kell fejeznie.

A tmasz az önigazgatásnak alapeleme, a viszonyok és a munkatársítás folyamatának alapja, tehát az önigazgatású tervezés alaphordozója. Ezért, az önigazgatású tervezési rendszernek a tmasz tervezésén kell alapulnia.

A tmasz önigazgatási terve mindenképpen kiindulópont, de egyben végcélja is a munka- és más szervezeteknek, a társult munka közösségeinek, illetve az önigazgatási társadalmi tervezés teljes folyamatának szempontjából.

A tmasz-ban történő tervezés a társadalmi-gazdasági viszonyok eleme,

tehát akkor a benne megvalósuló szocialista, önigazgatási termelő viszonyoké is.

A tervezés önigazgatási jellege, és a tervezésnek reális lehetősége, a jövedelem elidegeníthetetlensége lehetővé teszik a fejlesztés önigazgatását.

A tmasz lehetővé téve az önigazgatást a megvalósított jövedelem felett, lehetővé teszi az önigazgatási döntést a jövedelemnek fejleszési célokra való felhasználásáról, tehát az önigazgatású tervezésen keresztül a fejlődés önigazgatását is biztosítja. Ezzel az önigazgatási viszonyok egésze más minőséget kap, kiterjed annak munka, gazdasági és szociális jövőjére is. Az önigazgatási tervezés ezért, az önigazgatási viszonyoknak jelentős tényezője, tehát rendkívül jelentős a rális, önigazgatási termelő viszonyok fejlődésére nézve.

A tervezési rendszer önigazgatási jellegét először a tmasz-ban határozzák meg, úgy, mint azon viszonyokét, amelyek lehetővé teszik, hogy a dolgozók reálisan döntsenek a tervezésről, és annak minden aspektusáról. Reálisan dönteni, önigazgatni, nem a tervezői dokumentumok elfogadását jelenti, hanem a tervezés minden szakaszában közvetlenül részt venni. Minden más helyzet objektíve lehetővé teszi a tervezési viszonyok technokratizálását, ahol az önigazgatású tervezés helyett, a technokratikus tervezésnek valamennyire demokratikusabb változatával találkoznánk, amelyben a dolgozók véleményét időnként kikérnék, s a gyári demokráciához hasonlóan elfogadtatnák velük a felajánlott kész megoldásokat.

Az önigazgatású tervezés, mint a dolgozói hatás állandó és reális dominációja a tervezés minden aspektusában, csak meghatározott előfeltételek alapján lehetséges.

Kétségtelen, hogy az önigazgatású tervezés legjelentősebb, társadalmi-gazdasági előfeltétele, az anyagi alap erősödése, a társult munka dominációja a megvalósított jövedelem felett. Enélkül sem az önigazgatású tervezés reálisan nem lehetséges sem a dolgozóknak az önigazgatású tervezés iránti érdekeltsége.

Az önigazgatású tervezőrendszer működéséhez igen jelentős a tervezés érték- és szakaspektus ún. viszonyproblémájának elméleti és gyakorlati megoldása.

Ezen probléma megoldásának egyik iránya a munkásosztály széles, általános — társadalmi, az önigazgatásra, önigazgatású döntéshozatalra irányuló kiképzésének bevezetése, tehát a munkásosztály fejlődése terén szervezett társadalmi aktivitás.

A megoldás másik iránya a tájékoztatás. A közvetlen termelőnek törvényes joga, hogy a reális döntéshozatal lehetőségének érdekében minden lényeges dologról, tájékoztatva legyen. A társult munka tájékoztatási rendszere indokolatlanul elhanyagolt része az önigazgatási tervezési rendszernek.

A tmasz önigazgatási viszonya a többi munkaszervezettel a termelésben, kereskedelemben és bankokban, az önigazgatási érdekközösségekkel stb. anyagi alapját képezi az önigazgatású tervezésnek, amelynek ezen

gazdasági viszonyok rendszerét követnie kell, és tudatos tevékenységével kiegészítenie.

A munka és az eszközök önigazgatású társítása, valamint az önigazgatású tervezés egységes folyamat, amelyben a jövedelem anyagi mozgása a társulás alkalmával önigazgatói tervekkel tudatosan előre meg van határozva.

A munka- és eszköztársítás az önigazgatási árugazdaságban a meglévő gazdasági folyamatok alapján történik, a termelési-kereskedelmi komplexumok ún. jövedelmi vertikumokon keresztül. A társult munka — az alapszervezettől az összetett munkaszervezetig — visszamenőleg, de előre is társul a jövedelmi sorozatban amelyben részt vesz, oly értelemben, hogy visszamenőleg a nyersanyagtermelőkkel, előre pedig a termékeiket nyersanyagként felhasználó termelőkkel.

A munka és eszköztársítás minden ilyen iránya alapjában véve a tudatos koordináció elemeit tartalmazza és ezek nélkül nem lehetséges.

A tervezés önigazgatású jellege a munka és eszköztársítás önigazgatású jellege által is meg van határozva. Mint a társítás tudatos aspektusa, a tervezésben az önigazgatási jelleg az önigazgatási társulásból nő ki. A szocialista, önigazgatású árugazdaság, mint az árugazdaságnak új, történelmi formája, a munka és eszköztársítási folyamatokon keresztül működik. A társadalmi munka különböző részeinek összekapcsolódása gazdasági kapcsolatok alapján jön létre, gazdasági törvényszerűségek alapján, de az árugazdaság előbbi történelmi formáitól eltérően, ezek a kapcsolatok nem véletlenszerűek, hanem tudatosak, nem az etatisztikus tervezésen alapszanak, hanem a gazdasági viszonyok önigazgatási, tudatos kialakításán, az önigazgatói munka és eszköztársítás és az önigazgatási tervezés folyamatának egységén.

A bővített újratermelés önigazgatói jellegére nézve a legjelentősebb az, hogy a munka és eszköztársítási folyamatok a jövedelmi sorozatokon alapszanak. Amennyiben ezek a folyamatok, ágazati és csoportosulási társításhoz vezetnének, megkezdődne a gazdaság kartelizációja, s ez az össz társadalmi viszonyokra előre nem látható, negatív következményekkel járna.

A társadalmi-politikai közösségek tervei az önigazgatási tervezési rendszer részét képezik, éppen ezért annak önigazgatói alapjaiból kell kiindulniuk.

A társadalmi-politikai közösségek tervezésének önigazgatói jellege, elsősorban a társadalmi-politikai közösség önigazgatói jellegével van meghatározva, annak „küldöttségi természetével". Másrészt ez az önigazgatói jelleg azzal a ténnyel is meg van határozva, hogy a társadalmi-politikai közösség csak egyike azoknak a szinteknek ahol az önigazgatói tervező rendszeren belül terveznek, tehát magának a rendszernek szerves részét képezik. A társadalmi-politikai közösségek tervezése nincs ellentétben a társult munka tervezésével, úgy, ahogy az állam tervezése sincs

ellentétben a gazdasági tervezésével. Tehát, az önigazgatási tervezésnek egy egységes rendszeréről van szó.

Ezzel meghatározható az egész tervezési rendszer önigazgatási jellege. A társadalmi-politikai közösségek tervezésén keresztül dől el a munka és eszköztársítás területi szempontja. Ugyanis, a dolgozó ugyanakkor a társult munka dolgozója is, és egy bizonyos terület, egy társadalmi-politikai közösség lakosa is, tehát valójában két szerepben jelenik meg. A társult munka valamint a társadalmi-politikai közösség tervezésének egységével az önigazgatói tervezési rendszer, minden dolgozónak mindkét szerepét egyesíti és fejleszti egyszerre.

Az önigazgatói társadalmi viszonyok természetéből következik, hogy a társadalmi-politikai közösségek tervei a társult munka terveiből indulnak ki, kifejezve annak specifikus, területi és társadalmi-politikai aspektusát.

Az önigazgatói tervek meghozatalának alapjai

A legjelentősebb, tartós és kötelező, demokratikus és jogi intézménye az önigazgatói tervezésnek az önigazgatói megegyezések és társadalmi megállapodások.

A társadalmi megegyezés az állami szervek és az önigazgatói alapon társult szubjektumok megegyezése az általános, társadalmi érdekű kérdésekről, illetve az önigazgatói és minden más társadalmi szubjektum akcióinak tudatos társadalmi irányítása, amelynek hatása van az általános társadalmi folyamatokra is. Tehát, a társadalmi megegyezések elsősorban az önigazgató szervezetek és közösségek érdekeinek összeegyeztetése az általános társadalmi érdekekkel. Ezért a társadalmi-politikai közösségek részvétele a társadalmi megállapodásokban szabály szerint nélkülözhetetlen is, és igen jelentős. A társadalmi megállapodások mellett ezek a szervek meghatározott állami kényszerítő intézkedéseket is hozhatnak, olyanokat amelyekre őket az Alkotmány felhatalmazza.

Az önigazgatási megegyezés, maguknak az önigazgató társult szubjektumoknak a megegyezése, a TMASZ-oknak a munka illetve összetett munkaszervezeten belül, vagy a munkaszervezeteknek az összetett munka és önigazgató szervezetek keretén belül.

Az önigazgatási megegyezéseknél mindig beleegyezésről van szó, illetve itt senkinek sincs joga kényszerítő intézkedésekre.

Az önigazgatási megegyezéseknél a társadalmi-politikai közösségek is szerepelhetnek, de kizárólag mint egyenjogú résztvevők.

Különösen fontos kérdés a társadalmi megállapodás és önigazgatási megegyezés kötelező ereje.

Az önigazgatási megegyezés és társadalmi megállapodás szabadon és önkéntesen megkötött társadalmi megállapodás, amelynek kötelező ereje csak azokra vonatkozik, akik azt megkötötték és aláírták, mégpedig csak

azokra a kötelezettségekre a megegyezésből, illetve megállapodásból, amelyekkel az aláírók egyetértettek.

Itt tehát, nincs szó kényszerítésről, kivéve azokat a kötelezettségeket, amelyeket a résztvevők ugyanazzal az önigazgatási megegyezéssel vagy társadalmi megállapodással meghatároztak és magukra vállaltak. Ezeket a kötelezettségeket ugyanúgy be kell tartaniuk mint bármilyen más szerződéses kötelezettséget.

A tervek meghozatalának folyamata két fázison keresztül történik.

Az első, a közös terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezés és társadalmi megállapodás. Az ilyen megegyezések és megállapodások valójában előzetes szerződések a célokról, várt gazdasági eredményekről, eszközökről és kölcsönös kötelezettségekről, tehát mindarról, ami a közös tervek alapját képezi.

A kölcsönösen összeegyeztetett és aláírt, a terv alapjairól szóló megegyezések és megállapodások alapján megkezdődik a tervezés folyamatának második fázisa.

A második fázis, a konkrét terv meghozatala. A megegyezés, illetve megállapodás alapján, a tervezési szubjektumok önállóan meghozzák terveiket, amelyeknek összhangba kell lenni, a terv alapjairól szóló megegyezéssel illetve megállapodással.

A tervek meghozatalának folyamatára, minden önigazgatói szervezet és közösség keretén belül jellemző a következő tulajdonság.

A TMASZ dolgozói személyes nyilatkozatban adják beleegyezésüket a terv alapjairól szóló megegyezésbe. Ezen általános beleegyezés alapján a munkástanács megköti a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezést.

Minthogy ebben a fázisban foglalnak állást a terv minden jelentős aspektusáról, ezért nincs szükség arra, hogy a második fázisban is megtörténjék a dolgozók személyes nyilatkozata a tervről. Ezért, a konkrét tervet a munkaszervezet munkástanácsa hozza.

A törvény kimondja azt, hogy a munkaszervezet irányító és más szervei, valamint a társadalmi-politikai közösségek hivatott szervei is, kötelesek, idejében elindítani, megszervezni és irányítani az önigazgatási közösségeknek a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezések, illetve a társadalmi-politikai közösségeknek a terv alapjairól szóló társadalmi megállapodások előkészítését, hogy biztosítsák a szükséges tudományos és szakmai kutatásokat stb.

Az önigazgatási tervezés folyamatában a tervezés egyidejűségének és a tervezés folyamatosságának elvét alkalmazzák.

A tervezés egyidejűségének fogalma alatt az egyidejű előkészületek, kölcsönös összeegyeztetés és a tervek meghozatalának folyamatát értjük a társadalmi tervezéshordozók részéről, jogaik és kötelezettségeik keretén belül. Az egyidejűség elve magába foglalja a tervek egyidejű érvényességét is, illetve a terveknek egyazon időre való vonatkozását.

A tervezés folytonosságának elve alatt, a társadalmi tervezéshordozók azon kötelezettségét értjük, hogy állandóan elemezzék és előrelássák fej-

lődésüket, és hogy mindig rendelkezzenek érvényben levő tervekkel és munka- és fejlődésprogramokkal a megfelelő tervidőszakra, s a folyó középtávú terv megvalósulásának elemzésekor a következő évet is előrelássák, illetve a jövő középtávú tervidőszak megfelelő időszakát, azért, hogy az intézkedések meghozatalakor, amelyekkel a folyó középtávú terv megvalósulását biztosítják már tekintetbe vehessék a társadalmi-gazdasági fejlődés feltételeit abban a középtávú tervidőszakban.

Az önigazgatási szervezetek és közösségek, valamint a társadalmi-politikai közösségek középtávú és távlati terveket hoznak meg.

A középtávú terv a gazdasági és társadalmi fejlődés alapterve, amelyet öt évre hoznak. A társadalmi tervezés hordozói ugyanarra az időszakra középtávú terveket hoznak meg.

A középtávú terv tartalmazza:

— a közös fejlesztési, gazdasági, szociális, művelődési és más érdekeket, célokat és feladatokat, valamint közös gazdasági és szociális politikát, majd ezeknek a megvalósítására szükséges eszközöket;

— a munka és eszköztársítás feltételeit és formáit, a középtávú terv céljainak és feladatainak megvalósításával kapcsolatosan;

— kölcsönös gazdasági és más viszonyok, illetve jogok és kötelezettségek meghatározását, a terv alapjairól szóló önigazgatási megegyezés és társadalmi megállapodás alapján, valamint a társadalmi-politikai közösségek előírásai alapján, amelyeket azok jogaik és kötelezettségeik keretén belül hoznak meg;

— a társadalmi tervezés hordozóinak szükséges intézkedései és tevékenységei, a terv megvalósításának biztosítására, valamint a különböző irányelvek és keretek, gazdaságpolitikai, közigazgatási és szervezési intézkedések a terv által meghatározott közös célok, feladatok és érdekek megvalósítására.

A társadalmi-politikai közösségek a középtávú tervvel biztosítják az anyagi arányokat az egész társadalmi-gazdasági fejlesztésben, de különösképpen a termelőeszközök termelésének és a fogyasztási eszközök termelésének összhangját, illetve a társadalmi újratermelés keretén belül történő termelés összhangját.

A középtávú terv, a távlati terv által meghatározott általános irányvonalak, távlati célok és fejlesztési irányok megvalósulási lehetőségének közös osztályzásán alapszik.

A TMASZ terve a dolgozók kölcsönös jogainak, kötelezettségeinek és felelősségének meghatározását tartalmazza, amelyek a következőkre vonatkoznak:

1. a társadalmi újratermelés munka- és eszköztársítása a tmasz-ban;

2. a termelés illetve ügyvitel programja és szervezése, a termelés illetve ügyvitel költségei, a termelés és szolgáltatás értékesítése, kivitel és behozatal, a technika és technológia kutatása és meghódítása, a munka szervezése és a munkaidő kihasználása, munkatermelékenység és az ügyvitel hatékonysága;

3. a jövedelemszerzés és annak elosztása, az árak alapvető elemeinek és a csere alapjainak, illetve a szolgáltatás viszonyainak meghatározása, hitelek és hitelezési feltételek, más szervezetekkel és közösségekkel való munka és eszköztársítás a közös jövedelemszerzés céljából, az elosztás alapjainak és mércéinek meghatározása, valamint annak a személyi, közös- és közfogyasztásra való elosztása, a munka anyagi alapjának bővítése, a tartalékokba valamint a személyi jövedelmekre, és a személyes- és közös fogyasztásra való elosztás;

4. a termelői és önigazgatási funkciók elvégzésére szükséges kiképzés és szakmai továbbképzés, foglalkoztatottság és foglalkoztatás, a káderek fejlesztése és képesítése;

5. munka és eszköztársítás más társult munka szervezettel a termelőeszközök, illetve a feladatmegvalósítás feltételeinek biztosítása céljából (a nyersanyag, energia és az újratermelés más szükségleteinek biztosítása, az eszközök karbantartása, bővítése és kihasználása, a társadalmi újratermelési eszközök gazdaságos és ésszerű kihasználása);

6. lakáskérdések, közélelmezés, egészségvédelem, gyermekvédelem, rekreáció, valamint a dolgozók más munka- és életszükségleteinek, illetve személyi és közfogyasztási szükségleteinek kielégítése, amelyek a tmasz, a helyi közösségek és más önigazgató szervezetek és közösségek keretein belül jelentkeznek;

7. más szervezetek és közösségek felé irányuló kötelezettségek amelyekkel az illető szervezet társult vagy összekapcsolódott a közös jövedelemszerzés, illetve a személyi és közfogyasztás, valamint az általános társadalmi szükséglet és érdek kielégítésének érdekében, az önigazgatási érdekközösségekben, helyi közösségekben és a társadalmi-politikai közösségekben;

8. az önvédelem és a népvédelem területén jelentkező feladatok és tevékenységek szükséges eszközeinek és más feltételeinek biztosítása;

9. a környezet védelmének és fejlesztésének megteremtése (az ember környezetének a természet útján és munka által alkotott értékeinek védelmezése);

10. az anyagi, pénzügyi és más tartalékok biztosítása.

A tmasz tervének tartalmaznia kell a szocialista önigazgatási viszonyok tartós fejlesztését, a szervezet és az önigazgatási szervek munkamódszerének tökéletesítését, a dolgozók elidegeníthetetlen jogainak megvalósítását, különösen a jövedelem alakulásának felülvizsgálatát a tmaszban, és a társadalmi újratermelési viszonyok összességében.

A tmasz tervével, amely összhangban van a törvénnyel megállapítják a szükséges intézkedéseket, a dolgozók tájékoztatásának formáit, módszerét és eszközeit, a terv megvalósításának minden lényeges mozzanatáról.

A tmasz-ok, amelyek megszervezték a társult munka alapszervezeteinek közösségét közös érdekeinek és meghatározott munkáknak végrehajtására, a közösség közösen hozza meg a tervet.

A tmasz közösségének terve a tmasz terveinek elemeit kell, hogy tar-

talmazza, azokat amelyek meghatározott közös érdekű tevékenységek megvalósítására vonatkoznak, olyanokra, amelyek miatt alakították a közösséget.

A munkaszervezet tervével, a munkaszervezet tervalapjairól szóló önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások alapján, biztosítják a munka terén fellépő közös érdekek összekapcsolását és megvalósulását, a tmasz munkájának és ügyvitelének stabilitását, a közös jövedelemszerzést és elosztást, a munka anyagi alapjának bővítését és feltételeinek megteremtését, a munka jogának és más önigazgatási jogának, a dolgozók közös érdekeinek és szükségleteinek megvalósítása közvetlenül a munkaszervezetben és más önigazgatási szervezetekben és közösségekben.

A munkaszervezet, összetett munkaszervezet, valamint a munka és eszköztársításnak más formáiban lévő terv a tmasz tervein alapszik és a társulásról szóló önigazgatási megegyezés által meghatározott viszonyokat és kérdéseket határoz meg.

A társult munka szervezetek, önigazgatási érdekközösségek és más társadalmi jogi személyek, akik bankokat és más pénzügyi szervezeteket alapítanak, velük ügyvitelt folytatnak és ezért eszközeiket társítják, valamint olyan társadalmi jogi személyek, akik a vagyont és személyt biztosító közösségek keretén belül társítják eszközeiket, a terv alapjairól önigazgatási megegyezést kötnek és meghozzák a bank, biztosító közösségek és más pénzügyi szervezetek tervét, az illető szervezetek alapszabályaival, valamint a törvénnyel összhangban.

Rezime

Koncepcija socijalističkog samoupravnog sistema društvenog planiranja

Autor daje sažet prikaz menjanja sistema planiranja pod uticajem razvoja jugoslovenskog socijalističkog društva na osnovu samoupravnih odnosa.

Socijalitsička samoupravna robna privreda sa svojim specifičnim uslovima delovanja zakona vrednosti sam problem planiranja postavlja na kvalitetno nove osnove. Prvi put u istoriji privrednog razvoja planiranje prestaje da ima eksterni karakter a utvrđivanje društvenih ciljeva razvoja se više ne vrši daleko od nosilaca privređivanja niti je sistem planiranja više skup improvizovanih instrumenata za usmeravanje razvoja robne privrede. Takav sadržaj planiranja daje jedinstvo dohotka i neotuđivo pravo neposrednim proizvođačima iz čega proizilazi i samoupravni karakter planiranja.

U procesu samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja u prvoj fazi se sukobljavaju različiti interesi učesnika, nakon identifikacije posebnih interesa u drugoj fazi se utvrđuju zajednički ciljevi i interesi. U usklađivanju interesa veoma često dolazi do kompromisnih rešenja koja nisu identična sa optimalnim rešenjima.

Na osnovu Zakona o udruženom radu i Zakona o osnovama sistema planiranja, ističe autor, treba zajedničkom metodologijom planiranja naći i kodifici-

rati takav mehanizam koji će dovesti do optimalnih rešenja na nivou reprodukcionih celina OUR i društvene reprodukcije.

Nakon razmatranja samoupravni karakter planiranja autor navodi osnovne postupke donošenja samoupravnih planova.

Summary

Concept of the Socialist Selfmanagement System of Social Planning

The author gives a brief survey of changes in the system of planning in accordance with the development of the yugoslav socialist society.

Socialist selfmanagement economy of production of goods with it's special circumstances: law of value, gives to the problem of planning a new qualitatively different basis. It's the first time in the history of economic development, that planning loses it's external character, so determination of the social aims comes closer to the carriers of economy. This characteristic of planning enables a united income, rights to the workers for planning.

In the process of selfmanagement agreement and social compacts firts it comes to a disagreement between different interests, while later, after the identification of individual interests it comes to coordination of common aims and interests. Coordination of interests very often leeds to compromising solutions which are not identical with optimal solutions. On the basis of the law of valur and the Law of the basis of planning it's necessary to apply a common methodology of planning and to code the mechanism which brings optimal solutions on the level of the reproductional entirety of OAL and social reproduction.

After discussing the selfmanagemet characteristics of planning the author describes the process of passing selfmanagement plans.

Molnár Géza

NEMZETISÉGI TANULÓK ANYANYELVI OKTATÁSA A STATISZTIKA* ADATAINK TÜKRÉBEN

A nemzetiségi tanulók anyanyelvi iskoláztatását a két világháború között bizonytalan lábakon álló jogszabály rendezte, mely mindig a külpolitika pillanatnyi helyzetétől függött. A felszabadulás utáni helyzet gyökeresen megváltozik. Az új Jugoszlávia a nemzetiségi egyenjogúságot az új társadalmi rend egyik alappillérének tekinti.

Emlékeztetőül idézzük a Jugoszláv Népfelszabadítási Antifasiszta Tanács II. ülésszakán, 1943. november 29-én Jajceban hozott határozatokat. Ez az ülés vetette meg az ország föderációs berendezésének alapjait. Az itt és ekkor hozott határozat 4. pontja a kisebbségekkel foglalkozik és kimondja: „A jugoszláviai nemzeti kisebbségeknek az összes nemzeti jogai biztosítottak."

Ez az első hivatalos állami okmány, mely a kisebbségek helyzetét szabályozza. Eddig csupán a Jugoszláv Kommunista Párt hirdette ezeket az eszméket, most ugyanezek helyet kaptak, nagyon következetesen, egy új társadalmi berendezésen alapuló ország első okmányában is. Nem véletlen ez, mert ez a Jugoszláv Kommunista Párt eszmei hitvallásának győzelmét és gyakorlati megvalósítását tükrözi.

A későbbi keletű okmányok sem mellőzik a nemzeti kisebbségek ügyeinek következetes védelmét. Így van ez az 1946. január 31-én hozott első alkotmányban (a 13. és 21. szakasz) és az 1953. évi alkotmányban is.

Az 1963. április 7-i alkotmány használja először a nemzetiség kifejezést az eddigi nemzeti kisebbség helyett. Mivel a számbeli kisebbség jogai azonosak az ún. többségével, ezért nem lehet tovább kisebbségről szólni, mert ez tévesen azt is jelentheti, hogy a jogok csorbítottak.

Az 1968. december 26-án meghirdetett alkotmányfüggelék ismét megerősíti a népek és nemzetiségek egyenjogúságát, melyet a XIX. függelék első szakasza így fogalmaz meg: „A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban egyenjogúak a népek és nemzetiségek." A most érvényben

* Ebben a munkában jelentkező adatokat a Statisztikai Hivatal évkönyveiből merítettük.

lévő alkotmány sem kerüli meg az egyenjogúság örökérvényű igazságát.

Bennünket tovább az érdekel, hogy az eddig felsorolt dokumentumokban megszövegezett jogok miként szabályozzák az anyanyelvi iskoláztatás jogát. Ez a jog az, melyet minden család közvetlenül is gyakorolhat, sőt kötelessége is. Minden egyenjogúságról hirdetett ige tárgytalan, ha azt nem követik olyan gyakorlati megvalósítások, melyek ennek a jognak gyakorlását lehetővé teszik. Itt egyike a legfontosabbaknak az anyanyelvi iskoláztatás kérdése, mert ha ez hiányzik, akkor a további fejlődés és a fennmaradás lehetőségei csak deklarációkká süllyednének. Különösen azért fontos ennek a kérdésnek részletes taglalása, mert a Jugoszláv Királyságban éppen ezeknek a jogoknak való gyakorlása volt alaposan megnyirbálva.

A Közoktatásügyi Minisztérium közzétett adatai szerint az 1931/32-es tanévben a legjelentősebb számban élő kisebbségek alig vagy egyáltalán nem tanulhattak saját anyanyelvükön. A következő adatok ezt ékesen bizonyítják.

A KISEBBSÉGI ELEMI ISKOLÁK, TANULÓK ÉS PEDAGÓGUSOK SZÁMA

1931/32-es iskolaév

Oktatási nyelv	Iskolák (óvodákkal együtt)	Tanulók	Pedagógusok
Csehszlovák	132 (1)	7.803	132
Magyar	534 (38)	30 015	507
Német	807 (39)	24 005	802
Román	78 (3)	4 789	68
Ruszin	21 —	1 273	21

A fenti kimutatásban az iskolák száma alatt feltehetően a tagozatok (osztályok) száma értendő, mert különben az adatok nem adnak érthető képet a helyzetről. Ezt elsősorban az első és az utolsó számoszlop összevetése igazolja.

Szembeötlő, hogy csupán öt nemzetiség számára nyíltak iskolák, a többi ilyen jogokat nem élvezhetett.

Az 1938/39-es tanévről készült kimutatás már részletesebb adatokat közöl, s ezek vizsgálódásunk alapjait képezhetik.

A KISEBBSÉGI ELEMI ISKOLÁK SZÁMA

1938/39-es tanév

Oktatási nyelv	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
Csehszlovák*	42	132	7.480	181
Magyar	183	452	27.915	374
Olasz	5	—	422	30
Német	288	748	38.458	711
Román	33	82	4.742	103
Ruszin	3	23	1.415	46
Összesen	554	1.444	80.432	1.445

Az anyanyelvi iskoláztatás joga és feltételeinek biztosítása az új Jugoszláviában a már említett alkotmányokból fakad. Azok további szabályozását már az oktatási törvények rendezik. Ezekben pedig helyet kapott a nemzetiségi anyanyelvi oktatás egyenrangúsága is.

A nemzetiségi nyelveken folyó oktatási jog ilyen következetes megszövegezése meghozta a gyümölcsét is. Olyan tannyelvű iskolák is létesülnek, melyek a háború előtt nem léteztek. Közvetlenül a háború után megnyílnak az albán, a bolgár, a cseh, a román és a török tannyelvű elemi iskolák, velük párhuzamosan pedig a középiskolák is. Mind több szülő él ezzel az alapvető joggal, és gyermekét anyanyelvén iskoláztatja. Az iskolákban rohamosan megnőtt a nemzetiségi tanulók száma, egymás után nyílnak meg az iskolák egyes keretében a nemzetiségi tagozatok. Ezzel az örvendetes jelenséggel egyidőben pedig felvetődik a nemzetiségi pedagógusok képzése is.

A következő oldalakon közölt táblázatokból világosan kitűnik, hogy évről évre növekszik a tanulók száma. A táblázatokban az elemi iskolák adatait közöljük. Az 1949/50-es tanévtől az 1976/77-es tanévig tartó huszonnyolc év adatait soroljuk fel. A korábbi évek statisztikai kimutatásai hiányosak, ezért azokat nem vehettük figyelembe.

Összehasonlítva a háború előtti utolsó év adataival, nyilvánvalóak a kedvező változások.

* Nem különböztetik meg a cseh nyelvet a szlováktól

A NEMZETISÉGI ELEMI ISKOLÁK ÖSSZESÍTŐ ADATAI

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50*	1.398	—	172.708	2.555
1950/51*	1.459	3.069	175.313	2.922
1951/52*	1.556	3.992	167.411	3.242
1952/53	1.566	5.454	201.014	4.989
1953/54	1.584	5.844	203.060	5.427
1954/55	1.565	6.001	204.620	5.768
1955/56	1.520	6.038	204.067	5.906
1956/57	1.463	5.939	201.781	6.148
1957/58	1.449	6.019	201.675	6.143
1958/59	1.432	6.173	201.741	6.435
1959/60	1.440	6.412	209.961	6.405
1960/61	1.443	6.787	218.965	6.615
1961/62	1.391	7.005	225.833	7.082
1962/63	1.413	7.277	237.947	7.314
1963/64	1.419	7.582	244.453	7.842
1964/65	1.428	7.830	248.853	8.717
1965/66	1.422	8.054	253.588	9.340
1966/67	1.433	8.535	260.113	9.967
1967/68	1.445	8.919	268.090	10.877
1968/69	1.481	9.454	281.182	11.721
1969/70	1.504	10.195	294.609	12.447
1970/71	1.509	10.520	303.316	13.043
1971/72	1.529	11.151	315.388	13.629
1972/73	1.541	11.676	331.021	14.388
1973/74	1.553	12.098	341.823	15.004
1974/75	1.552	12.523	355.486	15.866
1975/76	1.555	12.892	366.809	20.172
1976/77	1.527	13.136	377.453	16.836

Az előbbi táblázatból kitűnik, hogy az anyanyelvükön tanuló nemzetiségi gyermekek száma állandó növekedési irányzatot mutat. A vizsgálódási időszakban több mint kétszeresére növekedett.

Érdekes és értékes összevetni, hogy az anyanyelvükön tanuló elemisták hány százalékát képezik az ország össztanulóinak. Az 1938/39-es tanévben ez a százalék 5,619-et tesz ki, a további években így változik:

* A mai elemi iskolák V—VIII. osztálya (al)gimnáziumnak számított.

ANYANYELVÜKÖN TANULÓ NEMZETISÉGI GYERMEKEK ÉS AZ ORSZÁG TANULÓI SZÁMÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA
(százalékokban)

Tanév	Arányszám	Tanév	Arányszám
1949/50	8,688	1964/65	8,373
1950/51	9,123	1965/66	8,609
1951/52	10,251	1966/67	8,903
1952/53	12,251	1967/68	9,292
1953/54	12,067	1968/69	9,779
1954/55	11,630	1969/70	10,326
1955/56	10,662	1970/71	10,700
1956/57	9,620	1971/72	11,125
1957/58	8,711	1972/73	11,588
1958/59	8,312	1973/74	11,812
1959/60	8,107	1974/75	12,399
1960/61	7,920	1975/76	12,841
1961/62	7,798	1976/77	13,241
1962/63	8,004		
1963/64	8,202		

Nem lennénk tárgyilagosak, ha kizárólag a tanulók számának összevetésére alapoznánk megítéléseinket, mert a lakosság növekedésével a tanulók száma is gyarapodik. Ezért a háború utáni négy népszámlálás adatait is figyelembe kell venni, és megvizsgálni, hogy a nemzetiségek hány százaléka él az anyanyelvi iskoláztatás jogával.

A NEMZETISÉGI LAKOSSÁG ANYANYELVI ISKOLÁZTATÁSA

A népszámlálás éve	Nemzetiségi lakosság száma	Elemi iskolába járó tanulók %
1948	1.950.446	8,8
1953	2.049.926	9,9
1961	2.010.584	11,4
1971	2.420.500	13,0

A háború előtti népszámlálás adatait figyelmen kívül kellett hagyni, mert a nemzetiségek, akkor kisebbségek, szabadon nem nyilváníthatták ki nemzeti hovatartozásukat, ezért minden összehasonlítás téves következtetéseket vonhatna maga után.

A felsorolt adatokból kitűnik, hogy az anyanyelvi iskoláztatás jogának gyakorlása állandó és következetes.

Nem hagyható figyelmen kívül a nemzetiségi elemi iskolák tanulói számának külön-külön bemutatása, már azért sem, mert nem azonos módon viselkednek ezek az adatok. A következőkben táblázatos kimutatást közlünk arról, hogy évről évre miként változott az elemi iskolai tanulók száma, de a pedagógusok számát is bemutatjuk, mert a pedagógusok kétségtelenül az oktatás fontos tényezői.

ALBÁN TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	773	1.836	99.565	1.157
1950/51	844	1.331	103.273	1.442
1951/52	855	2.070	94.876	1.563
1952/53	849	2.729	107.350	2.231
1953/54	898	2.974	108.942	2.520
1954/55	903	3.115	112.530	2.777
1955/56	891	3.138	114.100	2.881
1956/57	856	3.164	113.584	2.867
1957/58	847	3.265	116.011	2.907
1958/59	852	3.435	117.709	3.091
1959/60	873	3.659	125.077	3.264
1960/61	897	4.041	134.941	3.521
1961/62	870	4.304	142.725	3.967
1962/63	908	4.599	154.909	4.211
1963/64	917	4.851	162.356	4.535
1964/65	935	5.110	169.142	5.153
1965/66	945	5.375	176.723	5.838
1966/67	959	5.830	186.119	6.275
1967/68	973	6.212	196.583	7.171
1968/69	1.015	6.767	210.910	7.963
1969/70	1.040	7.516	227.493	8.658
1970/71	1.045	7.840	238.322	9.182

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1971/72	1.071	8.476	252.855	9.961
1972/73	1.094	9.023	269.571	10.591
1973/74	1.109	9.484	282.555	11.275
1974/75	1.114	9.895	298.659	11.972
1975/76	1.131	10.345	308.956	16.362
1976/77	1.132	10.642	321.852	23.101

BOLGÁR TANNYELVŰ ELEMI ISKOLA

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	95	134	5.272	114
1950/51	104	138	5.199	134
1951/52	103	141	4.772	140
1952/53	111	222	6.758	215
1953/54	101	228	6.599	229
1954/55	99	230	6.574	227
1955/56	95	227	6.755	228
1956/57	94	213	6.762	229
1957/58	99	220	6.913	261
1958/59	96	222	7.023	267
1959/60	97	219	7.091	266
1960/61	94	219	7.146	259
1961/62	89	218	6.862	264
1962/63	93	222	7.117	273
1963/64	87	222	7.020	269
1964/65	86	211	6.574	265
1965/66	82	205	6.199	256
1966/67	84	206	5.828	281
1967/68	82	208	5.470	260
1968/69	84	201	5.378	263
1969/70	86	201	4.970	257
1970/71	82	193	4.669	255
1971/72	82	199	4.491	264

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1972/73	78	193	4.295	262
1973/74	79	195	4.212	262
1974/75	78	193	4.054	265
1975/76	78	193	3.799	270
1976/77	60	160	3.078	237

CSEH TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	20	47	704	25
1950/51	20	29	872	24
1951/52	19	37	846	27
1952/53	19	43	931	38
1953/54	20	45	987	37
1954/55	21	46	1.011	42
1955/56	19	43	1.037	45
1956/57	22	47	1.205	49
1957/58	21	46	1.130	43
1958/59	22	42	1.040	44
1959/60	22	42	1.100	42
1960/61	19	37	945	40
1961/62	13	31	825	35
1962/63	13	32	850	34
1963/64	12	27	712	32
1964/65	12	25	826	34
1965/66	13	31	814	33
1966/67	13	31	811	35
1967/68	12	33	796	47
1968/69	12	34	789	47
1969/70	12	37	683	48
1970/71	13	36	694	52
1971/72	13	42	659	47
1972/73	14	43	777	47
1973/74	13	37	648	52

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1974/75	13	37	607	53
1975/76	13	37	593	51
1976/77	13	41	664	50

GÖRÖG TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	—	—	—	—
1950/51	—	—	—	—
1951/52	1	1	62	1
1952/53	1	1	48	1
1953/54	—	—	—	—

MAGYAR TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	235	794	36.533	588
1950/51	212	819	36.872	681
1951/52	267	866	35.831	740
1952/53	285	1.277	48.422	1.340
1953/54	284	1.408	49.690	1.455
1954/55	275	1.463	49.724	1.538
1955/56	267	1.528	49.574	1.677
1956/57	263	1.512	48.844	1.810
1957/58	280	1.537	48.716	1.860
1958/59	277	1.533	47.889	1.935
1959/60	273	1.546	48.382	1.767
1960/61	268	1.566	48.155	1.774
1961/62	262	1.559	47.830	1.765
1962/63	256	1.573	48.228	1.797
1963/64	246	1.565	47.754	1.927

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1964/65	239	1.577	46.561	2.083
1965/66	235	1.551	45.311	2.079
1966/67	224	1.568	43.479	2.182
1967/68	224	1.548	42.642	2.203
1968/69	221	1.550	41.688	2.282
1969/70	217	1.567	40.535	2.295
1970/71	217	1.552	39.001	2.331
1971/72	211	1.535	37.515	2.236
1972/73	201	1.521	36.938	2.285
1973/74	196	1.497	35.430	2.213
1974/75	192	1.524	36.271	2.284
1975/76	179	1.463	34.943	2.259
1976/77	175	1.454	34.044	2.238

NÉMET TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	1	1	27	1
1950/51	2	2	81	2
1951/52	10	16	579	23
1952/53	22	28	735	28
1953/54	11	13	305	14
1954/55	5	5	111	4

OLASZ TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	38	140	3.895	91
1950/51	67	189	5.850	209
1951/52	63	195	4.997	168
1952/53	58	276	6.277	258
1953/54	42	218	4.945	239

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1954/55	41	181	3.801	208
1955/56	31	139	2.743	171
1956/57	28	121	2.472	148
1957/58	28	119	2.364	167
1958/59	28	120	2.281	158
1959/60	30	126	2.273	170
1960/61	29	129	2.250	184
1961/62	28	141	2.483	192
1962/63	28	132	2.067	177
1963/64	27	133	1.993	192
1964/65	28	134	1.886	196
1965/66	26	138	1.792	194
1966/67	29	141	1.755	191
1967/68	30	159	1.704	197
1968/69	29	142	1.642	186
1969/70	30	141	1.606	225
1970/71	30	150	1.538	219
1971/72	30	149	1.489	219
1972/73	28	147	1.430	219
1973/74	30	147	1.379	220
1974/75	30	150	1.514	236
1975/76	30	130	1.322	234
1976/77	29	130	1.174	219

ROMÁN TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	28	90	3.055	76
1950/51	38	101	3.682	79
1951/52	37	105	3.767	93
1952/53	39	144	4.679	155
1953/54	37	161	4.826	163

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1954/55	37	167	5.137	186
1955/56	34	175	5.059	191
1956/57	35	173	5.089	212
1957/58	33	172	5.061	225
1958/59	33	181	5.190	240
1959/60	33	178	5.351	233
1960/61	33	183	5.323	225
1961/62	35	178	5.488	218
1962/63	34	176	5.343	224
1963/64	34	177	5.225	222
1964/65	34	178	5.018	244
1965/66	33	174	4.605	233
1966/67	30	167	4.358	265
1967/68	30	167	4.134	254
1968/69	28	157	3.924	246
1969/70	29	168	3.600	261
1970/71	29	166	3.555	267
1971/72	29	165	3.232	258
1972/73	28	161	3.126	254
1973/74	29	161	3.034	251
1974/75	30	161	3.060	282
1975/76	30	157	3.007	250
1976/77	30	151	2.896	244

RUSZIN TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	17	31	2.128	31
1950/51	11	35	1.550	32
1951/52	16	40	1.544	37
1952/53	13	49	1.750	62
1953/54	13	57	1.939	67

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1954/55	15	55	1.813	65
1955/56	13	57	1.863	75
1956/57	10	55	1.832	68
1957/58	8	53	1.729	68
1958/59	6	48	1.532	58
1959/60	6	53	1.618	61
1960/61	5	50	1.524	54
1961/62	5	45	1.462	52
1962/63	5	42	1.368	47
1963/64	4	41	1.257	53
1964/65	4	38	1.199	59
1965/66	4	36	1.084	54
1966/67	4	33	1.024	53
1967/68	4	35	1.057	58
1968/69	4	47	1.059	54
1969/70	4	35	1.048	49
1970/71	4	38	1.065	56
1971/72	4	38	1.038	55
1972/73	4	40	1.044	60
1973/74	4	42	1.065	62
1974/75	4	45	1.060	78
1975/76	4	43	1.022	63
1976/77	4	43	998	64

SZLOVÁK TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	32	124	5.647	89
1950/51	28	116	5.380	81
1951/52	32	116	4.583	94
1952/53	35	177	7.153	173
1953/54	37	189	6.784	205

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1954/55	35	210	7.633	241
1955/56	36	224	7.974	238
1956/57	37	231	8.353	246
1957/58	35	241	8.567	272
1958/59	33	250	8.518	318
1959/60	32	254	8.677	289
1960/61	33	251	8.834	289
1961/62	33	251	8.863	294
1962/63	32	253	8.717	289
1963/64	32	261	8.816	302
1964/65	30	251	8.354	336
1965/66	30	251	8.043	310
1966/67	32	259	7.836	323
1967/68	33	270	7.849	336
1968/69	32	268	7.526	353
1969/70	30	258	7.025	342
1970/71	29	257	6.730	356
1971/72	29	254	6.389	350
1972/73	29	251	6.279	345
1973/74	29	248	8.094	347
1974/75	27	246	6.048	365
1975/76	28	248	5.994	356
1976/77	21	230	5.696	352

TÖRÖK TANNYELVŰ ELEMI ISKOLÁK

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	132	314	12.671	250
1950/51	132	309	12.554	238
1951/52	153	405	15.554	356
1952/53	157	537	17.694	517
1953/54	152	564	18.348	512

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1954/55	139	534	16.397	484
1955/56	134	507	14.962	480
1956/57	118	423	12.534	359
1957/58	108	366	11.290	340
1959/59	85	342	10.559	324
1959/60	74	335	10.392	313
1960/61	65	211	9.847	269
1961/62	56	278	9.295	295
1962/63	62	313	9.824	327
1963/64	60	305	9.320	310
1964/65	60	306	9.203	347
1965/66	58	293	9.017	343
1966/67	58	300	8.903	362
1967/68	57	287	8.655	351
1968/69	56	288	8.266	327
1969/70	56	272	7.649	312
1970/71	60	288	7.942	325
1971/72	60	293	7.720	339
1972/73	65	287	7.561	325
1973/74	64	287	7.406	322
1974/75	64	272	7.213	331
1975/76	64	276	7.273	327
1976/77	63	285	7.051	331

Már a felületes összehasonlításból is kitűnik, hogy az adatok sorában törések észlelhetők. Ilyen pl. az 1951/52-es és az 1952/53-as tanév közötti jelentős eltérés, mely abból adódik, hogy korábban az algimnáziumok tanulóit nem elemistáknak mutatja a statisztika. Erre már korábban is utaltunk.

Az olasz és a török tannyelvű iskolák tanulói számában jelentkező törés abból ered, hogy ezek a nemzetiségek jelentős számban kitelepültek az országból.

A további vizsgálódások azt igazolják, hogy a nemzetiségi tanulók száma csökkenőben van, csak az albánok esetében van ellenkező irányzatú változás. Tehát az egyenkénti taglalás nem azonos eredményeket nyújt. Ez a hanyatló irányzat akkor válik szembeötlővé, ha ezt össze-

vetjük az ország elemistáinak számával. Az utóbbi tíz év adatai arra utalnak, hogy az országban az elemisták száma stagnál, enyhe, csökkenő irányzattal. Ha az utolsó évet összehasonlítjuk a tíz évvel korábbival (1966/67), akkor csupán 2,5%-os csökkenés mutatható ki. A nemzetiségi tanulók számának adatai nem így viselkednek, hanem negatívabb irányzatú csökkenést mutatnak.

A helyzetkép pontosabb felmérése érdekében bizonyos összehasonlító adatok bemutatása is szükséges. Ebben az esetben csupán az albán és a magyar tanulók esetében végzünk további kutatásokat. Azért figyeljük ezt a két nemzetiséget, mert ezek a legnagyobb lélekszámúak, valamint azért is, mert zömmel egy meghatározott területi egységben élnek. Az albánok a Kosovo SZAT-ban, a magyarok pedig a Vajdaság SZAT-ban.

Ebben az esetben a népszaporulatot ragadjuk ki, mert ez az adat kétségtelenül közvetlenül kihat az elemi iskolások számára.

NÉPSZAPORULAT

(ezer lakosra számítva)

Év	JSZSZK	Koso-vo	Vajda-ság	Év	JSZSZK	Koso-vo	Vajda-ság
1949	16,5	24,9	12,2	1964	11,4	28,3	5,2
1950	17,2	29,1	11,5	1965	12,2	29,2	6,0
1951	12,9	18,5	9,1	1966	12,3	28,8	6,1
1952	17,9	27,3	11,7	1967	10,8	28,9	4,4
1953	16,0	22,0	10,6	1968	10,4	29,2	4,6
1954	17,7	30,5	11,4	1969	9,6	29,9	3,3
1955	15,5	25,3	10,3	1970	8,9	27,6	2,8
1956	14,8	27,5	8,6	1971	9,5	29,3	3,2
1957	13,2	21,6	8,0	1972	9,1	29,1	2,8
1958	14,7	31,1	7,3	1973	9,5	28,1	3,5
1959	13,5	26,6	6,3	1974	9,7	29,1	3,3
1960	13,6	29,9	7,7	1975	9,5	28,0	3,7
1961	13,7	29,7	7,7	1976	9,7	28,5	4,3
1962	12,0	26,4	5,7	1977	9,3	27,6	3,7
1963	12,5	28,5	6,2				

Az előbbi adatok ismeretében már nem is oly rendhagyó, hogy az albán tanulók száma állandóan emelkedik, míg a magyaroké csökkenő irányzatot mutat. A lakosok számának háború utáni gyors növekedése megszűnt, az utóbbi tíz évben többé-kevésbé állandósult. Az országra érvényes mutatószámok nem érvényesek Kosovóra és Vajdaságra. Az előbbi tartományban toronymagasan az országos átlagon feletti a népszaporulat, míg az utóbbiban jóval az országos átlag alatt maradt, szinte aggasztó méreteket öltött — mondanák a demográfusok.

Még egy utolsó számadatot vizsgálunk meg. Nézzük meg, hogy az utóbbi négy népszámláláskor magukat albánoknak, illetve magyaroknak valló lakosok hány százaléka tanul az elemi iskolákban anyanyelven:

Nemzetiség	1948	1953	1961	1971
Albán	13,26	14,57	15,60	19,30
Magyar	7,35	9,89	9,48	8,16

A növekvő, illetve csökkenő arányszámot sok minden okozhatja. Pl. a nemzetiségi lakosság átlagos életkora, a szülők érdeklődése az anyanyelvi oktatás iránt stb. Mindenesetre egyértelműnek látszik, hogy a magyar gyerekek mindig kisebb arányban tanulnak anyanyelvükön, mint az albán szülők gyermekei.

Ez a munka nem foglalkozik azokkal, akik nem tanulnak anyanyelvükön. Ez a téma egy sokkal szélesebb és mélyebb vizsgálódást igényel.

Rezime

Obrazovanje na jezicima narodnosti

Nakon osvrta na istoriju obrazovanja na jezicima narodnosti autor, navodeći statističke podatke, ukazuje na neke interesantne činjenice. Posebno se prikazuje mađarsko i albansko stanovništvo pošto oni pripadaju određenoj teritorijalnoj grupaciji. Podaci pokazuju da procenat koji pohađa školu na maternjem jeziku postepeno opada. Autor u ovom radu ne pokušava tražiti uzroke ove pojave. Bilo bi interesantno udubiti se u ovu problematiku — konstatuje i sam autor na kraju svog rada.

Inhalt

Unterricht in den Sprachen der Nationalitäten

Nach dem der Verfasser einen Rückblick auf die Geschichte des Unterrichts in den Sprachen der Nationalitäten ausgeführt hat, hat er — sich mit statistischen Daten bedienendauf einige interessante Tatsachen hingewiesen. Insbesondere stellt er die ungarische und albanische Einwohnerschaft vor, da diese bestimmten teritorialen Gruppen angehören. Die Daten zeigen darauf hin, dass sich die Prozente der Schulen besucher in der Muttersprache stufenweise mindern. Der Verfasser versucht nicht in dieser Arbeit die Ursachen dieser Tatsachen zu untersuchen. Es wäre interessant sich in diese Problematik zu vertiefen, konstatiert der Verfasser am Schluss seiner Arbeit.

Čedomir Torbica

A VALÓDI MUNKANÉLKÜLI SZAKKÁDER ÖSSZETÉTELE ÉS ÁTKÉPZÉSÉNEK, FELKÉSZÍTÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE VAJDASÁGBAN

A foglalkoztatottság és a foglalkoztatás alakulása

Tartományunk gazdagsága, természeti kincsei és emberi teljesítőképessége objektív feltételét képezik a vajdasági lakosság eredményes foglalkoztatásának és igénybevételének. Az 1976—1980 közötti tervidőszakban kedvező átalakuláson mentünk át, s Vajdaság a foglalkoztatást illetően az iparilag közepesen fejlett vidékek sorába lépett.

A foglalkoztatás növekedése többnyire állandó volt; 3,4%-os átlagos szintje majdnem elérte a tervezett, 3,5%-os növekedést. A tervidőszak első három évében — 1976-ban, 1977-ben és 1978-ban — körülbelül 79 000 dolgozó helyezkedett el. Új munkahely nyílt körülbelül 50 000 számára, 29 000-en pedig a megüresedett munkahelyeket foglalták el.

Várhatóan a foglalkoztatási politika következetesebb alkalmazása, a társadalmi tevékenységben dolgozók és a hivatalnokok számának csökkenése miatt a foglalkoztatás növekedési mutatója az egész tervidőszakra vonatkoztatva némileg elmarad az eddigitől.

Azt is el kell mondani, hogy a vizsgált időszakban körülbelül 17 000 gyakornok helyezkedett el. Természetesen a munkába álló fiatalok száma ennél sokkal nagyobb, hisz a káderhiánnyal küszködő foglalkozásokban egyre gyakrabban alkalmazzák a munkába állókat gyakornoki idő nélkül. Ugyanígy járnak el a nem eléggé fejlett községek társultmunka-szervezetei a szakemberek ösztönzése és megtartása érdekében.

A valódi munkanélküliek száma tehát tovább csökken ebben az évben is. 1979. VI. 30-án a Foglalkoztatási Önigazgatási Érdekközösség nyilvántartásában 65 533, míg 1978-ban ugyanazon a napon 66 014 személy szerepelt, tehát az előző évihez képest a számuk 481-gyel csökkent.

A valódi munkanélküliség jellemzői

Mivel rendelkezésünkre állnak a valódi munkanélküliek teljes létszámának az 1979. X. 31-i adatai, valamint a szakközépiskolát végzett mun-

kanélküliek adatai, további elemzésünkben felhasználjuk őket, mert a félévi eredményekhez képest némileg eltérő képet mutatnak a munkanélküli szakemberek képzettségi összetételét és iskolai végzettségét illetően.

AZ 1979. X. 31-ÉN MUNKÁT KERESŐ SZEMÉLYEK ÉS VALÓDI MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMÁNAK AZ ÁTTEKINTÉSE

Képzettség	A. Munkát kereső személyek	B. Valódi munkanélküliek	Összesen A+B
Foglalkozás nélküliek	2 923	30 673	33 596
Betanított munkások	737	7 019	7 756
Szakképzett munkások	552	10 944	11 496
Középiskolai végzettség	723	16 671	17 394
Főiskolai végzettség	29	868	897
Egyetemi végzettség	51	832	883
Összesen:	5 018	67 007	72 022

A nagy számok törvénye alapján most megkísérlünk néhány következtetést levonni a káderfelesleggel kapcsolatban. Nehéz megállapítani, hogy milyen százalékban tekinthetjük a munkanélküliséget „normálisnak", illetve hogy meghatározott foglalkozású munkanélküliek hányad része képez jelenleg többletet, mert állandóan vannak olyan munkások, akik foglalkoztatást vagy munkaszervezetet változtatnak és így kiveszik részüket az úgynevezett kádervándorlásból. Ettől a körülménytől függetlenül azt mondhatjuk, hogy azokból a szakemberekből van felesleg, akik még néhány év múlva sem nyernek alkalmazást a saját szakmájukban.

Az adott számok alapján megkísérlünk néhány következtetést levonni, amelyek bizonyos középiskolai végzettségű szakemberek elhelyezkedési nehézségére figyelmeztetnek:

1. A középiskolai végzettségű valódi munkanélküliek száma aggasztóan nagy (27 615). Különösen nehéz helyzetben vannak a mezőgazdasági, gépész-, vegyész-, élelmiszeripari technikusok és az egészségügyi iskolát végzettek. A gimnáziumi végzettségűek (5693) belátható időn belül aligha helyezkedhetnek el.

2. A szakirányú középiskolát végzett munkanélküliek száma szintén nagy, az első nemzedékből összesen 6010-en keresnek munkát (5112 sze-

A. A SZAKKÖZÉPISKOLAI VÉGZETTSÉGŰ ÉS A SZAKIRÁNYÚ OKTATÁS ELSŐ NEMZEDÉKÉBŐL KIKERÜLT VALÓDI MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA

1979. X. 31-én

Foglalkozás	A valódi munkanélküliek száma	Ebből: A szakirányú iskolák első nemzedéke
Mezőgazdasági technikus	1 571	301
Gépésztechnikus	1 014	132
Vegyésztechnikus	1 306	235
Építésztechnikus	502	170
Elektrotechnikus	322	122
Élelmiszeripari technikus	641	407
Közgazdasági iskolát végzettek	2 584	1 122
Egészségügyi iskolát végzettek	1 117	364
Gimnáziumi végzettségűek	5 693	—
Jogi szakmunkatárs	498	498
Fordító	310	310
Népművelő	288	288
Programozó	108	108
Autószerelő	727	17
Szabó	1 097	139
Textilmunkás	825	82
Fodrász	808	2
Kereskedő	2 515	77
Pincér és szakács	564	43
Egyéb	5 125	1 593
Összesen:	27 615	6 010

mély kétéves és 898 egyéves szakképesítéssel). Közülük különösen az élelmiszeripari technikusok (407), a jogi szakmunkatársak (498), a fordítók (310), a mezőgazdasági technikusok (301) stb. tűnnek ki. A foglalkoztatási önigazgatási érdekközösség nyilvántartása szerint Vajdaságban 1979. június 20-ától október 31-éig összesen 678-an helyezkedtek el a szakirányú középiskolák első nemzedékéből (492 személy két évi, 186 pedig egy évi szakképesítéssel). Nyilvánvaló tehát, hogy a szakirányú oktatásból kikerült első nemzedék rendkívül nehezen helyezkedik el, pedig

azt feltételeztük róluk, hogy létszámuk összhangban volt a társult munka igényeivel, és hogy nem kerül sor aránytalanságokra (legalábbis nem a jelenlegi mértékben) a szakemberképzés és a társadalmi igények között.

Az említett nemzedék szakembereinek a foglalkoztatását feltehetőleg az is akadályozza, hogy a szakirányú oktatás új foglalkozású és képzettségi szintű szakembereket teremtett, de ugyanakkor a társult munkában nem végezték el a munkahelyek rendszerezését a szakirányú oktatás hozta változásokkal összhangban. A társultmunka-szervezetekben például nem véglegesítették a jogi szakmunkatársak, a középiskolai végzettségű fordítók, népművelők stb. munkahelyi leírását, holott ezek új foglalkozások, s ugyanakkor nem egyeztették össze szabályzataikat az új diplomákban szereplő „specializált szakmunkás" és „szakmunkás" (harmadik és negyedik fokozat) minősítésekkel.

Ezek a nehézségek minden bizonnyal abból is következnek, hogy nem hoztuk meg a foglalkozás és végzettség szerinti osztályozás egységes rendszerét, és hogy nincs megfelelő foglalkozásjegyzékünk, aminek összhangban kell lennie az imént említett szabályozó rendszerrel. Valójában ez a két dokumentum képezi a társultmunka-szervezet munkahelyi leírásának szabályozásához szükséges jogi alapot. Ezeknek a nehézségeknek a megoldásával feltehetőleg a szakirányú oktatás első nemzedékének az elhelyezési folyamata felgyorsulna és némileg összhangba kerülne a társult munka igényeivel.

B. A FŐISKOLAI ÉS EGYETEMI VÉGZETTSÉGŰ VALÓDI MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA

1979. X. 31-én

Foglalkozás	Valódi munkanélküliek száma
1	2
Egyetemi végzettségűek	
Okleveles mezőgazdasági mérnök	101
Okleveles vegyészmérnök és technológus	71
Okleveles gépészmérnök	21
Okleveles élelmiszer-technológiai mérnök	25
Okleveles közgazdász	45
Okleveses jogász	133
Tanár	252
Orvos	57

1	2
Fogorvos	21
Egyéb	106
Összesen:	832
Főiskolai végzettségűek	
Mezőgazdasági mérnök	45
Gépészmérnök	79
Élelmiszer-technológus	31
Munkaszervezési mérnök	42
Közgazdász — kommercialista	260
Előadó	250
Egyéb	161
Összesen:	868

A bemutatott táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy fokoznunk kell a dolgozók átképzését, különösen a középiskolai végzettségűekét és a szakképesítés nélküliekét.

Átképzés

A valódi munkanélküliek összlétszámának (67 007) az 54,2 százaléka, illetve 36 334 fő különböző szintű szakképesítéssel rendelkezik (ide soroltuk a betanítottakat is). Ezek szabály szerint fiatalok, ugyanis körülbelül 77 százalékuk 30 éven aluli.

A munkanélküliség ilyen összetételének a kedvezőtlen gazdasági következményei sokrétűek. Bizonyos szakmákban olyan nagy a tömörülés, hogy a foglalkoztatás hosszú időn át kérdéses. A nagymérvű szakkáderfelesleg elsősorban a középfokú végzettségűekre vonatkozik és nemcsak Vajdaságra vonatkozik. A gyors átalakulással és a munkamegosztással (mind a társadalmi mind az egyéni) űr keletkezik a között amit a fiatalok tanulnak és a között, amivel foglalkoznak, amit dolgozni kénytelenek. A különböző tennivalók és azok kapcsolata a munka- és a termelőfolyamatok adott világában jönnek létre és változnak. Az emberek ettől függően választják foglalkozásukat. Ezekkel összhangban vagy ellentétben illeszkednek be vagy kénytelenek beilleszkedni az adott munkafeltételekbe foglalkoztatásuk érdekében. Ezért állandóan és ismételten alkalmassá kell tenni a kádereket az új foglalkoztatásra, de a szakképzést is az új munkahelyhez kell idomítani.

A munkaerő-feleslegnek (néhány ezer technikus, néhány ezer gimnazista és kereskedő számára) lehetőséget kell teremteni arra, hogy átképezhesse magát a munkaerőhiánnyal küszködő rokonszakmákra, a társult munka tényleges szükséglete szerint. Ez az egyetlen mód arra, hogy megfelelő segítséget nyújtsunk az elhelyezkedésre váró fiatal szakkáderek-nek. Valójában még sokáig szükség lesz az átképzésre, mert csak így javíthatjuk ki az ösztönös káderképzés hibáit. Az átképzés eredményei azonban nem kielégítőek. Az átképzés jelenlegi fázisában évente rendkívül kevesen változtatnak foglalkozást (körülbelül ötszázan). Ezt két alapvető tényező befolyásolja. Az első pszichológiai jellegű. Azért, mert az átképzés változást jelent, és minden változás bizonyos ellenállásba ütközik, még akkor is, ha csak kisebb átalakulásra kerül sor a munkában, az adott munkaterületen vagy a foglalkozás megváltoztatásában. Különösen azokban az esetekben jut ez kifejezésre, amikor munkanélküli dolgozó a foglalkoztatás érdekében egy olyan szakmával hagy fel, amelyet huzamos tevékenységi formájának feltételezett és az adott időpontban hosszabb szakmai képzést követően kell munkát változtatnia. A fokozott átképzés másik nehézsége az új foglalkozás elsajátításához fűzött nagy követelményekben rejlik. Ha például egy meghatározott szakmán belül ugyanolyan szintű átképzésről van szó, akkor a számos melléktantárgy és különbözeti vizsga visszariasztja a dolgozókat az átképzéstől. Ahelyett, hogy a részvevők csak az új foglalkozás technológiájával ismerkednének, számos melléktantárggyal és különbözeti vizsgák letételéhez szükséges tetézett óraszámmal terhelik őket, s így az átképzés majdnem addig tart, mint a rendes iskolázás.

Szakmai felkészítés

A foglalkozás nélküli valódi munkanélküliek száma szintén nagy (30 673). Ennek a csoportnak a legfőbb jellemzője, hogy a többségét (több mint 50 százalékát) falusi munkások képezik. Ez is arra figyelmeztet, hogy a falusiak fokozott mértékben hagynak fel a földműveléssel, és hogy tartományunkban ez a munkaerőátvitel még hosszú időn át időszerű lesz. Bár nem foglalkozunk részletesebben a folyamat objektív törvényszerűségeivel, mégis meg kell jegyezni, hogy a társadalmi magángazdaságokban az új technológia és a gépek alkalmazása mindinkább felváltja a kézi munkaerőt és így egyre kevesebben igénylik az állandó és idénymunkást.

Ezeknek a munkásoknak a legelemibb ismereteik sincsenek meg az ipari vagy egyéb munkavégzéshez. Akárcsak a szakképzetteknél, a munkanélkülieknek ezt a csoportját is többségében harminc éven aluli fiatalok képezik (körülbelül 68 százalék). Ilyen körülmények között, azaz amikor a valódi munkanélküli fiatalok nagy számának nincs foglalkozása, a szakmai felkészítés első és második foka a legmegfelelőbb módja a foglalkoztatásra való előkészítésnek.

Vajdaság SZAT nevelési és oktatási törvénye szerint a községi küldöttestületeknek, a foglalkoztatási érdekközösségnek intézkedéseket kell tennie az összes 18 éven aluli fiatal és foglalkozás nélküli felnőtt munkára való felkészítésére.

Ezt a tevékenységet a valódi munkanélküliség összetétele és a társultmunka-szervezetek igénye sürgeti. A szakképzetlen munkanélkülieknek azonban nemcsak a szakismereteik hiányosak, hanem a motivációjuk sem megfelelő a termelési folyamatba való bekapcsolódásra. Ha tudjuk, hogy manapság bármely munkahely betöltéséhez legalább minimális szakmai képzésre és felkészítésre van szükség, hogy egyre több olyan feladatot kell ellátni a korszerűsítés következtében, amelyek szakosított, szakmailag képzett dolgozókat igényelnek, hogy ezek a munkafeladatok a munkamegosztás és a termelési folyamat elaprózódása következtében jelentkeznek, akkor a dolgozók szakmai felkészítése a munka biztosításának elemi tényezője.

A képzésnek ez a vonatkozása különösen azért jelentős, mert a társultmunka-szervezetek idejében beterjesztik a megüresedett munkahelyek betöltésének igényét és véglegesítik, hogy milyen tudásra és ismeretekre van szükség meghatározott munkák végzéséhez. Az oktatás tartalma mindig az adott termelés, technológiai folyamat és a társultmunka-szervezet fejlettségi fokától függ. Mivel meghatározott szükségletről van szó, szabály szerint a szakmai felkészítést sikeresen befejező dolgozókat meghatározatlan időre alkalmazzák, évente öt-hatezer dolgozó szakmai felkészítésére és munkába állítására kerül sor. Ennek érdekében körülbelül hetven tantervet állítottak össze, amelynek alapján a szakmai felkészítést végzik. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy ez a munka a legmegfelelőbb a gazdasággal való együttműködésre, hisz a szakmai felkészítést a termelési folyamat szerkezeti átalakulásától függően változtatják meg és alakítják át. Az ilyen szakmai felkészítés betölti szerepét és „megrendelés szerint" azonnal „használható". A foglalkoztatottság és a végzettség szerinti osztályozás várható egységes rendszere továbbra is a foglalkoztatási és az oktatási önigazgatási érdekközösség, valamint a társultmunka-szervezetek együttműködését szorgalmazza a dolgozók első és másodfokú szakmai felkészítésére.

Fordította *Garai László*

Rezime

Struktura stvarno nezaposlenih stručnih kadrova u SAP Vojvodini i nužnost prekvalifikacije i stručnog osposobljavanja

Autor počinje svoje izlaganje kratkim pregledom kretanja zaposlenosti i zapošljavanja u planskom periodu 1976—1980. U ovom planskom periodu postignute su veoma značajne pozitivne promene koje su dovele da se Vojvodina

u pogledu zaposlenosti svrstava u grupu srednje industrijski razvijenih sredina. Očekuje se da će stopa porasta zaposlenosti u predstojećem planskom periodu biti nešto niža od dosad ostvarene — zbog doslednijeg sprovođenja politike zapošljavanja i smanjenja broja zaposlenih u oblasti društvenih delatnosti i uopšte radnika na administrativnim poslovima.

Na osnovu konkretnih brojki je autor izvodio neke zaključke:

— broj stvarno nezaposlenih kadrova sa srednjom stručnom spremom je zabrinjavajuće velik,

— broj radnika prve generacije pozivnousmernog obrazovanja koji su se prijavili kao tražioci zaposlenja je takođe velik (mada se pretpostavljalo da je obuhvat broja učenika bio saglasan potrebama udruženog rada i da neće doći do disproporcije).

Prepreku predstavlja činjenica da su iz usmerenog obrazovanja „izašli" kadrovi sa novim zanimanjima i novim kvalifikacionim nivoima obrazovanja a u udruženom radu nije izvršena izmena u sistematizaciji radnih mesta.

Za određeni broj suficitarnih zanimanja neophodno je stvarati šire mogućnosti za prekvalifikaciju u srodna deficitarna zanimanja prema stvarnim potrebama udruženog rada.

Broj stvarno nezaposlenih radnika bez zanimanja takođe je vrlo velik. Stručno osposobljavanje na nivou I i II stepena predstavlja najefikasniji oblik njihove pripreme za produktivno zapošljavanje. Ovaj aspekt obrazovanja je značajan i zbog toga što organizacije udruženog rada blagovremeno podnose zahteve za radnicima što doprinosi tome da ovako stručno osposobljavanje bude funkcionalno i po „porudžbini" pa je tako „upotrebljivo" odmah po njegovom završetku. Buduće jedinstvene osnove za klasifikaciju zanimanja i stručne spreme još više obavezuju samoupravne interesne zajednice za zapošljavanje i samoupravne zajednice obrazovanja i organizacije udruženog rada na stručnoj saradnji oko osposobljavanja radnika za I i II stepen stručne spreme.

Kurzfassung

Die Struktur der tatsächlich arbeitslosen Facharbeiter in dem Autonomen Gebiet Vojvodina und die Nötigkeit der Umqualifizierung und fachlicher Befähigung derselben

Der Verfasser fängt seine Ausführungen mit einer kurzen Übersicht der Beschäftigen und der Beschäftigung in der Planperiode 1976—1980 an. In dieser Planperiode wurden beträchtliche positive Aenderungen erziehlt, die dazu geführt haben, dass die Vojvodina — in Betracht der Einwohnerbeschäftigung — zu den mittelentwickelten Gebieten gehört. Es ist zu erwarten, dass die Entwicklung der Beschäftigungsrate in der angehenden Planperiode, gegenüber der bisherigen, etwas vermindert wird uzw. wegen der Durchführung der Beschäftigungspolitik und der Reduktion der Beschäftigten in dem ausserwirtschaftlichen Aktivitäten sowie in der Administration überhaupt.

Auf Grund von konkreten Zahlen ist der Verfasser zu folgenden Konklusionen gekommen:

— die Zahl der tatsächlich ubeschäftigten Arbeitern mit mittlerer Fachbildung ist besorgniserregend hoch;

— die Zahl der Arbeiter erster Generation der berufsorientierter Bildung, die sich als Stellungsuchende gemeldet haben, ist auch hoch (trotzdem man sich vorgestellt hat, dass die Zahl der Schüler den Bedürfnissen der Arbeitsgemeinschaften entsprechend ist und daher nicht zu Disproportionen kommen kann).

Die Tatsache, dass aus der Berufsorientierter Bildung Fachleute mit neuen Berufen und neuen Qualifikationen „herausgegangen" sind, in der gemeinschaftlichen Arbeit jedoch nicht die Aenderungen in der Systematisation der Arbeitsplätze durchgeführt worden sind, macht bei der Einstellung Schwierigkeiten.

Bei bestimmten überflüssigen Berufen soll man breite Möglichkeiten der Umschulung in ähnliche aber ungenügend besetzte Berufe, nach den tatsächlichen Bedürfnissen der Arbeitsgemeinschaften ermöglichen.

Die Zahl der unbeschäftigten, ungelernten Arbeiter ist auch sehr gros. Die berufliche Bildung erster und zweiter Stufe ist die erfolgreichste Möglichkeit Ihrer Vorbereitung zur produktiven Beschäftigung. Diese Aspekt der Berufsbildung, ist auch deswegen sehr wichtig, weil die Organisationen der Arbeitsgemeinschaft gerne und rechtzeitig ihre Wünsche vortragen, woraus dann die Tatsache folgt, dass diese Bildung funktional und „nach Bestellung" erfolgen kann und daher sofort nach dem Schulschluss die Arbeiter eingesetzt werden können. Die zukünftigen gemeinsamen Klassifikationsunterlagen der Berufe und der Fachbildung, werden die Selbstverwaltungs-Interessengemeinschaften für die Beschäftigung und für die Bildung, sowie die selbstverwalteten Organisationen der Arbeitsgemeinschaften, noch mehr zur beruflichen und fachlichen Zusammenarbeit ind der Arbeiterausbildung erster und zweiter Stufe verpflichten.

Laki László

A TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉS PROBLÉMÁI

A tudományos-technológiai haladás lényeges kihatással van a társadalmi viszonyokra. Noha nem következik be azonnal a társadalmi rendszer változása, magában a tőkés termelési módban is lényeges változások játszódnak le. Mindenekelőtt a termelési folyamat válik emberibbé és egész sor szociális intézkedés meghozatalát vonja maga után a közvetlen termelők életének és egészségének védelme érdekében. Az ember fizikai erejének kiszorítása a termelési folyamatból, valamint később az automatizáció bevezetése a kompjuteres irányító rendszerekbe, ami az ellenőrzés és irányítás alól is felmenti az embert, szükségszerűen a társadalmi viszonyok változásához vezet.

Mindez előidézi már a kapitalizmusban a munkások részvételét a tőkés vállalatok vagy részvénytársaságok létezését és működését biztosító lényegbevágó kérdésekkel kapcsolatos döntéshozatalban. Ezek tehát a tudományos-műszaki fejlődés legfontosabb eredményei a társadalmi viszonyok megváltoztatásában, a tőkés feltételek között. Ezen az alapon feltételezhetjük a tőkés rendszer békés átalakulásának elméletét egy fejlettebb magasabb fokú társadalmi rendszerbe.

A szocialista társadalmi viszonyok között a tudományos-műszaki fejlődésnek még sokoldalúbb és fontosabb szerepe van. Amikor már megtörtént a magántulajdon és a profitharácsolási hajsza megszüntetése, az embernek ember által történő kizsákmányolása, a technika eredményeinek az általános jólétet és a társadalom minden rétege munka és életfeltételének javítását kell szolgálnia.

A kapitalizmusban megkezdett „participáció" gyakorlata a döntéshozatalban még nyíltabb és sokoldalúbb formát kap. A közvetlen termelőnek kell az egész gazdasági és társadalmi élet hordozójává válni, hogy megtörténjen a munka teljes felszabadulása és az elidegenedés minden formájának túlhaladása.

A szocializmus mai fejlettségi foka alapján már bátran állíthatjuk, hogy az emberi elidegenedés túlhaladásának feltételeit az önigazgatású

szocializmus teremti meg legteljesebben. Az önigazgatás a gazdasági szervezetekben és a társadalmi életben minden egyén önigazgató társadalmi helyzetének a teljes megváltozását jelenti. A különböző funkciók által az önigazgató szervekben minden egyén a jogai mellé még óriási társadalmi felelősséget is kap, amely alkotóan megváltoztatja társadalmi öntudatát. „A szocialista társadalomban a társadalmi tudat nagyon gyorsan fejlődött a forradalom folyamán és ugyanezzel az intenzitással a szocializmus kiépítése során is. A társadalmi élet objektív törvényszerűségeinek felismerése erősen hat a társadalmi tudat fejlődésére, az embermilliók tudatosan irányított tervszerű akciói által. A szocializmusban a társadalmi tudat aktív. Ez pozitív szerepet játszik a szocialista társadalmi viszonyok kiépítésében és a szocialista közösség közös problémáinak és érdekeinek megoldásában."[1]

Az önigazgatású szocializmus még inkább aktivizálja a társadalmi tudatot a társadalom minden tagjánál, mert a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok további előrehaladása ezt megköveteli. Az önigazgatással feloldódnak a korlátok minden dolgozó ember aktív részvételére a társadalmi élet és a munka valamennyi lényeges kérdésének megoldásában. Így kiküszöbölődik a dolgozó aktív tevékenységének akadályozottsága, amit a műszaki munkamegosztás idéz elő, a munka szigorú megszervezésével és az egyazon műveletek állandó ismétlésével.

Az önigazgatás politikai rendszerünkben két területen jut legközvetlenebbül kifejezésre. Ez a két terület a történelmi fejlődésben is elkülönült egymástól és a dolgozók csak fokozatosan gyakorolhatták önigazgatói jogaikat. Egyik részről beszélhetünk az önigazgatás társadalmi-gazdasági formájáról a gazdasági szervezetekben és egyéb társadalmi termelő és nem termelő csoportokban, míg a másik részről jelentkezik a társadalmi-politikai önigazgatás a társadalmi-politikai szervezetekben és közösségekben. Az önigazgatásnak ez a két formája azonban elválaszthatatlan dialektikus egységben áll egymással, úgy hogy egyik sem valósulhatna meg teljes egészében a másik nélkül.

Nálunk az önigazgatás történelmi fejlődése a gyárak és egyéb termelő munkaszervezetekben a munkaközösség által való igazgatás bevezetésével kezdődött. A munkástanácsok megalakításával kezdetét vette a gazdasági életben a közvetlen termelőknek a döntéshozatali folyamatba való bekapcsolása. A dolgozóknak az igazgatásban való részvételével megteremtjük a munka felszabadításának és az elidegenedés megszüntetésének az előfeltételét.

A gazdasági önigazgatás első sikerei nyomán politikai rendszerünk a helyi önigazgatás bevezetésével megtette a következő lépést is. Ily módon létrejön és kifejlődik a kommunális rendszer mint a polgárok közvetlen önigazgatásának formája, lakóhelyük minden lényegbevágó kérdésének megoldására, melyeknek közös jelentőségük van az egész közösségre.

Önigazgatási rendszerünk fejlődési útja azonban nem volt töretlen és zökkenésmentes. A szocialista önigazgatás a termelőeszközök feletti tár-

sadalmi tulajdonon alapuló politikai rendszer biztosítja a közvetlen termelőknek, hogy rendelkezzenek az egész újratermelt értékkel, és hogy a fő tényezők legyenek a társadalmi újratermelés megszervezésében.

Az érvényben levő alkotmányos és törvényes rendelkezések alapján a közvetlen önigazgatás megnyilvánulásának alapvető formái a munka és a termelés területén a társultmunka-alapszervezetek, a területi közvetlen önigazgatás tekintetében pedig a helyi közösség mint a községi rendszer része. „A társult munka alapszervezete a társult munka alapvető formája, amelyben a dolgozók közvetlenül és egyenjogúan gyakorolják társadalmi-gazdasági és más önigazgatási jogaikat és döntenek a társadalmi-gazdasági helyzetükkel kapcsolatos egyéb kérdésekről."[2]

A kommunális rendszer kiépítésével létrejöttek a községek mint a polgárok demokratikus hatalmának helyi jellegű formái. E rendszer tökéletesítésével a közvetlenebb önigazgatás érdekében alakultak meg a helyi közösségek. „A települések, a települések egyes részeinek vagy több összefüggő település dolgozóinak és polgárainak joga és kötelessége, hogy meghatározott közös érdekek és szükségletek kielégítése céljából, önigazgatási alapon, helyi közösségbe szerveződjön. A dolgozók és a polgárok a helyi közösségben döntenek közös érdekeik érvényesítéséről és közös szükségleteik szolidáris kielégítéséről: a településrendezés, a lakáskörülmények, a kommunális szolgáltatások, a szociális és gyermekvédelem, az oktatás, a kultúra, a testnevelés, a fogyasztók védelme, a környezetvédelem és fejlesztése, a honvédelem és társadalmi önvédelem, valamint az élet és a munka más területén."[3]

Ezekből a törvényes meghatározásokból világosan látszik, hogy a dolgozók és polgárok kötelessége és hatásköre átfogó és messzeható mind a társultmunka-alapszervezetekben, mind a helyi közösségekben, s ezért minden szubjektív társadalmi erő az önigazgatási viszonyok továbbfejlesztését szorgalmazza az élet és a munka minden területén.

Amint azt már korábban megállapítottuk, a dolgozók és polgárok társadalmi-politika és önigazgatói tevékenysége bizonyos értelemben erőteljesebb formában jut kifejezésre az ipari és a városi környezetben. Ez elsősorban a munkásosztály erőteljesebb fejlettségének és eszmei kiépítettségének az eredménye a kevésbé fejlett mezőgazdasági vidékek falusi struktúrájához viszonyítva. A városi környezet magasabb kulturális és oktatási szintet is lehetővé tesz ezen települések lakosságának, úgyhogy ez a körlümény is kihatással van az ilyen lakosság erőteljesebb politikai és önigazgatói munkájára.

Az ipari munkakörnyezet önigazgatási és társadalmi-politikai viszonyai jóval fejlettebbek a természetes környezeténél, s ezért magától értetődik, hogy a természetes környezetből jövő munkásoknak szükségük van egy bizonyos időszakra, hogy megszokják az új körülményeket. A mezőgazdasági dolgozók beilleszkedésének az ipari munkakörnyezet önigazgatási és társadalmi-politikai életébe két formája van: egyrészt az új környezet társadalmi-politikai életébe való bekapcsolódás, másrészt pedig a

munkaszervezetben folyó önigazgatói döntéshozatal folyamatába való bekapcsolódás. Itt elsősorban ezeknek a munkásoknak a közvetlen bekapcsolására gondolunk, a társultmunka-szervezetek önigazgatói testületeibe való megválasztásukkal.

1. A társadalmi-politikai szervezetekbe való bekapcsolódás

Társadalmi-politikai rendszerünk sajátságos a politikai pártokat illetően. Nálunk ugyanis csak egy politikai párt létezik, a Jugoszláv Kommunista Szövetség. Pártunk az eszmei vezetője az összes haladó tudatos szocialista erő minden tevékenységének. „A Jugoszláv Kommunista Szövetség a munkásosztály és az összes többi dolgozó egységes forradalmi szervezete és vezető eszmei-politikai ereje az önigazgatású szocializmusért folytatott harcban."[4]

Társadalmi és politikai rendszerünk jellegzetessége az önigazgatói érdekek pluralizmusában jut kifejezésre, ami tulajdonképpen az önigazgatói tudat törekvése az érdekek önigazgatói összeegyeztetésére és a döntéshozatalra, nemcsak az újratermelés gazdasági szférájában, hanem a politikában is. „Éppen azért, mert a politikai pluralizmus csak része az érdekek pluralizmusának, önigazgatású szocialista társadalmunknak nem valamiféle többpártrendszerre van szüksége, hanem sajátos társadalmi-politikai és más hasonló szervezetekre, amelyek mint a szocialista társadalmi tudat differenciált szerveződésének formái befolyásolhatják mind az általános társadalmi érdekeknek, mind pedig a részérdekek önigazgatási közösségei törekvéseinek kialakulását. Önigazgatású demokráciánkban jelenleg ezt a szerepet a társadalmi-politikai szervezetek töltik be, így a Kommunista Szövetség, a Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége, a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség, a Jugoszláv Szocialista Ifjúsági Szövetség, valamint az egyéb társadalmi és tudományos szervezetek."[5] Ezeknek a társadalmi-politikai szervezeteknek a jelentősége az önigazgatói pluralizmus megvalósításában állandóan erősödik e szervezetek taglétszámának állandó növekedésével.*

* A társadalmi-politikai szervezetek tagjainak száma.

ÉV	JKSZ	JDNSZSZ	JSZISZ	JSZSZ
1958.	830 000	5 295 000	1 256 000	1 963 261
1963.	1 019 013	7 245 204	1 807 350	2 953 696
1968.	1 146 284	8 162 204	2 085 456	3 258 283
1973.	1 076 711	8 582 340	2 489 851	2 911 188
1977.	1 460 267	12 554 493	3 223 652	4 511 340

Forrás: Jugoszlávia statisztikai évkönyvei.

Az adatokból kitűnik, hogy a szemléltetett húszéves időszakban emelkedett a tagok létszáma. A növekedés az ifjúsági szövetségben a legnagyobb (156,66%), míg a más-

Több alkalommal már bebizonyosodott az a feltevés, hogy a társadalmi-politikai szervezetek kevésbé tömegesek és tevékenyek a falvakban, mint a városokban. Ez különösen a Kommunista Szövetségre és a szakszervezetre vonatkozik. A földművestagságot illetően történelmi tény, hogy ez a társadalmi réteg bizonyos értelemben mindig kívül állt az aktív politikai eseményeken. Ennek legfőbb oka pedig a földművesek hiányos eszmei képzésében keresendő. Érthető tehát, hogy ezt a réteget mindig könnyebb volt hazug ígéretekkel félrevezetni. Történelmünkben Tito elvtársnak a JKP (JKSZ) élére való választásával (1937.) kezdődik el a parasztság tömegesebb bekapcsolása a burzsoá Jugoszlávia politikai eseményeibe. Ám tekintet nélkül a parasztság bekapcsolódására a Népfrontba (a mai DNSZSZ), mégis elmaradt a parasztság tömeges bekapcsolódása a párt soraiba. Ez a helyzet pedig nem sokat változott a felszabadulás után és a szocialista építés során sem. Ezért Tito elvtárs a JKSZ XI. kongresszusán elhangzott beszámolójában többek között megállapítja: „A stagnálás időszakának eltelte óta a Kommunista Szövetségben fokozatosan növekszik az egyéni mezőgazdasági termelők száma is, úgyhogy ma csaknem 80 000 földművestagunk van. Ezzel kapcsolatban szem előtt kell tartanunk, hogy nálunk továbbra is igen felfokozott a falusi lakosságnak a városokba és az iparba való áramlása. Ennek ellenére azonban nem lehetünk megelégedve a Kommunista Szövetség földművestagjainak számával. Mert ez nem felel meg a falu szocialista átalakulásában és a mezőgazdasági termelés előremozdításában kifejtett tevékenységünknek."[6]

A földműveslakosság kisebb méretű tevékenysége még a következőkkel magyarázható: a szakszervezet olyan „társadalmi-politikai szervezet, amely a munkásokat egyesíti és gazdasági érdekeiket képviseli, harcolva ezek érvényesítéséért."[7] Ily módon a szakszervezetek elsősorban a gyáripari munkásokat és azokat a foglalkoztatottakat ölelik fel, akik társadalmi tulajdonban lévő eszközökkel dolgoznak. Ezért a mezőgazdasági munkások szervezetlenek maradnak, nem fejtenek ki aktív tevékenységet ebben a szervezetben, még később sem, amikor átkerülnek az ipari környezetbe.

Mindezek miatt a természetes környezet munkásai kevésbé válnak tevékennyé a társadalmi-politikai életben, úgyhogy az ipari, illetve városi környezetben sokkal szigorúbb követelményekkel találják szembe magukat. Egyes dolgozók ezeket az akadályokat könnyebben legyőzik, míg másoknál nagy problémát jelentenek az új munkaszervezet társadalmi-politikai életébe való bekapcsolódáskor.

---

dik helyen a JDNSZSZ áll 137,10%-os növekedéssel. Legkisebb méretű a tömegesedés a Kommunista Szövetségben, mert itt a növekedés 76% körüli. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a JKSZ a munkásosztály élcsapata és a társadalom legöntudatosabb részei lesznek e szervezet tagjaivá, akkor itt enyhébbek a kritériumaink.

A mezőgazdasági munkásnak — de ugyanígy a volt magánkisiparosnak is — a munkaszervezetbe való lépésével, azonnal jelentkezik a szakszervezetbe való felvétel követelménye. Természetesen, ez a tagság felelősséggel és kötelezettséggel jár; anyagival (szakszervezeti tagságdíj fizetése) és a szakszervezeti tevékenységben való aktív részvételel. Önigazgatású szocialista rendszerünk az utóbbi időben egyre jobban sürgeti az aktív szakszervezeti ténykedést. A társult munka törvénye szerint: „A szakszervezetnek joga van indítványozni önigazgatási megegyezések megkötését. A szakszervezet olyan önigazgatási megegyezés megkötésében vesz részt, amely a társult munka dolgozóinak munkaviszonyát szabályozza vagy alapokat és mércéket állapít meg a tiszta jövedelem elosztásához és az eszközöknek személyi jövedelemre és a dolgozók közös fogyasztására történő elosztásához."[8] A szakszervezet szerepe a társult munka alapszervezeteiben akkor is nagy lenne, ha csupán a legfontosabb és a sorsdöntő önigazgatási megegyezések megkötésében venne részt. Ám a szakszervezet részt vesz a társult munka minden egyéb általános normatív aktusainak meghozatalában is. Ezek szerint egyetlen önigazgatási megegyezés vagy más normatív aktus sem hagyható jóvá a dolgozók gyűlésén vagy referendumon, ha azt a szakszervezet nem véleményezte vagy nem volt nyilvános vitán.

Ilyen feltételek között, a munkaszervezeti légkör kialakítása érdekében, valamint a társult munka minden dolgozójának az önigazgatási tevékenységről való közvetlen tájékoztatása érdekében elengedhetetlenül szükséges a kollektíva minden új tagjának a bekapcsolása a szakszervezeti szövetségbe. Ez különösképpen a falusi, mezőgazdasági, illetve természetes környezetből újonnan felvett munkásokra vonatkozik.

A nem ipari dolgozóknak az ipari környezet társadalmi-politikai életébe való bekapcsolása folyamán a másik jelentős feladat a Kommunista Szövetségbe való bevonásuk. Ez a nehezebb feladat, mert a falusi, elmaradottabb környezetből származó munkás gyakran konzervatívabb, kispolgári és törpebirtokosi felfogású s így az eszmei képzettsége is igen alacsony szintű. Elsőrangú tennivalón tehát eszmei képzésük és nevelésük megszervezése, valamint fokozatos igénybevételük a gyakorlati társadalmi és politikai tevékenységben.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a mezőgazdasági környezetből származó idősebb munkások bekapcsolása a Kommunista Szövetség munkájába mindig több gondot okoz, mint a fiatalok beszervezése. Ez a maradi nézetek és a korábbi történelmi időszakok hazug politikai ígéreteinek a következménye, bizonyos mértékben pedig a templom és a vallás hatása. Ezzel szemben a fiatalabb munkások már más oktatásban részesültek iskolarendszerünkben, amelyet egyre jobban áthat a marxista és a szocialista önigazgatású ideológia.

2. *Bekapcsolódás az önigazgatási folyamatokba*

Folyamatos társadalmi forradalmunk legfőbb vívmánya a közvetlen termelők szocialista önigazgatása. Ez azt jelenti, hogy minden környezetben megteremtettük a társadalmi-gazdasági és politikai előfeltételeket a dolgozók közvetlen bekapcsolására a döntéshozatali folyamatba. A közvetlen szocialista önigazgatás anyagi alapját a termelőeszközök társadalmi tulajdona képezi, ami lehetővé teszi minden foglalkoztatottnak, hogy közvetlenül igazgasson és rendelkezzen ezekkel az eszközökkel, de ugyanakkor, hogy döntsön is a munka azon eredményének sorsáról, amit ezen eszközök felhasználásával megteremt.

A munkásönigazgatással a szocialista társadalomban a legtökéletesebb formában valósul meg az emberi munka felszabadítása. A termelési eszközök társadalmasításával megszüntettük az ember ember által történő kizsákmányolásának előfeltételeit. Ezzel demokratikusabb és humánusabb viszonyok alakulnak ki a termelési folyamat résztvevői között, s ennek látszata a termelési eredményeken is megvan.

Hazánkban a munkásönigazgatás a Nemzetgyűlés 1950. június 27-i történelmi ülésével kezdődött, amikor meghozták az állami gazdasági vállalatoknak és felsőbb gazdasági egyesületeknek a dolgozó kollektívák általi igazgatásáról szóló Alaptörvényt. A társadalmi-gazdasági rendszerben akkor megkezdett változások alapján társadalmi tulajdonba kerülnek a termelőeszközök, illetve az önigazgatás anyagi alapja. A munkástanácsok megalakításával a döntéshozatal fokozatosan a közvetlen termelők és dolgozók, ill. képviselőik hatáskörébe kerül.

A szocializmus gazdasági-anyagi alapjának fejlődésével egyre szélesedik az önigazgatás is, felölelve a gazdaság minden területét, sőt később a nem gazdasági ágazatok szervezeteit is. Az évről évre sokasodó munkástanácsok* mind nagyobb felhatalmazást kapnak. Így az 1974. évi al-

* Adatok a társultmunka-szervezetek munkástanácsairól.

Év	A munkástanácsok száma	A munkástanácsok küldöttei		
		Összesen	Nők	Fiatalok
1	2	3	4	5
1952.	4 646	105 018	13 401	—
1953.	4 758	105 540	13 817	9 175
1954.	5 324	115 479	12 520	8 936
1956.	5 989	124 204	15 983	13 807
1957.	6 314	128 607	19 987	19 798
1958.	26 620	305 844	49 324	19 465
1959.	20 040	137 720	—	—
1960.	28 023	336 899	57 370	25 732
1961.	18 979	175 607	31 061	8 409
1962.	24 408	323 844	56 430	23 641
1964.	17 064	348 533	107 328	38 896
1965.	6 747	149 404	25 915	15 674
1966.	6 809	150 389	26 507	14 841

kotmány szerint „a munkástanács, a társultmunka-szervezet munkájának és tevékenységének igazgatási funkciója gyakorlásában, megállapítja az alapszabály javaslatát és más általános aktusokat alkot, megállapítja a tevékenységi politikát és kidolgozza a munka- és fejlesztési tervet és programot, megállapítja a tevékenységi politka, a munka- és fejlesztési terv, valamint a program megvalósításához szükséges intézkedéseket, megválasztja, kinevezi és felmenti a végrehajtó és ügyvezető szervet, illetőleg e szervek tagjait, gondoskodik a dolgozók tájékoztatásáról és az önigazgatási megegyezésben, a szervezet alapszabályában és más önigazgatási aktusában megállapított más ügyeket végez."[9]

Az alkotmányos felsorolásból látható, hogy a munkástanács illetékessége valóban kivételes fontosságú, mert valójában minden döntést a munkástanács ülésén véglegesítenek, de ez az önigazgatási forma mégsem tekinthető közvetlen önigazgatásnak, hanem közvetett önigazgatásnak a küldöttrendszer alkalmazásával, ami azt jelenti, hogy minden szervezési egységnek (munkacsoport, üzemrészleg) képviseltetnie kell magát ebben a munkástanácsban. Mellékesen jegyezzük meg, hogy a küldöttrendszer is egyike azoknak az újításoknak, melyeket az 1974. évi alkotmány vezetett be önigazgatású társadalmi-politikai rendszerünkbe.

Az önigazgatás legfőbb vívmányai azonban mégis a közvetlen önigazgatási formák; a dolgozók gyűlése, a referendum és a személyes véleménynyilvánítás. Ezeken a közvetlen döntéshozatali formákon keresztül jut kifejezésre a munka szocialista felszabadítása, illetve talaját veszti az emberi elidegenedés. Így az önigazgatási döntéshozatallal a munkások „elégtételt" kapnak azért a korlátozott kreativitásért, amire a szigorúan előírt technológia és a részletes műszaki munkamegosztás készteti őket. A munkás felelős viszonyulása a döntéshozatalhoz az egész munkaszervezetnek lehetővé teszi a közvetlen önigazgatást.

A zavartalan és hatékony önigazgatási rendszer és döntéshozatal szempontjából nagyfontosságú a munkások és dolgozók tájékoztatása. A hathatós döntéshozatal nélkülözhetetlen előfeltétele az adatok, a pénzügyi állapotok és a káderhelyzet ismerete, de minden más információ is döntően befolyásolja a helyes döntéshozatalt. Ezeket az adatokat pedig rendszerint a társult munka szakmai-, műszaki-pénzügyi és káderszolgálata gyűjti be és dolgozza fel, s éppen ebből eredhetnek a dolgozók tájékoztatása körüli problémák. Ugyanis a meghatározott döntések meghozatalához szükséges anyagok elkészítésénél mindig dilemmák merülnek fel az információk terjedelme és tartalma körül. Ha az anyagok túlzottan szakmaiak és tömörek, ami egyben azt is jelenti, hogy áttanulmányozá-

1	2	3	4	5
1968.	15 700	346 918	105 057	31 578
1970.	15 333	339 857	105 506	46 899
1972.	15 081	343 653	110 668	46 365
1976.	22 151	344 389	91 455	46 663

Forrás: Jugoszlávia 1978. Statisztikai évkönyve, 70. old.

suk nem igényel sok időt a munkástól, akkor ezek a tájékoztatók gyakran érthetetlenek a nem szakmabelieknek. Ha viszont az anyagok terjengősek, tele adatokkal és részletes magyarázatokkal, akkor érthetőbbek, de mégis az a veszély fenyeget, hogy a munkásoknak nem lesz elegendő idejük áttanulmányozásukra. Ez a dilemma tehát állandóan aktuális, különösen azért, mert a tájékoztatás módja és formája alapján lehetőség nyílik a techno-bürokratikus elferdülésekre, az önigazgatási döntéshozatal folyamatában. A szakszolgálatok és a szakemberek ugyanis már előre kialakítják az „egyetlen lehetséges" döntést, úgyhogy a gyűléseken vagy a közvetlen döntéshozatal egyéb formáin az állásfoglalás már csak formális „kézfelnyújtás" vagy „az egyetlen válasz bekeretezése".

Amint az eddigiekből láttuk, egész társadalmi-gazdasági rendszerünk a dolgozók közvetlen önigazgatásán alapul, s ezért ismertettük a döntéshozatali formák jelentőségét. Ezért fontos tehát, hogy minden munkás egyforma mértékben legyen bekapcsolva az önigazgatási folyamatba. Ez a bekapcsolódás különösen a mezőgazdasági környezetből származó munkásokra vonatkozik, akiknek nincsenek ilyen tapasztalataik munkatevékenységük korábbi időszakából. A természetes környezetből való munkások — amint már korábban is megállapítottuk — gyakran maradi felfogásúak, sőt olyasmit is mondanak, hogy „a döntéseket úgyis máshol és mások hozzák, nem pedig a dolgozók gyűlésén". Így aztán az sem ritka, hogy a természetes környezetből jött munkások kívül maradnak az önigazgatási döntéshozatalon, ill. meg sem jelennek az összejöveteleken. Ha pedig jelen is vannak a dolgozók gyűlésén, ezek a munkások passzívak, nem vitáznak és nem vesznek részt az álláspontok kikristályosításában. Mentségül pedig szakképzetlenségüket hozzák fel, és azt hogy nem értenek az adott problémakörhöz. Így csak néma szemlélők maradnak. Ebben a viselkedésben az a baj, hogy az ülést követően ezek a munkások mégiscsak „véleményezik" a meghozott döntéseket, elmondják nézeteiket, amelyek néha nem is rosszak.

Különösen kifejezett az önigazgatási beilleszkedés problémája az utazó munkásoknál, a félig munkás félig parasztnál, akik naponta utaznak munkahelyükre a környező falvakból vagy mezőgazdasági településekről. Ezek a munkások mutatnak legkisebb érdeklődést az önigazgatási döntéshozatal iránt, legtöbbször hiányoznak — rendszerint igazolatlanul, illetve az otthoni mezőgazdasági munkák miatt. Az ilyen viselkedés a munkások egy részénél az ipari munkához való viszonyulás következménye. Ugyanis a gyári munkát csak pótjövedelemnek tekintik, míg fő foglalkozásuknak továbbra is a mezőgazdaságot tartják.

A földműveseknek az iparban való beilleszkedési problémái közül külön figyelmet érdemel e munkások bevonása az önigazgató testületekbe és funkciókba. Az önigazgatási döntéshozatalban való passzív magatartásuk miatt ezek a munkások hosszú ideig háttérbe szorulnak, nemigen jelölik őket a munkástanácsba vagy valamilyen bizottságba. Bár az sem ritka, hogy visszautasítják a jelölést valamilyen önigazgatói funkcióra.

Leginkább a képzetlenségükre, járatlanságukra, az időhiányukra és hasonlókra hivatkoznak, s ily módon a jövőben is kívül rekednek az önigazgatási folyamatokon. Az önigazgatási tevékenységen való kívülmaradás azonban néha e munkásokból kifejezett elégedetlenséget vált ki, s ezzel a kör be is zárul.

A nem ipari munkások önigazgatói magatartásán leggyorsabban eszmei és szakképzésükkel változtathatunk. Ezért az utóbbi időben egész társadalmunk és minden tudatos szubjektív tényező nagy figyelmet szentel a folyamatos oktatásnak, a munkára való felkészítésnek és a munka melletti tanulásnak. A felnőttképzés ezen formái között jelentős szerepet kapnak a politikai iskolák és az önigazgatók iskolája, amelyek elsősorban a fejletlenebb és a mezőgazdasági vidékek munkásaira gyakorolnak hatást ott, ahol a közvetlen önigazgatás rendszere és gyakorlata viszonylag fejletlenebb.

Jegyzetek

[1] Dr. Vladimir Rašković: Sociologija Instit. za ekon. istraž. — Savremena administracija, Beograd, 1973., 274. oldal.
[2] A JSZSZK Alkotmánya.
A JSZSZK Hivatalos Lapja Lapkiadó Vállalat, Belgrád, 1974., 32. oldal.
[3] Uo., 77. oldal.
[4] A JKSZ Statútuma — A JKSZ XI. Kongresszusa. Forum, Újvidék, 1978., 221. oldal.
[5] Edvard Kardelj: A szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977., 100. oldal.
[6] J. B. Titónak a JKSZ Elnökének beszámolója és záróbeszéde a JKSZ XI. Kongresszusán. Forum, Újvidék, 1978., 72. oldal.
[7] Politička enciklopedija. Savremena administracija Beograd, 1975., 962. oldal.
[8] Törvény a társult munkáról. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979., 283. oldal.
[9] A JSZSZK Alkotmánya, 69—70. oldal.

Rezime

Problemi društvene adaptacije

Autor analizirajući društvenu adaptaciju na početku konstatuje da razvoj sredstava za proizvodnju već i u sklopu kapitalizma dovodi u današnjim uslovima do sve izraženijeg zahteva za uključivanjem radnika u proces odlučivanja. Preko različitih oblika participacije to se i ostvaruje. Međutim, socijalizam pruža posebno izražene mogućnosti za razvijanje radničkog odlučivanja. To se najviše razvijalo u našoj zemlji, formiranjem radničkih saveta i drugih samoupravnih tela u radnim organizacijama, te raznih samoupravnih organa u društveno-političkim zajednicama, putem delegatskog skupštinskog sistema (prema najnovijim ustavnim rešenjima).

Razmatranje procesa uključivanja u društveno-politički život je započet sa izlaganjem nekih konstatacija o specifičnostima našeg socijalističkog samoupravnog političkog sistema. Tu je pre svega isticana karakteristika našeg sistema u pluralizmu samoupravnih interesa. U pogledu društveno-političke aktivnosti izneta je konstatacija, da su društveno-političke organizacije manje masovne i aktivne u seoskim sredinama, nego što su u gradskim naseljima. Seljaci su tokom čitave istorije političke aktivnosti bili kolebljivi, pa su potpadali uticaju vladajućih političkih interesa. Tek u novije vreme (u našim uslovima od 1937. godine) seljaštvo prelazi na stranu radničke klase i stvara sa njom klasni savez. Međutim, to nije doprinelo masovnom uključivanju seljaštva u Komunističku partiju. To stanje se u zadnje vreme nešto poboljšava, ali je drug Tito rekao na XI Kongresu SKJ: „... Mi ne možemo biti zadovoljni sadašnjim brojem poljoprivrednika u Savezu komunista". Praksa pokazuje da među radnicima iz poljoprivredne sredine starija generacija se više suzdržava od učlanjenja u SK. Druga karakteristika društveno-političkog ponašanja poljoprivrednih radnika u industrijskoj sredini, da ne učestvuju u radu sindikalne organizacije, bez obzira na izvanredno veliku ulogu ove organizacije u samoupravnom životu osnovnih organizacija udruženog rada novijeg perioda. To je rezultat neorganizovanosti ovih radnika u bivšoj sredini, što se shvatanja vrlo teško može iskoreniti prelaskom u industrijsku sredinu.

Drugo područje društvene adaptacije je uključivanje u samoupravne aktivnosti. Radničkim samoupravljanjem u socijalističkom društvu u najsavršenijem obliku se ostvaruje oslobađanje ljudskog rada od svih oblika otuđenosti, podređenosti i eksploatacije. Razvojem ekonomsko-materijalne osnove socijalizma sve se više širi i samoupravljanje, obuhvatajući sve oblasti privrede, pa kasnije i organizacije iz neprivredne delatnosti. Najvažniji oblici samoupravljanja, međutim, ipak su neposredni oblici samoupravljanja na zborovima radnih ljudi, na referendumu i putem ličnog izjašnjavanja. Kod radnika iz prirodne sredine nailazimo na vrlo slabe samoupravne aktivnosti, pre svega zbog konzervativnog stava prema neposrednom odlučivanju. Slična je situacija i kod polutana, jer ovi posle radnog vremena obično žure kućama, da bi obavili potrebne radove na imanju. Zbog ovakvog ponašanja radnika iz prirodne sredine dosta dugo ih ne kandiduju na samoupravne funkcije. Do takve situacije često dovodi i to, što novodošli radnici iz neindustrijske sredine ni ne prihvataju kandidaturu za neku samoupravnu funkciju. Autor izlaz iz ovog stanja vidi u permanentnom obrazovanju i u ostalim posebnim oblicima odraslih, posebno u političkim školama i u školama samoupravljača.

Résumé

Les problémes de l'adaptation sociale

En analisant l'adaptation sociale, l'auteur constate au début de son oeuvre que dans le capitalisme de notre époque le dévéloppement des moyens de reproduction exige déja de plus en plus l'inclusion des ouvriers dans le processus de prise de décision. Cela se manifeste déja sous plusieurs aspects de la participation.

Cependant, le socialisme offre des possibilités spécialement exprimées pour

le dévéloppement de l'élaboration et de prise de la décision des ouvriers. Cela se dévéloppait le plus dans notre pays par la formation des conseils ouvriers et des autres corps d'autogestion dans les organisations de travail; par les divers organs autogestionnaires, dans les communautés socio-politiques, par le systéme de délégation d'assamblée (après les plus nouvelles résolutions de notre constitution). L'observation du processus de l'inclusion dans la vie socio-politique est commencée par l'exposition de quelques constatations sur les spécificités de notre systéme politique socialiste autogéstionnaire. On met en relief tout d'abord le caractére de notre systéme dans la pluralité des intêrêts autogéstionnaires.

De l'aspect des activités socio-politiques, on expose la constatation que les organisations socio-politiques sont moins populaires et actives dans les milieux de campagne que dans les localités urbaines. Les paysans étaient hésitants pendant toute l'histoire de l'activité politique, et ils supportèrent l'influence des intéréts politiques dominants. Ce n'est que dans le temps plus proche (chez nous dés 1937) que la paysannerie passe au coté de la classe ouvriere et fonde avec elle l'union de classe.

Cependant cela n'apporte pas á l'inclusion de paysannerie en masse dans le parti communiste. Cette situation s'améliore un peu aujourd'hui, mais notre Président TITO a déclaré sur le 11éme Congrès de la Ligue Communiste de Yugoslavie: „Nous ne pouvons pas être contents avec le nombre actuel des agriculteurs dans la Ligue des communiste". On voit que parmi les trailleurs de milieu agricole la génération plus agée se soustrait le plus d'entrer dans la Ligue des communistes.

Un autre caractère du comportement socio-politique des travailleurs agricoles dans le milieu industriel est, qu'ils ne prennent pas part dans le travail de l'organisation syndicale, sans égard au extrémement grand rôle de de cette organisation dans la vie autogestionnaire des organisations de base de travail associé de notre temps. C'est le résultat de l'inactivité des ouvriers dans leur milieu ancien, et qu'il est difficile de déraciner leurs préjugés en entrant dans le milieu industriel. L'autore domaine de l'adaptation sociale est l'inclusion dans les activités autogestionnaires. Par l'autogestion ouvrière dans la société socialiste, se réalise dans sa forme plus parfaite la libération du travail humain de toutes sortes d'aliénations de soumissions et d'exploitations. Avec le dévéloppement de la base économique et matérielle du socialisme, l'autogestion s'étend de plus en plus, englobant tout les régions de l'industrie et plus tard les organisations de l'activité non-industrielle. Les aspècts plus importants de l'autogestion sont cependant les formes directes d'autogestion: les assemblées des travailleurs, le referendum et la déclaration personelle. Chez les ouvriers de campagne on trouve des très faibles activités autogestionnaires á cause des préjugés par rapport de la prise de décision directe. La situstion est pareille chez les ouvriers demi-savants car apres le travail ils se dépechent pour cultiver leurs champs. A cause de leur attitude pareille on niavait guère choisit ces ouvriers pour les fonctions autogestionnaires. Cela arrive aussi parce que less ouvriers venus de campagne n'acceptent même pas d'être les candidats pour les fonctions autogestionnaires. L'auteur voit la socie de cette situation dans l'éducation permanente, surtout dans les écoles politiques et sur les cours d'autogestion.

Szenes György

SZABADKA A VAJDASÁG KERETÉBEN

Ma már nem vitatható, hogy minden tudomány fejlődése egy természetes görbe vonalat ír le. Az első időszakot lassú haladás, minden jelenségre vonatkozó adatgyűjtés és a begyűjtött adatok gondos és aprólékos elemzése jellemzi, amely a különböző jelenségek, ágazatok és közegek cselekvése kölcsönhatásainak eredménye alapján alakul ki.

A közgazdaságtudományoknak és ezen belül a gazdasági fejlődéskutatásnak, valamint a gazdaságpolitikának ez a második fázisa minden bizonnyal nagyrészt az ágazatok és régiók kölcsönhatását, az ágazati és regionális fejlődés két egyenrangú dimenzióként való felismerését jelenti.

Ennek a felismerésnek következménye, hogy nálunk is, különösképpen Vajdaságban, nagy figyelemmel fordultunk a regionális kutatások felé, mivel a regionális fejlődéskutatás nemcsak az elmaradott területek fejlődésének meggyorsítását, hanem az egész terület minden egyes részének sajátos körülményeit, lehetőségeit és szükségleteit figyelembe vevő fejlődéskutatást is jelenti.

A jellegzetes tulajdonságok mellett ugyanis, melyek a Vajdaság kifejezett területi egységjellegét mutatják és a tartomány gazdasági, gazdaságföldrajzi, alaktani és népességtani közösségét fejezik ki, nagy jelentőségűek azok a sajátos területi különbségek is, amelyek a tartomány egyes területrészeinek önálló regionális jellegére utalnak.

Ezek a jellegzetességek különösen a Vajdaság északi részének sajátosságaira, elsősorban pedig Szabadkának, mint Észak-Vajdaság legjelentősebb központjának a sajátos jelentőségére utalnak.

Az Észak-Vajdaság fejlődése, illetve Szabadka szerepe ebben sajátos képet mutat a tartomány többi területeihez viszonyítva. Ez a terület ugyanis policentrikus — többközpontú — övezetté alakult, míg a többi vajdasági régió (a központi, a dél-bánáti vagy a szerémségi övezet) monocentrikussá fejlődött. Újvidék határozottan metropolisztikus központ.

Mivel az Észak-Vajdaság ilyen fejlődése és Szabadka szerepe jelentősen befolyásolja a város és az egész régió további fejlődési lehetőségeit,

ebben az elemzésben Szabadka és a régió fejlődéséről, viszonylagos fejlettségéről lesz szó. Szabadka környezetfejlesztő szerepének következménye, hogy az Észak-Vajdaság többi része és központja elkerülte a gravitációs területté válás veszélyét, Szabadka város viszont a maga fejlődésében bizonyos depressziós folyamaton ment keresztül.

A környéken több község központja, határozottan jelentős mezoregionális központtá vált. Ilyen központ Kikinda és Zombor, Zenta és Bácstopolya is.

1. Módszertani megjegyzések:

A fejlettségi szint megállapítására a gazdaságtudományunk világviszonylatban sem, de nálunk sem talált mind a mai napig egységes és megdönthetetlen kritériumot. Ezen elemzés keretében, az össz nemzeti jövedelem, az egy főre eső nemzeti jövedelem, a foglalkoztatottsági arány, a gazdasági szerkezeti viszonyok és a társadalmi szektor termelőinek eszközellátottsága lesz a vizsgálat tárgya.

Noha nincs szándékunkban beleavatkozni abba a lényegbeli vitába, amely most folyik, hogy a fejlettség jellemzője a termelőerők színvonala vagy azoknak kihasználási foka, mégis egységes képet szeretnénk adni ezekről a jellegzetes tényezőkről.

Általában a fejlettségi szint kifejezésére az egy főre eső nemzeti jövedelem magasságát szokták használni, esetleg az iparosodás színvonalával egyetemben. Statisztikusaink az utóbbi időben egy olyan mutatószámot is használni szoktak, amely több mutatót egységesít, — az „I" távolságot. Mindkét rendszernek megvannak a fogyatékosságai, tekintve hogy az egyes mutatószámok jelentősége nem egyforma, de súlyozásukra még nincs tudományosan kialakult módszer.[1]

Szabadka szempontjából jelentős — de vajdasági szempontból is fontos —, tehát külön vizsgálat tárgya lesz, a község és a körülötte levő terület gazdaságföldrajzi helyzete és azok a komparatív — összehasonlítási — előnyök, melyek ebből a helyzetből Észak-Vajdaságra vonatkozva származnak.

Szabadka helyzetének és fejlettségi fokának vizsgálata közben a legjellemzőbb gazdasági mutatószámokat fogjuk összevetni Vajdaságéival, az öt legerősebb vajdasági községéivel, a tizenegy olyan vajdasági községéivel, amelyek egy főre eső nemzeti jövedelme a vajdasági átlag felett van és az észak-vajdasági régió tizenegy községéivel. Természetesen egy terület fejlettségi fokát, az úgynevezett gazdaságon kívüli ágazatok, a társadalmi tevékenységek helyzete is lényegesen befolyásolja. Ennek a tanulmányozása azonban egy külön elemzés tárgyát képezi, amely ezzel az elemzéssel szerves egységet képez ugyan, de túlmegy egy ilyen értekezés határain.

Elemzésünkben tehát nemcsak a gazdasági fejlettség viszonylagos fokát és az egyes gazdasági mutatók összehasonlítását kíséreljük meg átte-

kinteni, hanem a rendelkezésre álló természetes és demografikus forrásokat, a gazdaságföldrajzi helyzetünkből eredő komparatív előnyöket és a meglevő munkával előállított termelési tényezőinket is megvizsgáljuk. Ezzel elsősorban a gazdaságtudomány és gazdaságpolitika emberségesebbé tételét akarjuk szolgálni. A fenti adottságok ésszerű felhasználása útján a gazdaságpolitika, a gazdaságfejlesztés és tervezés — az önigazgató szocialista termelés — fejlesztését szorgalmazzuk.

2. *Az eddigi fejlődés és eredményei*

Szabadka eddigi fejlődése bizonyítja, hogy a latin közmondás: Historia non facit salta közvetlen és átvitt értelemben sok igazságot fejez ki. Nem véletlen, hogy Szabadka első és jelentős gyors fejlődési korszaka egybeesik a világgazdaság kereskedelmi és ipari fejlődésének lényegesen gyorsuló korszakával, a XVIII. század második és a XIX. század első felével, a második ennél is jelentősebb időszaka pedig vasúti forgalom kifejlődésével, a XIX. század utolsó két és a mi századunk első évtizedével. Az ezt követő időszak (1910—1950-ig) a világgazdaság és a nemzetközi kereskedelem alárendelése a stratégiai és partikuláris érdekeknek, valamint Szabadka fejlődésének a megtorpanása és viszonylagos lemaradása.

Bár vitathatatlan, hogy ezeknek az időszakoknak kutatása is értékes anyaggal szolgálna a további gazdasági fejlődés lehetőségeinek feltárásához, ebben az elemzésben mégis csak az 1970—1977-es, illetve az 1977—1979-es évek gazdasági mutatóit fogjuk áttekinteni.[2]

2.1. Ha az egy főre eső nemzeti jövedelem és a foglalkoztatottság arányszámának nagyságát és fejlődését kívánjuk elemezni, akkor az 1970—1977-ig terjedő időszak statisztikai adatai alapján a következő megállapításra jutunk:

(1. sz. táblázat)

AZ ÖT LEGNAGYOBB KÖZSÉG EGY FŐRE ESŐ NEMZETI JÖVEDELME ÉS FOGLALKOZTATOTTSÁGI ARÁNYA A TARTOMÁNYHOZ MÉRTEN:

	Ey főre eső nemzeti jöved.				Foglalkoztatott.			arány
	1970	1975	1977	átlag vált. rátája	1970	1975	1977	átl. vált.
SZAT Vajdaság	100,0	100,0	100,0	—	100,0	100,0	100,0	—
Újvidék	167,5	150,6	143,2	—2,2	178,8	179,2	143,1	—3,1
Zrenjanin	132,7	118,8	120,1	—1,4	132,3	128,8	116,0	—1,9
Pancsova	114,4	118,5	119,7	+0,6	122,1	112,4	106,1	—2,0
Verbász	115,4	128,0	123,1	+0,9	117,8	123,9	108,2	—1,2
Szabadka	116,9	106,8	105,7	—1,4	126,0	130,1	112,0	—1,7

A fenti kimutatás a Vajdaság öt legnagyobb községe és gazdasági tömörülése adatainak a vajdasági átlaghoz való viszonyítását szemlélteti. Ezek az adatok éppen a három legerősebb község, Újvidék, Szabadka és Zrenjaninnak a Vajdaság átlagához képest jelentkező — viszonylagos lemaradása következményeként általában határozottan előnyös fejlődésre utalnak, az egész tartományra vonatkozólag. Ez a fejlődés ugyanis azt bizonyítja, hogy az egész tartomány egy főre eső nemzeti jövedelme gyorsabban növekszik, mint az említett öt legerősebb községé, ami teljesen megfelel a tartomány gazdaságfejlesztési célkitűzéseinek, melyek az aránylag kevésbé fejlett területek gyorsabb fejlődését célozzák és irányozzák elő. Ezen fejlődés jelentőségét az észak-vajdasági községek fejlődésével, illetve Szabadkának az ebben betöltött szerepével kívánjuk szemléltetni.

A fent említett depressziós fejlődési időszak maradványait Szabadka még az utóbbi hét esztendőben sem tudta kiheverni. Ezt igazolja az is, hogy Szabadka az öt legerősebb községhez képest még 1977-ben is az utolsó helyen áll az egy főre eső nemzeti jövedelem tekintetében, tartományunkban. A foglalkoztatottság szempontjából Szabadkáé a harmadik hely. Amint még látni fogjuk, ennek talán legfőbb oka az élőmunka aránylag rossz eszközellátottsága. Elemzésünk során majd azt is kimutatjuk, hogy az öt legerősebb községen kívül is vannak nagyobb egy főre eső nemzeti jövedelmet elért községek Szabadkánál. Egy főre eső nemzeti jövedelme szerint Szabadka a vajdasági átlagnál 5,7%-kal nagyobb eredményével, a tizenegy átlagon felüli község között is a kilencedik helyen van. Ebből a szemszögből nézve a fentieken kívül előtte van Sremska Mitrovica, Beočin, Zenta és Bácstopolya.

2.2. Természetesen az ilyen fejlődést nagyon sok külső és belső, különböző hatású, irányú és erejű tényező befolyásolja, melyek egyidőben hatnak. A fenti tényezők jelentékeny részével a továbbiakban is foglalkozunk.

Többek között utalunk Szabadka község határmenti jellegére. Ez ugyanis az említett öröklött geopolitikai és stratégiai — tehát gazdaságon kívüli — visszahuzó hatásokon kívül sok más szempontból is befolyásolta a község fejlődését. Ezek a befolyások nemcsak a sajátos népesedési viszonyokban, a kulturális és oktatási-nevelési problémák formájában jutnak kifejezésre, hanem természetesen a gazdasági aktivitás szervezésében és főleg fejlesztésében is bizonyos nehézségek forrásai voltak; bizonyos mértékben magát a fejlesztési aktivitást is visszaszorították.

2.3. Egy másik, de ezzel szorosan összefüggő, negatív irányban ható tényező, hogy Szabadka távol esik az ország legfontosabb piacaitól, ami természetesen áruink versenyképességére is kihat belföldön. Ez a tény annál inkább hatott a község fejlődésére, mert azokat a komparatív előnyöket, melyek gazdaságföldrajzi fekvéséből a nemzetközi kereskedelemben elfoglalható helyzetéből erednek az elmúlt időben, tárgyilagos de gazdaságon kívüli okokból, elsősorban az európai közös piac országainak

diszkriminációs gazdaságpolitikája miatt a község gazdasága nem tudta kihasználni.

Tudvalevő, hogy a fejlődés egyik — talán legjelentősebb — tényezője a gazdaságszerkezet egészének komplementáris jellegében — összehangoltságában, valamint az előrehajtó (propulziv) ágazatok genetikus erejében rejlik. A fenti számadatok ezt a tényt világosan jelzik. Pancsova és Verbász fejlődése ennek a bizonyítéka. Természetes, hogy a regionális és az ágazati fejlődés kölcsönhatásai ezáltal is kifejezésre jutnak.

Az övezet gazdaságföldrajzi fekvése által befolyásolt fejlődés, valamint a gazdaságszerkezet hatásán kívül, de ugyanolyan erővel jut kifejezésre az a visszaható erő is, amellyel az egyes gazdasági ágazatok fejlődése hat az egész övezet fejlődésére. Újvidék és Szabadka aránylag csökkenő fejlődési irama, mely a mostani évtized első öt évében Zrenjaninra is vonatkoztatható, a fent említett verbászi és pancsovai fejlődési irammal szemben ezt a megállapítást határozottan igazolja.

2.4. Az öt említett község foglalkoztatottsági rátája is kisebb mértékű növekedést mutat. Ez egyrészt a községek növekvő technológiai fejlettségét bizonyítja, másrészt a foglalkoztatottság gyorsabb növekedését a többi községben, azonban azt is, hogy foglalkoztatottságunk nem növekszik olyan mértékben, amely biztosíthatná a mezőgazdaságból felszabaduló lakosság átképzését és alkalmazását. Természetes, hogy ez az utóbbi években észlelhető megtorpanás a mezőgazdaság intenzitásának és a falu városiasodásának a következménye is.

A foglalkoztatottságnak ez a lehetőségeinknek megfelelő, de a szükségletekhez képest aránylag lassú növekedése, Vajdasági méretekben, de Szabadka és környéke, valamint az Észak-Vajdaság méreteiben különösen, lassítja a falusi lakosság iparosodását, és ezáltal a mezőgazdasági termelés társadalmasítását, közvetve pedig a falu szociális átalakulását is.

Az egyéni termelők társulása és termelésük bekapcsolódása a társadalmilag szervezett bővített újratermelési folyamatba, a Vajdaság és ezen belül, de hatványozott mértékben, Szabadka és Észak-Bácska fejlődése szempontjából, nemcsak elsőrendű, hanem döntő jelentőségű folyamat. A foglalkoztatottsági ráta növekedésének meggyorsítása, illetve új mezőgazdaságon kívüli munkahelyek teremtése tehát a gazdasági és fejlesztési politika elsőrangú feladatát képezi.

3. Szabadka helyzete és egyes mutatószámai Vajdasághoz mérten

A Vajdaság területe 21.515 km², amelyen 44 községben 1 997 000 lakos él. Községenként tehát átlagosan 493 km²-en 4540 lakos él. Ha a fenti két adatot felületesen összehasonlítják, és nem vetik alá megfelelő elemzésnek, az a határozottan téves következtetés vonható le, hogy tartományunk területe jól ki van használva, és aránylag magasan urbanizálódott (egy négyzetkilométeren 93 lakos él és a negyvennégy község területén

451 település van). Az ilyen következtetést azonban megdönti az egész terület regionális elemzése és az egyes regionális jellegzetességgel bíró területek elemzése. Egy kimondottan serkentő és vonzó gravitációs centrum fejlődésének és fejlettségének tanulmányozása — mint amilyen Szabadka —, a területi elemzésnek még nagyobb jelentőséget biztosít. Az ilyen központok ugyanis, valamint még néhány nagyobb város területe a lakosság olyan tömörülését jelenti, hogy a többi község — a határozottan apró településekről nem is beszélve — területi és demográfiai szempontból magán viseli a terület szakszerűtlen, önkéntes feloszlatásának és a községek össztönszerű kialakulásának bélyegét.

Meg kell jegyezni, hogy az ilyen fejlődés, legkevésbé az északi övezet területén teremtett negatív területfejlődési arányokat, ami — mint még látni fogjuk — nagyrészt Szabadka sajátos környékfejlesztő szerepének köszönhető.

3.1. Hogy Szabadkáról teljesebb képet alkossunk és helyzetét, valamint jelentőségét a Vajdaság területe, lakossága, foglalkoztatottsági aránya, nemzeti jövedelemtermelése, eszközellátottsága, valamint alapvető gazdaságszerkezete szempontjából jobban megismerhessük, tekintsük meg a következő adatokat[3]:

(2. sz. táblázat)

SZABADKA JELLEGZETES ADATAI A VAJDASÁGHOZ HASONLÍTVA

	mértékegység	SZAT—V.	Szabadka	%
terület	km²	21,515	1,007	4,68
Lakosság*	1000 fő	1997	153	7,53
Lakosságsűrűség	lakos/km²	92,59	151,9	164,05
Foglalkoztatottak	fő	420,055	39,065	89,70
Foglalk. arányszám	fogl./lakos	21,08	28,30	134,25
Nemzeti jövedelem	000 dinár	75,499,533	5,040,800	7,88
Fejenkénti nemzeti jöv.	lakos/dinár	37,845	40,013	105,73
A társ. szektor része a nemz. jöv.	%	78,13	83,09	106,35
A gyáripar része**	%	30,53/39,07	33,22/39,98	108,63
A mezőgazd. részesedése	%	31,20	23,30	74,68
Alapeszköz új érték	000 din.	70,933,000	4,880,288	6,88
Alapeszk./foglalk.	din/foglalk.	168,866	112,708	66,74
Átlagos kvalifikáció	index	1,55	1,44	92,90

* Az 1977. évre vonatkozó becslés szerint.

** A második szám a gyáripar részesedését mutatja a társadalmi szektor nemzeti jövedelmében.

A fenti adatok tanulmányozása felhívja a figyelmet Szabadka részesedésének jelentőségére a Vajdaságban, de bizonyos szempontokból Szabadka dolgozóinak és lakosságának jelentős gazdasági eredményeire is. Amint az adatok összehasonlításából kitűnik, ezek az eredmények a lakosság — és természetesen a foglalkoztatott munkaerő — szorgalmának,

erőfeszítéseinek, tehetségének, szakképzettségének, de főleg a hosszú múlt termelési hagyományainak köszönhetők, nem pedig a technikai eszközökkel való ellátottságnak.

A Vajdaság területének 4,68%-án a lakosság 7,53%-a, a nemzeti jövedelem 7,88%-át állítja elő. A foglalkoztatottsági ráta ugyan a tartomány foglalkoztatottsági rátájához mérten 134,75%-os arányt mutat, de ez részint a községben lévő város nagyságától, a sajátos gazdaságszerkezettől és különösen a Vajdaság egész területéhez képest — aránylag nagyszámú gazdaságon kívüli tevékenységekben foglalkoztatottak számától is függ. Ez a nagy szám viszont a lakosság erős koncentrációjának következménye, hiszen a lakosság sűrűsége itt 64%-kal nagyobb mint a tartomány átlagában.

3.2. A 40,013 dináros egy főre eső nemzeti jövedelem a leggyengébb (sorban a 44. község — Bács) egy főre eső nemzeti jövedelmének 167,45%-a, a középső (huszonkettedik község — Temerin) egy főre eső nemzeti jövedelmének 129,85%-a; de ezzel szemben a legerősebb község, Újvidék egy főre eső nemzeti jövedelmének 73,85%-a. A Vajdaság átlagos 37,845 dináros egy főre eső nemzeti jövedelmétől ez az eredmény 5,73%-kal nagyobb.

A fenti összehasonlítás bizonyos szempontból a hibás kiindulópont bélyegét is magán viseli. Minden eddigi elemzés eredménye az a megállapítás, hogy nem helyes Szabadka adatait a Vajdaság átlagával hasonlítani össze. Már említettük, hogy a tartomány egyes területei sajátos fejlődési lehetőségekkel, természeti forrásokkal gazdaságstruktúrával és természetesen sajátos és nagyon különböző fejlettségi szinttel rendelkeznek. A legkisebb és a legnagyobb egy főre eső községi nemzeti jövedelem között az arány 1:2,27. A középső (22.) és a legerősebb községi között még mindig az 1:1,76 arányt mutat.

Az összehasonlítást tehát a legerősebb községekkel vagy legalábbis az átlagon felüli egy főre eső nemzeti jövedelmet termelő községekkel kell végezni. A negyvennégy vajdasági község közül tizenegy termel átlagon felüli egy főre eső nemzeti jövedelmet, illetve 37,845 dinárnál többet. Ha tehát az a célunk, hogy Szabadka vajdasági helyzetét — de főleg jelentőségét — megvilágítsuk, akkor a fenti összehasonlítás mellett el kell végezni az összehasonlítást a tizenegy átlagosnál nagyobb egy főre eső nemzeti jövedelmet termelő községgel is. A közgazdaságtudomány mai állása szerint ez az egyetlen megfelelő metódus, mivel még most sincsenek megfelelő kritériumok, amelyek önálló (össze nem hasonlító) mutatószámokkal tudnák kifejezni a fejlettségi szintet.

Tekintve, hogy a már kihangsúlyozott kétely, az egy főre eső nemzeti jövedelemmel szemben, mint kifogástalan és egységes fejlettségi szintmutatóval szemben, továbbra is fennáll, a foglalkoztatottsági arány pedig, mint ilyen mutató, lényegesen befolyásolt az eszközellátottság színvonalától, így tehát a gazdaság szerkezeti viszonyokat is figyelembe vesszük, hogy a helyzetet jobban megvilágíthassuk:

(3. sz. táblázat)

Á 11 LEGERŐSEBB VAJDASÁGI KÖZSÉG NÉHÁNY JELLEGZETES ADATA

	Nemzeti jövedelem			egy főre eső nemzeti jövedelem				foglalkoztatottság SZAT 100
	000 din.	sor. szám	SZAT 100,0	dinár	sor-szám	SZAT 100,0	Szabadka 100,0	
Újvidék	12,472,568	1	16,62	54,205	1	143,23	135,47	143
Verbász	2,313,686	8	3,06	49,227	2	130,21	123,15	108
Zrenjanin	6,197,577	2	8,21	45,470	3	120,15	113,64	116
Pancsova	5,364,968	4	7,11	45,312	4	119,73	113,24	106
Beočin	564,609	33	0,76	44,891	5	118,68	112,19	82
Bácstopolya	1,904,839	11	2,51	44,094	6	116,51	110,20	98
Kula	2.123,101	9	2,81	42,804	7	111,72	106,98	101
S. Mitrovica	3,455,578	8	4,58	41,633	8	110,01	104,05	74
Szabadka	5,949,880	3	7,88	40,013	9	105,73	100,00	112
Zenta	1,418,529	14	1,88	39,735	10	104,99	99,31	103
Kikinda	2,771,193	7	3,67	39,141	11	103,42	97,82	110

Hogy mennyire elégtelen volna összehasonlítási alapnak csak az egy főre eső nemzeti jövedelem évenkénti megvalósítása, azt Szabadka helyzetének változásai különösképpen igazolják. Az 1975., 1976. és az 1977. év — de különösen az 1976. év — Szabadka egy főre eső nemzeti jövedelem megvalósítása szempontjából nézve, lényegileg igen nehéz három esztendő volt. Ebben az időben hirtelen csökkent a község egy főre eső nemzeti jövedelmének növekedési rátája és gyengült a községünknek a 11 említett községgel szembeni helyzete.

Már az 1978., de az 1979. év várható eredménye — a kedvezőtlen mezőgazdasági eredmények ellenére — a depressziós fejlődés javulására mutat. Ezáltal tehát a község helyzetének javulása és a jobb rangsor visszaszerzése is elvárható a Vajdaság gazdaságában és a tizenegy átlagon felüli község sorrendjében.

A fejlettségi szint értékelésekor nagy figyelmet kell szentelnünk az élőmunka termelőeszközökkel való ellátottságának. A termelőeszközök foglalkoztatottankénti értéke, illetve azok termelési kapacitása, természetesen jelentős szerepet játszik a munkatermelékenység színvonala és ezáltal a fejenkénti nemzeti jövedelem megvalósításában.[4] Ez a tény Szabadka fejlettségi foka szempontjából különösen jelentős, amint azt a következő adatok is bizonyítják:

A már említett 105,73%-os egy főre eső nemzeti jövedelmet Szabadka a Vajdaság foglalkoztatottankénti alapeszközeinek 74,69%-ával érte el. A két százalék közötti arány 1:1,4158. Ugyanakkor pl. Pancsova a 119,73%-os egy főre eső nemzeti jövedelmet az alapeszköz-ellátottság 140%-ával (arány 1:0,8056); Zrenjanin a 120%-os eredményét 119% eszközzel (arány 1:1,000); Újvidék pedig a megvalósított 143,23%-nyi egy főre eső nemzeti jövedelmet nem kevesebb mint 190% foglalkoztatottankénti alapeszköz-értékkel érte el (az arány csak 1:0,7538). El kell

tehát ismerni, hogy Szabadka eredményei az objektív nehézségek és elégtelen feltételek ellenére is jelentékenyek.

Ezeket a jelentékeny eredményeket, aránylagosan alacsony általános színvonaluk ellenére a további elemzés is bizonyítani fogja. Itt persze ismét felmerül a már említett kétely, hogy a fejlettséget a termelőek vagy felhasználásuk szintje határozza-e meg lényegesebben.

A fenti tizenegy község a Vajdaság nemzeti jövedelmének 57,12%-át valósítja meg. Ebből Szabadka 7,58%-ot, illetve a tizenegy község 13,82%-ot termel.

Az ilyen mértékű részesedést a Vajdaság nemzeti jövedelmében azért kell kiemelni, mert azok a fenti összehasonlító eredmények dacára, tovolról sem felelnek meg optimális mértékben a község természetes forrásainak (demografikus erő, termelési hagyományok, gazdaságföldrajzi fekvés). Ezt az állítást a következőkben még igazolni fogjuk, azokról az objektív okokról viszont, amelyek miatt ezeket a lehetőségeket nem tudtuk megfelelő mértékben kihasználni, már volt szó.

3.3. A társadalmi szektor, a gyáripar és a mezőgazdaság részesedése a nemzeti jövedelem megvalósításában, valamint a fenti tizenegy község társadalmi szektora foglalkoztatottkénti alapeszközeinek aránya a Vajdaság és a Szabadka alapeszközeivel szemben a közvetkező:

(Lásd a 4. számú táblázatot.)

A fenti adatok, az előbbiekkel együtt, újabb regionális gazdasági kutatásokat sürgetnek.

Ezeket a szükséges kutatások elsősorban strukturális természetű kérdésekre, az ágazatok és területek fejlődésének kölcsönhatására, de még inkább az újratermelési körzetek és területi övezetek egymásra való hatására kell irányítani.[5]

Ezenkívül a fenti adatok mindjobban megvilágítják Szabadka helyzetét a Vajdasággal, különösen pedig a tizenegy fejlettebb vajdasági községgel szemben. Tanulmányozásuk azoknak az utaknak a felkutatása, azoknak a céloknak és feladatoknak a kitűzése szempontjából szükséges, amelyek Szabadka helyzetének az erősítéséhez és a tizenegy fejlett községhez való felzárkózásához vezetnek.

A fenti adatokból néhány következtetés is levonható:

Az iparosodás a gyorsabb fejlődés elsődleges és legfontosabb útja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fejlődés általános és egyedüli útja az iparosodás. A fejlődés, de főleg a fejlődés gyorsulása egy terület gazdaságszerkezete, természetes erőforrásai, demográfiai ereje és dolgozói akarása közös erőfeszítésének lehet csak az eredménye. A fenti adatok ugyanis arra utalnak, hogy a nemzeti jövedelem növekedése és a fejlődés fellendülése nem csak az iparosodástól — a gyáripar részesedésnövekedését értve az iparosodás fogalma alatt — függ.[6] Erre a legjobb példa Kula, Bácstopolya és Zenta helyzete és fejlődése. Ezek a községek ugyanis a gyáripar részesedése alapján és az egy főre eső nemzeti jövedelem alap-

(4. sz. táblázat)

A 11 LEGFEJLETTEBB KÖZSÉG GAZDASÁGSZERKEZETI ADATAI (%-ban)

	társad.	szektor	gyáripar	részesedése	mezőgazdaság		alapeszköz, foglalkoztatottként	
	%	Szabadka 100,00	%	Szabadka 100,00	%	Szabadka 100,00	VSZAT 100,00	Szabadka 100,00
	1	2	3	4	5	6	7	8
Újvidék	92,60	111,45	29,05	87,45	64,40	27,59	190	253,33
Verbász	87,19	104,93	44,36	133,53	23,40	100,86	92	122,67
Zrenjanin	85,72	103,17	28,29	115,26	20,40	87,93	119	158,66
Pancsova	89,75	105,85	47,88	144,13	17,60	75,86	140	186,67
Beočin	83,06	99,96	38,53	115,95	15,30	65,95	130	173,33
Bácstopolya	72,69	87,48	22,34	67,25	47,00	202,59	70	93,33
Kula	83,22	100,16	45,71	137,30	29,60	127,60	89	112,36
S. Mitrovica	72,56	87,33	36,66	110,36	34,20	147,47	106	141,33
Szabadka	83,09	100,00	33,20	100,00	23,20	100,00	75	100,00
Zenta	**81,25**	97,97	43,21	130,00	26,90	115,95	98	130,67
Kikinda	**72,18**	86.95	37,39	112,52	29,60	127,59	136	181,33

ján, az adatok szerint a tizenegy község között, de a Vajdaság átlagához mérve, a következő helyet foglalják el:

	A gyáripar részesedése alapján	A fejenkénti nemzeti jövedelem szerint	arány 2:1
	1	2	3
Kula	149,72	111,72	74,62:100,00
Bácstopolya	73,09	116,51	159,41:100,00
Zenta	141,25	99,31	70,31:100,00
Vajdaság	100,00	100,00	—

Ha ezeket az arányokat kiszámítjuk minden községre vonatkozóan, rá fogunk döbbenni, hogy milyen nagy eltérések vannak az egy főre eső nemzeti jövedelem színvonala és a gyáripar részesedése között. A fejlettség és a fejlődés üteme csak a község egész, gazdasági és egyéb tevékenységének lehet eredménye.

— Még a foglalkoztatottként befektetett alapeszközök színvonala sem tekinthető a fejlettség és fejlődésgyorsaság döntő vagy integrális tényezőjének, bár a jelentőségét semmi esetre sem szabad lebecsülni. A termelés növekedése és a termelékenység, tehát a fejlettség egyik lényeges mutatója érdekében a termelőeszközök nagyságrendi, minőségi és elsősorban technológiai időszerűsége, nagyon fontos szerepet játszik.

— A foglalkoztatottsági aránynak határozottan nagy, az előbbieknél is nagyobb jelentősége van a fejlettségi szint meghatározása és a fejlődés gyorsulása szempontjából. Ez természetesen a társadalmi szektor fejlettségét is mutatja.

Egy terület helyzetének a javítása érdekében a következőket kell szem előtt tartani: a gazdasági és a gazdaságon kívüli társadalmi tevékenység fent említett egysége keretében, a gazdaságon kívüli tevékenységek, de elsősorban a tudományos tevékenység, az oktatás és az egészségügy, nemcsak az életszínvonal elsőrendű tényezőjét, hanem az anyagi javak termelésének és a bővített újratermelésnek is egyre fontosabb tényezőjét képezik.

Ami Szabadkának a gyorsabb fejlődés és helyzetének javítása szempontjából nem eléggé biztosított lehetősége, az éppen a gazdasági és egyéb tevékenységek ilyen egymást kiegészítő — komplementáris szerkezete, és az ilyen szerkezet irányában kifejtett harc súlya. Ezzel kapcsolatosan is utalunk az előrehajtó, kiemelt ágazatok nem elég erős hatására.

3.4. A fejlettség egységes és határozott kifejezésére, mint már említettük, a gazdaságtudományok nem rendelkeznek kifogástalannak nevezhető kritérium alapján kialakított mutatóval. Nincs tehát olyan egységes

számadat, mely bizonyos terület fejlettségét — de még a többi területhez mért aránylagos színvonalát sem — kifejezné. Az eddigi kutatások eredményei alapján a Vajdaság negyvennégy egymáshoz viszonyított színvonala ki van fejezve az „I távolság"-ok viszonylagos értéke és az annak alapján kidolgozott sorrend segítségével.[7] Ennek a rendszernek — melynek bizonyos szempontokból és más híján az értéke nagyon jelentős —, az egyes adatok súlyozás nélküli sorrendje szabja meg az egyes adat jelentőségét az egész adatsor keretében. Az eredmény tehát, ha más sorrendben helyezzük el az adatokat, lényegesen változik.

Egy másik kísérlet alapján[8], az egyes községek gazdasági adatait nagyság szerint sorrendbe szedjük egytől negyvennégyig. A legnagyobb adat 44 pontot kap, a legkisebb egyet. Ezt a pontozást minden kiválasztott adatra nézve elvégezzük, és végül a pontokat községek szerint összeadjuk. Az eredmény alapján helyezzük el a negyvennégy községet és határozzuk meg a sorrendet. (Lásd az 5. sz. táblázatot.)

Természetesen ez a rendszer sem küszöbölheti ki az adatok súlyozásának a hiányát, viszont a sorrend jelentőségét megszünteti. Ezzel szemben felmerül egy új hiányosság. Minél több adatot használunk ugyanis, annál jobban jut kifejezésre a súlyozás hiánya, ha viszont kevés adat alapján végezzük a pontozást, akkor nincs minden, a fejlettség szempontjából lényeges adat, figyelembe véve. Amint a táblázatból látni, itt kilenc adatot vettünk figyelembe, de van olyan kísérlet is, mely harminc adat alapján végezte el a pontozást.

Az említett tizenegy átlagon felüli egy főre eső nemzeti jövedelmet termelő község helyzete az „I távolság" és a pontozás alapján, összehasonlítva a következő képet mutatja:

(6. sz. táblázat)

ÖSSZEHASONLÍTÓ KIMUTATÁS AZ „I" TÁV, ÉS A PONTOZÁS SZERINTI HELYZET KÖZÖTT

KÖZSÉG	„I" táv szerint				pontozás szerint	
	1970. évben		1976. évben		1977. évben	
	jelző érték	sorszám	jelző érték	sorszám	pontszám	sorszám
Újvidék	21,8	1	9,1	1	329	4
Verbász	9,6	6	6,4	7	330	3
Zrenjanin	10,9	2	6,8	3	348	2
Pancsova	10,6	3	6,8	4	354	1
Beočin	3,4	15	6,7	5	287	9
Bácstopolya	7,3	11	4,9	15	310	6
Kula	7,5	9	5,4	12	312	5
S. Mitrovica	7,8	8	5,9	9	280	10
Szabadka	9,8	4	6,0	8	304	7
Zenta	8,5	7	6,5	6	275	11
Kikinda	9,6	5	5,7	10	294	8

(5. sz. táblázat)

A 11 VAJDASÁGI FEJLETT KÖZSÉG HELYZETÉNEK PONTOZÁSA A TARTOMÁNY KERETÉN BELÜL

(a 44 községen belüli hely)

	összesen	Nemzeti jöved. fejenként	Nemzeti jöved. teljes érték	foglalkozt. arány	Alapeszköz foglalkoztattra	Alapeszköz nemz. jöv. 100 din. eszk.	társad. szekt. %	ipar %	mezőgazdaság %	társadalmi fogyasztás
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Újvidék	329	44	44	44	18	22	44	35	34	44
Verbász	330	43	37	41	**26**	**19**	**42**	**42**	**39**	**41**
Zrenjanin	348	42	43	42	36	39	41	39	37	29
Pancsova	354	41	41	39	40	42	43	44	36	28
Beočin	287	40	12	30	**43**	**6**	**38**	**40**	**35**	**43**
Bácstopolya	310	39	34	35	16	41	36	34	44	31
Kula	312	38	36	35	23	20	40	43	41	36
S. Mitrovica	280	37	39	29	18	27	35	37	43	15
Szabadka	304	36	42	43	9	21	39	36	38	40
Zenta	275	35	31	38	11	18	37	41	40	24
Kikinda	294	34	38	34	41	10	34	38	42	23

Ennek a táblázatnak adatai, a már említett kifogások általános érvénye ellenére, rámutatnak Szabadka vajdasági, valamint a tizenegy fejlettebb község közötti helyzetére.

Az 1981—1985. középtávú társadalmi terv előkészítésével kapcsolatosan a Szövetségi Gazdasági Bizottság és a Szövetségi Tervintézet több gazdasági tudományos intézet részvételével, körültekintő tudományos munkát indított azoknak a kritériumoknak és mutatóknak a felkutatása és meghatározása céljából, melyek az egyes területek — ez esetben a köztársaságok és tartományok — fejlettségi szintjét hivatottak kimutatni. Egyúttal az a határszint is ki lesz fejezve, mely az elégtelenül fejlett területek színvonalát szabja meg. Kérdéses, hogy ez a rövid idejű tudományos kutatás érdemleges eredménnyel jár-e, nekünk azonban minden eredmény jól jön, és már az is jelentős segítséget nyújthat tanulmányainkban, ha a kritériumok nem tudományos megállapítás, hanem társadalmi megegyezés alapján keletkeznek.

Vitathatatlan, hogy ezek a kutatások majd útmutatást adhatnak a tartományon belüli szintkülönbségek elemzéséhez is.

Szabadka vajdasági helyzetével kapcsolatban ezek az új gazdaságtudományos kutatások jelentősek, községfejlesztő hatása, és a környékbeli községekre vonatkozó pozitív irányú befolyása mérlegelésénél.

4. Szabadka gazdaságföldrajzi helyzete és ennek vajdasági jelentősége

A gazdaságfejlesztési politika és az életszínvonal növelésére irányuló társadalmi igyekezet alapvető feladata a természeti források és a munkával előállított termelési tényezők optimális kihasználása. Optimális kihasználásuk egyetlen útja, azonban a források és egyéb tényezők célszerű és magas szintű társítása és csoportosítása révén képződik. Ez a társítás és csoportosítás ellentmondást nem tűrő módon kívánja meg a gazdaságföldrajzi helyzetből eredő komparatív előnyök ésszerű használatát is.

Szabadka gazdaságpolitikai helyzete határozott, eddig kihasználatlan előnyöket rejt magában. Ezek az előnyök elsősorban a nemzetközi munkamegosztásban és kereskedelemben rejlenek és az egész Vajdaságra, sőt egész hazánkra vonatkozó előnyöket biztosíthatnak, ha megfelelő módon és megfelelő mértékben tudjuk őket hasznosítani.

Hogy eddig távolról sem tudtuk őket megfelelő módon és megfelelő mértékben kihasználni, annak mint már említettük, kifejezetten tárgyilagos, intézményes, de tulnyomóan gazdaságon kívüli okai voltak. A nagyrészt öröklött intézményes okokat még nem tudtuk túlhaladni. Hatásuk természetesen nemcsak Szabadka és környéke fejlődését húzta vissza, hanem az egész Vajdaság szempontjából, de különösen az északvajdasági régió fejlődését hátráltatta.

4.1. Szabadka összehasonlítási (komparatív) előnyei, melyek a gazda-

ságföldrajzi fekvéséből erednek, tulajdonképpen a község földrajzi és társadalmi-politikai helyzetében gyökereznek, tekintve, hogy az északdéli és a kelet-nyugati európai transzkontinentális vasúti és közúti útvonalak metszőpontjában fekszik. A vasúti és a közúti forgalom útvonalai általában egymás mellett vagy egymáshoz közel haladnak, ami a legésszerűbb megoldás is. Ezt a helyzetelőnyt legjobban a mellékelt vázlatrajz mutatja, amely a Szabadka és negyvenöt európai város közti közúti és légvonalbeli távolságot mutatja.

Az észak-déli transzkontinentális útvonal, mely Moszkva és Athén 2760 km légvonalbeli, illetve 3720 km közúti távolságát jelzi, összeköti Európa legészakibb és legdélibb központjait és a legészakibb központokat a Földközi-tenger legdélibb partjával. A Berlin—Vroclav, és a Gdansk—Varsó vágány útján Kelet- és Északkelet-Európa többi részei is bekapcsolódnak.

A Beograd—Bár vasútvonal, illetve annak összekapcsolása Szabadkán keresztül Budapest—Varsó—Gdansk városokkal, az Adriai tengerpartot köti össze a Keleti-tengerrel, egyrészt még jobban kihangsúlyozza a szabadkai gócpont jelentőségét, másrészt viszont a beograd—bári vonal ésszerű kihasználásának egyetlen jövedelmező útját képezi. Az ehhez szükséges indija—szabadkai vasútvonal villamosítása már folyamatban van.

A közúti forgalom az észak—déli útvonalon ma még az E—5-ös úton bonyolódik le és ennek az útnak a korszerűsítése szintén folyamatban van. A tervezett észak—déli nemzetközi autópálya szempontjából Szabadka ugyancsak gócpont, mert a községet az E—5-ös úton kívül, minden észak—déli forgalomba és ennek az útnak a kelet—nyugati irányú elágazásába teljes mértékben bekapcsolja.

A kelet—északi útvonal forgalma korszerű használatához, illetve az optimális gazdasági feltételek biztosításához, már csak a Jugoszlávia határai körül huzódó útvonal északi részének kiépítésére van szükség, a Nakovo—Kikinda—Zenta—Szabadka—Zombor—Bezdán közút kiépítésére. Az út innen az ország nyugati határáig már ki van építve.

Az ebben az irányban lebonyolítandó vasúti forgalom korszerűsítéséhez még csak a Szabadka Vinkovci sínpálya korszerűsítésére megfelelő gyorsaság és tengelynyomásnak megfelelő újjáépítésére van szükség. Ezzel a befektetéssel biztosítható a Nyugat-Európa—Fekete-tenger közötti leggyorsabb és legrövidebb úton való közlekedés.

Tekintve azokat az aránylag kicsi beruházásokat, amelyek az itt említett hálózat kiépítéséhez szükségesek, azokhoz az eredményekhez képest, melyeket általuk elérni lehet, mégpedig nemcsak Szabadka, hanem a tartomány és az egész ország érdekében szükséges lenne, azokat kitanulmányozni; programozni és elkezdeni megvalósításukat a most következő középtávú tervidőszakban.

Az épülő Rajna—Majna—Duna-csatorna Európa legjelentősebb áruforgalmi víziútja lesz. Jelentősége a tartomány szempontjából, a folya-

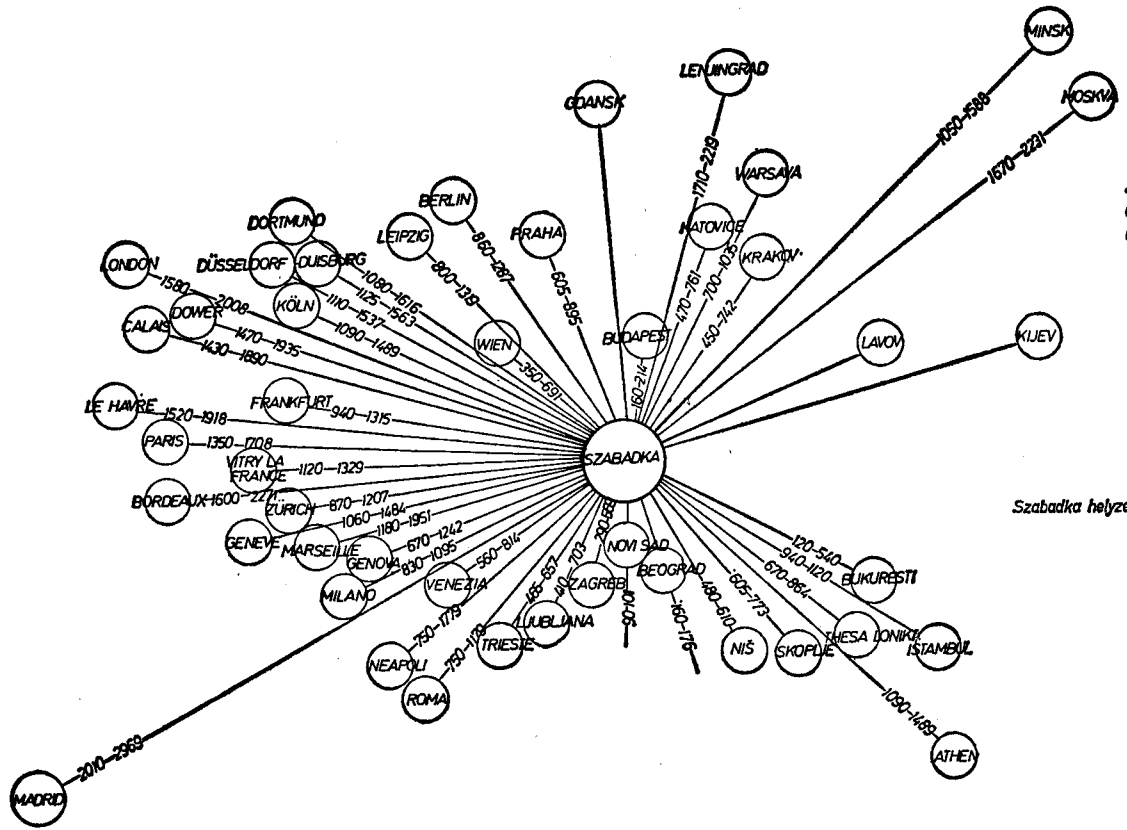

Megjegyzés

Az első számjegy a légvonalbeli, a második, a közúti távolságot mutatja.

Szabadka helyzetének sematikus ábrázolása.

mi hajózás; a dunai kikötők, valamint a megfelelő korszerű kikötői és raktárberendezések kiépítése után elsőrendű lesz. A tiszai kikötő Zentán, valamint a tiszai hajózás is, ha nem is közvetlen Szabadka területén vannak, mégis a jelentéktelen távolság és az utak korszerűsítése miatt határozott előnyöket biztosítanak Szabadkának a folyami áru- és személyforgalomban.

A közúti és légvonalbeli távolság együtthatója csak 1,33, ami országunk egyéb városaival szemben, de általában Európában is Szabadkának az európai nemzetközi forgalom szempontjából, de az Európa közel- és közép-keleti forgalma szempontjából is, határozottan előnyös helyzetet biztosít.

4.2. Szabadka ma az ország legnagyobb „szárazföldi kikötő"-je a nemzetközi áruforgalom, de egyik legerősebb szárazföldi átkelőhelye is a jugoszláv-külföldi utasforgalomnak. A szabadkai vámhivatalon keresztül bonyolódik le az árukivitel, behozatal és tranzitforgalom kb. 15%-a. A Beograd—Bár vasútvonal nemzetközi jelentősége minden bizonnyal megnöveli az északi országokkal folytatott kereskedelmet, elsősorban a varsói szerződés országaival, tehát a vámhivatal forgalmát is. Hogy e forgalom fejlődése hatást gyakorolhasson a komparatív előnyök kihasználási lehetőségeire, a következő tervidőszakban ki kell építeni a jugoszláv—magyar közös vasútállomást, a rendező pályaudvart és a konteinerbázist.

4.3. A kishatárforgalomban még nagy jelentőségek rejlenek. Ennek a forgalomnak mindkét irányú fellendítése és a megfelelő munkaszervezetek megalakítása a két ország közötti kereskedelmet és az együttműködés egyéb gazdasági lehetőségeit nagy mértékben növelheti, de bizonyos, hogy ez a forgalom a közeli Romániával is lehetővé tenné a kishatárforgalmat, egy kikindai együttműködési szerződés alapján.

A szabadkai kisipari vásár, mely a kisipar fejlődését célozza, ebben az irányban is jelentékeny szerepet játszhat. Ha sikerül kifejleszteni egy tényleges Pannónia mintavásár méretűre, akkor távlatilag egy Duna menti mintavásár is lehet belőle. A gazdaságföldrajzi lehetőségek megvannak, és ez az egész Vajdaságnak, de főleg az Észak-Vajdaságnak különösen jelentős jövőt mutat.

Hogy a természeti források, az előállított termelőerők, a termelés és a termelékenység növekedése mellett lehetővé váljon ezeknek a gazdaságföldrajzi lehetőségeknek optimális kihasználása, a most következő tervidőszakban, egy kidolgozandó tanulmány és a megfelelő tervezet kidolgozását kell elvégezni, egy szabad vámterület és nemzetközi iparzóna kiépítésére, amely Szabadka, Zombor és Kikinda szárazföldi, valamint Bezdán és Zenta folyami központtal az Észak-Vajdaság gazdasági erejét fokozná, és Szabadka hosszú évekre visszanyúló lassított fejlődését fellendítené.

5. Szabadka jelentősége az Észak-Vajdaság távlati fejlődése szempontjából

A tervezésről folytatott eddigi viták, valamint az eddig elvégzett kutató munka, ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az új terv, mely az önigazgató szocialista jövedelmezés alapján fog elkészülni, egy — az eddigi tervekhez képest — lényegileg új terv lesz. A tervfeladatok kidolgozásakor az eddigieknél sokkal nagyobb figyelmet kell szentelni a regionális problémáknak és természetesen a fejlesztő és gravitációs központok hatásának is.

5.1. Ebben az elemzésben már többször is megjegyeztük, hogy az Észak-Vajdaság — a többi területekhez képest — sajátos, policentrikus fejlődési vonalat mutat. A többi terület központjai, még ha gyorsabban is fejlődtek, mint Szabadka — az Észak-Vajdaság fejlesztési központja — de a körülöttük lévő területekkel szemben, csak a saját fejlődésüket szorgalmazhatták. Ezt az állítást bizonyítja az is, hogy bár Szabadka az egy főre eső nemzeti jövedelem megvalósítása alapján az 1975. évben a hetedik helyen volt (1977-ben pedig csak a 9. helyen), addig Verbász, a központi régió központja a második, Zrenjanin pedig, (a déli régió központja) a harmadik helyen volt a negyvennégy község között. Az egyes régiókban, a vajdasági átlag 80%-a alatt, az egyes községek a nemzeti összjövedelem következő százalékát valósítják meg:

Észak-Vajdaság	a régió összjövedelme	4,53%-át,
Közép-Vajdaság	«	19,75%-át,
Dél-Vajdaság	«	41,40%-át,
Szerémség	«	47,16%-át.

Ha figyelembe vesszük, hogy az egész Vajdaság területén az össz nemzeti jövedelem 19,07%-át olyan községek termelik, amelyek az átlagos egy főre eső nemzeti jövedelemnek a 80%-a alatti összegét valósítják meg, akkor tiszta képet kapunk az északi régió sajátos fejlettségéről.

Hogy milyen mértékben lehet, szabad és kell az ilyen fejlettséget, a központ hatása, az egyes községek saját genetikus ereje, illetve a két hatás társított erejének betudni, az természetesen még sok és minuciózus tanulmányt igényel. Maga a tény azonban igen fontos és elgondolkoztató, annál is inkább, mert figyelembe kell venni, hogy az iparosodás első szakaszában az ipari tömörülésnek inkább negatív, mint pozitív hatása van a környezetre.[9]

A tizenegy észak-vajdasági község nemzeti jövedelme és fejenkénti nemzeti jövedelme a következőképpen alakul: (Lásd a 7. sz. táblázatot.)

A fenti adatok elemzése elég világos képet ad Észak-Vajdaság nemzeti jövedelemtermelő színvonaláról a Vajdasághoz mérten, Szabadka szintjéről a Vajdaság és Észak-Vajdaság nemzeti jövedelméhez mérten, valamint az egyes községek egy főre eső nemzeti jövedelméről és annak egy-

AZ ÉSZAK-VAJDASÁGI RÉGIÓ KÖZSÉGEI NEMZETI JÖVEDELME

	Nemzeti jövedelem			egy főre eső nemzeti jövedelem				
	1975 000,000 din.	1977 000,000 din.	index din.	1975 din.	1977 din.	Szabadka 100,00	VSZAT 100,00	sorrend-szám VSZAT-ban
	1	2	3	4	5	6	7	8
VSZAT	51,942,651	75,499,533	145,35	26,275	37,845	94,58	100,00	—
Régió	14,316,808	20,256,513	141,49	27,555	37,512	93,74	99,12	—
Szabadka	4,195,076	5,949,880	141,83	28,477	40,130	100,00	105,23	9
Kanizsa	945,253	1,094,300	129,46	17,059	34,304	85,73	90,64	17
Kneževac	338,654	544,228	160,70	20,880	33,803	84,40	89,32	18
Csóka	418,458	510,041	122,10	23,639	29,364	73,38	77,59	28
Kikinda	1,958,159	2,771,193	141,52	27,906	39,141	97,82	103,42	11
Új Csernye	313,150	530,718	169,30	17,677	30,503	76,23	80,60	24
Zenta	967,215	1,418,529	146,67	28,295	39,735	99,31	104,99	10
Ada	536,246	769,423	143,40	24,607	35,954	89,86	95,01	16
Bácstopolya	1,282,231	1,904,839	148,55	29,602	44,094	110,90	116,51	6
Zombor	2,642,506	3,617,315	136,88	26,537	35,998	89,96	96,48	15
Apatin	819,492	1,145,169	139,34	23,935	33,387	83,44	88,22	19

más közti viszonyáról. Ebből is kitűnik, hogy elvitathatatlan Szabadka különleges helyzete a Vajdaságban és az észak-vajdasági régióban, de az is, hogy erejének egy részét a környékbeli községek fejlesztésére is sugározta.

Ha Szabadka és az Észak-Vajdaság fejlődését elemezzük, figyelembe kell venni azokat a sajátos és gazdaságon kívüli feltételeket is, amelyek között ez a fejlődés lebonyolódott. A bemutatott tizenegy észak-vajdasági község közül hét község kifejezetten határ menti terület. Szabadka város területének is jelentős része — több mint harmad része — közvetlenül a határ mellett fekszik. A határ menti területek (a városi területek határ menti részén kívül) a község területének 32,5%-át és a lakosság 21,2%-át teszik ki. Ez a lakosság természetesen naponta érezte a határ menti helyzet kellemetlenségeit. Ezeken a területeken akárcsak az egész tartományban kicsi volt a lakosságszaporulat. A Vajdaság 451 településéből 149 település a határok mentén van (22,2%), és ebből 47 közvetlenül a határ mellett. E 47 településből csak három (Palics, Bácsszőlős és Plandište) tud az utolsó két összeírás között (1961 és 1971 között) pozitív népesedési adatokat felmutatni.

5.2. Szabadka kimutatott helyzetéből, a Vajdasággal, valamint az észak-vajdasági tizenegy községgel[10] szemben, néhány jelentős következtetést is levonhatunk:

— Hogy egy kifejezetten fejlesztő és gravitációs központ — mint amilyen elvitathatatlanul Szabadka is — semmi esetre sem tulajdoníthat magának, illetve ragadhat magához különleges fejlesztési előnyöket, hanem ellenkezőleg, serkentő, fejlesztő hatást kell kisugároznia a központ körül kialakuló regionális területekre.

— Szabadka körül az utóbbi időben új központok fejlődtek ki, kisebb-nagyobb kisugárzó erővel, fejlesztési forrásokkal, és más fejlesztő tulajdonságokkal, melyek a közeljövőben utolérik, sőt egyik-másik talán el is hagyja Szabadka fejlettségi színvonalát. Ez tapasztalható Kikinda da és Zombor, de a jövőben Zenta és Bácstopolya esetében is. Ezenkívül Ada, Kanizsa és Apatin is számottevő fejlődést mutat.

A közeljövőben — de elsősorban a mostani és a következő középtávú tervidőszakban — tovább kell folytatni a társadalmi célok elérésére irányuló erőfeszítéseket, a termelés és a termelékenység növelésével, valamint a komplementáris termelési struktúra kialakításával a megfelelő nagy infrastrukturális létesítmények kiépítésével. Ezáltal ugyanis túlhaladjuk az eddigi depressziós fejlődés maradványait, és felgyorsítjuk a fejlődési folyamatot, mely a tartománynak és egész hazánknak hasznára válik.

Irodalomjegyzék

[1] Prof. Brana Ivanović: Osnovni elementi metode „I" odstojanja sa primenom rangiranja zemalja prema stepenu razvijenosti (Az „I" módus alapvető elemei az országok fejlettségi fok szerinti besorolásával). Beograd, 1972. II. 3.

[2] Az ágazatok és tevékenységek új klasszifikációja. Savezni statistički zavod 1977.

[3] A vajdasági statisztikai hivatal közleménye 61/1978. sz.

[4] Edvard Kardelj: Slobodni udruženi rad, Brioni — diszkusszió. Radnička štampa, Beograd, 1978. 59. oldal. stb.

[5] Prof. dr. Kosta Mihajlović: A szektor és a régió közötti kapcsolat dinamikája: Területfejlesztés a szocialista országokban. Közg. és Jogi Könyvkiadó; Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.

[6] Prof. dr. Radmila Stojanović: a) Optimalna strategija privrednog razvoja. Savremena Administracija Bgd. 1973. b) Planiranje u samoupravnom društvu. Savremena administracija Bgd. 1976.

[7] Dr. Tihomir Šuvakov: Teorija i praksa regionalnog razvoja, poseban osvrt na regionalni razvoj Vojvodine, doktori értekezés Novi Sad, 1973.

[8] Zavod za ekonomiku i privredni razvoj Subotica: Regionalni razmeštaj proizvodnih snaga Vojvodine. Subotica, 1974.

[9] Prof. dr. Kosta Mihajlović: Regionalni razvoj socijalističkih zemalja. Srpska akademija nauka i umetnosti, Bgd., 1972.

[10] Ekonomski institut ekonomskog fakulteta Subotica: Regionalni razvoj Vojvodine. Subotica, 1977.

[11] Dr. Tomislav Bandin: Razvoj i razmeštaj industrijskog potencijala Vojvodine. Subotica, 1977.

[12] Dr. Ivo Vinski: Regionalna podela društvenog proizvoda Jugoslavije 1968—1985. Zgb., 1970.

[13] Dr. Inž. Branko Kubović: Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije. Zagreb, 1961.

[14] Dr. Branko Kubović: Regionalna ekonomika. Zagreb, 1974.

[15] Nedovoljno razvijena područja SAP Vojvodine. Novi Sad, 1973.

[16] Bandin dr. Tomislav—Fabian Nevenka—Seneš Đorđe: Skica regionalne (ekonomske) strukture SAP Vojvodine. Subotica, 1977.

[17] Seneš Đorđe: 1. Regionalni značaj Subotice, kao faktora perspektivnog razvoja severne Vojvodine. 2. Neki pokazatelji ekonomskog položaja Subotice u vojvođanskom prostoru, 3. Neki problemi regionalnog razvoja i njegovih granskih reperkusija. Članci u „Novom privredniku" Subotica.

[18] Koncepcija dugoročnog razvitka Vojvodine — Ekon. institut Bgd., 1971.

[19] Osnove koncepcije dugoročnog razvoja Vojvodine. Novi Sad, 1974.

[20] Osnova koncepcija dugoročnog razvoja Subotice, Subotica 1974.

[21] Grupa autora: Regionalni i subregionalni momenti u privrednom razvoju Vojvodine. Novi Sad, 1976.

Rezime

Subotica u okviru Vojvodine

U članku se analizira položaj Subotice u okviru Vojvodine, i regiona severne Vojvodine. Taj prikaz je izvršen upoređenjem najznačajnijih ekonomskih podataka Subotice sa podacima Vojvodine u proseku; pet najjačih vojvođanskih opština, kao i onih jedanaest opština u Vojvodini koje ostvaruju više od prosečnog nivoa nacionalnog dohotka po glavi stanovnika Vojvodine. Ti su podaci: nacionalni dohodak u celini; nacionalni dohodak po glavi stanovnika; stopa zaposlenosti; učešće društvenog sektora u ostvarenju nacionalnog dohotka; učešće industrije i učešće poljoprivrede u ovom ostvarenju i osnovna sredstva društvenog sektora po zaposlenom. Na bazi ovih podataka izvršeno je upoređenje Subotice sa pojedinim opštinama i sa Vojvodinom u celini, a istovremeno je i prikazano rangiranje tih opština na osnovu zbira tih pokazatelja i na osnovu; „I" odstojanja, kako je to prikazano i u knjizi Društveno-ekonomski razvoj Vojvodine, pripremljenoj za Šestnaestu konferenciju SKV.

Analiza je dovela do određenih saznanja o položaju Subotice kao i o kretanjima u odnosu na taj položaj u proteklom periodu od 1970—1977-e godine. Rezultat tih analiza ukazuje na izvesnu depresiranost u privrednom razvoju Subotice, koja je s jedne strane proizašla iz određenih neekonomskih razloga i koja se dovela do slabljenja tog položaja u odnosu na najrazvijenije opštine SAP Vojvodine. Prema tim rezultatima, Subotica se u stepenu razvijenosti (uz određene ograde koje su stavljene na mogućnosti iskazivanja stepena razvijenosti putem tih pokazatelja) nalazi iza Novog Sada; Vrbasa; Zrenjanina; Pančeva; Kule i Bačke Topole.

S druge strane međutim, članak je ukazao na činjenicu, da je razvitak Subotice specifičan u odnosu na sve pomenute industrijske aglomeracije u Vojvodini. Ta se specifičnost ogleda u činjenici, da je putem ispoljavanja gravitacione, genetičke i razvojne snage Subotice, došlo do izrazitog razvitka regiona severne Vojvodine u specifičan region — u policentrični region — jedini takav u okviru Vojvodine. U toku tog relativno depresiranog razvoja Subotice naime, stvoreni su uslovi da se u okviru severne Vojvodine — možda i baš usled takvog razvitka — izgrade dalnji subregionalni i mezoregionalni centri: Kikinda i Sombor, ali i Senta i Bačka Topola. Ostali primarni gravitacioni centri u Vojvodini u toku svoga razvitka, nisu stvorili uslove za tome odgovarajući razvoj svojih gravitacionih područja. U analizi je prema tome podvučeno, da je položaj Subotice, i posebno njen razvoj u proteklom periodu, dovelo do određenog kretanja koji je uticao na razvoj Vojvodine kao celine.

I pored gore pomenute depresije treba podvući nekoliko veoma značajnih podataka o položaju i značaju Subotice u Vojvodini. Na teritoriji koja čini 4,68% vojvođanske teritorije, živi 7,53% stanovništva; i 9,70% zaposlenih, koji ostvaruju 105,73% nacionalnog dohotka po glavi stanovnika u odnosu na taj dohodak u Vojvodini, a ovi se rezultati ostvaruju sa svega 66,74% osnovnih sredstava po zaposlenom u društvenom sektoru u odnosu na osnovna sredstva po glavi zaposlenih u Vojvodini.

Analiza je ukazala na posebno povoljan geoekonomski položaj Subotice u odnosu na učešće u međunarodnoj podeli rada i posebno na mogućnosti razvoja izvozno-uvozne delatnosti kao i u odnosu na formiranje slobodne carinske i međunarodne industrijske zone, utvrđujući, da dosada nisu postojali odgova-

rajući geopolitički i infrastrukturalni uslovi za optimalno korišćenje komparativnih prednosti koje takav položaj pruža. Usled toga je jedan od osnovnih smernica razvitka za naredni period u izgradnji i korišćenje tih uslova.

Posebno je ukazano na položaj Subotice u okviru regiona severne Vojvodine, i na mogućnosti koje se pružaju u okviru tog regiona Subotici uz istovremeni veoma značajni povratni uticaj Subotice, kao regionalnog centra prvog reda, na razvitak tog regiona.

Seneš Dj.

Zusammenfassung

Subotica im Rahmen der Vojvodina

Die vorliegende Analyse ist ein Versuch, die Position von Subotica im Rahmen der Vojvodina ins rechte Licht zu setzen. Diese Lage wird durch Gegeneinanderstellung der wichtigsten wirtschaftlichen Daten Subotica's, mit denen der anderen Gemeinden in der Vojvodina; mit den Daten der fünf stärksten Gemeinden, sowie mit den elf Gemeinden mit höherem Nationaleinkommen per capita wie das der Vojvodinaer Durchschnitt ist, und mit diesem Durchschnitt zur Schau gestellt.

Diese Daten sind die Folgenden: das Nationaleinkommen an für sich; das Nationaleinkommen pro Kopf der Einwohner; der Beschäftigungsgrad; die Beteiligung des sozialistischen Sektors; der Industrie und der Landwirtschaft in der Formierung des Nationaleinkommens, sowie das Niveau der Grund-Produktionsmittel pro Kopf der Beschäftigen. Auf Grund dieser Einzelheiten wird die Entwicklungsstufe Subotica's, mit den obigen Gemeinden verglichen, sowie mit der Vojvodina und Ihrem Durchschnitt. Gleichzeitig wird auch die Rangierung der Gemeinden, mit Hilfe der Gesammtsumme dieser Daten, sowie mit Hilfe der Methode des „I" Abstandes vorgezeigt. Diese Methode ist im Buche: Sozial-ökonomische Entwicklung der Vojvodina/Društveno-ekonomski razvoj Vojvodine), das für die XVI. Wahlkonferenz des Vereins der Komunisten Vojvodina's vorgelegt wurde.

Die Analyse hilft uns zu bestimmten Erkenntnissen, über die Position Subotica's, sowie die bisherige Richtung und Tempo der Veränderungen dieser Position in der Vergangenheit-bzw. in erster Reihe in den Jahren 1970—1977., zu kommen. Das Ergebnis, zeigt eine relativ depressierte Entwicklung dieser Gemeinde im Tempo der Entwicklung in den obengenannten Jahren; eine Depression, die zunächst aus ausserökonomischen Gründen hervorgegangen ist, und eine gewisse Schwächung ihrer Position, gegenüber der anderen höher-über dem Durchschnitt-entwickelten Gemeinden in der Vojvodina hervorgerufen hat.

Laut dieser Ergebnisse, befindet sich Subotica, in Hinsicht der Entwicklungsstufe (mit Vorbehalt, betreffend dieser Daten als Grundlage zur Feststellung der Entwicklungsstufe der in dem Artikel verlautbart ist), erst nach Novi Sad; Vrbas, Zrenjanin, Pančevo; Kula, und sogar Bačka Topola, am siebten Platz. Dem per capita Nationaleinkommen nach, gehört Ihr sogar der neunte Platz in der Reihe.

Anderseits und dagegen, hat die Analyse bewiesen, dass die Entwicklung von Subotica, in Bezug auf die genannten wichtigen Industrie-aglomerationen, so-

wie in Bezug auf alle anderen Gemeinden in der Vojvodina, sowie auch in Bezug, auf andere Aglomerationen in userem Land überhaupt in vieler Hinsicht spezifische Eigentümlichkeiten vorweisen kann.

Diese Eigentümlichkeiten sind dadurch gekennzeichnet, dass Subotica durch das Ausstrahlen ihrer Gravitation und ihrer genetischen Kräfte, wesentlich dazu beigetragen hat, dass sich Nordvojvodina zu einer spezifischen — polycentrischen Region — die einzige solche Region in der Vojvodina — entwickelt hat. Subotica hat nähmlich, während Ihrer depressierten Entwicklung, dazu nicht nur beigetragen sondern auch bewirkt, dass sich weitere sub- und mezoregionale Zentren, bzw. Wirtschaftsaglomerationen entwickelt haben. Hier soll in erster Linie Kikinda und Sombor erwähnt werden, man sollte aber auch Senta, und Bačka Topola, sowie auch Apatin dabei nicht vergessen. Ada hat sich in dieser Zeit zu einem industriellen Ort entwickelt. Andere grössere Wirtschafts- und Industrieaglomerationen in der Vojvodina haben keine solche Auswirkungen aufzuweisen.

Unbeachtet der obenerwähnten depressierten Entwicklung wird es nötig sein, einige wichtige Angaben, über die Position und Entwicklungsstufe von Subotica, neben den Angaben die im Artikel tabelarisch gezeigt worden, auch in dieser Kurzfassung, anzugeben.

Das Gebiet von Subotica, das 4,68% der Vojvodina einnimmt, leben 7,53% der Einwohner und sogar 9,70% der Beschäftigten; wird aber 7,88% des Vojvodinaer Nationaleinkommens erzeugt, d. h. per capita 105,73% des Vojvodinaer Durchschnittes. Diese Resultaten werden — und das scheint sehr wichtig zu sein — nur mit 66,74% des Grundkapitals pro Beschäftigtem im sozialistischen Sektor der Wirtschaft erzielt.

Die Analyse macht besonders, auf die ausserordentlich geo-ökonomische Lage der Stadt aufmerksam, die insbesondere für die Beteiligung in der internationalen Arbeitsteilung und in der Benützung der Import- und Exportmöglichkeiten, grosse Vorteile mit sich bringen kann. Dass diese komparative Vorteile bis jetzt nicht optimal ausgenützt werden konnten, hat in erster Linie auserökonomische historische Ursachen, die auch die depressionierte Entwicklung bewirkt haben.

Eine der hauptsätzlichen Zielsetzungen für die kommende Planperiode soll daher, die optimale Ausnützung dieser Vorteile erwirken.

Die Position der Stadt in der nördlichen Vojvodina ist in dem Artikel besonders, zur Schau gestellt um die Möglichkeiten die aus dieser Position für Subotica und für diese Region vorkommen zu bezeichnen.

Árokszállási László

ROSA LUXEMBURG FELHALMOZÁSRÓL SZÓLÓ ELMÉLETE

Rosa Luxemburg a marxizmus egyik leghatékonyabb, legjelentősebb képviselője, aki nem dogmatikusan, hanem alkotóan viszonyult a felmerülő problémákhoz. Ezért természetesen, neve hosszú éveken keresztül — abban az időben, amikor a marxizmust egyrészt az opportunizmus, másrészt a dogmatizmus hamisította meg — feledésbe merült. Épp ezért idézném itt a munkásmozgalom néhány kiemelkedő egyéniségének Rosa Luxemburgról tett vallomását. Lenin 1922-ben „minden hibája ellenére" a világ kommunistáinak példaképül állította „ezt a neves marxistát és forradalmárt, akinek élete és munkássága az eljövendő kommunista nemzedékeknek hasznos tanulságot szolgáltat majd".[1]

Karl Radek nekrológjában a következőképp emlékezik a nagy német forradalmárnőre: „Az, hogy Rosa Luxemburg mit jelentett és jelent a német és a világ proletariátusa számára, nemcsak a múltban, hanem főképp a jövőben keresendő, amikor majd összegyűjtött munkái a kommunisták széles rétegeire gyakorolnak hatást. Nem azt jelenti ez, hogy mi kommunisták mindenben osztjuk véleményét. Anton Pannekock például támadta a tőkefelhalmozásról írott könyvét, jómagam pedig bírálom a Június brosúrákban írottakat; ennek ellenére senki — aki a kommunizmus nevében akar beszélni és gondolkodni —, nem teheti le kezéből munkáit anélkül, hogy tisztába ne lenne azzal, hogy Rosa Luxemburg halálával a legnagyobb és legelmélyültebb kommunista teoretikus veszett el, hogy ő a mi vezérünk, akitől a kommunista munkásság még évtizedekig tanul."

Franz Mehring a Die Neue Zeit című folyóiratban, amelynek kiadója Kautsky volt, úgy ír Rosa Luxemburgról, mint a „legzseniálisabb elméről Marx és Engels követői között".

Lukács György a Történelem és osztálytudat előszavában (1922) azt állítja, hogy „Rosa Luxemburg az egyedüli Marx-tanítvány, aki tanítója életművét mind objektív-gazdasági, mind módszertani-gazdasági értelem-

ben valóban továbbfejlesztette, egybekapcsolva azt a társadalmi fejlődés konkrét, jelenlegi állásával".[2]

„Rosa Luxemburg a német szociáldemokrata mozgalomnak nemcsak a legegyedülállóbb kifejezője, hanem annak negációja is volt. Széles kultúrájával, nagy intelligenciájával és forradalmi szellemével a német és a lengyel szocializmus élvonalában állt — nemcsak a felemelkedés időszakában, hanem akkor is, amikor a szociáldemokraták legtöbb vezetője behódolt a soviniszta és militarista eszméknek. Sikerült így megőrizniük magukat és pozícióikat, miközben Rosa Luxemburg az elsők között veszítette életét. Az ő neve azonban örökre bevésődött azoknak a legnagyobb forradalmároknak emléktáblájára, akiknek gondolata fényes és lángoló volt akárcsak életük." — írja róla Predrag Vranicki.[3]

Az elhangzott értékelések ellenére, Rosa Luxemburg elméleti munkái már pár évvel halála után feledésbe merültek. A hatalomra került jobboldali Németország Szociáldemokrata Pártjának nem állt érdekében újra kiadni egyik legveszedelmesebb ellenségének munkáit. A merev sztálini dogmatizmus pedig nem tudta méltányolni az olyan jellegű munkákat, amelyek szembeszálltak minden olyan kísérlettel, amely a marxizmust egy léleknélküli sémába kényszeríti.

Rosa Luxemburg tőkefelhalmozásról szóló elméletének keletkezési körülményei

Rosa Luxemburg tőkefelhalmozásról szóló elméletét — amely dolgozatom tárgyát képezi —, két munkájában fejtette ki: A tőkefelhalmozás és az Antikritika című könyvében. Az előbbi egyben legjelentősebb közgazdasági vonatkozású írása is.

A tőkefelhalmozás című könyvét 1913-ban írta meg, szinte „egy szuszra", — ahogy ő Diefenbachnak írt levelében mondja. Négy hónapi munkájának eredményeként, a kézirat — amit el sem olvashatott — azonnal a nyomdába került. Emiatt könyve többhelyütt igen vontatott, terjengős és sokszor ismétlésekbe bocsátkozik a szerző. A könyv azonban az újratermelésről szóló elmélet terén, a módszertani és tartalmi hibák ellenére is nagyon értékes tudományos anyagot képez.

A könyvnek sok volt a bírálója, ami arra késztette a szerzőt, hogy megírja az Antikritikát — mintegy válaszképp A tőkefelhalmozást ért bírálatokra.

Predrag Vranicki így ír Rosa Luxemburg fontos művéről: „Ebben a munkában a kapitalizmus egyik nagyon fontos, talán legfontosabb kérdését dolgozta fel: a bővített újratermelés lehetőségét, illetve lehetetlenségét. A fennálló dilemma döntő fontosságú a forradalmi munkásosztály számára is: Vajon a kapitalizmus képes-e a végtelenségig biztosítani a bővített újratermelést? Amennyiben igen, akkor egy olyan rendszerről van szó, amely örökké fennállhat. Rosa Luxemburg tulajdonképpen elé-

gedetlen volt Marx újratermelési elméletével, amelyet A tőke második kötetében fejtett ki. Szerinte az erről szóló alapvető fejezetek befejezetlenek, ami pedig az össztőke felhalmozásának kérdését illeti, az Marxnál csak fel van vetve, de nincs megválaszolva."[4]

Rosa Luxemburg A tőkefelhalmozás című könyvének előszavában írja: „Sehogy sem sikerült a tőkés termelés összfolyamatát a maga konkrét vonatkozásaiban, s annak objektív történelmi korlátait elég világosan ábrázolnom. Tüzetes vizsgálódás során arra a meggyőződésre jutottam, hogy itt nemcsak az ábrázolás kérdéséről van szó, hanem egy olyan problémával állok szemben, amely elméletileg A tőke második kötetének tartalmával függ össze, s egyben a mai imperialista politika gyakorlatába, valamint politikai-gazdasági gyökereibe is belenyúl. Ha abbéli kísérletem, hogy a problémát tudományos elvontsággal átfogjam sikerül, akkor ez a munka tiszta elméleti érdekeltségen kívül, az imperializmus elleni politikai harcunkban is fontos szerepet kap."[5]

Rosa Luxemburg fontosnak tartotta részletes vizsgálatnak alávetni a tőkefelhalmozás kérdését, mert véleménye szerint a Marx által megalkotott újratermelési elméletnek minden pozitív tulajdonsága ellenére is több fogyatékossága van.

Marx újratermelési elmélete és módszertana, valamint Rosa Luxemburg-i bírálata

A társadalmi újratermelés problémáját a közgazdaságtan történetében Quesnay vizsgálta először. Mivel azonban a gazdagság egyetlen forrását a mezőgazdaságban látta, ezért nem volt képes megoldani ezt a problémát. A. Smith viszont dogmája következtében nem tudta az újratermelés elméletét tovább fejleszteni. Azzal, hogy az évi termék értékét jövedelmekre osztotta, nemcsak a bővített, hanem még az egyszerű újratermelés elemzésére is képtelenné vált.

Marx tartalmas és eredményes munkásságának egyik legjelentősebb eredménye a társadalmi újratermelésről szóló elmélete. Ő a társadalmi össztőke újratermelésének elemzése alapján továbbfejlesztette a tőkés termelési mód ellentmondásairól szóló tanítását.

Teljesen alaptalan a marxizmus ellenségeinek az az állítása, mely szerint Marx A tőke második kötetében a tőkés termelést úgy vizsgálta, mintha az a személyes fogyasztástól függetlenül fejlődhetne. A valóságban Marx már itt rámutatott arra az ellentmondásra, amely a tőkés termelés határtalan kibővítése és a lakosság korlátozott fizetőképes kereslete között fennáll. A tőke harmadik kötetében, mikor Marx a második kötet újratermelési sémáit kommentálja, megjegyzi, hogy az állandó tőke elemei sohasem válnak személyes fogyasztássá, az állandó tőke termelését azonban korlátozza a személyes fogyasztás, mivel a termelési eszközök

termelése sohasem történhet önmagáért, hanem azért termelik őket, hogy a II. osztályban felhasználásra kerüljenek.

Alaptalan ezenkívül az az állítás is, hogy Marx A tőke második kötetében a tőkés termelést aránytalanságoktól mentes termelésként ábrázolja. Ezeket az állításokat Lenin a legális marxistákkal vitázva cáfolta meg.

Marx A tőke második kötetének harmadik fejezetében az újratermelés elemzésekor bizonyos előfeltételekből indul ki. A szemléltetés leegyszerűsítése végett tiszta tőkésrendszert tételezett fel, habár ilyen a gyakorlatban nem létezik. Ez azt jelenti, hogy ebben az „ideális kapitalizmusban" másfajta társadalmi-gazdasági alakulat nem létezik. A következő feltételezés arra vonatkozik, hogy az áruk értékükön realizálódnak, tehát eltekint attól a lehetőségtől, hogy az áruk termelési árukon vagy pedig piaci értékükön realizálódnak. A harmadik feltételezés arra vonatkozik, hogy a társadalmi tőke összetevői az újratermelés folyamán nem változnak. Ez a gyakorlatban nem történhet meg, mert az áru értékére nagyon sok olyan külső tényező gyakorol hatást, amely értékét megváltoztatja. Marx elemzései során eltekint a külkereskedelemtől is, mert az csak bonyolítaná a kérdést, annál is inkább, mert a külkereskedelem értéktöbbletet realizálhat. Végül pedig az újratermelési sémában az állótőkének csak azt a részét veszi számításba, amely valóban elhasználódik.

Bármennyire is elvontnak tűnnek Marx ilyen feltételezései, azok mégiscsak egy történelmi realitást tükröznek, és ennélfogva igazoltak. A kapitalizmus világméretekben is domináló gazdasági rendszerré vált, és szinte maga alá rendelte az előző gazdasági formációkat.

Rosa Luxemburg nem egyezett a fenti módszerrel, amelyet Marx a tőke társadalmi újratermelésének elemzésekor alkalmazott. „Rosa Luxemburg talán meg sem értette Marx társadalmi újratermelésének elméletét, mivel a valóságot kereste benne, reális képét a társadalmi újratermelés folyamatának, abban a társadalomban, amelyben megbontották a társadalmi újratermelés alaparányait. Nem fogta fel, hogy Marx eszményi helyzetben alkalmazta sémáit, ahogyan a társadalmi újratermelésnek végbe kellene mennie, hogy ne legyenek válságok. Rosa Luxemburg azzal sem volt tisztában, hogy Marxnak absztrakciókhoz kellett folyamodnia, hogy megalkothassa társadalmi újratermelési elméletét."[6]

Rosa Luxemburgnak Marx egyszerű újratermelési sémájára vonatkozó módosításai

Marx újratermelési elméletét boncolgatva Rosa Luxemburg először az egyszerű újratermelés sémáját elemzi. Már itt is látszik, hogy a szerző nem értette meg Marx fejtegetéseinek célját és értelmét.

Mint ismeretes, Marx az egyszerű újratermelés sémáját a következőképpen állította fel:

I. osztály	4000c+1000v+1000m=6000
II. osztály	2000c+500 v+500 m=3000

(Az első osztályban a termelési eszközöket, míg a második osztályban a fogyasztási cikkeket termelik.)

Mindenekelőtt rögtön leszögezhetjük, hogy Rosa Luxemburg számára már valószínűleg a séma technikája sem volt elég világos. Az egyszerű újratermelést elemezve felrója azt a tényt, hogy Marx a pénz termelését az első osztályba sorolja, tehát a termelési eszközöket gyártó osztályba. Ezért saját elemzésébe bevezet egy harmadik osztályt, azt amely az aranyat, vagyis a pénzt termeli. A Rosa Luxemburg-féle egyszerű újratermelési séma tehát a következőképpen néz ki:

I. osztály	4000c+1000v+1000m=6000
II. osztály	2000c+ 500v+ 500m=3000
III. osztály	20c+ 5v+ 5m= 30

Egy ilyen újratermelési modell felállítása nem okoz különösebb gondot, a probléma azonban akkor jelentkezik, ha az osztályok közötti cserét akarjuk bemutatni. Marx kétszektoros modelljében is igen bonyolult az osztályok közötti csere lebonyolítása, Rosa Luxemburg modelljében pedig egyenesen lehetetlen. Már az első felszínes elemzés is bebizonyítja ezt a tényt. A munkabérek és az értéktöbblet összege a három szektorban 3010 pénzegységet tesz ki, míg a második osztály, vagyis a fogyasztási cikkeket gyártó osztály termelésének összege 3000 pénzegység, tehát a közöttük végbemenő csere nehézségekbe ütközik.

„Amennyiben Rosa Luxemburg bevezeti a III. osztályt, akkor az I. és a II. osztályban nem hagyhatja meg ugyanazokat az arányokat. Megítélésünk szerint Marx nem azért állította fel sémáját, hogy bemutassa, miként megy végbe a valóságban a társadalmi újratermelés folyamata, hanem azt akarta szemléltetni, hogy hogyan teremthető meg az egyensúly a társadalmi újratermelésben. Ezért figyelembe kell vennünk az arányokat, amelyek lehetővé teszik a társadalmi újratermelés zavartalan folyamatát, s úgy véljük, az egyensúly fennáll, ha az I. és a II. osztály elegendő eszközt termel, hogy kielégítse a társadalmi szükségleteket, így hát az aranytermelés követelményeit is. Ha bevezetjük a III. osztályt, akkor a séma nem maradhat ugyanaz, mint a két osztály létezésének esetében. Véleményünk szerint az alábbi séma megfelel céljának:

I. osztály	4000c+1000v+1000m=6000
II. osztály	1500c+ 375v+ 375m=2250
III. osztály	500c+ 125v+ 125m= 750

(A tanulmány szerzőjének meg kellett változtatnia a III. osztály számértékeit, hogy a csere alakulását végigkísérhesse, Rosa Luxemburg érték-

nagyságai ugyanis több tizedes törtet adnának. Az új séma csak megkönnyíti a számtani műveletet, az újratermelési folyamat lényegén azonban nem változtat.)"[7]

Rosa Luxemburg háromszektoros újratermelési sémája abban az esetben lehet helytálló, ha a pénz arany, mert ekkor az aranytermelést külön osztályba kell helyezni, de ez semmi esetre sem lehet a marxi elmélet tagadásának a bizonyítéka. Rosa Luxemburgnak egy dologban igaza van, mégpedig abban, hogy a pénz szempontjából már nem a marxi séma szerint megy végbe az egyszerű újratermelés, Marx azonban az újratermelési sémák megoldásakor többek között abból az álláspontból indult ki, hogy a pénz arany, az arany azonban nem pénz. Rosa Luxemburg ezt a marxi álláspontot figyelmen kívül hagyta.

A marxi bővített újratermelés ismertetése

A társadalmi tőke bővített újratermelésének előfeltétele az, hogy a mindkét osztályban megvalósított értéktöbblet egy részét felhalmozzuk, vagyis a tőke forgásának következő periódusában termelő módon használjuk fel. Ezáltal az osztályokon belüli és az osztályok közötti csere, valamint a megvalósított értéktöbblet értékének realizálása most már nemcsak a személyt, hanem a termelői fogyasztást is szolgálja.

A marxi példa abból indul ki, hogy az I. osztályban létrehozott értéktöbblet 50%:50% realizálódik a felhalmozási alapokban és a tőkés személyi fogyasztásban. Ez az egyszerű újratermelési séma alapján azt jelenti, hogy az első osztály felhalmozási alapja 500 pénzegységet tesz ki, míg a tőkések személyi fogyasztási alapja 500 pénzegységre csökken. Marx elemzésében azt is feltételezi, hogy a megnövekedett felhalmozás a társadalmi tőke szerves összetételét nem fogja megváltoztatni: ez megmarad 4:1 arányban. Ez azt jelenti, hogy az I. osztályban az 500 értékű felhalmozási alap 400-zal növeli az állandó tőkét és 100-zal a változó tőkét.

Az említett feltételezések azt jelentik, hogy a bővített újratermelés bemutatására analitikusan előkészített egyszerű újratermelési séma az első oszályra vonatkoztatva a következő formát ölti:

$$4000c + 400c' + 1000v + 100v' + 500m = 6000$$

Az állandó tőke tömege az I. osztályban 4400 pénzegységre növekedett. Ez az érték teljes mértékben realizálható magában az első osztályban, de 1600 pénzegység értékű társadalmi tőke termelési eszközök formájában megmarad. Ezt az értéket csak a második osztályban lehet realizálni, vagyis a II. osztálynak 100 pénzegységnyi felhalmozást kell végeznie állandó tőkéje növeléséhez. Ebből az derül ki, hogy a II. osztály objektíve nincs abban a helyzetben, hogy ugyanabban az arányban hal-

mozzon fel, mint az I. osztály. Tehát a II. osztály kevesebbet halmozhat fel; felhalmozása az első osztály által meghatározott, azt a maradékot teszi ki, amely az I. osztály belső cseréjében nem realizálódott. Ez a fennmaradt mennyiség értékben megegyezik az I. osztály munkásainak a fogyasztásával, valamint ugyanezen osztály tőkéseinek személyi fogyasztásával. (1000v+100v'+500m=1600). Ez az érték a II. osztállyal való cserében fog realizálódni, ami lehetővé teszi a II. osztály tőkései számára, hogy maguk is felhalmozást végezzenek, vagyis hogy állandó tőkéjüket 100-zal növeljék.

A II. osztály tőkéjének a szerves összetétele 2:1, és mivel az első osztályban létrejött értéktöbblet egy részét felhalmoztuk, ezért a II. osztály kezdő újratermelési sémáját meg kell változtatnunk. Most már nem maradhat érvényben az egyszerű újratermelésnél alkalmazott I. (v+m)=II. c törvényszerűség, mert az I. osztály értéktöbbletének 50%-a magában az I. osztályban lesz termelő módon elfogyasztva. Ezért a II. osztály kezdeti bővített újratermelési sémájában az állandó tőke nagyságát 2000c-ről 1500c-re csökkentjük.

Tény az is, hogy az I. osztályban az állandó tőkében elvégzett felhalmozás után 1500 egységnyi társadalmi termék marad fenn, ez arra utal, hogy a II. osztály következő periódusában is biztosítva van a bővített újratermelés, és az adott 1600c-n belül, termelési értékének egy részét felhalmozhatja. Mindez pedig azt jelenti, hogy az állandó tőke mindössze 100 egységnyivel növekedett.

Ez a 100 pénzegységnyi állandó tőkenövekedés tulajdonképpen megegyezik az I. osztály munkásainak személyi fogyasztás iránti megnövekedett szükségletével, vagyis egyenlő azzal az összeggel, amelyet az I. osztály tőkései felhalmoztak a munkaerő iránti megnövekedett igény miatt.

Mindezt figyelembe véve a II. osztály a következő formális proporciókkal rendelkezik:

$$1500c+100c'+750v+50v'+600m=3000$$

Az I. és a II. osztály társadalmi termékének összértéke maradt a régi (I. osztály=600; II. osztály=3000). Az osztályokon belüli fogyasztási arányok megváltoztak, és az értéktöbblet egy része felhalmozódott. Ezáltal a következő évben mindkét osztály újratermelése bővített újratermelés lesz és az év végén az újratermelési séma a következő formában fog megjelenni:

I. osztály	4400c+1100v+1100m=6600
II. osztály	1600c+ 800v+ 800m=3200
	6000c+1900v+1900m=9800

Az elkövetkező harmadik év végén változatlan körülmények mellett (a tőke szerves összetétele, az értéktöbbletráta, az I. osztály felhalmozási

rátája), a két osztály társadalmi újratermelési sémája a következőképpen alakul:

I. osztály	4840c + 1210v + 1210m = 7260
II. osztály	1760c + 880v + 880m = 3520
	6600c + 2090v + 2090m = 10780

Rosa Luxemburgnak Marx bővített újratermelési elméletére vonatkozó megjegyzéseinek és módosításainak bírálata

Rosa Luxemburg tulajdonképpen bírálja Marx ilyenfajta újratermelési sémáját. „Az itt feltüntetett felhalmozási feltételek olyan feltételek, melyek nélkül nincs helye a felhalmozásnak..., de ahhoz, hogy a felhalmozás valóban végbemenjen, szükség van még egy feltételre: ez pedig az áruk utáni fizetőképes kereslet bővülése, növekedése. Honnan származik Marx sémájában az állandó növekvő kereslet, amely az állandóan növekvő termelés alapját képezi?"[8]

Ez a kérdés foglalkoztatta a szerzőt egész könyvében. Rosa Luxemburg elveti Marxnak azt a magyarázatát, hogy az I. és a II. osztály megfelelő értéktöbbletét harmonikusan elcseréli: „Marx sémája szerint a folyamat az I. osztálynál, a termelési eszközök termelésénél kezdődik. Kinek kellenek a megsokszorozott termelési eszközök? A séma válasza: a II. osztálynak, hogy több létfenntartási terméket állíthasson elő. S vajon kinek van szüksége a több létfenntartási eszközre? A séma válasza: éppen az I. osztálynak, mert most több munkást foglalkoztat. Szemmel láthatólag körben forgunk. Több fogyasztási cikket termelünk azért, hogy több munkást lehessen eltaratni, és több termelési eszközt előállítani csupán azért, hogy a több munkást foglalkoztatni lehessen — ez a tőkések számára képtelenség."[9]

A szerző elemzése során először a munkásosztállyal foglalkozik, mint a kereslet növelésének egyik lehetőségével és megállapítja, hogy a tőkés termelés kiindulópontja nem a munkások száma és szükségletük, hanem arról van szó, hogy a munkások azért tarthatják fenn magukat, mert a kereslet egy bizonyos szintjén a munkaerejük megtermékenyülhet.

Rosa Luxemburg elveti azokat a hipotéziseket, melyek szerint a növekvő keresletet a megnövekedett számú lakosság idézi elő. Az első lehetőség véleménye szerint azért tarthatatlan, mert a megnövekedett számú lakosság a sémán belül a változó tőke értékében abszorbálódik. Vizsgálódása kiterjed a lakosság középrétegére is. Erről a rétegről megállapítja, hogy nem növelheti a fizetőképes keresletet, mivel őket a tőkések és részben a munkások tartják el. A szerző még egy lehetőséget vet fel, ez pedig a külkereskedelmen keresztül jelentkező kereslet növekedése. De szerinte ez sem jó megoldás, mivel a marxi séma az egész kapitalista gazdaságot is felölelheti.

Megvizsgálva Rosa Luxemburg elemzését a sémában feltüntetett kate-

góriák iránti kereslet alapján, a következőket látjuk: a szerző először az állandó tőke elhasznált részét alkotó érték iránti keresletet elemzi és arra a megállapításra jut, hogy ez nem okoz problémát, mert e nélkül elképzelhetetlen a folyamatos termelés biztosítása. A munkásosztály, mivel biztosítania kell a létminimumhoz szükséges fogyasztási cikkeket, értékesíti a változó tőkét. A tőkések realizálják az értéktöbblet egy részét, mivel megvásárolják a személyi fogyasztásukhoz szükséges árucikkeket. Az értéktöbblet megmaradt részének a realizálása azonban a szerző szerint gondot okoz, mivel azt sem a tőkések, sem a munkások felvásárolni nem tudják. Ha a tőkések vásárolnák fel ezt a megmaradt részt, akkor nem tudnának felhalmozni, a munkások pedig nem rendelkeznek több fizetőeszközzel.

A szerző véleménye szerint tehát a problémát a tiszta kapitalizmus esetében lehetetlen megoldani.

Ebben a helyzetben már világossá válik a szerző megoldása. Szerinte a felhalmozást csak olyan mértékben lehet elvégezni, amilyen mértékben növekszik az I. és a II. osztály cseréje e két szektoron kívül létező formációkkal. A két osztályon kívül azonban már csak nem-kapitalista környezet létezik. Tehát a fizetőképes kereslet megnövekedése problémájának megoldását itt kell keresni.

Rosa Luxemburg tisztában volt azzal, hogy az értéktöbblet kérdéses része realizálható oly módon, hogy a termelést kibővítjük. Az értéktöbbletnek ezen részét kétféleképpen lehet értékesíteni. Egy részét az állandó tőke bővítésére fordítják a tőkések, a másikat pedig a pótlólagosan alkalmazott munkások vásárolják fel. Az ilyenfajta megoldás azonban csak késlelteti a probléma megoldását, de nem vezet végleges megoldáshoz. Ez pedig azért van így, mert a megnövekedett tőke a következő évben még nagyobb társadalmi terméket hoz létre, ami még nagyobb értékesítési gondot okoz. Rosa Luxemburg ezt a folyamatot a következő módon írja le: „Ha valaki azt mondja nekünk, hogy e megnövekedett mennyiségű árut a tőkések a jövőben is egymás között cserélik el, és így évről évre bővítik termelésüket, egy óriáskerék fog a szemünk előtt megjelenni, amely önmagát hajtja légüres térben. Ez nem tőkés felhalmozás, ez nem a pénztőke felhalmozása; ellentmondás — termelés a termelésért, tehát a tőke szempontjából értelmetlenség. Ha a tőkések mint osztály, mindig saját maguk vásárolnák saját terméküket (a termék azon részén kívül, amelyet a munkásoknak hagynak meg, hogy azok élhessenek), ha a tőkéseknek a saját pénzükkel kellene megfizetniük az árut, aranyban realizálva ezzel az értéktöbbletet, a tőkés osztály, a tőkés profit felhalmozása nem valósulhatna meg."[10]

Rosa Luxemburg véleménye szerint a tiszta kapitalizmus feltételei között a tőkések az értéktöbblet egy részét nem tudják értékesíteni. Szerinte az értékesítés csak azért lehetséges, mert a kapitalista környezeten kívül a világban létezik nem kapitalista környezet, vagyis a tőkések árujukat (az értéktöbblet egy részét) a nem-tőkés országokban is értékesítik, ezen-

kívül a tőkés országokban léteznek nem-kapitalista formációk is (azok a rétegek, amelyek nem-tőkés módon termelnek), amelyek megvásárolják az értéktöbblet szóban forgó részét. Ez a nem-kapitalista környezet ily módon a tőkés termelés céljának megfelelő realizálást tesz lehetővé.

Rosa Luxemburg tehát nem az újratermelési séma technikai megoldását veti el egy tiszta kapitalista környezetben. Véleménye szerint azonban ez a séma értelmetlen realizálást sugalmaz, ami a kapitalizmusban nem képzelhető el.

„Bírálja Marxot, mert szerinte ellentmondásba kerül azzal a saját tételével, mely szerint az összkereslet növekedése elmarad a termelés növekedése miatt. Amikor a sémákban a kettő arányos bővülését feltételezi. Rosa Luxemburgnak e bírálata azt bizonyítja, hogy túlbecsüli a sémák nyújtotta lehetőségeket. Ő maga mondja, hogy Marx nem fogadta el a Say-féle dogmát, és ez így is van. Az viszont már túlzott követelmény a sémákkal szemben, hogy azok a kereslet és kínálat bonyolult problémáinak megoldását produkálják. Meg kell jegyeznünk ugyan, hogy Rosa Luxemburg reális problémát is feszeget, amikor a fogyasztás és a kereslet kérdésével foglalkozik. E probléma azonban egy külön elemzést kíván. Az elégtelen kereslet, a takarékoskodás és a beruházások bonyolult viszonyának kérdései a mai közgazdasági vizsgálódásokban fontos helyet foglalnak el, és Rosa Luxemburgnak kétségtelen érdeme van abban, hogy e problémákra irányította a figyelmet. Erre akkor is utalnunk kell, ha látjuk is, hogy e kérdésben nemcsak a bírálata volt helytelen, hanem a saját javított sémáiban sem tudta érthetően és világosan az elégtelen kereslet problémáját kifejteni."[11]

A tiszta kapitalizmus feltételezése mellett tehát Rosa Luxemburg nem tartja lehetségesnek a realizálást, mert nem biztosított a profit pénzben történő felhalmozása, ami nélkül a tőkés termelés értelmetlenség. Másrészt pedig azért nem fogadja el a tiszta kapitalizmus absztrakcióját, mert a fogyasztás és a termelés között valóban meglevő ellentmondást abszolutizálja.

Rosa Luxemburg alkotóan próbált a Marx által megalkotott újratermelési sémákhoz viszonyulni. A marxi sémákban a következő szerves összetétel szempontjából próbált változtatni. A szerző által megalkotott sémákban az állandó és a változó tőke aránya az egymást követő szakaszokban a következő: 5:1, 6:1, 7:1, 8:1.

Először is a séma semmiképpen sem veszi tekintetbe a munkatermelékenység állandó növekedését, hanem a felhalmozás ellenére évről évre változatlanul megtartja a tőke szerves összetételét, illetve a termelési folyamatnak egy ugyanazon műszaki alapját. Ez az eljárás magában véve teljesen megengedhető, ha ezt az elemzés egyszerűsítése megkívánja. A mellőzött műszaki változásokkal, amelyek a tőkefelhalmozással egyidőben mennek végbe, és amelyek elválaszthatatlanok tőle, legalább utólag számolni kell, amikor a társadalmi össztermék és az általános újratermelés realizálásának konkrét feltételeit vizsgáljuk. Ha figyelembe vesz-

szük a munkatermelékenység emelkedését, akkor valójában a társadalmi össztermék — mind a termelési eszközök, mind pedig a fogyasztási cikkek termelése — még gyorsabb ütemben növekedik, mint az össztermék, ahogyan azt a séma mutatja."[12]

Rosa Luxemburg tételének elemzésére a következő sémát alkalmazzuk:

I.	4400c+1100v+1100m=6600	
II.	1600c+ 800v+ 800m=3200	
	9800	5:1
I.	4400c+1100v+ 550t.e.f.a	
	458c'+ 92v'	
	4858c+1192v+ 550t.e.f.a.=6600	
II.	1600c+ 800v+ 630t.e.f.a.	
	142c'+ 28v'	
	1742c+ 828v+ 630t.e.f.a.=3200	6:1
I.	4858c+1192v+1192m=7242	
II.	1742+ 828v+ 828m=3398	
	10640	
I.	4858c+1192v+ 596t.e.f.a.	
	511c'+ 85v'	
	5369c+1277v+ 596t.e.f.a.=7242	
II.	1742c+ 828v+ 675t.e.f.a.	
	131c'+ 22v'	
	1873c+ 850v+ 675t.e.f.a.=3398	7:1
I.	5369c+1277v+1277m=7923	
II.	1873c+ 850v+ 850m=3573	
	11496	
I.	5369c+1277v+ 639t.e.f.a.	
	559c'+ 80v'	
	5928c+1357v+ 639t.e.f.a.=7923	
II.	1873c+ 850v+ 709t.e.f.a.	
	123c'+ 18v'	
	1996c+ 868v+ 709t.e.f.a.=3573	8:1

I. 5928c+1357v+1357m=8642
II. 1996c+ 868v+ 686m=3732

12374

I. 5928c+1375v+ 679t.e.f.a.
604c'+ 75v'

6532c+1450v+ 679t.e.f.a.=8642

II. 1996c+ 868v+ 739t.e.f.a.
115c'+ 14v'

2111c+ 882v+ 739t.e.f.a.=3732

A fent látott négy szakasz elemzése a termelési eszközök állandóan csökkenő tömegét mutatja, míg a fogyasztási cikkek mind nagyobb mennyisége feleslegessé válik.

„A technikai haladásnak a tőkefelhalmozás elemzésébe való bekapcsolásába tett kísérlet nem járt sikerrel. Nem is sikerülhetett, mert egyrészt nem vette figyelembe a technikai haladás különböző típusait, másrészt a kérdést a sémák szűk kereteiben kívánta megoldani. Rosa Luxemburg, amikor a marxi sémák módosításával kívánta az újratermelés elemzését tökéletesíteni, túlbecsülte azokat... A módosított sémákból arra a következtetésre jutott, hogy tiszta kapitalizmus esetén elkerülhetetlenek a tőkés újratermelés növekvő aránytalanságai, tehát elvetette a marxi újratermelési elmélet másik kiinduló tételét, a tiszta kapitalizmus feltételezését."[13]

Felvetődik a kérdés, hogy hogyan realizálódik, kinek a számára történik a bővített újratermelés? Rosa Luxemburg az egyszer már idézett néhány mondatában már említést tett az egyik lehetséges megoldásról, amely Marxtól származik, de rögtön véleményt is mond róla, mely szerint ez csak egy körforgáshoz vezet.

„Ez igaz, de ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy elsődleges a fizetőképes kereslet, amelyet a társadalmi újratermelés sémájának ki kell mutatnia, akkor gyorsan rájövünk, hogy a kereslet determinált, s önmagától nem változik, hanem csak abban az esetben, ha emelkedik a foglalkoztatottak száma és növeli a fizetőképes keresletet. Ez csak úgy érhető el, ha mindenképpen felhalmozást végzünk a termelés bővítésére, méghozzá éppen az I. osztályban, mert enélkül a II. osztály aligha termelhet többet. A II. osztály csak újabb termelési eszközökkel növelheti termelését, míg az I. osztály számára elegendő az új munkaerő is, amelyből a tőkés felhalmozás törvényszerűsége alapján mindig elegendő a kínálat. Ez egyben válasz Rosa Luxemburgnak arra a kérdésére is, hogy miért éppen az I. osztály határozza meg a termelés bővítését.

Egyébként a szocialista országok gyakorlata megerősítette e megállapításunkat, mert éppen az I. osztály termelésének fokozásával a szo-

cialista országok igen rövid idő alatt kifejlesztették termelőerőiket. Nyilvánvaló, hogy Rosa Luxemburg sokkal nehezebben juthatott erre a következtetésre, tekintettel arra, hogy jóval korábban élt, és a társadalmi folyamatokat előre kellett látnia, mi meg csak leírjuk őket miután végbementek.

Valószínűleg ez is egyik oka annak, hogy Rosa Luxemburg abban a meggyőződésben élt, miszerint a szocialista országok elsődlegesen a fogyasztási cikkek termelését fejlesztik. A gyakorlat ennek az ellenkezőjéről tanúskodik."[14]

Rosa Luxemburg ugyan felvetette azt a kérdést, hogy kinek a számára történik a bővített újratermelés, de kimerítő választ adni nem tudott. Ugyanis abba a hibába esett, hogy tévesen fogta fel a tőkés termelés alapvető célját. A szerzőnek azt a kérdést kellett volna feltennie, hogy mi is a tőkés termelés célja? Erre a kérdésre az egyértelmű válasz pedig a profit növelése. A tőkés termelés célja, hogy ennek segítségével még több értéktöbbletet termeljen. A kapitalista termelésnek nem az a célja, hogy társadalmi szükségleteket elégítsen ki, hanem a minél nagyobb profit megvalósítása. A tőkés termelés valósága tulajdonképpen termelés a termelésért. Marx újratermelési elméletében a tőkés termelés profit felé történő orientálódása pedig világosan látszik, mivel az értéktöbblet is és a tőkének egyéni fogyasztási alapja is évről évre növekedik.

Úgy látszik, Rosa Luxemburg nem értette meg a tőkések termelési céljait, és ezért értelmetlennek tartotta a tőkések azon magatartását, ami a termelés bővítésében nyilvánult meg, hogy később tovább növelhesse azt. A tőkés gazdagsága nem pénzvagyonának, hanem a gazdasági életben forgó tőkéjének függvénye. „Rosa Luxemburg, amikor a profit felhalmozását lényegében csak pénzben tudta elképzelni, a merkantilisták hibájába esett. A valóságban a profit nem egyszerűen csak pénztömeg, hanem a társadalmi termék egy részének átmeneti formája, amelyet vagy fogyasztásra, vagy beruházásra lehet felhasználni. Ebből a szempontból teljesen mindegy, hogy a realizálás során felhasznált pénz honnan származik: nem kapitalista környezetből vagy a tőkésektől. A profit csak átmenetileg veszi fel a pénzformát."[15]

Rosa Luxemburg könyvében foglalkozik a hadiipar termelésével, és fontos szerepet tulajdonít ennek az iparágnak a tőkés újratermelés folyamatában. A hadiipartól történő megrendeléseken keresztül az állam aktívan bekapcsolódik és beavatkozik a gazdasági életbe. A szerző szerint tehát az imperializmus szakaszában egy az állam általi pótlólagos kereslet lép fel az iparral szemben. Ez a kereslet fontos szerepet játszik a megnövekedett termelés értékesítésében és állandó piacot jelent, amelyet nem befolyásol a tőkés piacokra jellemző keresletingadozás. Rosa Luxemburg könyvében megalkotott egy háromszektoros bővített újratermelési sémát, amelynek harmadik szektorát a hadiipar képezte.

„A háromszektoros növekedés modell (újratermelési része) megalkotása Luxemburgnak nem sikerült — nem is sikerülhetett az újratermelési

elméletben elkövetett és már tárgyalt hibái miatt. Emellett idevágó elképzelései még nagyon hiányosak voltak. Az állam által támasztott kereslet finanszírozásánál például egyáltalán nem gondolt a tőkések megadóztatásának lehetőségére. Nem foglalkozik a deficites költségvetési politikával sem, ami különben nem csoda a kiegyensúlyozott költségvetés elméletének jóformán osztatlan uralma idején. Mindenesetre a probléma felvetésével Luxemburg helyes irányba indult el.

Általában elmondható, hogy Rosa Luxemburg a marxi újratermelési sémákat egyetlen lényeges, általa bírált pontban sem tudta tökéletesíteni. Noha alapvető következtetései hibásak voltak, bizonyos eredményeket mégis produkált. Ez utóbbiak között kell megemlítenünk azt a törekvést, hogy bekapcsolja a vizsgálódásba a pénzrendszer problémáit. Helyesen érezte, hogy enélkül nem lehet megoldani a tőkés felhalmozás kérdéseit. A probléma felvetésénél, többé-kevésbé világos megfogalmazásánál, fontosságának kiemelésénél tovább azonban nem tudott menni."[16]

Rosa Luxemburg elméletének aktualitása

Az előző fejezetekben ismertettük Rosa Luxemburg nézeteit és azok marxista bírálatát, problémakörök szerint. Ezekre még egyszer nem tartjuk szükségesnek kitérni. Arra a kérdésre keressük a választ, miben is áll Rosa Luxemburg elméletének aktualitása ma. Az utóbbi időben mind többen foglalkoznak a marxizmus e jeles képviselőjének nézeteivel, különösen filozófiai, szociális és társadalmi-politikai vonatkozásban.

A közgazdasági elméleteivel főleg a nyugati országok marxista teoretikusai foglalkoznak, annál is inkább, mivel a kapitalista fejlődés jelenlegi szakasza olyan és hasonló problémákat vet fel, amilyeneket Rosa Luxemburg műveiben feldolgozott.

Rosa Luxemburg ugyanis megsejtette, hogy a kapitalizmus összeomlása nem fog a közeljövőben bekövetkezni, amit a gyakorlatban a fennálló kapitalista rendszerek vitalitása és alkalmazkodó képessége igazolni látszik. A kapitalizmus fennmaradása szerinte addig lehetséges, amíg a felhalmozást a hadiipar, a kolonialista háború, a fejletlen országok piacának meghódításával stb. biztosítják. A fejlett tőkés országok politikája igazolja az előbbieket.

A szocialista országok mind jelentősebb politikai és gazdasági erőt képviselnek területileg és népességben egyaránt. Egyre több fejlődő ország tér a szocializmus útjára, mert ebben látja jövőjének zálogát. A kapitalizmus azonban különböző törekvésein keresztül állandó kísérleteket tesz a „tőkés rendszer kivitelére", a környezetére való kiterjesztésére. A pénztőke és az árutőke kivitele, a neokolonializmus, a multinacionális társaságok tevékenysége a gazdasági célok mellett az említett célt is szolgálják.

Mindezek olyan problémák, amelyekkel foglalkozni kell és mind töb-

ben foglalkoznak is, annak ellenére, hogy nem fenyeget az egész világra kiterjedő kapitalizmus veszélye. Rosa Luxemburgnak a tőke felhalmozásáról szóló elmélete bár alapjában véve téves, mégis tartalmaz hasznos és alkalmazható gondolatokat, meglátásokat, amelyek az említett problémák kutatásakor hasznosíthatók.

Jegyzetek

[1] V. I. Leninnek 1924. április 16-án a Pravdában megjelent Egy publicista feljegyzései című cikke.
[2] Lukács György: Történelem és osztályöntudat. Akadémia Kiadó, Budapest, 1971.
[3] Predrag Vranicki: Historija marksizma I. kötet. A Liber és a Naprijed Kiadók közös kiadványa, Zágráb, 1978., 349. o.
[4] Ugyanott 350. oldal
[5] Rosa Luxemburg: Akumulacija kapitala, Kultura Könyvkiadó, Belgrád, 1955., 1. oldal
[6] Ana Tot: Rosa Luxemburg Tőkefelhalmozás című könyvében Marx bővített újratermelésére vonatkozó megjegyzése, Létünk, 1974., 1. szám, 7. oldal
[7] Uo. 11. oldal
[8] Rosa Luxemburg: Akumulacija kapitala, Kultura Könyvkiadó, Belgrád, 1955.
[9] Uo. 89. oldal
[10] Uo.
[11] Mihalik István—Szigeti Endre: Fejezetek a marxista—leninista közgazdaságtan történetéből. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972., 257. oldal
[12] Rosa Luxemburg: Akumulacija Kapitala, Kultura Könyvkiadó, Belgrád, 1955.
[13] Mihalik István—Szigeti Endre: Fejezetek a marxista—leninista közgazdaságtan történetéből. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972., 255. oldal
[14] Ana Tot: Rosa Luxemburg Tőkefelhalmozás című könyvében Marx bővített újratermelésére vonatkozó megjegyzése. Létünk, 1974., 1. szám, 17. oldal
[15] Mihalik István—Szigeti Endre: Fejezetek a marxista—leninista közgazdaságtan történetéből, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972., 256. oldal.
[16] Uo. 258. oldal

Rezime

Teorija Roze Luxemburg o akumulaciji kapitala

Rad sadrži interesantne podatke o ovom istaknutom marxistu. Autor ukazuje na značaj izučavanja njenih teorija, naročito u našoj sredini gde se odbacuje oportunizam i dogmatizam marxizma. Prvo daje kratak osvrt na njenu političku aktivnost i navodi mišljenja nekoliko marxista: Đ. Lukača, V. I. Lenina i P. Vranickog.

Najveći deo rada je posvećen problematici akumulacije kapitala. Ovo delo R. Luxemburg se odnosi na najbitnije probleme kapitalizma: mogućnost ili nemogućnost proširene reprodukcije. R. Luxemburg nije bila zadovoljna Marxovom analizom proširene reprodukcije u drugom tomu Kapitala. Ona objašnjava mogućnost proširene reprodukcije u kapitalizmu time što kapitalizam plasira svoj višak vrednosti u nekapitalističke socijalne formacije koje apsorbiraju njegove proizvode. Njena teorija je dakle počivala na pretpostavci da je kapitalistička proširena reprodukcija, dakle akumulacija kapitala, moguća samo uz postojanje nekapitalističkih zemalja.

Autor ukazuje na ispravnost Marxove teorije akumulacije služeći se Marxovim analizama i upoređujući ih sa analizama R. Luxemburg.

Na kraju svog rada autor ističe da je izučavanje stvaralaštva R. Luxemburg vrlo aktuelno jer pored svojih nedostataka i neispravnosti njene teorije sadrže vrlo značajna zapažanja.

Summary

Rosa Luxemburg's Theory of Accumulation of the Capital

The work contents interesting datas on this famouse Marxist. The author points out the importance of studying her theories, especially in our society where opportunism and dogmatism of Marxism is denied. He gives a short review of her political activity and quotes Gy. Lukács, V. I. Lenin and P. Vranicki to illustrate her qualities.

Most of his work deals with the problem of accumulation of the capital. R. Luxemburg's book written on this matter discusses the possibility or impossibility of expanded reproduction. R. Luxemburg was not satisfied with Marx's amalysis of the expanded reproduction in vol. 2 of the Capital. She explains the possibility of expanded reproduction in the capitalistic society with the fact that capitalism invests the surplus value in non-capitalistic social formations which absorb it's products as well. Her theory is based on the assumption that capitalistic, expanded reproduction and the accumulation of the capital is possible only by the existence of non-capitalistic countries.

The author explains the correctness of Marx's theory of accumulation through a numerical analysis and comparing it with R. Luxemburg's assumptions.

At the end the author points out the importance of R. Luxemburg's theories because they touch some current problems concerning the future of the capitalistic way of production.

Nenad Vunjak

A TŐKÉS RENDSZER GAZDASÁGI CÉLJÁTÓL A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ GAZDASÁG CÉLJÁIG

A tudomány és a technológia dinamikus fejlődése a tőkés rendszer gazdálkodásában hatással van az eszközök összpontosítására és központosítására, melyek a tőke érdekein és a profitmotiváción nyugszanak. A tőkés termelési viszonyok között a tőkés egyben az eszközök tulajdonosa is, s ilyen minőségben irányítja a termelési folyamatokat, a saját gazdasági érdekeit tartva szem előtt. A tőkés végső célja és érdeke a profit maximálása. Ez az érdek a tőkés vállalat újratermelésének alapvető és meghatározó célja.

A munkásosztály passzív helyzetben van, mert a termelési feltételek elidegenítettek tőle, s ezek a munkások „előtt" lépnek fel, méghozzá teljesen függetlenül a munkások akaratától és érdekeitől. A gazdálkodás eredménye (a profit) a tőkést illeti meg, mint az eszközök tulajdonosát. Ilyen gazdálkodási feltételek között tehát a munkások is a kiváltságos tőkés osztály manipulációjának tárgyává válnak.

Így a tőkés gazdálkodásban az uralkodó osztály arra törekszik, hogy növelje a termelés gazdaságosságát, a munkások viszont szembeszegülnek vele, mert ez munkafeltételeik és életszínvonaluk rovására történik.

Idővel azonban a kapitalizmusban is új emberi szükségletek jelennek meg, melyeket maga a rendszer akadályoz meg. Ezeket az új munka- és kulturális szükségleteket a műszaki fejlődés sürgeti, a profit logikája azonban tagadja őket. A tőkés rendszer újratermelési válságának gyökerei tehát a termelési folyamat társadalmasításában rejlenek. Az új termelőerők mindinkább összekapcsolódnak. Dr. Miroslav Pečujlićot idézzük: „A termelési folyamat szocializálása, melyet e termelőerők erőteljes forradalmasítása váltott ki, a szocializmus embrióját képezi a tőkés civilizáció viszonyai között. Megköveteli a társadalmi tulajdont, az ellenőrzést, az igazgatást, s harcban áll a magántőkés kerettel, mely mind nehezebben tartható fenn."[1]

A tőkés rendszert az új termelőerők és a tehetetlenségük közötti szakadék jellemzi, ugyanis nem képesek uralkodni a gazdálkodás új szo-

ciális viszonyai felett. A szocialista társadalmi-gazdasági rendszer a szó szoros értelmében közös nevezőjévé vált az újonnan jelentkező átalakulásoknak.

Ezért a szocialista fejlődés történelmi folyamatai is elkerülhetetlenek, illetve a szocializmus is állandóan a fejlettebb szakaszok felé halad.

A létező dialektikus átalakulások a forradalmi etatizmussal kezdődtek, mely tovább fejlődött és megteremtette a feltételeket a központosított bürokratikus etatizmusnak. Az átalakulási folyamat tovább folytatódott és decentralizált bürokratizmussá, majd részleges önigazgatássá fejlődött. Később egy új törekvés, a szocialista fejlődés egy újabb formája jelent meg az integrált önigazgatás irányába mutatva. Az említett átalakulási formák mindegyikének különböző objektív hozzáállása volt a gazdasági célok problémaköréhez.

Az öröklési időszak (fejletlen anyagi alap és a munkások képtelensége, hogy létrehozzák hatalmuk közvetett formáját) törvényszerűen feltételezi a forradalmi etatizmust, mint az állami tulajdonviszonyok első szakaszát.[2] A politikai hatalom megszerzésével, a szocialista társadalom által és útján átvágják a magántulajdonon alapuló fejlődés meghatározó tényezőjét és megnyílik az út a szocializmus fejlődése előtt, annak embrionális formájában, mely az állami tulajdon monopóliumán alapszik a termelés feltételeinek és eredményeinek viszonyában.

Habár a társadalmi tulajdon állami tulajdonformája már akkor is magában hordozta az ellentmondásokat (amelyek a munkásnak a közvetlen munkájától, az igazgatástól, a döntéshozataltól és a munkafeltételektől való elválasztásban jutott kifejezésre) társadalmi-gazdasági fejlődésünk azon időszakában csak az állami tulajdonforma játszhatott döntő szerepet a kezdeti társadalmi-gazdasági előfeltételek megteremtésében a szocializmus fejlődéséhez hazánkban.

A szocializmus fejlődésének ezen szakaszában azonosul a széles néptömegek és a forradalmi szervezetek kezdeményezése; s közös cél a romba dőlt ország újjáépítése, a gazdálkodási feltételek magasabb szintre emelése, a munkásosztály eszmei képzése, hogy önállóan irányítson és dönthessen a munka eredményéről. Azonban a dialektika nem nyugszik. Az állami tulajdon megtartása, mint a társadalmasítás kezdeti formája, elveszíti forradalmi jellegét s konzervatívvá válik.

A forradalmi etatizmus kezdetleges formái központosított bürokrata etatizmussá alakulnak át, ahol az igazgatást és a döntéshozatalt egyes társadalmi csoportok sajátítják ki. Így válik az állami tulajdon központosítása mindinkább a reális gazdasági és technológiai integráció kerékkötőjévé. Ebben az időszakban a vállalat központosított szervezési formája döntő fontosságú gazdasági-szervezési és társadalmi-politikai formáját képezi az újratermelési folyamatok megszervezésének. A központi államapparátus egyrészt kezében tartotta a gazdasági tevékenység és a többletmunka igazgatási monopóliumát, másrészt viszont a munkásosztályt bérviszonyba késztette.[3]

A társadalmi csoportosulások újonnan kialakult szociális sokfélesége különböző célokat vetett felszínre. Döntő jelentőségűek a professzionális irányítók céljai, akik mint az állam „felhatalmazottai" szerepelnek, s mindig a közvetlen termelő célja fölé emelkednek. Be akarják bizonyítani, hogy „felsőbb társadalmi" céljuknak alá kell rendelni az „alacsonyabb célokat" — a közvetlen termelők céljait. Noha a közvetlen termelők háttérbe szorított és kicsire zsugorított céljai nem tűnnek el, megteremtik az új forradalmi változások alapjait, melyekben fokozatosan, de biztosan megszűnik a célok „magasabbra és alacsonyabbra" való felosztása.

A decentralizált bürokratizmus és a parciális önigazgatás, mint fejlődési szakasz, a monopóliummal való szembeszegülést jelentette. Ezzel a központosított bürokratizmust megfosztják hatalmától, de ugyanakkor egy szűkebb önállósággal rendelkező önigazgatási egységre bomlik fel. Ez az új rendszer nem bürokrata, de nem is szociális, hanem a saját alapjain fejlődik tovább. Más szóval a „színterén" megjelenik a központosított-decentralista bürokratizmus és a parciális önigazgatás kapcsolata.

A döntéshozatali hatalom hordozói azonban kisajátítják a társadalmi tulajdont, s ily módon próbálják megerősíteni saját monopóliumukat. A szocializmus fejlődésének ezt a szakaszát a bürokrata monopólium egyik helyről a másikra való áthelyezése jellemezte. A döntéshozatal hordozóinak törekvése a decentralizált bürokratizmusban szemmel láthatóan a következő: kiépíteni egy miniatűr monopólium hálózatát, amely majd helyettesíti a meglévő központosított monopóliumot. Újra megjelennek annak előfeltételei, hogy a munkásosztályt elidegenítsék a munka feltételeitől és eredményétől, s hogy a dolgozó ismét bérviszonyba kerüljön. A decentralizált bürokrata elemek elidegenítik a gazdasági hatalmat a közvetlen termelőktől. Ennek következtében nagyszámú, egymással összekapcsolatlan gazdasági egység jön létre, melyeket „az igazgatási" réteg igazgat, azzal a céllal, hogy megőrizzék azokat az előnyöket, amelyeket a monopol helyzet biztosít számukra.

Ebben az időszakban hirtelen megnövekszik egyes vállalatok gazdasági hatalma, a társadalom, illetve más vállalatok rovására. Ez az akkumuláció-önállósítás időszaka. Az akkumulációt a munkások céljaitól és érdekeitől függetlenül használják fel. A munka szerintit a gazdasági hatalom szerinti elosztás váltja fel.

A parciális önigazgatás akadályokba ütközött, s képtelen volt ellenőrzése alatt tartani az árutermelést. A parciális önigazgatás időszakában felmerülő ellentmondások és ellentétek gyakran fékezték egyrészt az önigazgatást, másrészt viszont a hatékony gazdálkodást, s így jutottunk arra a következtetésre, hogy az önigazgatást csakis egységes rendszerként lehet tovább fejleszteni.

Az integrált önigazgatás szakaszában megteremtjük az előfeltételeket a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök feletti monopólium min-

den fajtájának megszüntetésére. A társadalmi tulajdon rendszere a dolgozók közötti viszonyok rendszerévé válik, mely magával hozza a dolgozók számos elidegeníthetetlen jogát a társultmunka-szervezetekben.

Az új látóhatárok a munka- és eszköztársítással nyíltak meg, mind a részek (az alapszervezetek és munkaszervezetek), mind pedig az egész (az összetett társultmunka-szervezet) közös céljainak megvalósításával. Az önigazgatású társult munka összes eredményének tartóoszlopává az önigazgatási jövedelmi autonómia válik. Amikor önigazgatási jövedelmi autonómiát említünk, nem a jövedelemszerzés autonómiájára gondolunk (itt a jövedelmi közösség az elsődleges), hanem a társultmunka-alapszervezetek autonómiájára a jövedelem és a személyi jövedelemre szánt eszközök felosztásában. A szocialista önigazgatású társult munkában a gazdasági célok nincsenek és nem lehetnek elkülönítve a társadalmi céloktól, mert a társultmunka-szervezet a gazdasági célok elérésével éri el a társadalmi célokat is. Ezek kölcsönösen feltételezik egymást, ami azonban nem jelenti azt, hogy a gazdasági célok nem voltak alárendelve a társadalmi céloknak. Az ilyen viszony a gazdasági és társadalmi célok között a forradalmi etatizmus időszakában állt fenn. Ennek az alárendeltségnek is meg volt az igazoltsága. A forradalmi etatizmus túlhaladásával a szocializmust nem lehetett a gazdasági és társadalmi célok ellentétére építeni, illetve ezen fejleszteni. Más szóval, a meglévő eszményképnek anyagi erővé kellett válnia, amelyből kialakíthattuk a szocialista önigazgatás fejlődési elemeit.

Átfogóan szemlélve a gazdaságban a következő célokat különböztetjük meg:

1. az egyéni célokat (a munkás céljait a szocialista önigazgatású társult munkában),
2. a csoportcélokat (illetve a szűkebb szervezési részek munkaegységek által képviselt céljait),
3. a társultmunka-alapszervezet céljait és
4. a társadalmi gazdaság céljait.

A célok sokfélesége azonban nem jelenti azok harmonikus fejlődését is. A probléma tehát a különböző célok és érdekek összehangolásában, nem pedig szembesítésében van. Az önigazgatási gyakorlat ugyanis azt igazolja, hogy állandó a célok és érdekek ellentéte, illetve, hogy az egyének, csoportok, sőt munkaszervezetek néha a társadalmi gazdaság céljai ellenére is elérik a saját céljukat.

Elvben a célok sokaságának elérési módja egyedül a szocialista önigazgatású társult munka közösségének kialakításában van. Tehát az ellentétes célok leküzdésének titka az önigazgatásilag szervezett és társult munkások önigazgatási megegyezéseiben és társadalmi megállapodásaiban rejlik.

Az egyén — a munkás céljai a társultmunka-alapszervezetekben

A jugoszláv gazdaság újjászervezésében jelentkező átalakulási folyamatok bebizonyították, hogy minden társadalomban (rendszerben) jelen van az ellentmondás az egyéni és a társadalmi érdekek között. Ezek az ellentmondások néhol jobban, másutt kevésbé jutnak kifejezésre. A szocialista önigazgatású rendszer ellentmondásait, szabály szerint, az önigazgatású szocialista erők szervezett akcióival oldják meg. Megoldásukat maguk a társadalmi-gazdasági viszonyok feltételezik.

Az egyéni és a társadalmi viszony e problémája háromféleképpen közelíthető meg:

a) a társadalmi érdek elsőbbséget élvez az egyéni érdekkel szemben,

b) az egyéni érdek elsőbbséget élvez a társadalmi érdekkel szemben,

c) az egyéni és a társadalmi érdek harmonikus fejlődése.

A többletmunkáért vívott összetűzésben (technobürokrácia-munkásosztály), amikor ez a többlet teljes egészében a vállalat élén, illetve az állam kezében összpontosult, a munkások gazdasági viselkedésében nagyon gyakran az egyéni érdekek és célok kerültek előtérbe a társadalmi érdekekkel és célokkal szemben.

A munkásosztály társadalmi ereje egy megszakított egységen nyugodott. Olyan feltételek jöttek létre, melyek között a munkásosztály elkülönült munkájának feltételeitől és eredményeitől, tevékenysége pedig a személyi jövedelmi eszközökért folyó „harcra" szűkült. A felhalmozásról való döntés pedig teljesen kívül esett az ő hatáskörükön. A munkásönigazgatásnak ebben a szakaszában a munkásosztálynak csak a gazdasági hatalom „morzsái" jutottak. Ezért ebben az időszakban a jövedelmi autonómia még csak embrionális formájában létezett.

A munkásönigazgatás harmadik évtizedébe lépve a munkásosztály társadalmi ereje kiterjed a felhalmozási eszközökről való döntéshozatalra is. A szocialista önigazgatású társult munkában az egyén céljai nincsenek és nem is lehetnek elkülönítve a társultmunka-szervezet, illetve az egész társadalom céljaitól, de nem emelkedhetnek föléjük sem. A munkásérdekek és célok nemcsak a társultmunka-alapszervezetek szintjén kapcsolódnak össze, hanem ettől sokkal szélesebbek, kifejezésre jutnak a gazdaság és az egész társadalom szociális építménye szintjén, amely visszahat a munkásönigazgatók egyéni érdekeire. Az egyéni és társadalmi érdekek megvalósítására hatással van a munkások gazdasági-szociális és erkölcsi motivációja[4] is, sőt nemcsak a gazdasági-szociális[5], hanem az önigazgatói motiváció is, mely által a munkások élhetnek azzal a jogukkal, hogy maguk döntsenek munkájukról és a munka eredményéről.

Önigazgatási rendszerünkben a munkás szubjektum, mert munkájának az alapszervezetbe való társításával tágabb értelemben is társítja a munkát. Ez a széles körű társítás pedig kivezeti a társult munka alapszervezetének szűk, körülhatárolt kereteiből, s így munkája eredményének

egy része „a gyár kapuján" kívül kerül — a környező helyi közösségekbe, községbe, tartományba, szövetségbe, illetve az önigazgatású szocialista társadalomba egészébe. A munkás munkája eredményének hatékony kihelyezése „a gyárkapun" kívül, elsősorban a szóban forgó társultmunka-alapszervezet gazdálkodási eredményére van hatással. A munkások céljainak és érdekeinek az ilyen pluralizmusa és ezek összefonódása bizonyítja a tényt, hogy a társultmunka-alapszervezet nemcsak intézmény, mely biztosítja az egyének számára a munkát és a munka eredményét, hanem ennél sokkal több. Más szóval, a társultmunka-alapszervezet nevelő hatású intézmény is, mely biztosítja minden egyén számára személyisége fejlődését, s ezáltal az általános társadalmi fejlődésnek is jelentős tényezője. A munkásnak tehát érdeke, hogy a társultmunka-alapszervezetnek minél nagyobb legyen a jövedelme. Ez nem kizárólag egyéni cél és érdek, hanem a munkások szükségét érzik annak, hogy fejlesszék és előmozdítsák a társadalmi újratermelést, mivel ez biztosítja a társadalomnak és nekik mint e társadalom elválaszthatatlan részeinek a gazdasági és szociális erőt.

A gazdasági-pénzügyi, jövedelmi, szociális és erkölcsi viszonyok hordozói a társultmunka-alapszervezetbe társult munkások. Arra törekszenek, hogy hatalmukba kerítsék a társultmunka-alapszervezet összjövedelmét, melynek elosztásával kiegészítik egyéni és közös érdekeiket, valamint a társultmunka-alapszervezet és a társadalom érdekeit. Csak ily módon jönnek létre a feltételek ahhoz, hogy az önigazgatási jövedelmi autonómia életre keljen a szocialista önigazgatású társult munka minden „pórusában". Ilyen feltételek között a társultmunka-alapszervezet jövedelme nem csak a munkások céljai és érdekei megvalósításának anyagi alapja, hanem motívuma a munkások munka- és eszköztársításának, a szocialista önigazgatású társult munkában. Maga a tény, hogy az alapszervezetben szerzett jövedelem a célok elérési eszköze és motívuma, rámutat arra, hogy a jövedelem nem abban az értelemben cél, hogy gazdasági erővé alakuljon át, mellyel valóra válnának a munkások tulajdonosi törekvései a jövedelem befektetése tőkésítésén és az ezen alapon szerzett járadékos nyereségen keresztül (csoporttulajdonosi és vállalkozói viselkedés), hanem, hogy ezen jövedelem által optimálisan kielégítse az egyéni és össztársadalmi érdekeket.

Ezért a társultmunka-alapszervezet dolgozói a jövedelem, illetve a munka és az eszközök szélesebb körű társításával megteremtik a feltételeket ahhoz, hogy a maximális közös jövedelemmel maximális egyéni jövedelmet is érjenek el. Itt térnénk ki a nem formális integráció (az alapszervezetek munka- és eszköztársítása az intézményesített hovatartozástól függetlenül) jelentőségére is, mely által az egyik oldalon erősödik a társultmunka-alapszervezetben dolgozó munkások autonómiája a jövedelemmel való rendelkezésben, másrészről pedig jelentős mértékben kiszélesedik a közösségi elv a jövedelemszerzésben.

Csoportcélok

A szocialista önigazgatású társult munka az egyéni célok mellett érvényesíti a csoportcélokat is, melyek a munkaegységeken keresztül jutnak kifejezésre. Ezek nem szervezetlen csoportok, melyek végső célja a társadalmi tulajdont a csoporttulajdoni céloknak és érdekeknek rendelni alá. Amikor a szocialista önigazgatású társult munkában a csoportcélokból indulunk ki, a hangsúly a formális, az önigazgatásilag szervezett csoportokon van, melyeken keresztül kialakul a munkások gazdasági-szociális közössége a társultmunka-alapszervezetekben. Ezért elemzéseink során ezeket a célokat tüzetesebben is megvizsgáljuk.

Az önigazgatási gyakorlatban, a vállalat decentralizált struktúrájának feltételei között, éveken keresztül a paralelizmus uralkodott a klaszszikus vállalat szűkebb autonóm részeinek működésében. A vállalati részek önigazgatási autonómiájának első lépését a gazdasági egységek képviselik. Ebben az időszakban a klasszikus vállalatok gyakorlatában életre kelt és alkalmazást nyert a jövedelmi rendszer. Noha ez a rendszer előrehaladást jelentett a vállalati részek önigazgatói és jövedelmi autonómiája felé, egyben azt is lehetővé tette, hogy a bürokrata és a technokrata erők az egyes funkciók decentralizálása mellett is megőrizzék gazdasági és társadalmi-politikai erejüket. Ebben az időszakban meglehetősen korlátozott volt a munkásosztály társadalmi ereje.

A hatvanas évek második felében azonban, a jövedelmi rendszernek a vállalat szintjén történő mind szélesebb körű érvényesülésével (különösen az 1965. évi társadalmi-gazdasági reform után), kifejezésre jut a jövedelmi alapokon nyugvó decentralizációs rendszer is, a munkaegységek rendszerének képviseletében. Ebben az időszakban a munkaegységek a vállalat központi önigazgatási szervének döntése alapján alakultak meg. Ennek következtében a munkaegységek dolgozói csak a személyi jövedelmekről döntöttek, illetve csak részben döntöttek a felhalmozás eszközeinek felhasználásáról. Így teremtettük meg az új munkáskezdeményezés embrionális formáját. A hatvanas évek derekán tehát már egyre inkább a munkaegységekben dolgozók döntenek a jövedelemelosztásról és a felhalmozási eszközök felhasználásáról.

A munkaegységek elsősorban egyéni fejlődési és szociális érdekeiket elégítették ki (a jövedelem keretén belül, mellyel rendelkeztek), s csak ezután közös céljaikat és érdekeiket. Ezek kis autark egységeket képeztek, melyek eszközeiket csak a felhalmozás eszközeinek többlete alapján társították. Az önkéntes akkumuláció társítása helyett a munkaegységek az egymás közötti viszonyokat a hitel-pénzügyi viszonyokon és az ebből eredő célok és érdekek alapján építették ki.

Függetlenül attól, hogy a munkaegységek megalakítása akadályozza a dolgozók önigazgatói kezdeményezését, a munkaegységek mégis a társultmunka-alapszervezetek „előfutárai", új távlatokat nyitnak az önigazgatású társult munka társadalmi-gazdasági és szociális fejlődésének. A szo-

cialista önigazgatású társult munka azonban megteremtette a feltételeket a társultmunka-alapszervezeteknél kisebb dolgozói közösségek megalakítására is. A munkaegységek megalakítására ugyanis az önigazgatási gyakorlatban megvannak a reális gazdasági és szociális szükségletek.

Megalakításukra nagyobb szükség van a nagyobb (taglétszám szerint), mint a kis társultmunka-alapszervezeteknél. Amennyiben a nagyobb alapszervezeteknél megakadályoznák a munkaegységek megalakításának folyamatát, túl kis társultmunka-alapszervezetek jönnének létre, melyek jövedelmileg nem lennének elég erősek a munka- és eszköztársításra. Ilyenkor, a gyenge alapszervezetek gazdasági-szociális és jövedelmi funkcióit átvennék a munkaszervezetek, illetve az összetett társultmunkaszervezetek azzal, hogy a döntéshozatal és a jövedelem felhasználása területén nagymértékben kifejezésre jut a centralizmus elve.

Csakhogy, ezen egységek megalakításának célja a munkások szorosabb gazdasági és szociális összekapcsolódása a társultmunka-alapszervezetekben, mint az önigazgatási és jövedelmi közösségben. Éppen a munkaegységek által lehet az alapszervezetek önigazgatási és jövedelmi autonómiáját átvinni az önigazgatásilag szervezett társult munka legelemibb formáira. Ugyanúgy a munkaegységeknek lehetővé kell tenniük a gazdasági feladatok tervezését és ellenőrzését, melyekből erednek a munkaegységek, a társultmunka-alapszervezetek és azok szélesebb társulásai, dolgozóinak céljai és érdekei.

A munkaegységek egyik igen fontos feladata az is, hogy megállapítsák, milyen mértékben járult hozzá a munkás a társultmunka-alapszervezet jövedelmének növeléséhez. Ez a munkás hozzájárulásával a nagyobb egyéni teljesítménnyel, a takarékos termeléssel és a munkaidő ésszerű kihasználásával érhető el.

Ezek szerint a munkaegységek megalakításával nem vonják kétségbe a társultmunka-alapszervezetek azonosságát. Ellenkezőleg, ezek megalakításának lényege az alapszervezetek hatékony működésén és a munkásoknak a személyi jövedelemre szánt eszközök elosztásában való részesedésén — a társultmunka-alapszervezet jövedelme növekedéséhez való hozzájárulásán — kell alapulnia. Ezért létfontosságú, hogy a munkaegységeket a legésszerűbb módon szervezzék meg, és hogy a munkásokat anyagilag és erkölcsileg serkentsék a nagyobb munkateljesítményre a társultmunka-alapszervezetben.

Függetlenül attól, hogy a munkaegységek pozitívan hatnak a jövedelmezőségre, még mindig vannak, olyan vélemények, hogy ezek növelik a termelési költségeket. Más szóval, hogy a munkaegységek olyan felesleges és értelmetlen felaprózások, amelyek csak rombolják a társultmunka-alapszervezetek lényegét. Az ilyen felfogás és a munkaegységek funkcióinak cáfolása nemcsak a társultmunka-alapszervezetek szempontjából elfogadhatatlan, hanem a szocialista önigazgatású társult munka viszonyainak összessége szempontjából is.

A társultmunka-alapszervezetek céljai

A munkásönigazgatás harmadik évtizedében megnyílnak az új utak, melyek a sokoldalú jövedelmi autonómia felé vezetnek. Az ilyen autonómiában azok a társadalmi-gazdasági és szociális viszonyok kerülnek túlsúlyba, melyekkel erősödik a munkásosztály hatalma. Ezen események középpontjában pedig a társultmunka-alapszervezete áll, mint az önkéntes gazdasági-szociális társulás új formáinak kiindulópontja. Új távlatokat nyit a gazdasági-szociális fejlődésnek és a munka felszabadítási folyamatának. Az önigazgatási és jövedelmi autonómia fejlődési útja tehát még nem fejeződött be.

Az összjövedelemmel való önálló rendelkezéssel a társultmunka-alapszervezet dolgozói egyrészt biztosítják saját munkájuk és fejlődésük anyagi alapját, másrészt pedig növelik az egyéni és össztársadalmi munka hatékonyságát. Ha a társultmunka-alapszervezet céljai és érdekei az alapvető társadalmi célok és érdekek ellenére is megvalósulnának, akkor a jövedelmet is elkülönítenék a munkásoktól. Az alapszervezet tehát úgy viselkedik, mint a társadalmi eszközök „csoporttulajdonosa", amely eljárásaival kérdésessé teheti az össztársadalmi munka társítási folyamatainak normális lebonyolítását.

A társultmunka-alapszervezet alapvető gazdasági-szociális céljai: minimális befektetéssel maximális jövedelemre tenni szert, de nem a szocialista önigazgatású társult munka közössége ellenére és azon kívül. A társultmunka-alapszervezet gazdasági-szociális céljainak elérésében a közös akciók elsőbbségét élveznek az egyéniekkel szemben. Amennyiben az egyéni akciók lennének előnyben, újra felszínre kerülne és fontos tényezővé válna a célok és érdekek felaprózódása és a „felsőbb célok" uralma a munkások céljai és érdekei felett, a szocialista önigazgatású társult munkában.

A célok és érdekek felaprózásának kiküszöbölése a társultmunka-alapszervezetek szintjén csakis a társult dolgozóknak egy tényleges (összesített) közössége által érhető el.

Az alapszervezetek gazdasági-szociális céljaiból és érdekeiből kiindulva, melyeket a JSZSZK alkotmánya alapelvében meghatároz, félreérthetetlenül következik, hogy a munkások a társultmunka-alapszervezetben döntenek az összjövedelemről, méghozzá „a társult munka más dolgozói iránti és az egész társadalmi közösség iránti alkotmányos jogukkal és felelősségükkel összhangban".[6] Ez képezi tehát alapját a munka felszabadításának. Az önigazgatású termelési viszonyok lényege pedig, mely a társultmunka-alapszervezetek dolgozóinak gazdasági-szociális céljaiból és érdekeiből ered, azt bizonyítja, hogy maguk a munkások döntenek a többletmunkáról, tiszteletben tartva minden munkás érdekeit az önigazgatású szocialista társult munkában.

Noha a társultmunka-alapszervezetek megalakításával létrejönnek a feltételek a munka felszabadulására, mégis bátran állíthatjuk, hogy a

munka felszabadulása a társultmunka-alapszervezetek szintjén csak részleges. A munka felszabadulásának társadalmi és anyagi hatásköre ugyanis túllépi a társultmunka-alapszervezetek keretét az önigazgatású szocialista társadalomban. Tehát kiterjednek a társadalmi munka területére és a többletmunka azon részének döntéshozatalára, amely az általános társadalmi szükségletek kielégítésére szolgál. A társultmunka-alapszervezet nemcsak a munka felszabadulásának kiindulópontja, hanem alkotórésze az önigazgatásnak is. A társultmunka-alapszervezet céljainak általános formája éppen a munka- és eszköztársítás, mivel az alapszervezet nem egy elszigetelt egység, s nem is csak a piac által összekapcsolt része a társult munkának. Helyzete, joga és felelőssége a társult munkában, az egymás közötti és önigazgatásilag szervezett munkások helyzetéből, jogaiból és felelősségéből következik.

Abban a törekvésében, hogy minél nagyobb legyen a jövedelme és szilárdabb a fejlődése, a társultmunka-alapszervezetek érdeke azoknak a tevékenységeknek a fejlesztése is, amelyektől termelőeszközeit kapja, illetve amelyek félkész- és késztermékeit felhasználják. Ez azt jelenti, hogy a szocialista önigazgatású társult munkában az alapszervezetek sajátos céljaiktól és érdekeiktől függetlenül szoros kapcsolatban állnak az egész jövedelmi közösséggel.

A társultmunka-alapszervezetek jövedelmi közössége pedig új erkölcsi viszonyok kialakítását sürgeti a szocialista önigazgatású társult munkában. Az önigazgatású szocialista erkölcs kiépítésében jelentős helyet foglalnak el a társultmunka-alapszervezetek. Más szóval, a társultmunka-alapszervezet az a hely, ahol kifejezésre jutnak az emberek közötti társadalmi-gazdasági, önigazgatási, politikai, kulturális, illetve erkölcsi—humánus viszonyok. A társultmunka-alapszervezet ennélfogva nemcsak a jelenlegi, hanem a jövőbeli erkölcsi-humánus viszonyok kiindulópontja is.

Fordította *Laki Mária*

Jegyzetek

[1] Dr. Miroslav Pečujlić: Budućnost koja je počela, Beograd, 1969. 40. oldal

[2] Ezzel kapcsolatosan dr. Miroslav Pečujlić a következőkre hívja fel a figyelmet: „Az állami tulajdon létrehozása, mint a társadalmasítás kezdeti formája, az erősen központosított államhatalom kialakítása az osztály nevében — mely a szocialista átalakulás hordozója, s ugyanakkor a széles néptömegek hozzájárulásával is összekapcsolódik — adja meg a forradalmi etatizmus képletét." (Id. mű 56. oldal)

[3] Az egyik oldalon kialakul a professzionális irányítók csoportosulása, akik a munka és a többletmunka központosított igazgatásának hordozói. A másik oldalon a termelők helyezkednek el, túlnyomórészt végrehajtói helyzetben, akik bérviszonyban vannak az állammal. Közöttük talál-

ható a társadalmi csoportosulások szociális sokfélesége, amelyek közelebb vannak a munka irányításának monopóliumához, hatalmas tisztviselői szövevényei és az integrációk részei, melyek szervezői és ellenőrzői hatáskört végeznek a társadalmi munkamegosztásban." (Dr. Miroslav Pečujlić: Id. mű 58. oldal)

[4] A motivációról a szocialista önigazgatású társult munkában Edvard Kardelj a következőket írja: „Az a legnagyobb serkentő erő a munkás számára, amely gondolkodó lényt formál belőle, s eközben szabad embert. Azonban, hogy ezzé váljon, a munkásnak rendelkeznie kell az anyagi eszközökkel is, illetve munkája eredményével és feltételeivel." A JKSZ KB III. ülésén elhangzott vita — Borba, 1978. április 18.

[5] A munkások szociális motivációja szorosan kapcsolódik az ember szellemi-szociális szükségleteihez, illetve a környezetéhez, a társadalomhoz, amelyben él.

[6] A JSZSZK alkotmánya, Belgrád, 1974., 17. szakasz.

Rezime

Od ciljeva u ekonomiji kapitalističkog sistema do ciljeva socijalističke samoupravne ekonomije

U kapitalističkim uslovima privređivanja, kapitalista je vlasnik sredstava za proizvodnju, te na osnovu toga on upravlja procesom proizvodnje rukovodeći se svojim ekonomskim interesima. Krajnji cilj i interes kapitaliste je maksimiranje profita. U takvim uslovima privređivanja i sami radnici su predmet manipulacije od strane onih koji raspolažu njihovim radom i rezultatom rada. Vremenom u krilu kapitalizma sazrevaju nove ljudske potrebe koje sam sistem osporava.

Treba istaći da socijalistički društveno-ekonomski sistem postaje zajednički imenitelj za nastale preobražaje. Stoga su istorijski tokovi razvoja socijalizma bili neminovnost, putem koje se jedna faza razvoja socijalizma pretvarala i nadograđivala u drugu, višu fazu.

Ulaskom u integralno samoupravljanje stvorene su pretpostavke za ukidanje svih oblika svojinskog monopola nad društvenim sredstvima za proizvodnju. Novi horizonti predstavljeni su udruživanjem rada i sredstava radi postizanja zajedničkog cilja kako delova (osnovnih i radnih organizacija) tako i celine (složene organizacije udruženog rada). Samoupravna i dohodovna autonomija postaje stub nosač sveukupnih zbivanja u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja.

Globalno posmatrano, ciljevi u ekonomiji se mogu izdiferencirati na:

1) ciljeve pojedinaca (radnika samoupravno organizovanih u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja),

2) ciljeve grupe (užih organizacionih delova predstavljenih putem radnih jedinica),

3) ciljeve osnovne organizacije udruženog rada,

4) ciljeve društvene ekonomije kao celine.

Valja istaći da pluralizam ciljeva ne znači u isto vreme i njihov skladan raz-

voj, centralna strana problema je: usaglasiti, a ne konfrontirati mnoštvo različitih ciljeva i interesa. Principielno način rešavanja pluralizma ciljeva moguće je jedino prevazići zajedništvom u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja.

Transformacioni procesi u organizaciji reprodukcije jugoslovenske privrede, potvrdili su stanje da u svakom društvu (sistemu) postoji protivurečnost između ličnosti i društva, odnosno ličnih i društvenih interesa. Najčešće postoje tri načina prilaženja ovom problemu:

1) primat društvenih nad ličnim interesima,
2) primat ličnih nad društvenim interesima,
3) skladan razvoj ličnih i društvenih interesa.

Zakoračavanjem u treću deceniju radničkog samoupravljanja otvaraju se novi putevi ka svestranoj samoupravnoj i dohodovnoj autonomiji. Takvoj autonomiji u kojoj preovlađuju novi društveno-ekonomski i socijalni odnosi sa kojima jača sveukupna moć radničke klase. U takvim uslovima osnovni ekonomsko-socijalni ciljevi osnovne organizacije udruženog rada počivaju na težnji: ostvariti maksimalan dohodak uz minimalna ulaganja, ali ne mimo i izvan zajedništva u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja.

Résumé

Des buts dans le système èconomique capitaliste aux buts de l'èconomie autogestionaire sacialiste

Sous les conditions de la production kapitaliste c'est le „capitaliste" qui est le possesseur des moyens de reproduction, alors il dirige le processus de la fabrication en suivant ses propres intérêts économiques. La cause finale et l'intérêt de capitaliste est de maximer le profit.

Dans ces conditions de la production les ouvriers mêmes deviennent les objets de manipulations de ceux qui ont en disposition leur travail et leurs résultats de travail. Avec le temps, au sein de capitalisme mûrissent les nouvelles exigences humaines que même le système nie. Il faut mettre en relief que le système socio-économique socialiste deviemt le dénominateur commun pour ces changements. Cela montre la nécessité de ce dévéloppement historique du socialisme, où les phases se suivent et se changent tout le temps en formes plus parfaites.

En entrant dans l'autogestion intègrale les suppositions pour la rupture de toutes formes de monopoles privés sont établies. Les horizonts nouveaux sont représentés par l'association du travail et des ressources, pour atteindre le but commun partiel (dans les organisations de base et de travail) et général (dans les organisations complexes de travail associé. L'autonomie d'autogestion et de revenu devient le pilier des mouvements totâles dans le travail associé de l'autogestion socialiste.

En regardant globalement, on peut faire la différentiation des buts dans l'économie:

No 1) — les buts des individus (ouvriers organisés dans le travail associé de l'autogestion socialiste),

2) — les buts des groupes (les parties plus étroites des organisations représentées par l'unité de travail.),

3) — les buts de l'organisation de base de travail associé,

4) — les buts de l'économie sociale, comme unité.

Il faut soulinger que la pluralité des buts ne signifie pas en même temps leur dévéloppement harmonieux le côté central du problème est qù il faut chercher l'accord et non pas la confrontation des buts et des intérets différents. En ayant des principes, on trouve, le seul moyen de surpasser le problème de la pluralité des buts, et cèst dans la collectivité dans le travail associé de l'autogestion socialiste.

Les processus de transformation dans les organisations de reproduction de l'industrie yougoslave confirmèrent la constatation, que dans toute sociëté (systéme) il y avait des contradictions entre l'individu et la société, c'est- á — dire entre les intérêts de l'individu et de la société. Le plus souvent il y a trois voies pour approcher ce problème:

o 1) primauté'des intérêts socials sour les intérêts de l'individu,

2) primauté des intérêts individuels sur les socials,

3) le dévéloppement harmonieux des intérêts individuels et socials.

En entrant dans le troisieme période de dix ans de notre l,autogestion ouvrière, les voies nouvelles s'ouvrent pour l'autonomie de revenu autogestionnaire. C'est une autonomie ou régnent les nouveaux rapports socio-économiques et socials, des rapports avec lesquels se fortifie l'énergie de la classe ouvrière. Sous ces conditions les buts socio-économiques fondamentals des organisations de base de travail associé, se manifeste sous le meme désir: réaliser le maximum de revenu par la minimum de l'investissement, mais non dehors de lesprit communautaire dans le travail associé de l'autogestion socialiste.

Hunyadi Anikó

DÖNTÉSI TÁBLÁZATOK AZ ADATFELDOLGOZÁSI FOLYAMATOK LEÍRÁSÁNAK ÉS A RENDSZERSZEMLÉLETŰ TERMELÉS VEZETÉSÉNEK SEGÉDESZKÖZEI

1. A DÖNTÉSI TÁBLÁZATOKRÓL

A komplex rendszer tervezésénél, kidolgozásánál és alkalmazásánál a rendszeren belüli funkciók és folyamatok leírásának a problémája jelentkezik. A leírásnak ki kell elégítenie a tömörség, átfogóság és világosság egyidejű feltételét. A folyamat- és információáramlás ábrázolása a szervezési munka fontos eleme.

A rendszerszervezés folyamán a különböző területeken dolgozó szakemberek kommunikációját kell megoldani. Tekintettel arra, hogy a számítástechnikának még nincs egységes nyelvezete mint a matematikának, jognak stb., ezért a grafikus ábrázolás mint a szervezési munka fontos segédeszköze nyújt a helyzetfelmérés során megszervezésre kerülő rendszer kiinduló helyzetének feltárásához segítséget. Másfelől egyértelműen és áttekinthetően mutatja be a vizsgálódás tárgyát képező munkafolyamatokat és az ezekhez kapcsolódó szervezetet.

A szervezésben alkalmazott grafikus ábrák formájukat tekintve lehetnek:

— diagramok,
— táblázatok,
— folyamatábrák stb.

A feldolgozott téma a táblázatos ábrázolási forma egyik szűkebb területére, a döntési táblázatok körére vonatkozik.

A táblázat adatok rendszerezésére szolgáló ábrázolási technika. A hatékony szervezés, programozás és feldolgozás megkívánja, hogy egységes, de a lehető legtöbb információt nyújtó táblázatokat alakítsanak ki.

A táblázatok célja, hogy a szervezési folyamat alatt az ember és ember; ember és számítógép; számítógép és ember közötti kommunikációt előkegítse, ezenkívül egyértelmű dokumentálást tegyen lehetővé, amely biztosítja a különböző szintek közötti visszajelzést is. A kutatások során kiderült, hogy a táblázatok szabályos formája, könnyű matematikai ke-

zelhetősége és algoritmizálhatósága következtében alkalmas a gép és ember közötti kommunikáció megkönnyítésére, azaz a programozás fontos eszköze.

A döntési táblázatok a táblázatok speciális csoportját képezik, amelyeket adatfeldolgozási és folyamatirányítási feladatok megoldására használnak. A módszer különböző területeken való alkalmazásáról az alábbiakat kell megjegyezni.

Nem könnyű arra a kérdésre válaszolni, hogy milyen jellegű feladatok megoldására alkalmas a döntési táblázat. Tekintettel arra, hogy ez a módszer még nem eléggé elterjedt — habár alkalmazási lehetőségei nagyok —, a felhasználása elsősorban alkalmazójának leleményességétől függ. A megalkotott módszer nem helyettesíti a szakemberek alkotó munkáját, hiszen naponta jelentkeznek újabb és újabb felhasználási területek.

A módszer alkalmas a statikus és dinamikus rendszerek vizsgálatára mégpedig:

— adatfeldolgozásra és
— a rendszerszemléletű termelés vezetésére.

a) Helyzetfelmérés

A rendszer alkalmazásánál jelentkező adatok döntési táblázatokkal ábrázolhatók. A táblázatból megállapítható a felmérés teljessége és az információk alkalmazhatósága.

b) Elemzés

A táblázatok a teljesség, az ellentmondás és redundancia szempontjából történő elemzése rámutat az eljárás helyességére avagy hiányosságára. Így megállapítható a felmérés esetleges hiányossága és elkerülhető, illetve kiegészíthető pótinterjúval. Rámutathat viszont magának a folyamatnak a hiányosságára is, ekkor a rendszer nem hibátlan. A feltárt hiányosságok ezek után kiküszöbölhetők.

c) Új rendszer kialakítása

Ha a folyamatokat olyan táblázatban íjuk le, amely a feltételeket és tevékenységeket nem választja szét, akkor az összefüggések jobban észlelhetők. Így a szervező és a vezető a stratégia kidolgozásánál hasznos segédeszközre tesz szert. Az így kialakított rendszer vizsgálatát a szervező a gépre is rábízhatja, tehát automatikusan is végrehajtható.

d) Programozás

A programapplikációk táblázatos formában történő elkészítése megkönnyíti a szervező és programozó közötti kommunikációt. A táblázat a folyamatábránál jobban biztosítja az applikáció teljességét és egyértelműségét. Lehetővé teszi a programrendszerek logikus modulokra való lebontását, sőt a programrészek közötti kapcsolat is logikusabb, a program tesztelését is megkönnyíti.

e) A rendszer működésének ellenőrzése

A kész programok tesztelése tulajdonképpen bizonyosságot ad arról, hogy az új rendszer az igényeknek megfelelően működik-e. A számítógépes adatfeldolgozó rendszerek ezáltal azok számára is érthetővé válnak, akik nem járatosak a számítógép alkalmazásában.

f) A rendszer karbantartása és módosítása

A döntési táblázatok mint dokumentációs eszközök széles körben használatosak. A moduláris felépítésből és a szabványos formából eredőleg a változtathatóságuk könnyű. A programozó a probléma megoldásának menetét követve alakítja a táblázatot.

Végül meg kell említeni, hogy a döntési táblázat a gazdasági és technikai területen minden döntést igénylő helyzetben alkalmazható. Például:

— az iparban: készletgazdálkodás, művelet- és gyártmánytervezés stb.
— a mezőgazdaságban: terményválaszték, vetésforgó tervezése stb.
— a kereskedelemben: készletpolitika, raktározási politika stb.
— a pénzügyi életben: hitelfeltételek, biztosítási ügyletek stb.
— a közlekedésben: járat- és vonaltervezés stb.
— a jogi életben: rendeletek, törvények ellentmondás-mentességének biztosítása stb.
— az oktatásban: képességvizsgálat, vizsgáztatási rendszer stb.
— a programozásban: a szimulációknál, hálós tervezésben stb.

A következő fejezetekben a döntési táblázat mint a komplex rendszerek tervezésénél felhasznált módszer kerül bemutatásra, a készítéstől kezdve a vele végzett transzformációkon keresztül a kapott eredmények értékeléséig.

1.1. A döntési táblázatok lényege

A döntési táblázatoknak komplex rendszerek leírására való alkalmazása az 50-es években indult fejlődésnek. A számítógépes programozási módszerek és az ehhez tartozó algoritmusok kidolgozásában kezdetben folyamatábrákat használtak. Ezek fő előnye a számítógépben elvégzésre kerülő számítási folyamatok valóságnak megfelelő leírása volt. Ez az előny azonban egyúttal a legnagyobb hátrány is. Amint ugyanis komplex döntésekre van szükség — azaz bizonyos tevékenységek csak akkor következnek be, ha a feltételek adott együttállása teljesül —, a folyamatábrás ábrázolási mód minden formája áttekinthetetlenné válik.

A feltételek és szabályok egy áttekinthető, táblázatos összefoglalásával oldották meg a problémát. A felállított táblázatból világosan kiderül, hogy adott feltételkombinációkra milyen tevékenységek következnek. A döntési táblázatok kutatásában az első eredményeket az 1960-as években publikálta a General Electric.

A döntési táblázatok alkalmasak komplex döntési szituációk ábrázolására, mivel komplex feltételegyüttest írnak le, de tartalmaznak tevékenységet, és így döntést is. A döntési táblázatoknak éppen az a lényegük, hogy bizonyos feltételek együttállása esetén megadják a végrehajtásra kerülő tevékenységet. Tehát a döntési táblázat a rendszerben előforduló döntési helyzetek állapotfeltételeinek (feltételváltozóinak) és a feltételváltozók különböző értékei esetén végrehajtandó tevékenységeknek az ábrázolására szolgáló táblázatos ábra.

A döntési táblázat elősegíti a megfelelő döntési szabály felismerését és így biztosítja a korábban meghozott döntés végrehajtásának helyességét.

Az elmondottakból megállapítható, hogy a döntési táblázat az állapotfeltételek és tevékenységek szabványos, tömör és áttekinthető formában történő rögzítése. A döntésvégrehajtás segédeszköze, nem pedig döntésalkotó (ellentétben a nevével). A döntés megalkotása ugyanis azt jelenti, hogy megkeressük a döntési helyzetet meghatározó feltételeket, és azok igazságértékelését vizsgálva megadjuk a végrehajtásra kerülő tevékenységeket, megalkotjuk a döntési szabályokat. A döntési táblázat a már megalkotott szabályok könnyű felismerését, azonosítását, kiválasztását segíti elő.

Például:

Vevő jelentkezett egy traktorokat forgalmazó tmasz-nál. A keresett típusú traktor raktáron található. A vevő kapcsolható munkagépek iránt is érdeklődött, amelyek szintén a raktáron találhatók. Ebben az esetben a vevő igényeit ki kell elégíteni és készpénzzel való fizetés esetén 50%-os árengedményt kell neki jóváhagyni.

A fenti döntési állapothalmazt úgy kell széttagolni, hogy külön legyenek csoportosítva a feltételek és külön a tevékenységek.

Feltételek:

— Raktáron található-e a keresett típusú munkagép?
— Rendelkezésre áll-e a keresett kapcsolható munkagép?
— Képszénzzel fizet-e a vevő?

A tevékenységek pedig a következők:

— a vevő igényeit ki kell elégíteni,
— másik típust kell a vevőnek ajánlani,
— a megrendelést el kell utasítani,
— 5%-os árengedményt kell visszaszámlázni,
— a hitel dokumentálását ellenőrizni kell.

A döntési szabályokat a következőképpen ábrázolhatjuk táblázatosan, ahol az igaz feltételértéket Y-nal (Yes=igen), a hamis, valótlan feltételértéket N-nel (No=nem) jelöljük.

1. táblázat

A keresett típus raktáron található?	Y	Y	Y	N	N
Kapcsolható eszköz rendelkezésünkre áll?	Y	Y	N	Y	N
Készpénzzel fizet-e a vevő?					

A megrendelést el kell fogadni!	X	X	—	—	—
A megrendelést el kell utasítani!	—	—	X	X	X
Másik típust kell ajánlani!	—	—	X	X	—
5%-os árengedményt kell visszaszámlázni!	X	—	—	—	—
A hiteldokumentációt ellenőrizni kell!	—	X	—	—	—

A táblázatot a következőképpen kell olvasni:

Minden jobboldali oszlopnak egy szöveges logikai állítás felel meg. Minden állítás két részből áll:

— az első rész a *ha* kötőszóval kezdődik, majd felsoroljuk azokat a feltételeket, amelyeknél Y vagy N bejegyzés található, megfelelő értelmezésben, állítás vagy tagadásként;

— a második rész az *akkor* határozószóval kezdődik, melyet azoknak a tevékenységeknek a felsorolása követ, amik X-el vannak jelölve.

Ha a keresett típusú munkagép raktáron található, *és* a keresett kapcsolható munkaeszközök is rendelkezésre állnak, és a vevő készpénz fizetést eszközölt, *akkor* a megrendelést el kell fogadni és 5%-os árengedményt kell visszaszámlázni a vevőnek.

Az olvasás nehézkes, azonban a döntési táblázatokat nem olvasni kell, hanem segítségükkel egy konkrét döntési helyzetben ki kell választani a megfelelő döntési szabály tevékenységeit, amelyeket a feltételek adott értékei mellett végre kell hajtani.

Mi a teendő, ha a vevő által keresett munkagép vagy kapcsolható eszköz nincs raktáron?

Az első feltétel igazságértéke N és a másodiké is N, tehát a második szabály érvényes: A megrendelést el kell utasítani.

1.2. A döntési táblázatok jellegzetességei

1.2.1. A döntési táblázatok formája

Miután a döntési táblázatok a nemzetközi számítástechnikai életben megtalálták létjogosultságukat, az érdekelt szakemberek megegyeztek szabványos formátumában. Ezek szerint egy döntési táblázat négy, derékszögű mezőből tevődik össze.

Feltételrész	feltételjegyzék
tevékenységrész	tevékenységjegyzék

A bal oldalon minden feltételt és tevékenységet felsorolunk. A jobb oldalt oszlopokra osztjuk, s egy-egy oszlopban a mindenkori feltételkombinációkat és a hozzájuk tartozó tevékenységeket tüntetjük fel. Az egy oszlopban található összes információt szabálynak nevezzük. Az oszlopokban levő szimbólumok mutatják, mely feltételeket kell teljesíteni ahhoz, hogy a szabálynak eleget tegyünk, s mely tevékenységeket kell végrehajtani.

A feltételek sorrendje lehet kötött is, de általában nem az. A tevékenységek sorrendje viszont általában kötött, amely sorrend vagy sorszámokkal van jelölve, vagy logikai rendezettségéből következik (az előbb végrehajtásra kerülőknek feljebb kell szerepelnie mint az ezt követő tevékenységnek).

A szabályok sorrendje sohasem kötött, de több esetben célszerű meghatározott sorrend felállítása és betartása. A tevékenységek számának meghatározása nincs matematikailag szabályozva. A tevékenységek ismételhetők és összevonhatók.

A feltételek számát a döntési helyzet, illetve a táblázattal dolgozó személy szabja meg. A feltételek egymáshoz való viszonya és állapotának száma egyértelműen meghatározza a szabályok számát. Hogy döntési táblázatról beszélhessünk, legkevesebb két szabályhalmazt kell definiálni. Egy szabályhalmaz legalább két szabályt tartalmaz.

A döntési táblázat fejrésze a táblázat azonosításához és feldolgozásához szükséges információkat tartalmazza:

— a táblázat neve — — — — — — — 3. táblázat
— a feltételek száma — — — — — — F=3
— a tevékenységek száma — — — — — T=4
— a szabályok száma — — — — — — Sz=4

Egyes táblázatok tartalmaznak ún. egyéb szabályt is, amelyet E betűvel jelölnek. Ennek feltételrésze kitöltetlen. Az E szabály rendelkezik minden olyan feltételállapot-kombinációról, amelyhez a táblázat nem tartalmaz külön szabályt.

A feltételvektor kitöltetlen, a tevékenységvektor pedig valamilyen hibára, eltérésre utaló tevékenységet tartalmaz.

A feltételek állapotát jelző szimbólumok többfélék lehetnek. Mint már az 1. táblázatnál is említettük, a válasz háromféle lehet: igen, nem és közömbös.

Az értékelhető válaszok száma kettő; kétállapotú feltétel a neve.

Az állapotokat Y Yes=igen
N No=nem és
— kötőjel szimbólumokkal jelölik.

Ismertetve a döntési táblázatok szerkezetét, a következő lépésként a csoportosításuk, osztályozásuk problémaköréhez jutottunk el.

1.2.2. A döntési táblázatok fajtái

A döntési táblázatokat három fő ismérv szerint csoportosítják:
— a feltételek és szabályok logikai viszonya,
— a bejegyzések típusa, és
— a táblázatok egymás közötti viszonya szerint.

A feltételek logikai viszonya alapján megkülönböztetünk „AND" (azaz „ÉS") valamint „OR" (azaz „VAGY") táblázatokat.

„És" táblázatoknak nevezzük az olyan döntési táblázatokat, ahol a

feltételeket „ÉS" („AND") logikai művelettel fűzzük össze. Vegyünk egy kis táblázatot:

F_1	Y	Ahol: F_1 — Szép idő van.
F_2	Y	F_2 — Hét vége van.
T_1	X	T_1 — Lemegyünk a Tiszára.

Ha „ÉS" táblázatként kezeljük, akkor az eddig elmondottak szerint a döntési szabályt a következőképp kell olvasni! Ha F_1=Y és F_2=Y, akkor hajtsd végre T_1-et!

Példánkban: Ha szép idő és hét vége van „akkor lemegyünk a Tiszára. A matematikai logika szabályai szerint a logikai „ÉS" művelettel összekötött feltételek végkövetkeztetése csak akkor igaz, ha minden feltétel igaz.

A „VAGY" („OR") táblázatoknál a feltételeket „VAGY" („OR") logikai művelet köti össze. A matematikai logika szabályai szerint a logikai „VAGY" művelettel összekötött feltételek eredője akkor igaz, ha legalább az egyik feltétel igaz.

Az előző táblázatunk a következőképpen olvasható a „VAGY" szabály figyelembevételével:

Ha F_1=Y vagy F_2=Y, akkor hajts végre T_1-et!

Konkrétan: Ha szép idő vagy hét vége van, akkor lemegyünk a Tiszára.

Alapvető különbség az „ÉS" valamint a „VAGY" táblázat használata között az, hogy az „ÉS" táblázat egy szabálya akkor érvényes, ha minden állapota megegyezik a konkrét szituáció adta állapotokkal, míg a „VAGY" táblázat egy szabálya akkor érvényes, ha legalább egy állapot egyezik. A „VAGY" táblázat alkalmazása korlátozott, mivel „teljes" döntési szituáció leírására nemigen alkalmas.

A táblázatokra nemcsak a feltételek közötti logikai viszony a jellemző, hanem a szabályok közötti kapcsolat módja is. A *szabályokat* mindig „VAGY" („OR") logikai művelettel kötjük össze. Itt két típust különböztetünk meg:

— a megengedő „VAGY" műveletet (Implicit OR)
„VAGY" jelöléssel és
— a kizáró „VAGY" (Exclusiv OR)
„KVAGY" („XOR") jelöléssel.

A döntési táblázatok esetében ez azt jelenti, hogy „VAGY"-nál egyszerre több szabály is felléphet, míg „KVAGY" kapcsolat esetében csak egy.

Az előző példát módosítva a következőképpen szemléltetjük a szabályok szerinti csoportosítást:

Szép idő van	Y	Y	N	N
Hét vége van	Y	N	Y	N
Sétálunk	X	X		
Dolgozunk	X			X
Kirándulunk			X	

Mivel a táblázat szabályai kizárják egymást, vagyis két vagy több szabály egyidejű teljesülését, a különböző feltételvektorok különböző tevékenységeket kívánnak meg. Ez a „KVAGY" („XOR") táblázat.

Szép idő van	N	Y	—
Hét vége van	N	—	Y
Sétálunk		X	
Dolgozunk	X		
Kirándulunk			X

Az első táblázat viszont megengedő „VAGY" („OR") döntési táblázat, mivel a kettes és a hármas szabályok egyidejűleg teljesülhetnek. (Szép idő és hét vége van, két különböző tevékenységet kell végrehajtani.)

A döntési táblázat jelölésekor a törtvonal előtt adjuk meg a feltételek logikai viszonyát, a törtvonal után pedig a szabályok logikai viszonya van feltüntetve. Tehát így: ÉS/KVAGY azaz „AND"/„XOR".

Az előbb jelölt típus a leggyakrabban használt is egyúttal. A következőkben ez fogja képezni a vizsgálódás tárgyát.

A bejegyzések legismertebb típusa: „Y", „N", „—", „X" már ismertetve lett és ha csak ezeket a jeleket használjuk, a bejegyzések korlátozott típusáról beszélünk.

Korlátozatlan bejegyzés bármely ettől eltérő karakter. Megállapítható tehát, hogy az olyan táblázatot, amely csak korlátozott bejegyzésű sorokat tartalmaz, korlátozott bejegyzésű táblázatnak nevezzük. A feltételjegyzékben jelentkező jelek egyértelműen utalnak a tevékenységjegyzékben végrehajtandó avagy nem végrehajtandó tevékenységre.

Ha minden sor korlátozatlan bejegyzésű, a táblázat korlátozatlan bejegyzésű döntési táblázat. A kétfajta bejegyzéstípus jelenlétekor vegyes bejegyzésű táblázatról van szó.

Táblázattípus	Bejegyezhető szimbólum	Példa
Korlátozott	N, Y, —, X	F_1 Y N N F_2 — Y N T_1 X — — T_2 — X X

Korlátozatlan	egyéb	F_1
		T 1 2 3
Vegyes	mindkét fajta	F_1 Y N Y N
		F_2
		T_1 X X
		T 1 3

A bemutatott ábrák a döntési táblázatok osztályozását szemléltetik a bejegyzések típusa szerint.

Bonyolult döntési helyzetek leírásánál a sok feltétel miatt a táblázat méretei megnőnének. Ilyenkor szükség van a feltételek valamint szempont szerinti csoportosítására, a döntési helyzetrész döntési körökre való széttagolására és kisméretű döntési táblázatokkal való leírására. A döntési helyzet egységének megőrzése céljából a táblázatok megfelelő logikai kapcsolatát kell felállítani. A táblázatok egymáshoz való viszonya adja meg a táblázatok hierarchikus szerkezetét. A táblázat szerepét ebben a szerkezetben aszerint különböztetjük meg, hogy milyen módon érhető el egy másik táblázatból.

Az olyan táblázatokat, amelyek „Hajtsd végre (DO) az X táblázatot!" típusú utasítással érhetjük el, zártnak nevezzük. Azokat a zárt táblázatokat, amelyek egyáltalán nem tartalmaznak feltételt, tevékenységtáblázatnak nevezzük.

Azokat a táblázatokat pedig, amelyek feltétel nélküli utasítással, „Menj!" (GO TO) érhetők el, nyílt táblázatoknak nevezzük. E táblázatok tevékenységrészükön határozzák meg azokat a helyzeteket, ahol a folyamatot a táblázatból való kilépés után folytatni kell. A nyílt táblázatok alkotják a leírás gerincét és a csomópontok és elágazások alapelemeit képezik.

1.2.3. Hierarchikus szerkezetek

Az információs folyamatot leíró döntési táblázatok hierarchikus szerkezete megfelel annak a folyamatábra-szerkezetnek, amely az egyes folyamatokat egy-egy szubrutinnal ábrázolja.

Ez a felépítés nemcsak hogy visszatükrözi a táblázatok egymás közötti kapcsolatát, hanem egyben azt is szemlélteti, hogy ezek a kapcsolatok nem egyenrangúak, hanem alá-, fölé-, illetve mellérendeltségi viszonyok. Az egyes táblázatok a problémák más-más szintű részeit kezelhetik.

— A legmagasabb szintű táblázat végzi a művelet vezérlését.
— A középső szint adja meg a feldolgozás algoritmusát.
— A legalsó szint végzi a teljesen részletes kezelést.

A feladatok felbontása a döntési táblázatok korlátozott méretei miatt ajánlatos. A táblázatok láncolása, azaz a hierarchikus szerkezeteknek a létrehozása igen bonyolult probléma, mivel a táblázatok számának nö-

vekedésével nő a szükséges vezérlő utasítások száma és így lassul a feldolgozás folyamata. Igen lényeges kérdés viszont az, hogy egyidőben több szakember különállóan is foglalkozhasson az egyes részletproblémák feldolgozásával.

1.3. A döntési táblázatok készítése

A rendszerszervezés bevezető lépése a feladat pontos definiálása, a vizsgált probléma részletes leírása. A rendszer alapvető vonásait különböző leírásokból, illetve beszélgetésekből, interjúkból ismerjük meg. A kapott szöveges információk dokumentálására, szemléltetésére alkalmasak a táblázatok. A döntési táblázatok készítésénél két alapvető módszert lehet megkülönböztetni:

— közvetlen módszert és
— közvetett módszert.

Közvetlen módszernél egy-egy szabályt készítünk el egy lépésben. A leírásból kell kikeresni egy-egy feltételállapot-kombinációt és a neki megfelelő tevékenységet.

A közvetett módszernél a feltétel- és tevékenységjegyzéket külön-külön készítjük el, a kombinatorikai törvényszerűségek alapján: az N és Y permutációja k-szor, ahol

$$K = \sum_{i=1}^{n} F_i \qquad \text{a feltételek száma.}$$

A két készítési logika:

közvetlen módszer	*közvetett módszer*
	1. A feltételrész meghatározása
	2. A tevékenységrész meghatározása
3. Teljes szabályok kialakítása	3. Feltételjegyzékek kialakítása
4. Elemzés teljesség szempontjából	4. Tevékenységvektor meghatározása
5. Kiegészítés	5. Összevonás

A közvetlen módszernél, a kiegészítésnél nehézséget okoz a teljes szabályok kialakítása, azaz a szöveg logikai összefüggéseinek pontos ábrázolása.

A közvetett módszernél a táblázat kiterjedtebb, és megadja a szabályok összességét, így pontosabb módszer. Amíg a közvetlen módszernél bizonyos szabályokat már a szöveg alapján össze lehet vonni, addig a közvetett módszernél külön műveletet (összevonást) igényel.

1.4. A döntési táblázatok átalakítása

A korlátozott és korlátozatlan bejegyzésű táblázatokról már volt szó. A kézi kezelésre a korlátozatlan táblázatok alkalmasak, míg a gépi feldolgozásra a korlátozott táblázatok felelnek meg.

Az adott feltételektől függően a korlátozott bejegyzésű táblázat átalakítható korlátozott bejegyzésűvé és a korlátozott bejegyzésű visszaalakítható korlátozatlan bejegyzésűre. Átalakítás akkor szükséges, ha a táblázat jelenlegi formájában alkalmatlan a további feldolgozásra, vagyis az alkalmazott módszer nem teszi lehetővé a további feldolgozást.

Az átalakításnál a szabályok száma változatlan marad. Ha *k* egymástól különböző bejegyzés található egy sorban, akkor az információ tartalma *k* korlátozott bejegyzésű sorral fejezhető ki.

Ha a táblázat gépi úton való feldolgozása megköveteli a korlátozatlan táblázat korlátozott bejegyzésű táblázatra alakítását, a következő szabályokat kell alkalmazni:

— a tevékenységek módja és típusainak száma nem változik,
— a szabályok száma nem változik,
— a feltételek száma eggyel kevesebb lesz, mint a korlátozatlan bejegyzésű.

A kétfajta átalakítás egymással ellentmondó célú, ezért nem követheti egymást közvetlenül, hiszen a cél vagy a gépi, vagy pedig a kézi kezelés.

1.5. A döntési táblázat optimalizálása

A döntési táblázatok optimalizálása három egymástól független fázisból áll.

Ezek a következők:

1. A szabályok összevonása.
2. A táblázat részekre bontása.
3. A táblázat átrendezése.

A döntési táblázatok optimalizálásakor a fázisok sorrendben történő végrehajtása a leghatékonyabb, mivel az első fázisok végrehajtása megkönnyíti a következő fázis végzését.

1.5.1. A szabályok összevonása

Ha a döntési táblázat egy vagy több szabályhalmazt tartalmaz, akkor meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a szabályhalmaz egyes szabályai kifejezhetők-e egyetlen szabállyal. Az összevonással a szabályhalmaz terjedelmét csökkentjük és kevesebb összetett szabállyal fejezhetjük azt ki.

Az összevonást akkor lehet alkalmazni, ha az összevonható szabályok az összes feltételre azonos értékűek, kivéve egyet, ahol a válasz egyiknél Y, a másiknál N. Ez azt jelenti, hogy a szabályhalmaz egy részére vagy

egészére valamely feltétel vagy feltételek közömbösek. Az összevonásnál páronkénti összehasonlítást kell végezni, miután az összevonás is páronként történik. Az összevonás akkor a legeffektívebb, ha a rendezés után az összehasonlítást a táblázat alján kezdjük el és felfelé haladva jobbra végezzük az összevonást. Az összevonás eredményeképpen minimális táblázatméret érhető el.

Az elmondottak szemléltetésére a következő táblázatban eszközölünk összevonást:

1. fázis	2. fázis	3. fázis
Y Y Y	Y Y	Y
Y N N	Y N	—
— Y N	— —	—
N N N	N N	N

1.5.2. A táblázat felbontása

A feltételek számának a növekedése a szabályok számának progresszív növekedésével jár. Így a döntési táblázat mérete igen gyorsan eléri azt a határt, amely az áttekinthetőség rovására megy vagy a gépi kezelhetőséget korlátozza. A túlméretezés úgy kerülhető el, ha a döntési táblázattal leírt problémakört leszűkítjük és kisebb problémakörök összekapcsolásával hozzuk létre a teljes problémát leíró döntési táblázatszerkezetet.

A táblázat felbontását nagyban elősegíti, ha a feltételek és tevékenységek egy részhalmaza között kölcsönös és egyértelmű kapcsolat áll fenn, azaz a feltételek csak adott tevékenységeket befolyásolnak és az adott tevékenységek semmilyen más feltételektől nem függnek.

A feltételek és tevékenységek függősége alapján kialakítjuk a részproblémák táblázatait és felállítjuk az egyes táblázatok logikai bekapcsolódásának sorrendjét.

1. táblázat	Sz_1	Sz_2	Sz_3
F_7	Y	N	Y
F_8	—	Y	N
T_1	X	X	—
	—	X	X

Menj a 2. táblázatra!

2. táblázat	Sz_1	Sz_2
F_6	Y	—
F_9	N	N
T_{10}	X	—

Hajtsd végre a 3. táblázatot!

3. táblázat	Sz_1	Sz_2
F_5	N	—
F_{10}	Y	N
T_{11}	X	—

Térj vissza az 1. táblázatra!

1.5.3. A táblázat átrendezése

A döntési táblázat felhasználási módja közvetlenül befolyásolja a táblázat elrendezését. A döntési táblázat felhasználásakor alkalmazott keresési eljárás, továbbá az a tény, hogy megfelelő dokumentálásra, feldolgozásra vagy programozásra szolgál, megkövetelik, hogy a szabályok vagy feltételek megfelelő sorrendben legyenek és ezáltal növeljék a döntési táblázat használatának hatékonyságát.

Az optimális elrendezési szempontok lehetnek:

A) A rendszer dokumentálása; amikor a szabályok sorrendje megfelel az információs rendszerben előforduló döntési helyzetek sorrendjének. Ilyen elrendezésű táblázatot általában a folyamatábráról történő átalakításkor nyerünk.

B) A programozásra használt döntési táblázatoknál kétféle elrendezésre lehet szükség:
   — oszlopfolytonos: ekkor a keresett szabály kevesebb vizsgálattal állapítható meg,
   — sorfolytonos: ekkor a feltételsorrend átrendezése a cél és, hogy a keresési idő minimális legyen.

A táblázat átrendezésével a következő célokat kell elérni:
— a táblázat kövesse a folyamat időbeni lejátszódását,
— a szabály minimális számú döntéssel megtalálható legyen,
— a program minimális terjedelmű legyen a táblázat feldolgozására,
— a szabályok sorrendje feleljen meg az alkalmazási gyakoriságnak.

Az átalakítást akkor kell elvégezni, amikor már ismert a végleges feldolgozási forma és ehhez kell az átrendezést elvégezni.

2. ZÁRADÉKOK

Nem könnyű arra a kérdésre válaszolni, hogy a gyakorlati alkalmazásban a döntési táblázat elfoglalta-e az őt megillető helyet. Mindenekelőtt megállapítható, hogy a módszerben rejlő lehetőségekhez képest csak szűk területen alkalmazzuk. Mi az oka annak, hogy a jelentőségéhez viszonyítva a döntési táblázat térhódítása elég lassú? Az, hogy a gya-

korlatban a módszer felhasználása vontatott; szubjektív és objektív tényezők befolyásolják:

— A szubjektív tényezőknél meg kell említeni az újjal szembeni bizalmatlanságot és ellenállást. A módszer helyességéről a felhasználónak kell megbizonyosodnia és gyakorlatot kell szereznie, alkalmazási körét napról napra bővítenie.

— Az objektív tényező a döntési táblázatok elterjedésében a megfelelő anyagi feltételek hiánya. A számítógépek elterjedésével jelentkezni fog az anyagi alapja annak, hogy a módszerben rejlő lehetőségek: a programozhatóság, elemzés, optimalizálás és prognózis lehetősége kifejezésre jussanak és kevés idő és költségráfordítással a döntéselőkészítés segédeszközévé váljanak.

Aki a gyakorlatban akarja a módszert meghonosítani, a felhasználás széles skálájából azt kell választania, amelyre a módszer leginkább alkalmas, egyszerűsége és könnyedsége folytán. Ezáltal a felhasználó a legrövidebb idő alatt megtanulhat és könnyedén elsajátíthat egy módszert, melyet azután napról napra újabb és újabb területeken tud alkalmazni.

Felhasznált irodalom

1. Dr. Halassy Béla—Zentai Tamás: Döntési táblázatok. Nemzetközi Számítástechnikai Oktató Központ, Budapest, 1973.
2. Software-fejlesztés. Nemzetközi Számítástechnikai Oktató Központ, Budapest, 1973.
3. Az elektronikus számítógép programozása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.
4. Hosszú Miklós: Műszaki-gazdasági szélsőérték-feladatok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
5. Operációkutatás a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
6. Obádovics J. Gyula: Gyakorlati számítási eljárások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.

Rezime

Tabele odlučivanja kao pomoćno sredstvo za opis tokova obrade podataka i rukovođenja proizvodnjom na osnovama teorije sistema

Kod planiranja, formiranja i primene jednog kompleksnog sistema javlja se problem opisa funkcija i tokova unutar sistema. Opis treba da zadovolji zahtev sažetosti, sveobuhvatnosti i jasnosti u isto vreme. Važan element aktivnosti organizovanja je predstavljanje dijagrama toka i toka informacija.

Tema koju autor obrađuje, odnosi se na jednu užu oblast tablične forme prikazivanja, na oblast tabele odlučivanja. Prikazom brojnih primera ukazuje se na suštinu, upotrebu, vrste i načine sastavljanja tabela odlučivanja.

Tabela odlučivanja na području ekonomije i tehnike se može primeniti na svaku situaciju gde se zahteva odlučivanje, i to:

— u industriji: ekonomisanje sa zalihama, planiranje operacija i proizvoda itd.;
— u poljoprivredi: izbor proizvodnog programa, planiranje plodoreda itd.;
— u trgovini: politika zaliha, politika skladištenja itd.;
— u finansijama: uslovi kreditiranja, poslovi osiguranja itd.;
— u saobraćaju: planiranja reda vožnje i linija itd.;
— u pravnom životu: obezbeđenje od sukoba propisa i zakona itd.;
— u obrazovanju: ispitivanje sposobnosti, sistem ispitivanja itd.;
— u programiranju: kod simulacija, planiranja pomoću grafova itd.

Uprkos tako širokog spektra mogućnosti primene, tabele odlučivanja u praksi još nisu zauzele zasluženo mesto. U odnosu na njene mogućnosti, primenjujemo ih samo na uskom području. Autor nabraja one subjektivne i objektivne činioce, koji sprečavaju širu primenu tabela odlučivanja. Među subjektivnim činiocima najvažniji je nepoverljivost, dok među objektivnim činiocima najveći uticaj ima nedovoljno razvijena materijalna baza.

Summary

Charts of Decisionmaking as an Instrument of Description of the Courses of Dataprocessig and Production Managing on the Basis of Theory of Systems

At planning, forming and application of a complex system, the problem of description of the function and the courses in a system occurs. The description has to satisfy the principle of briefness, all-inclusivness and clearness at the same time. An important part of the activity of organization is the performance of flow-charts and courses of information.

The topic which is processed by thec author deals with a certain sphere of chart form of description, chart of decisionmaking. Through a number of examples she points out the substance, use, species and ways of coordinating the charts of decisionmaking.

Charts of decisionmaking can be applied in the sphere of economy and technics in each situation where decisionmaking is needed:

— in industry: stock economy, operation and product planning,
— in agriculture: chosing of production programme,
— in trade: stock policy, storage policy,
— in finances: credit conditions, insurance,
— in traffic: schedules, lines,
— in law: laws and by-laws,
— in education: test,
— in programming: simulation.

Even though there are great possibilities for applyng this method of description it has not yet reached a deserved position. The author lists a number of subjective and objective facts which avert the application of this method. The major subjective fact is the distrust of experts, the major objective fact is the unsatisfactory material base.

Edvard Kardelj
1910-1979

Edvard Kardelj

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA A JUGOSZLÁV GYAKORLATBAN*

Nyugat-Európában viszonylag elterjedt a következő kép Jugoszláviáról és politikájáról: az egyik, hogy Jugoszlávia 1948-ig politikailag és eszmeileg a sztálinista szovjet rendszer álláspontját képviselte; a másik, hogy csak az 1948-as és a következő évek szovjet nyomására került a bürokratizmus elleni küzdelemnek és a demokratizmus védelmének az útjára, mert ez volt az egyetlen lehetőség az említett nyomással szembeni eszmei és politikai bázis létrehozásának" a harmadik pedig, hogy miután ezt az utat választotta, előbb-utóbb a nyugati polgári demokrácia hagyományos útján kell haladnia.

Ez a kép azonban téves, nem helytálló. Alapjában véve a három feltételezés egyike sem felel meg a valóságnak.

Ez a kép visszájára fordítja az események sorát, hisz az összetűzés valójában nem a jugoszláv és a szovjet társadalmi rendszer eltérő fejlődési irányának az *oka*, hanem a *következménye* volt. Ugyanis a rendszer fejlődésében jelentkező eltérő irányzatok és az ehhez kapcsolódó külpolitikai törekvésekben megmutatkozó különbségek hatottak a két ország közötti viszonyokra, nem pedig fordítva. Magától értetődő, hogy így a Jugoszlávia és a Szovjetunió között létrejött viszonyok fordított irányban hatottak az új Jugoszláviára jellemző belpolitikai törekvések erősödésére. A kérdés bel- és külpolitikai vonatkozásai tehát elválaszthatatlanok. Aki Jugoszlávia sajátos belső fejlődését kizárólag egy külpolitikai összetűzés eredményeként próbálná magyarázni, az messze járna az igazsághoz, s nem volna képes Jugoszlávia 1948 utáni belpolitikai fejlődésének a lényegére tapintani.

* Első ízben közöljük teljes egészében magyar nyelvű fordításban E. Kardelj nevezetes oszlói beszámolóját, további magyarázatot lásd a 472-es oldalon.

I. A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK ÚTJAI

A korszerű szocialista gyakorlat legfontosabb kérdése

A forradalom győzelme az ország szocialista erőit a korszerű szocialista gyakorlat sarkalatos kérdései elé állította: Hogyan igazgatni a politikai tett, azaz a forradalom vagy a fejlődés során államosított, illetve köztulajdonba vett termelőeszközöket; milyen gazdasági viszonyok alakíthatók ki ezen az alapon, milyennek kell lennie az elosztási rendszernek; a társadalmasított termelőeszközök körülményei között mi legyen a termelőerők tudatos fejlesztésének a hajtóereje; és ebből kifolyólag milyennek kell lennie a kapitalizmus és a szocializmus közötti átmeneti időszak politikai rendszerének, hogy minél megfelelőbb körülményeket biztosítson ennek a tevékenységnek a fejlesztéséhez?

Elméletileg és elvben mindezeket a kérdéseket már rég megoldották. Elvben világosan választ adott rájuk már Marx Károly. De a politikailag és eszmeileg világos elvek és távlatok gyakorlati megvalósítása már kevésbé világos. Marx ezen a téren nem helyezkedett, és nem is helyezkedhetett határozott álláspontra, sőt nem is igyekezett olyan dologba bonyolódni, ami a jövő nemzedékek gyakorlatához tartozott. Eleinte nyilvánvalóan úgy vélte, hogy az államgépezet a legfontosabb eszköz, amellyel a proletariátus megvalósíthatja történelmi szerepét, és ezáltal természetesen újjal cserélheti fel a régi gépezetet. Később, a *Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája* című művében és a Párizsi Kommünt követően a bürokratizmus veszélyét megsejtve fenntartást tanúsít minden önálló, központosított államgépezettel szemben és úgy véli, hogy azt fel kell váltania „az állammá szervezett proletariátusnak". A Párizsi Kommünt, illetve az ilyen önigazgatási kommunák nemzeti közösségét nyilvánítja „olyan politikai formának, melyben véghez lehet vinni a munka felszabadítását".

A bürokratizmus forrásai

Az elemi elmaradottsággal terhelt orosz forradalomban — Leninnek a fejlődés irányának a megváltoztatására irányuló törekvései ellenében — Sztálin idejében az az elv érvényesült, hogy a központosított államgépezet a szocializmus felé haladás legfontosabb szervezeti formája. Sztálin ezt egyszerűen a munkásosztály akaratával és tudatával azonosította, Marxnak és Leninnek a bürokratizmus veszélyeire való figyelmeztetését pedig leegyszerűsítette a hivatalnokok, irodisták magatartásából eredő veszélyre, az irányító apparátus lassúságára, lelketlen és embertelen magatartására. Ezáltal Sztálin elködösítette a bürokratizmusnak mint társadalmi-gazdasági jelenségnek a lényegét.

A jugoszláv szocializmus viszont elveti azt a felfogást, hogy az ország összes termelőeszközét központilag irányító államgépezet felállításával

lényegében befejeződik a gazdasági erőknek a társadalmi életben kifejezésre jutó önálló és ösztönös hatása.

A sztálinista felfogás szerint az állam megtestesült abszolút tudat, amely részletesen meghatározhatja a gazdasági erők alakulását. A társadalmi viszonyokat szabályozó emberi tudat gyakorlatilag egyedülálló érvényesülésének a központosított adminisztratív gazdaságirányítás állami tervét és rendszerét nyilvánították, amelyhez az adott területen vakon kell alkalmazkodnia minden más megnyilvánulási formának. A gépezet eszközei többnyire a következők: a legfelső hatóságnak utasítás szempontjából teljesen alárendeltek az alacsonyabb hatóságok, azoknak pedig az egyének; a feljebbvalók ellenőrzése a beosztottak felett; a végrehajtás ellenőrzése és a végre nem hajtás büntetése. A piramist tehát fejtetőre állították. Nem abból az általános szocialista alapelvből, azaz a munka felszabadításából, a társadalmi termelőeszközökkel dolgozó ember alkotókészségének a felszabadításából, illetve az egyéni anyagi és erkölcsi érdekből indul ki, hogy ezt követően magasabb társadalmi eszközökkel szabályozzák, ellenőrizzék és irányítsák ezt az alapvető emberi tevékenységet és a létrejött viszonyokat, hanem ellenkezőleg, minden egyes embert és munkaközösséget a titokzatos, a széles néptömegek számára lényegét tekintve technokrata tervek vak végrehajtójává alakítottak át.

Az ilyen rendszer kizárólag a hivatali rendszer működésétől függ. E célból Sztálin sajátos gazdasági ösztönzőrendszert vezetett be a hivatali gépezet részére. A *gépezetet* jobban megfizetik, ha jobb eredményeket ér el. A gazdasági ösztönzés tehát nem a dolgozó alkotókészségének a maximális serkentését szolgálja, hanem mindenekelőtt a dolgozókat ellenőrző rendszert serkenti. Az államigazgatási apparátus ezáltal sajátos *gazdasági pozícióra* tesz szert a társadalmi viszonyokban.

Egyéni anyagi és erkölcsi érdek, vagy adminisztratív ellenőrzés

Az utasítás és az ellenőrzés — kivéve, ha a szabad alkotótevékenységet folytató dolgozók együttes érdekének a kifejezője — önmagában nem alkotásra mozgósító erő. A társadalmasított termelőeszközök körülményei között ilyen erő csak az egyes ember tudatos munkakészsége lehet, ami személyes gazdasági és erkölcsi érdekéből fakad. Ez a készség annál erősebben jut kifejezésre, minél inkább a dolgozóknak abból a tudatából fakad, hogy személyes érdekeik kötődnek a társadalmi érdekhez, és hogy biztosítva van számukra a lehetőség, hogy megfelelő önigazgatási mechanizmus útján egyenrangúan részt vegyenek azoknak a kérdéseknek a megoldásában, amelyek akár az egyik, akár a másik érdekre vonatkoznak. A társadalmasított termelőeszközök körülményei között juthat tehát legteljesebben kifejezésre az emberiségnek az a régtől fogva ismert tapasztalata, hogy az egyéni — akár szellemi, akár fizikai — alkotómunka minősége nem érhető el csupán külső beavatkozással, ellenőrzéssel, fel-

ügyelettel, hanem mindenekelőtt és elsősorban magának az alkotónak a kvalitásaival, alkotókészségének a kvalitásával és erejével. A szocialista társadalomnak az egyéni alkotókészséget elsősorban fel kell szabadítania, másodsorban biztosítani kell az állandó társadalmi és szakmai képzést, harmadsorban pedig egyéni és közösségi, gazdasági és erkölcsi érdeken kell alapulnia és serkentenie kell kiteljesedését. Ezek szerint a magasabb társadalmi szervek irányító és ellenőrző tevékenysége csak abban az esetben lehet kedvező és alkotó jellegű, ha összhangban van ezzel az elemi törekvéssel, jobban mondva, ha elsősorban olyan feltételek megteremtésére irányul, amelyek lehetővé teszik, hogy ez az irányvétel a lehető legnagyobb mértékben kifejezésre jusson. A termelőeszközök államosításában a központosított államhatalmi rendszerek csak meghatározott körülmények között és meghatározott ideig játszhatnak haladó szerepet és élvezhetik a tömegek támogatását, amíg szerepük a régi kizsákmányolási viszonyok felszámolására és az új szocialista viszonyok fejlődéséhez szükséges elemi, anyagi és politikai feltételek megteremtésére irányul. De amint öncélúvá válnak, beáll a stagnálás, gazdasági és politikai ellentmondást idéznek elő az adminisztratív gépezet — aminek bürokratizálódnia kell, hisz rendelkezik a gazdaságirányítás monopóliumával és ebből kifolyólag az egyén csak reménytelen és magára hagyott eszköze az állami monopóliumnak — és az ellenállás, a tudatos és az öntudatlan ember között, aki ebben a rendszerben többé már nincs érdekelve, hogy többet termeljen, mint amennyire kényszerítik.

Az ilyen rendszernek gazdasági és politikai következményei vannak. A gazdaságiak a munkatermelékenység csökkenésében és a termelőerők fejlesztésére lentről irányuló ösztönös nyomás hiányában nyilvánulnak meg. Ezek szerint ez a rendszer is — mint minden monopólium — a pangás, a termelőerők bomlasztása irányában hat. Ilyen körülmények között természetesen megfelelő politikai ellenőrző és elnyomó rendszerre van szükség, ami politikai despotizmuson és az általános bizalmatlanság légkörén alapul.

A szocializmus fejlődésének eltérő körülményei a fejlődő országokban

A nyugat-európai szocializmus más úton halad. Azt tűzte ki célul, hogy a hagyományos polgári demokrácia fennálló mechanizmusa útján fokozatosan, a fejlődés során erősítse a munkásosztály, illetve a szocializmus politikai és gazdasági helyzetét. Természetesen az minden egyes esetben vitatható, hogy egyik vagy másik gyakorlati politika mennyiben valóságos lépés a szocializmus felé. Egészében véve azonban kétségtelen, hogy a hagyományos európai polgári demokrácia politikai mechanizmusa útján történő szocializmusba fejlődés egy egész sor országban nemcsak lehetséges, hanem reális tény is.

Nem téveszthetünk azonban szem elől két mozzanatot: Az ilyen fo-

lyamatok manapság többnyire csak az iparilag fejlett országokban lehetségesek, amelyek korábban jelentek meg a kapitalizmus történelmi színpadán és sajátos gazdasági előnyjogokat értek el, megszilárdították gazdaságukat, aminek következtében magasabb az életszínvonal, és így a belső társadalmi ellentmondások elmosódnak. Ilyen körülmények között a demokratikus hagyomány bizonyos értelemben valóban a társadalmi ellentétek szabályozója lehet a szocialista tényezők fokozatos erősítése irányában. Természetesen ez a fejlődés a fejlett országokban is csak lehetőség, s nem szabály.

A fejlődő országokban, ahol nemigen vannak komolyabb demokratikus hagyományok, de élesek a belső ellentétek, ezek a folyamatok sokkal nehezebben fejlődhetnek, számos esetben pedig egyáltalán nem. Napjaink nagyméretű nemzetközi tőkekoncentrációja, valamint a fejlett és a fejlődő országok között növekvő szakadék miatt egyetlen fejlődő ország sem számíthat arra, hogy fejlődését felemeli a kapitalista fejlődés hagyományos szintjére. A fejlődő országok szocialista mozgalmai nemcsak a munka felszabadításának a módjával kapcsolatos kérdésekkel, hanem elsősorban az országnak a gazdasági és politikai függőségből és elmaradottságból való felszabadításának útjával és módjával kapcsolatos kérdésekkel találják szembe magukat, ami éppen a szocializmusra kell hogy felkészítse őket.

Emellett — függetlenül az országok fejlettségétől vagy fejletlenségétől — tény, hogy a belső ellentétek minden végletes kiéleződése, melyre a munkásosztállyal kiegyezni és engedményeket nyújtani képtelen rendszerek objektív gazdasági és társadalmi kilátástalanságának a sajátos körülményei között kerül sor, lehetetlenné teszi az ellentétek békés és demokratikus megoldását. Ez a kiéleződés rendszerint forradalmi összetűzéshez vezet. Ilyen volt a helyzet a régi Jugoszláviában is. Azt állítani, hogy ilyen körülmények között a munkásmozgalom forradalmi irányvétele nem lehet a szocialista fejlődés kiindulópontja illetve megmaradni a hagyományos polgári demokratikus formáknál, mint a szocializmusba való átmenet egyetlen lehetséges politikai keretéénél, annyi mint olyan dogmát hozni létre, mely semmivel sem károsabb a vele ellentétestől, amely például minden ország számára az októberi forradalmat tekinti követendőnek. Végső soron a szocialista forradalom már több országban lejátszódott, s ezáltal meghatározott körülmények közötti történelmi szükségszerűségük világosan beigazolódott. Ezt a tényt manapság ugyanolyan helytelen és nevetséges dolog tagadni, mint tovább vitázni annak *lehetőségéről*, hogy a klasszikus demokrácia útján sor kerülhet a fokozatos szocialista fejlődés meghatározott szakaszaira, amikor ez a fejlődés egész sor ország számára történelmi ténnyé válik. Véleményem szerint mind az egyik, mind a másik dogma nagy akadályt gördít a korszerű nemzetközi szocializmus egyik kategorikus imperativusa elé: Meg kell találni az utat szerves belső egységének a kialakításához; nem az eszmei és tevékenységben megnyilvánuló egyformaságban, például a Tájékoztató

Iroda vagy a Szocialista Internacionálé által felmutatott egységben, hanem egy konstruktív demokratikus együttműködés formájában, amely képes lesz a szocializmus felé vezető út általános szakaszán összekapcsolni a nemzetközi szocialista áramlatokat. Az ilyen egység és a konstruktív, kritikán alapuló tapasztalatcsere lényegesen hozzájárulhat ahhoz, hogy a szocialista mozgalom állandóan élénk tényező legyen, amely átfogó jellegénél fogva tevékenységét mindig alkalmazni képes az adott körülményekhez és mozgósítani tudja az emberiség szocialista haladását felgyorsító összes törekvést és tényezőt. Manapság minden tudatos szocialista tevékenységnek elengedhetetlen előfeltétele annak megértése, hogy a forradalom és az evolúció ugyanannak a szocialista fejlődésnek két, egymástól elválaszthatatlan oldala. A korszerű tudatos szocialista gondolkodás számára ez az utóbbi képezi a tevékenység legfontosabb területét. A nemzetközi szocializmus nincs már az eszmei előkészítés szakaszában. Eszmeileg többnyire már történelmi győzelmet aratott. Manapság számos országban kerül olyan szakaszba, amikor a legszélesebb néptömegek millióinak ügyévé válik, s azok gyakran nincsenek is tudatában, hogy új társadalmi viszonyokat alakítanak ki. Tehát méginkább fontos, hogy a tudatos, tudományos szocialista gondolkodás, valamint a szocialista mozgalmak gyakorlati nemzetközi együttműködését megszabadítsuk mindazoktól a dogmáktól, amelyek akadályozzák és nehezítik, hogy valóban a legnagyobb sikerrel érvényesüljenek minden ország adott körülményei között, hogy bekapcsolódjanak a különböző ösztönös anyagi folyamatokba, és hogy az országok sajátos körülményeinek megfelelően irányítsák azokat a szocialista haladásnak megfelelően.

Jellegzetes átmeneti időszakban élünk, aminek megfelel a világ politikai szerkezete is, ezért téves volna valamilyen gazdasági vagy politikai mintát keresni az összes ország számára. Bár bíráló álláspontot foglalunk el az államkapitalista formákkal, illetve a bürokratikus és adminisztratív jellegű szocialista rendszerekkel, mégis megértjük, hogy például számos fejlődő ország számára ezek a rendszerek is előrehaladást jelentenek, hisz minden más az egyhelyben maradást, a belső ellentétekbe való elmerülést, a nemzet elmaradottságának és függőségének fokozását jelentené. Magától értetődő, hogy ezek a folyamatok sokkal gyorsabban és fájdalommentesebben mennének végbe, ha az emberiség módot találna a fejlődő országok megsegítésére. Azonban úgy tűnik, hogy ennek valóra váltása csak a távoli jövőben lehetséges.

Ha mindezt szem előtt tartjuk, akkor nyilvánvaló, hogy minden olyan külső törekvés, amely a népekre és az emberiségre egy meghatározott fejlődési irányvonalat igyekszik rákényszeríteni, csak reakciós eredménnyel járhat. Véleményem szerint ezért rendkívül fontos tény a különböző társadalmi berendezésű országok együttműködésének szorgalmazása — nemcsak a béke, hanem az emberiség további fejlődéséhez szükséges kedvező feltételeknek a biztosítása végett, hogy a leghaladóbb szocialista törekvések is minél szabadabban kifejezésre juthassanak.

A lényeg nem csak a mai világnak a fejlődő és fejlett országok közötti felosztásában van. Ha helytálló az a nézet, hogy meghatározott körülmények között a hagyományos polgári demokrácia rendszere is politikai eszközként szolgálhat a szocializmusba való hosszabb vagy rövidebb átfejlődés szakaszában, akkor az is helytálló, hogy a meghatározott szinten elért szocialista eredmények előbb-utóbb elkerülhetetlenül módosítják a régi demokratikus rendszert, mert ellenkező esetben az a fejlődés kerékkötőjévé válik.

Gazdasági és politikai demokrácia

Arra a két tényezőre gondolok, amelyeknek előbb-utóbb felül kell kerekedniük minden szocialista tartalommal telítődő demokratikus rendszerben. Az első tény, hogy — a termelőeszközök forradalmi vagy evolutív úton való társadalmasításával — a megváltozott termelési viszonyok szükségszerűen demokratikus igazgatást igényelnek a gazdaságban. Nemcsak ilyen változásokat igényelnek, hanem azáltal, hogy a termelés és a gazdaság a társadalmi élet tartalmát képezi, nyilvánvalóvá válik, hogy éppen a gazdaságban érvényesülő új demokratikus formák határozzák meg az új, *szocialista gazdaságon alapuló* demokratikus politikai rendszer fejlődési irányát és formáját. A gazdasági demokrácia eszméje igen régi keletű, de korábban többnyire a hagyományos politikai demokrácia kiegészítőjének tartották. Ez a nézet szerintem tarthatatlan. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a hagyományos polgári demokrácia a gazdasági demokrácia sajátos formája. A polgári demokrácia jogi alapja éppen a kapitalista magántulajdon gazdasági viszonyaiban rejlik. Pontosan megfelel az ilyen kapitalista magántulajdon szerkezetének, illetve az ennek alapján fejlődő gazdasági szükségleteknek. Más szóval a magántulajdonosok „gazdasági demokráciája". *Ezért a gazdasági demokrácia korszerű igénye nem más, mint az új demokratikus politikai formák igenlése, amelyek módot adnak a termelőeszközök társadalmasítását kiindulópontul választó társadalmak szabad fejlődésére.* Ma, a szocializmusért folytatott küzdelem számos tapasztalatát követően teljes joggal állíthatjuk, hogy éppen ez a „gazdasági demokrácia" válik egész politikai rendszerünk alapjává, illetve ez lesz az egész új, szocialista gazdasági alapra helyezett demokratikus politikai rendszer fejlődésének irányadója és formája. Ez a folyamat az egyetlen demokratikus mód azon nehézségek leküzdésére, amelyek a régi formákban megállapodott és az új társadalmi valósághoz alkalmazkodni képtelen demokratikus rendszerekben merülnek fel.

A másik tényező az, hogy a termelőeszközök társadalmasításával és a termelés, valamint a gazdaság demokratikus irányításának a bevezetésével felszabaduló munkának, amelyben minden egyénnek teljes mértékben kifejezésre juthatnak alkotói törekvései és energiája, feltétlenül

meg kell erősítenie az egyén szerepét a társadalomigazgatás mechanizmusában. Ez a fejlődés kétségkívül egyre jobban gyengíti a társadalmi gépezet szerepét és helyzetét, s ugyanakkor megerősíti mind a tömegekhez, az emberhez legközelebb álló és különböző szintű társadalmi önigazgatási szervezetek szerepét, mind az ilyen önigazgatási szervek és szervezetek vertikálisan összekapcsolt független rendszerének a szerepét.

Ez kétségkívül hatást gyakorol majd a jelenlegi politikai pártokra és parlamenti rendszerre, mint a pártok képviseletére. A legdemokratikusabb párt is korlátozza az egyéni kezdeményezéseket. Mindenekelőtt megrekedést idéz elő a politikai frontokon, ami lehetetlenné teszi, illetve rendkívül megnehezíti az embernek az egyéni és közérdekű kérdésekben kifejtett közvetlen és alkotó jellegű tevékenységét, bár nyilvánvaló, hogy eddig a belső szociális ellentétektől feszülő társadalmi rendszerekben az ilyen pártrendszer éppen az említett szerepe miatt volt nélkülözhetetlen, hisz bizonyos értelemben tompította az ellentétek élét, irányította azokat, megszabadította a társadalmat az elvakult, ösztönös ráhatásoktól és nagyobb politikai biztonságot vitt a társadalmi viszonyokba. Ha feltételezzük — mondjuk ne az osztálynélküli társadalmat, mert akkor túlságosan előrehaladnánk a jövőben, hanem egyszerűen — az uralkodó szocialista gazdasági viszonyokat, akkor már számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a nyílt társadalmi ellentétek annyira lecsökkennek, hogy a politikai rendszer, illetve pártok szerepe nemcsak feleslegessé válik, hanem még akadályozza is a meglévő társadalmi erők teljes mozgósítását, mindenekelőtt az egyéni alkotókészség teljes kibontakozását. Ebből kifolyólag feltételeznünk kell, hogy a szocialista viszonyok fejlődésével a hagyományos polgári demokrácia szervezeti mechanizmusa fokozatosan átalakul a demokrácia közvetlen rendszerévé, ami a társadalmi élet minden területen széles körű önigazgatáson, azaz olyan rendszeren alapul, melyben az emberek nem egyik vagy másik párt híveként fejtik ki tevékenységüket, hanem öntudatos társadalmi lényekként, akik az adott társadalmi kérdéskörnek megfelelően önállóan foglalnak állást. Különösen vonatkozik ez azokra a szocialista társadalmi rendszerekre, amelyeknek a forradalom a kiindulópontja és amelyek számára a hagyományos polgári demokráciához való visszatérés a forradalomtól való eltérést és a társadalom antidemokratikus fordulatát jelentené. A közös nézetek magától értetődően csoportosítani fogják a közvetlen demokrácia körülményei között is az egyéneket, de ezeknek a csoportosulásoknak nem kell a megcsontosodott pártalakulatokhoz hasonlítaniuk. A közvetlen demokrácia fejlődése ugyanakkor az államnak, mint az osztályuralom eszközének az elhalását is jelenti. Ebben látjuk mi a lényeges különbséget az összes klasszikus formájában központi államhatalmat érvényesítő *közvetett* polgári demokrácia gépezete és a növekvő társadalmi önigazgatású *közvetlen* szocialista demokrácia rendszere között, ami végső soron csak az osztályuralom eszközét képező állam elhalásának a politikai formája. Véleményem szerint a demokrácia fejlődésének az összes útja az állam-

nak az ilyen jellegű átalakulásához vezet, függetlenül attól, hogy a polgári demokrácia hagyományos mechanizmusa vagy pedig a szocialista forradalom államgépezete a kiindulópont.

II. A SZOCIALIZMUS ÉS A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSI FELTÉTELEI JUGOSZLÁVIÁBAN

Ennek a kérdéskörnek a prizmáján át vetünk egy pillantást a jugoszláv szocializmus belső fejlődésére és demokratikus politikai rendszerére. Határozottan elvetjük azt a korábbi feltételezést, hogy Jugoszlávia belső fejlődésének elkerülhetetlenül a polgári demokrácia hagyományos formáinak a mechanikus felújításához kell vezetnie. Demokráciánk még valóban az első lépés, de olyan demokratikus formák létrehozása felé tart, amelyek szerves kifejezői a létrejövő szocialista gazdasági bázisnak.

Az említett fejlődés mellett nemcsak az ismertetett elvi mozzanatok, hanem konkrét politikai okok is szólnak. A mi körülményeink között — azaz egy olyan országban, amelyben a társadalmi termelőeszközöket igazgató munkásosztály a lakosság jó egyharmadát képezi, a törpebirtokosok pedig több mint 60 százalékát, és rendkívül nehéz külpolitikai körülmények között építjük a szocializmust — a klasszikus polgári demokratikus formához való mechanikus visszatérés azt jelentené, hogy lemondunk a forradalom és hagyományainak a védelméről, azaz végső soron lemondunk hazánk függetlenségéről és így a szocializmus építéséről is. Egyes szocialista mozgalmak bírálják nézeteinket és a következőképp fogalmazzák meg gondolataikat: mi nem vonjuk kétségbe forradalmuk igazoltságát és elkerülhetetlenségét, ami egy antidemokratikus és reakciós rendszert döntött meg, de a forradalom győzelmét követően klasszikus európai demokratikus rendszert kell kiépíteniük.

Ez a kifogás rendkívül elvont. Mindenekelőtt nem vet számot azzal, hogy a régi Jugoszláviában nem volt demokrácia, nem azért, mert a jugoszláv burzsoázia egyszerűen *nem akarta*, hanem, mert *nem tudta* bevezetni, tehát mert ezt nem engedték meg a rendkívül kiélezett belső ellentétek. A jugoszláv burzsoázia demokráciaellenessége tehát az ország anyagi és politikai viszonyainak a kifejeződése volt.

A háború előtti Jugoszlávia társadalmi, gazdasági és politikai szerkezete

A háború előtti Jugoszlávia Európa egyik legelmaradottabb országa volt. Összlakosságának alig körülbelül 10 százaléka volt foglalkoztatva az iparban, a bányászatban és az építőiparban, míg a lakosság mintegy 75 százaléka falun élt és viszonylag elmaradott földműveléssel foglalkozott.

Bár Jugoszlávia vízienergia-tartalékait illetően körülbelül 66 milliárd kilowattórával Európában a második helyen állt, azonnal Norvégia után, az áramtermelés 1938-ban lakosonként mindössze 70 kilowattórát tett ki. Az európai átlag akkor körülbelül 350 kilowattóra volt, nem beszélve a fejlett nyugat-európai országokról, ahol 350—830 között mozgott vagy Norvégiát, ahol — ha jól tudom — körülbelül 3300 kilowattóra volt.

A vasgyártás 15 kilót tett ki lakosonként, míg a nyugati országokban 120 és 340 kiló között alakult. A villamosipar termelése 59-ed része volt az európai átlagnak. A gépgyártás és a fémfeldolgozó ipar 11-szer volt kisebb az osztráknál, 12,5-szerl az olasznál, 19-szer a belgánál, 33-szor a franciánál és 50-szer a svédnél.

Jugoszlávia koksz-, nafta-, gépkocsi-, transzformátor-, traktor, rotációs papírszükségletét 100 százalékban behozatalból fedezte. Mindehhez hozzátehetjük, hogy Jugoszlávia soknemzetiségű ország, egyes vidékei között nagy a különbség a gazdasági fejlettség terén. Az országot ez a társadalmi, gazdasági és politikai rétegeződés akadályozta, hogy a régi osztályoktók vezetve haladjon a gazdasági fejlődés útján. Egyre nagyobb gazdasági függőségbe került és mind nagyobb lett viszonylagos lemaradása a fejlett országokhoz képest. Így azután állandóan növekedett a kizsákmányolás is. A rendszer egyre jobban korhadt, az ellentétek kiéleződtek, a politikai rendszer pedig egyre reakciósabb és demokrácia-ellenesebb lett. Csak egy szocialista irányvételű forradalmi mozgalom térithette az országot az elmaradottságból való felszabadulásért folyó sikeres harc új útjára. Ezért is került sor forradalomra, s ezért győzött a forradalom. A szocialista irányvétel tehát nemcsak a belső társadalmi ellentétek túlhaladása, hanem az elmaradottság leküzdésének az egyetlen útja is volt.

Azonban ezek az anyagi és politikai tényezők — bár megváltozott módon — tovább hatottak és hatnak bizonyos mértékben társadalmunk fejlődésére a forradalmat követően is. Bár a forradalom megváltoztatta a hatalom jellegét és felszabadította a haladó társadalmi anyagi és politikai erőket, nem változtathatta meg automatikusan az országban uralkodó anyagi viszonyokat, tehát nem számolta fel a belőlük fakadó ellentéteket. Nyilvánvaló, hogy ha akár csak elvileg is elhatároznánk, hogy a szocialista forradalom hagyományos polgári demokratikus rendszert állítson fel, amilyet maga a burzsoázia sem volt képes felállítani, éppen mert a kiélezett belső társadalmi ellentétek ezt lehetetlenné tették, akkor az csak teljes sikertelenséggel végződhetne. Ez elkerülhetetlenül polgárháborúba, a restaurációra törekvő osztályok reakciós despotizmusának a karmai közé, vagy pedig, ami valószínűbb, államkapitalista bürokratizmusba sodorná az országot.

A forradalom mint a közvetlen demokrácia kiindulópontja

A forradalom tehát csak az új demokratikus formák, a politikai monopóliumnak az elhalásában megnyilvánuló közvetlen demokrácia kiindulópontja lehetett, mert egyébként le kellett volna mondania önnön tartalmáról. *Amikor forradalom van, akkor csak az lehet a fejlődés kiindulópontja. Politikailag teljesen lehetetlen visszatérni valamilyen régi, forradalom előtti formához, hisz ezáltal a forradalom megszűnne szocialista forradalom lenni.* A forradalom az anyagi viszonyok változásának kezdete, és csak ezeknek a viszonyoknak az átalakulási folyamata jelölheti ki az új gazdasági bázisnak, a termelőeszközök társadalmasításának megfelelő új demokratikus formák fejlődésének keretét és ütemét. Szocialista demokráciánk irányvétele tehát nem vonhatta magával a forradalmi, tévesen „egypártrendszerűnek" nevezett rendszernek az osztályjellegű, többpártrendszeren alapuló polgári rendszerré alakítását, hanem a közvetlen demokrácia egy olyan mechanizmusának a kifejlesztésére irányult, amely idővel megszünteti a politikai monopólium szükségletét, legyen az akár egy-, akár többpártrendszerű.

De mi nem bonyolódunk elvont elméletekbe, és nem kívánjuk olyan formákkal terhelni a társadalmat, amelyeket nem képes elviselni. Ezért körülményeink között minden demokratikus szocialista politika kiindulópontja a szocialista gazdaság bázisának és ezáltal a szocialista politikai erőknek az erősítése, azaz a munkásosztály gazdasági erejének a fokozása és a termelőerők fejlesztésére gyakorolt közvetlen hatásának az erősítése, végül pedig gazdaság- és társadalomigazgatás szerepének az erősítése. Emellett rendszeres munkát kell kifejteni a szocialista társadalmi tudat és a szocialista demokratikus hagyomány fejlesztése érdekében, melyek nélkül lehetetlen elképzelni a közvetlen demokrácia intézményeinek megfelelő működését. Ennek a tudatnak az iskolája elsősorban a gyakorlat lesz, de egészen téves lenne a folyamat egészét egyértelműen átengedni az ösztönösségnek. Erre a kérdésre azonban még visszatérek.

Legfontosabb feladatunk az iparosítás, a szocialista gazdaság alapjának erősítése

A forradalmat követően tehát először is az ország iparosításának nehéz feladatához láttunk hozzá. Az iparosítás nem dogmatikus fix idea számunkra, mint ahogyan időnként egyes nyugati kritikusok a szemünkre vetik. Ellenkezőleg, a szocializmus építésének a problémájához nekünk — még ha teljesen elvonatkoztattuk volna is országunk konkrét nemzetközi politikai helyzetét — egy rendkívül reális álláspontból kellett kiindulnunk: a szocialista erők például csak úgy őrizhetik meg vívmányaikat — nemcsak az ellenforradalommal, hanem a bürokratizmussal szemben is —, ha képesek mind szabadabb társadalmi viszonyokat terem-

teni, amit csak úgy érhetnek el, ha képesek az ország egész gazdasági fejlődésének a fellendítésére. Más szóval, ha nem lesznek afféle szocialista gazdasági oázisok a falvak és a városok fejletlen törpebirtokos elemeinek a tengerében, hanem domináns elemekké válnak, amelyek a saját gazdasági hatásukkal szorítják ki az elmaradt gazdasági viszonyokat, nem pedig állami erővel. *Hozzá kellett látnunk tehát a társadalmi erők anyagi viszonyainak a szocializmus javára való megváltoztatásához.* Ha ezt nem tettük volna meg, akkor a viszonylag gyenge szocialista erők gazdasági hatalma többnyire az államapparátus kezében marad, s ez elkerülhetetlenül a bürokrata törekvések erősödéséhez vezetett volna.

Ma már elmondhatjuk, hogy hazánkban a szocializmus anyagi alapjának a megteremtését tekintve jelentős eredményeket értünk el, amelyek döntően kihatnak egész további politikai fejlődésünkre. Nincs szándékomban adatokat halmozni, de érzékeltetni szeretném erőfeszítéseinket.

A JNSZK jóvátételi Bizottságának a becslései szerint a háború 36,5 százalékos anyagi kárt okozott a berendezések és épületek összértékében. Érthető, hogy népeinknek és minden egyénnek hatalmas erőfeszítéseket kellett tenniük a lerombolt ország újjáépítéséért. Ezt pedig közvetlenül a háború utáni években elértük és így leraktuk a népgazdaság alapját. A nemzetközi helyzet azonban lelassította ezt a fejlődést. Nem ismeretlen tény, hogy Jugoszlávia más országokhoz képest viszonylag a legtöbbet fordított a honvédelemre. Így 1949-ben a nemzetközi jövedelem 10,2 százalékát, 1950-ben 12,3 százalékát, 1951-ben 14.5 százalékát, 1952-ben 21,5 százalékát, 1953-ban pedig 17,2 százalékát fordítottuk honvédelmi célokra. Ma még mindig ez utóbbi százalékaránynál tartunk. De mindezek és a többi nehézség ellenére 1939-hez képest megkétszerezték az acél- és a hengerelt vasgyártást, az áramtermelést és a gépgyártást pedig megháromszoroztuk stb. A mi fiatal iparunk manapság egész sor olyan terméket kezd gyártani, amit a régi Jugoszláviában egyáltalán nem állítottak elő. Ez mindenképpen kihatással volt a külfölddel folyó árucsere szerkezetére.

*

Túlzás nélkül megállapítható, hogy Jugoszlávia a háború után jelentős lépést tett a fejlett országok gazdaságának megközelítésére.

Természetesen ezek az erőfeszítések megfelelő politikai formát igényeltek. A gazdasági elmaradottság hazánk szocialista erőire tetézett terhet rótt; a kapitalista múlt erői, bár a forradalomban elvesztették hatalmukat, még mindig erősek és képesek voltak adott helyzetben nagy károkat okozni a szocializmus politikai biztonságának. Másrészt hazánk gazdaságának kiépítése fegyelmet, jelentős politikai központosítást és adminisztratív gazdaságirányítást igényelt, szükségessé tette az államapparátus megerősítését, ami a bürokratizmus forrásává válhatott volna. A forradalom azonban önmaga teremtette meg az első nyomás kiküszö-

bölésének eszközét. A bürokratizmus elleni frontot azonban a forradalmat követő időszakban kellett kialakítani. Elvileg le kellett tisztáznunk néhány kérdést, elsősorban az államnak és az államapparátusnak a társadalmasított termelőeszközök alapján fejlődő társadalmi életben betöltött szerepével kapcsolatban.

Mint ismeretes, Sztálin egyik alapvető feltevése szerint a szocialista fejlődés legfontosabb mozgatóereje az államnak és társadalmi szerepének az állandó erősítése. Gyakorlati szempontból ez a feltevés csak két esetben játszhat pozitív szerepet: először olyan körülmények között, amikor a munkásmozgalom a hagyományos polgári demokrácia mechanizmusa útján társadalmi pozícióra tesz szert, másodszor pedig a közvetlen forradalomban, amikor a munkásmozgalom az államgépezet segítségével erőszakosan lerombolja a régi társadalmi viszonyokat. Ha azonban ez a feltevés általános elvvé válik — nem a szocialista viszonyok szabad fejlődéséhez szükséges *politikai és gazdasági feltételek,* hanem *maguknak a szocialista viszonyoknak a kiépítési feltételévé* — akkor ez az államapparátus abszolút hatalmához vezet, azaz az állam megszűnik a szocialista erők fegyvere lenni, eluralkodik felettük, társadalom feletti erő és a bürokratizmus gazdasági bázisa lesz.

Az államelhalás folyamata

Ezzel szemben mi arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a forradalom során nem csak az egyik államapparátusnak kell felváltani a másikat, hanem ezzel egyidőben el kell indítania az államnak mint hatalmi eszköznek az elhalási folyamatát. Ez természetesen nem lehet a jogi helyzet gépies megváltoztatási folyamata, hanem csak az anyagi erők és a társadalmi viszonyok fejlődésének szerves eredménye. *Csak amikor a kapitalista viszonyokhoz való visszatérés ugyanolyan lehetetlen és abszurd lesz, mint például amennyire abszurd lenne manapság visszatérni a feudalizmushoz, csak akkor lesz a szocializmus mint társadalmi viszony, olyan erős és megdönthetetlen, hogy az osztályellentétek többé nem jutnak kifejezésre, tehát nem lesz többé szüksége az államra.* Ezek szerint amilyen mértékben erősödik a szocialista viszonyok anyagi ereje és gazdasági hatalma, olyan mértékben válik feleslegessé az állam szerepe a gazdasági és politikai életben, jobban mondva olyan mértékben alakul át szervező mechanizmussá, amely nem az erőn, hanem a közérdeknek megfelelő társadalmi rendhez való önkéntes alkalmazkodáson és közös társadalmi érdeken alapul.

Mindez azt jelenti, hogy a „munkásosztály nevében" működő központosított államapparátus nem lehet a szocialista viszonyok építésének tévedhetetlen tényezője, megszemélyesített szocialista tudata vagy legfontosabb mozgatója. Ezek a szocialista viszonyok csak *a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök körülményei között* dolgozó, alkotó, gon-

dolkodó és építő emberek tudatos és ösztönös gazdasági, társadalmi és egyéb tevékenységének és gyakorlatának az eredményei lehetnek; az olyan emberekéi, akik ezt a tevékenységet *új viszonyok közé ágyazzák,* és akik ilyen körülmények között a gazdasági és társadalmi érdekek hatására természetszerűleg szocialista tevékenységet fejtenek ki. Csak ebből a gyakorlatból lehet kifejleszteni a szocializmus elméletét is. Ilyen értelemben — ahogyan Marx is mondja — a tudatos szocialista tevékenység elválaszthatatlan része a szocializmus fejlődésének:

„Egy társadalom, még ha nyomára jött is mozgása természeti törvényének — és e mű végső célja a modern társadalom gazdasági mozgástörvényének feltárása —, természetes fejlődési fázisokat sem át nem ugorhat, sem rendeletileg el nem tüntethet. De megrövidítheti és enyhítheit a szülési fájdalmakat."

A demokratikus önigazgatás elve minden téren

Véleményünk szerint ennek az objektív folyamatnak meg kell, hogy feleljen a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök alapján fejlődő demokrácia szervezeti mechanizmusa. Úgy véljük, hogy ezeknek a feladatoknak az ellátására csak a közvetlen demokráciának egy olyan gépezete alkalmas, amely maximálisan biztosítja a dolgozók demokratikus önigazgatását a termelés és a társadalmi élet egyéb területének az alapvető igazgatási szervei útján. Ilyen szereppel bírnak munkástanácsaink, szövetkezeteink, községeink, vertikálisan összekapcsolt gazdasági közösségeink és önálló társadalomigazgatási szerveink a közoktatás, a kultúra, az egészségügy és a társadalmi szolgálatok más területén. Ezeknek a formáknak és társadalmi tevékenységeknek az érvényesítése egyben az új demokratikus mechanizmus fokozatos bevezetésének módja is, amely az új társadalmi és gazdasági bázisból nő ki szervesen, és végső soron az államnak mint hatalmi és erőszak-szervezetnek az elhalási formája. Más szóval a társadalmasított termelőeszközök körülményei között a társadalomigazgatás olyan demokratikus szervezeti mechanizmusát kellett kialakítani, amely lehetővé teszi a dolgozó tömegek közvetlen, mindennapi érvényesülését és nem valamiféle politikai párt útján teszi lehetővé ezt. A társadalmi önigazgatás szerveiben közvetlenül részvevő lakosság közvetlenül dönt arról, hogy ki képviselje a magasabb szervekben. Minden más út bürokratizmushoz és a szocialista jellegű egyéni alkotói kezdeményezések korlátozásához vezet. Ilyen körülmények között a szocializmus tudatos harcosainak legfontosabb küzdőterét nem a szűkebb értelemben vett államigazgatás képezi, hanem azok az önigazgatási társadalmi szervek, amelyekbe a dolgozó tömegek küldik küldötteiket. Az államigazgatásnak ugyanis az önigazgatási társadalmi szervezetek alárendelt apparátusává kell válnia, a szocializmus öntudatos harcosainak pedig küzdeniük kell a tömegek körében, hogy a megfelelő demokratikus szervek-

ben hozott határozatok összhangban legyenek a szocializmus és a szocialista elemek továbbfejlődésének szükségleteivel. Hazánkban ezek a szocialista tevékenység alapelvei.

A forradalom győzelmét követően az első és döntő gyakorlati lépés ebben az irányban a Kommunista Szövetség és aktivistái tevékenysége súlypontjának az áthelyezése volt. Azt tűztük ki célul, hogy a kommunisták és a szocializmus összes tudatos harcosa ne az államigazgatási apparátusban betöltött szerep, hanem mindenekelőtt a tömegek szocialista tudatának a felemeléséért folytatott állandó harc újján küzdjenek a szocializmus kiépítéséért. Fejlődésünk során a feladattal kapcsolatos második lépés a gazdasági és a politikai rendszer fokozatos decentralizációja, amely a dolgozóknak a termelés és a községek legalacsonyabb szintű önigazgatási szervei és az államapparátus feletti ellenőrzésével lehetőséget teremt a legteljesebb önigazgatásra. Mind az egyik, mind a másik irányban már messzire jutottunk és jelentős eredményeket értünk el.

III. A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA RENDSZERE JUGOSZLÁVIÁBAN

Szeretném röviden ismertetni, miként valósítottuk meg a gyakorlatban az eddigiekben taglalt elveket. Az előttünk álló első kérdés az volt, hogy miként tegyük lehetővé a szocialista gazdasági erők szabad vándorlását, azaz hogyan biztosítsuk a társadalmi termelőeszközökkel dolgozók számára munkájuk, kezdeményezéseik szabadságát, mind a maximális munkatermelékenység elérését, mind a termelőerők továbbfejlődését illetően, miközben tevékenységük során megoldást nyernek személyes érdekű gazdasági kérdéseik is. Ezeket a kérdéseket — megfelelő szervezési rendszer keretében — elsősorban a *munkástanácsok* oldják meg.

Minden vállalatunk munkája önálló, csak az általános előírások és a társadalom gazdasági terve korlátozza őket. A tiszta jövedelmet — a termelési költségek leszámításával, beleértve a fizetési alapot is — társadalminak tekintjük, azaz egyben kollektívnek és individuálisnak is, aminek elosztásában a szövetségi törvény és terv előírásai szerint az állam, a község, a vállalat, valamint a vállalat munkásai és alkalmazottai vesznek részt. A vállalati bevétel egy részét fizetéspótlékként osztják fel a munkások és a hivatalnokok között a munkájuknak megfelelően, más részét pedig a vállalat szabadon rendelkezésre álló alapjaiba helyezik, azaz beruházásokba, ésszerűsítésekre, szociális szükségletekre, lakásépítésre és egyéb hasonló célokra fordítják, amiről a munkástanács dönt. Ebben a keretben a vállalat szabadon folytatja tevékenységét, semmilyen igazgatási szerv nem határozza meg politikáját, részt vesz a piaci szabadversenyben, önállóan fejlődik és önállóan működik együtt más vállalatokkal.

A vállalatokat a dolgozói közösségek igazgatják a munkástanács és az

igazgató bizottság útján. A dolgozói közösségek a munkástanácsot egy évre választják. Mivel az egyéves mandátumidőszak túl rövid, ezért a közeljövőben két évre kellene hosszabbítani azzal, hogy évente mindig csak a munkástanács felét választanák meg. A választások titkosak. A munkástanács jelöltjeit vagy a szakszervezeti alapszervezet, vagy a munkások és tisztviselők egy csoportja javasolja, melynek létszáma legalább a munkaközösség egytizede, ha a vállalatnak ötszáznál kevesebb dolgozója van. Az ötszáznál több munkást és tisztviselőt foglalkoztató vállalatokban a javaslatot tevő csoport létszáma nem lehet kisebb mint a megválasztásra kerülő munkástanács. A harmincnál kevesebb munkást és tisztviselőt foglalkoztató vállalatokban az egész munkaközösség képezi a munkástanácsot.

A munkástanácsok igazgató bizottságot választanak, amely végrehajtja a tanácsülések között a munkástanács határozatait és folyó vállalatigazgatási ügyekkel foglalkozik. Senki sem lehet egy évnél hosszabb időn át igazgató bizottsági tag.

Az igazgató kinevezésére pályázatot írnak ki, és a jelöltek közül egy vegyesbizottság választ, melynek egyharmadát a munkástanács képviselői képezik, a többit pedig a szakmai egyesületek stb. képviselői, akiket a népbizottság, illetve a nagyobb vagy speciális vállalatok esetében a köztársasági vagy szövetségi kormány jelöl. Tehát nálunk az államapparátusban nincsenek semmilyen állami adminisztratív igazgatóságok, amelyeknek alá lennének rendelve egyes vállalatok vagy munkástanácsok. A vállalatok szabadon betársulhatnak az ipari és egyéb gazdasági kamarákba a munkajellegű együttműködés vagy a termelésfejlesztés érdekében, s ugyanebből a célból különböző közös gazdasági és műszaki szolgálatokat és ehhez hasonló szervezeteket hozhatnak létre.

A vállalat gazdaságpolitikáját a munkástanács irányítja, gyakorlati kivitelezői pedig az igazgató és a vállalat szakaktívája. Az igazgató és a szakaktíva előjogaiba a munkástanács nem avatkozhat be közvetlenül. Így például a munkástanács határozatot hoz valamilyen árucikk gyártásáról, az igazgató pedig a műszaki káderrel önállóan megszervezi a termelési folyamatot és beosztja a munkásokat. A munkástanács ilyen esetben nem változtathatja meg határozatát. Természetesen az igazgató is tehet javaslatokat a vállalat gazdaságpolitikájával kapcsolatosan, valamint a munkástanács, illetve az igazgató bizottság is megjegyzéseket tehet és sugalmazhat bizonyos dolgokat a munkaszervezéssel kapcsolatban. Ha az igazgató javaslatai gazdaságilag igazoltak, akkor általában a munkástanácson fogadják el őket, de az igazgatónak is számot kell vetnie a munkástanács termelésszervezési nézeteivel. Amennyiben a munkástanács nem akarja elfogadni az igazgató javaslatát, az beterjesztheti a községi népbizottság elé. A gyakorlatban ritkán fordul elő, hogy az igazgató községi támogatást igényel. Ha a munkástanács vagy az igazgató bizottság döntései ellentétben állnak az előírásokkal, akkor az igazgató köteles arra rámutatni, s amennyiben azok továbbra is kitartanak döntésük

mellett, akkor köteles értesíteni a községi népbizottságot, mert egyébként személyesen felel a következményekért. Másrészt a munkástanács is kérheti az igazgatónak hivatalból való felmentését, ha úgy tartja hogy nem felel meg, és új igazgató kinevezésére írhat ki pályázatot. A végső döntést azonban az a községi népbizottság hozza meg, amelynek területéhez a vállalat tartozik, azzal hogy döntését — akár kedvező, akár kedvezőtlen — köteles megindokolni.

A szabad piac következtében a vállalatok versengenek egymás között, természetesen a társadalmi terv és az egyes társadalomszabályozó intézkedések által megszabott keretekben. A termék minősége és az alacsony ár döntő jelentőségű a piaci siker szempontjából. A jobb minőségért és a kedvezőbb piaci árakért folyó verseny, valamint az egész munkaszerzet, sőt az egész község anyagi helyzetének a piaci sikertől való bizonyos mérvű függősége serkentőbben hat a termelés minőségére az adminisztratív ellenőrzésnél.

Fizetési rendszer

Éppen ezért a korábbiakban kizárólag a központi hatalmi szervek döntésétől függő fizetési rendszert fokozatosan decentralizáltuk és az 1955. évi tervvel teljes egészében a vállalatok és a kommunák viszonyára bíztuk. Az 1955-ben hatályba lépett előírások szerint a fizetéseket tarifa szabályozza. A szabályzat javaslatát (tervezetét) a vállalat igazgató bizottsága dolgozza ki és terjeszti a munkaközösség elé véleményezésre. Ezt követően a vállalat munkástanácsa, a szakszervezet és a népbizottság (a kommuna) adja hozzájárulását a tervezethez. Ha mindannyian megegyeznek, akkor a szabályzat hatályba lép, ha pedig nem, akkor a vitát egy szakszervezeti, kommunában működő és köztársasági végrehajtó tanácsi elnöktől képviselőből álló döntőbizottság elé terjesztik. Minden kommunának érdeke, hogy a fizetések ne emelkedjenek bizonyos átlag fölé, mert a fizetések túlzott emelése közvetlenül csökkenti a kommuna alapjait. Ezzel szemben a munkástanácsoktól is támogatott egyéni dolgozói érdek nem engedi meg, hogy a fizetések meghatározott szint alá süllyedjenek. Eddigi tapasztalataink szerint ezt az ellentmondást szabály szerint majdnem mindig a munkástanács és a kommuna közötti megegyezéssel oldják fel a szakszervezet együttműködésével, hisz a kölcsönös érdekek annyira összefonódnak, hogy az egyéni és közösségi érdek közötti ellentmondást éppen így a legkönnyebb megoldani. A döntőbizottság közvetítésére csak kivételes esetekben kerül sor. A munkástanács és a kommuna ugyanazoknak a dolgozóknak a szervei, azzal a különbséggel, hogy a kommunában egyéni érdekük szembesül közös érdekeikkel. Ezért szabály szerint megegyezésre kell, hogy sor kerüljön. A munkásoknak nem érdekük, hogy gazdaságilag indokolatlan követelésekkel kárt okozzanak vállalatuknak (amelynek eredményes tevékenységétől függ egyéni anyagi helyzetük) vagy a kommunának, amitől a mindannyiuk számára

közös életszínvonal függ. Éppen ezért egészen minimális állami beavatkozásra van szükség ezen a területen. A dolgozóknak ugyanis, akik a munkástanács és a kommuna által sorsukat a saját kezükben tartják, nem érdekük sztrájkhoz vagy ehhez hasonló eszközhöz folyamodni. Mindent összegezve, a dolgozók érdekeltek a munkatermelékenység fokozásában, hisz a munka eredménye szerint fizetik őket, emellett pedig érdekeltek a vállalat sikerében is, mert részt vesznek tiszta jövedelmének alakításában: akár közvetlenül — azaz ebből kapják a fizetési pótlékot —, akár közvetetten — oly módon, hogy a jövedelmet a vállalat gazdaságossá tételére, lakásépítésre, egészségügyi intézményre, közoktatásra és lakóhelyi környezetük, azaz a kommuna ellátásának a fokozására fordítják. Tehát nemcsak a munka, hanem a vállalati és kommunális igazgatásba való tevékeny bekapcsolódás gazdasági serkentése is rendkívül kifejezett. A munkástanács demokratikus szervezete és a piaci szabad verseny lehetővé teszi a munkaszervezeteknek, hogy az anyagi lehetőségeikhez mérten minél jobb eredményért küzdjenek. Egész eddigi tapasztalatunk azt bizonyítja, hogy vállalataink és munkaszervezeteink képesek sikeresen megoldani a termelés társadalmi igazgatásának ezen feladatait.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az örökölt elmaradottság és fejletlenség nem okoz nagy gondot ezen viszonyok kialakításában. Nehézségeink felszámolása végett nagy erőfeszítéseket kell tennünk a munkásosztály általános gazdasági és szakismereteinek gyarapításáért. Erre annál is inkább szükség van, mert az ipar gyors fejlődése következtében nagyszámú munkás érkezik faluról, elmaradott körülmények közül. A munkásság egész sor előadás, tanfolyam, iskola és egyéb képzési forma útján gyarapítja ismereteit és készül fel nap mint nap a jobb és eredményesebb gazdaságirányításra. Különösen jó iskola a közvetlen vállalatirányítási gyakorlat, amelyben a munkástanácsok és az igazgatóbizottságok több ezer tagja halad át.

A szakszervezet megváltozott szerepe

Az új körülmények között a szakszervezet szerepének is meg kellett változnia. Amint megkezdték működésüket a vállalati munkástanácsok és a kommunákban a termelők tanácsai, a szakszervezetek lassan elveszítették korábbi szerepüket, ami a munkásosztály egészének a közvetlen gazdasági érdekvédelmére irányult, a munkásellenőrzés tényezőjeként a termelésben, vagy pedig a munkások kezdeményezésének a hordozójaként a társadalmi termelésben. A munkások bizalommal fordultak a munkástanácsokhoz és a termelők tanácsaihoz, mert azok kifejezték személyes és közösségi érdekeiket, mert azok éppen ezekben az ügyekben *döntöttek*. A munkásság egészével szemben most nem találjuk a munkaadó személyében rejtező kapitalistát vagy a központosított államhatal-

mat, amelyek intézkedéseivel szemben védeniük kellene alapvető érdeküket. Maguk döntenek a termelésről, határoznak az elosztásról, természetesen a gazdasági terv és az általános társadalmi előírások értelmében, ugyanis ezek gondoskodnak a rendszer egységéről, a gazdasági fejlődés irányításáról és más közös társadalmi érdekről, amelyekről a szövetségi és a köztársasági képviselőház dönt. Ezekben a népképviselőházakban szintén jelen vannak a termelők tanácsai mint a többi (politikai) képviselettel az összes gazdasági és társadalmi kérdésben egyenrangú fél. A termelők tanácsát a vállalatokban, műhelyekben és falvakban dolgozó közvetlen termelők alakítják meg. Így már érthető, hogy ebben a rendszerben a szakszervezetek *mint a munkásosztály gazdasági harcának eszköze* miért váltak a munkásság számára feleslegessé.

Azonban még mindig jelentős társadalmi szerepet töltenek be. Fejlődési gyakorlatuk a mi körülményeink között azt mutatja, hogy szerepük sokoldalú feladatokban nyilvánul meg. Először is, a szakszervezetnek továbbra is van bizonyos védőszerepe. A kommunával együtt egyeztetik össze álláspontjukat a tarifaszabályzat tételeiről, s ezáltal a szabályzat bizonyos értelemben kollektív szerződés jellegű. A tarifaszabályzat meghozatalában ily módon részvevő ágazati szakszervezetek biztosítják az ugyanazon munkáért járó alapfizetések egységes szintjét. A szabályzat alkalmazása során gondoskodnak az egyének vállalati szervekkel vagy más helyi tényezőkkel szembeni jogvédelméről is. Küzdelmet folytatnak a munkavédelem fokozásáért, a dolgozók megfelelő egészségügyi és egyéb védelméről. Másodszor a szakszervezetek ugyanakkor a dolgozók közvetlen gazdasági érdekeinek a munkaszervezet érdekeivel való összeegyeztetéséhez is hozzájárulnak; küzdenek a dolgozók anyagi és egyéb jogainak biztosításáért, szembeszállnak egyes munkaközösségek lehetséges egoista törekvéseivel, amelyek károkat okozhatnak más közösségeknek. Harmadszor a szakszervezeteknek segíteniük kell a munkásságot, hogy minél jobban felkészüljön az önigazgatási szervekben vállalt feladatainak az ellátására mind a termelésben, mind a kommunában, hogy minél jobban tudatában legyen saját jogainak és szerepének, valamint hogy minél tevékenyebben fejleszthesse kezdeményezéseit a termelésben. Ezért különös gondot fordítanak a munkások gazdasági, szakmai és egyéb képzésére, valamint kulturális felemelésére. Negyedszer a szakszervezeteknek gondoskodniuk kell a munkások és a tisztviselők hétköznapi szükségleteiről, pihenéséről és szórakozásáról is. Étkezdék, szociális létesítmények, nyaralók, gyógyintézetek, üdülők, testnevelési intézmények stb. megszervezését kezdeményezik és szorgalmazzák.

Ez bizonyítja, hogy a szakszervezet szerepe továbbra is rendkívül jelentős, de lényegében véve a munkásosztály és a gazdasági harcos szervezetéből egyre jobban átfejlődik a munkások és a hivatalok társadalmi szükségleteinek egy részét szolgáló szervezetté. Ilyen értelemben valójában a közvetlen termelők önigazgatási rendszerének sajátos szolgálatává alakulnak át.

Ilyen a termelés, a szállítás, a kereskedelem és általában a gazdaság területén működő elemi demokratikus szervezetek szerepéről és szervezetéről alkotott, felszínesen bemutatott kép. Ez a rendszer két feltételezésre épül. Az első, hogy semmilyen központi vezetőség, bármennyire bölcs is, nem képes egészében egyedül irányítani a gazdasági és társadalmi fejlődést, és hogy semmilyen gazdasági terv, bármennyire is jó, nem helyettesítheti és fejezheti ki teljes egészében az anyagi változások objektív törvényszerűségeit. Az ilyen törekvések törvényszerűen bürokratikus despotizmusba torkollnak. Véleményünk szerint ezen a téren a központilag megszervezett tudatos szocialista tevékenység elsődleges feladata szabad fejlődést biztosítani a szocialista gazdasági erőknek és viszonyoknak, valamint olyan tervszerű irányítószerepet tölteni be, amely lehetővé teszi a társadalom alkotóerejének a teljes kihasználását. Másszóval a tudatos szocialista tevékenység reális és közvetlen célja nem a társadalmi fejlődés anyagi ösztönösségének a megszüntetése vagy helyettesítése, hanem az irányítása, hogy ebben az ösztönösségben éppen a szocialista fejlődés tényezőit szabadítsa fel. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági tervnek a termelőeszközök társadalmi tulajdonára alapozva kell összeegyeztetnie és irányítania az egyéni munkakezdeményezést, de nem utasítási eszközként, és nem olyan eszközként, amely a közvetlen termelőt bármiféle egyéni gazdasági kezdeményezés lehetősége nélküli állami bérmunkássá változtatja, hanem mindenekelőtt olyan eszközként, amely az anyagi feltételekkel összhangban biztosítja a gazdasági fejlődés részarányosságát, és ezáltal megakadályozza a termelésben és a gazdasági viszonyokban jelentkező zavart és anarchiát. Természetesen a terv az általános gazdasági fejlődést a legkedvezőbb össztársadalmi effektus irányába tereli.

A másik feltevés az, hogy az egyének maximális erőfeszítése és kezdeményezőkészsége nem is annyira az utasításoktól, az ellenőrzéstől és a végrehajtás felülvizsgálásától függ — bár ezek az eszközök a fejlődés meghatározott szakaszában vagy a munka meghatározott területén fontos szerepet játszanak —, hanem inkább a dolgozó és a szabadon alkotó ember gazdasági és társadalmi, kulturális és erkölcsi érdekeitől. Ennek az érdeknek kell a szocialista fejlődés legfőbb serkentőjévé válni — nem pedig a monopóliumhoz és az emberek feletti hatalomhoz vezető bürokratikus központnak —, ennek kell társadalmi mozgatóerőként a szocializmusra váltania a magánjellegű kapitalista kezdeményezést. A hagyományos kapitalista magántulajdon a termelőerők fejlődésében az emberi kezdeményezést többnyire a tulajdonos, a kapitalista számára tette lehetővé, míg a termelőeszközök társadalmi tulajdona lehetővé teszi, hogy a kezdeményezés — azzal a feltétellel, ha kialakult a termelők megfelelő önigazgatási rendszere — minden dolgozó ember életelemévé váljon.

Az egyéni és a társadalmi érdek szocialista összeegyeztetési módja

Egy ilyen alapvető feltételezéssel, az új politikai rendszer legfontosabb problémájával kapcsolatban vetődik fel a kérdés: Hogyan lehet összeegyeztetni a dolgozó egyéni érdekét és a közösségi érdeket a termelőeszközök társadalmi tulajdonának rendszerében? A kérdésre adott választól függ a következő kérdésre adott válasz is: Milyeneknek kell lenniük a szocializmusba vezető átmeneti időszak demokratikus politikai formáinak?

Mi nem vagyunk fantaszták és nem tulajdonítunk az ember társadalmi tudatának jobb tulajdonságokat mint ami meghatározott anyagi körülmények között lehetséges. Az emberek gyakran többet várnak el a társadalomtól, mint amennyit az gazdasági erőihez mérten nyújthat a számukra. A bürokratikus despotizmus rendszerében az ilyen törekvésekre politikai nyomással, fokozott központosítással, szankciókkal válaszolnak, ami szükségszerűen az ellentétek kiéleződéséhez vezet a termelőeszközöket birtokló állam és a munkásság között, amely gazdasági érdekeiért ösztönösen, elementárisan, tudatosan és öntudatlanul küzd mindazokkal az eszközökkel, amelyek megmaradnak a számára — kezdve az öntudatlan passzív ellenállástól és a rosszul végzett munkától egészen az aktív ellenállás különböző formájáig.

Az ilyen nyomás elleni küzdelem szocialista eszközének, azaz az egyéni és a közösségi érdek közötti ellentmondások szocialista feloldásának egészen másmilyennek kell lennie. Ezt az ellentmondást rendszerint csak úgy oldhatjuk meg, ha a dolgozót olyan helyzetbe juttatjuk, hogy teljesen ellenőrizhesse a termelési viszonyokat és az egyén anyagi helyzetére gyakorolt gazdasági következményeit, valamint hogy egyenjogúan és közvetlenül dönthessen az említett viszonyokból származó lényeges kérdésekről. Csak ilyen körülmények között küzd majd tudatosan és közvetlenül a termelési viszonyok útján saját anyagi érdekeiért, nem pedig az államra gyakorolt ösztönös nyomással. Ez lesz szocialista társadalmi tudatának, különösen az egyéni és a közösségi társadalmi érdek egységéről és kölcsönös összefüggéséről kialakult tudatának az iskolája.

Ezért számunkra *a termelők önigazgatásának az elve képezi a demokratikus szociálpolitika és mindennemű szocialista demokratizmus kiindulópontját.* Amelyik forradalom nem nyit kaput az ilyen fejlődés előtt, az előbb-utóbb az államkapitalizmusba és a bürokratikus despotizmusba torkollik.

Ezek szerint a szocialista demokráciához az alábbiakra van szükség:

1. A termelődolgozónak *szervezeti* szempontból olyan helyzetben kell lennie, hogy befolyásolhassa a döntéshozó társadalmi szerveket, ill., hogy a demokratizmus szerkezete megfeleljen ennek a társadalmi szükségletnek.

2. A termelődolgozónak *erkölcsileg és anyagilag,* azaz *tudatát, anyagi és egyéb érdekét illetően* olyan helyzetben kell lennie, hogy egyidőben

közösségi, társadalmi érdekektől feltételezett hatást gyakorolhasson. Más szóval megfelelő betekintést kell nyernie a dologba, hogy a reális lehetőségek teljes átérzésével, azaz a társadalom iránti teljes felelősségérzettel hozhassa meg határozatait.

A szocializmus útját választó társadalom egész szervezeti rendszerét és demokratikus módszereit ezekhez a feladatokhoz kell alkalmazni. Társadalmi rendszerünkben ezt a szerepet mindenekelőtt a kommuna mint ennek a szervezetnek a bázisa tölti be.

A központi társadalmi szervek szerepéről

Természetesen emellett biztosítani kell, hogy a termelődolgozó valódi értelemben vett és közvetlen befolyást gyakorolhasson a központi társadalmi és állami szerveknek a többletmunka illetve a nemzeti jövedelem elosztására vonatkozó döntéseire. Ilyen értelemben a központi szervek fontos feladatot látnak el; irányítják és összehangolják az egész gazdasági fejlődést. Itt mindenekelőtt a nemzeti jövedelemnek a társadalmi közösség különböző alapjaiba való elosztásáról és a rendszer elvi egységének a biztosításáról van szó, valamint előírásokat hoznak a társadalmi terv megvalósítására stb.

A hagyományos európai demokrácia rendszerének ezt a szerepet — amennyiben a magántulajdonon alapuló rendszerben egyáltalán állami szerepként létezik — a parlament végzi. De ezentúl a parlamentre hárulnak mindazok a szabályozó feladatok is, amelyeket nálunk a kommuna végez, így egészében véve az említett demokráciában a központi szervek társadalmi szerepköre összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a mi demokratikus rendszerünk központi szerveiben. A hagyományos európai demokrácia szervezeti mechanizmusa természetesen a kapitalizmus társadalmi helyzetéhez, szerepéhez és szerkezetéhez van méretezve. Már a termelőeszközök magántulajdonának a rendszerével és az állami centralizmussal lehetetlenné teszi a dolgozó számára a gazdasági és társadalmi viszonyokba való közvetlen betekintést és teljesen a pártjától teszi függővé. A párt nélkül az ember többnyire semmit sem jelent, a párt útján a társadalomigazgatásra gyakorolt hatása viszont korlátozott — még a legliberálisabb körülmények között is —, mert közvetett és esetenkénti.

Ezáltal nincs szándékomban azt állítani, hogy a szocialistáknak a polgári demokrácia politikai intézményét gépiesen el kell vetniük. Ellenkezőleg a lehetőségekhez képest viszonylag nagy teret ad a termelőerők fejlődésének és a kapitalista társadalom haladó társadalmi áramlatai érvényesülésének. A társadalom ennek keretében teheti meg a szocialista viszonyokig vezető fejlődési szakaszt.

Amit itt el szeretnék mondani, az egészen más. A szocializmus számára a polgári demokrácia nem lehet semmiféle eszmény, hanem a legjobb esetben is csak kiindulópont, de a szocialista tényezők további erősödé-

sével és fejlődésével meg kell kezdődnie az átalakulásának. A szocialista demokratizmus érvényesítésének döntő lépése kell, hogy legyen a párt politikai monopóliumától az egyes ember közvetlen döntése felé való haladás; mégpedig a társadalomigazgatás olyan demokratikus gépezetébe, amely egyrészt decentralizált, hogy „az *emberek igazgatásának*" az elvét fokozatosan felválthassa a társadalmi élet minden területére kiterjedő önigazgatásoknak az elve, mindenekelőtt a gazdasági életben, másrészt pedig kellőképpen központosított, hogy biztosítsa az ügyek társadalmi *igazgatását*, azaz a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök és a társadalom anyagi erőinek az igazgatását. Csak mindkét folyamat párhuzamos fejlesztésével — nem pedig az embernek a központosított bürokratikus gépezet rabjává tételével — lehet elérni, hogy a dolgok igazgatása megszűnjön *társadalmi viszony* lenni, és hogy fokozatosan a valóban szabad embert szolgáló *társadalmi közszolgálattá* alakuljon.

Mi tehát nem vetjük el a társadalom szerepének központosítását, ahogyan az állami és gazdaságirányítás decentralizálására irányuló politikánkat gyakran bemutatják külföldön. Ellenkezőleg, úgy véljük, hogy a korszerű társadalmi fejlődés meghatározott társadalmi funkciók központosítását nemcsak az egyes országokon belül igényli, hanem az emberiséget mindinkább a nemzetközi együttműködés, az átfogó megoldások felé irányítja. Véleményünk szerint azonban ennek a fejlődésnek a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel dolgozó szabad termelő kell, hogy legyen a kiindulópontja, azaz a termelő önigazgatása, a közérdekből, nem pedig a központosított államgépezet nyomására egyesült emberek önigazgatása. Csak egy ilyen folyamat válhat az erőszak eszközét képező állam elhalási formájává. Magától értetődő, hogy ez a folyamat nem megy végbe máról holnapra, hanem néhány nemzedék feladata.

A kommuna mint a társadalom szociális és gazdasági alapsejtje

Mint már említettem, a szocialista demokrácia rendszerének alapját — a munkástanácsok és a termelők közvetlen önigazgatási szervei mellett — a kommuna képezi, élén a népbizottságokkal. A kommuna eddigi fejlődése során nálunk ezt a szerepet a járások töltötték be, ugyanis a községek túl kicsik ahhoz, hogy eleget tehetnének ennek a feladatnak. 1955-ben hozzáláttunk a községek területi kiterjesztéséhez, hogy meghatározott gazdasági egészet képezzenek. Ezzel párhuzamosan a járások bizonyos jogait is a községekre ruháztuk, míg a megnövekedett új járások néhány kommuna közösségét képezik. A járás feladata meghatározott közös ügyekkel foglalkozni, összeegyeztetni a kommunák fejlődését, segélyt biztosítani az elmaradottaknak és a fejletleneknek stb. Ez a segély nem szociális jellegű, és a helyi költségvetés pénzbeli támogatása sem elsődleges feladata, bár ez is a szerepéhez tartozik. Mindenekelőtt a kom-

munák gazdasági és társadalmi felemelésére, valamint fejlődésére irányul. Hasonlóan jár el a köztársaság a fejletlen járásokkal, illetve a szövetség a fejletlen vidékekkel és köztársaságokkal.

A kommuna nagy társadalmi szerepe is elsősorban a gazdasági fejlődés területén megnyilvánuló önálló tevékenységében, másodsorban pedig a munkástanácsokkal és a termelők egyéb demokratikus önigazgatási szervezetekkel kialakított kapcsolatában nyilvánul meg. A kommuna tehát nemcsak politikai, hanem elsősorban társadalmi-gazdasági szervezet, amelynek működése során az első szerepe fokozatosan gyengül, a második pedig erősödik. Valójában a kommuna útján megy végbe a területén maradó többletmunka általános elosztása. Ily módon közvetlenül érdekeltté válik saját termelőerőinek a fejlesztésében.

Ennek a jellegnek felel meg a népbizottságok szervezeti összetétele, azaz a kommuna és a kommunák közösségét képező járás vezető politikai és társadalmi-gazdasági szerveinek a szerkezete is.

A választók gyűlése

A népbizottsági jelölteket nem a Kommunista Szövetség vagy a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége jelöli, hanem maga a lakosság a választók gyűlésén. A választók gyűlését annak a területi egységnek a választói képezik, amelynek joga van egy bizottsági tagot választania. A gyűléseknek a jelölés sajátos szerepe mellett állandó feladata kapcsolatot tartani fenn a választók és az általuk választott szerv között. Az összes választónak — függetlenül politikai hovatartozásától — joga van részt venni a választók gyűlésének a döntéshozatalában. A választók gyűlését a megjelent választók által a saját közegükből választott elnökség irányítja. Minden megjelent választó egy bizottsági tagot, illetve küldöttet javasolhat. Miután a választók megteszik javaslataikat, az általuk és a saját környezetükből választott jelölőbizottság összeállítja a jelölőlistát és a választók gyűlése elé terjeszti. Csak azokat a személyeket veheti fel a jelölőlistára, amelyeket magán a gyűlésen jelöltek a választók. A jelölőlista megállapításakor minden jelöltre külön szavaznak. Rendszerint az a személy válik jelöltté, akire a választók gyűlésén a megjelentek többsége rászavaz. Amennyiben a gyűlés nem fogadja el a jelölő bizottság listáját teljes egészében, akkor a bizottság elveszíti mandátumát és még ugyanazon a gyűlésen új jelölő bizottságot választanak, a jelölés folyamata pedig megismétlődik. Amennyiben minden törvényes feltételnek eleget tettek, a választási bizottságnak meg kell erősítenie a jelölést. Ezenkívül a választók gyűlése mellett bizonyos számú aláírást összegyűjtő csoportok is állíthatnak jelölteket. A kommuna valamely választási egységében több jelölt is lehet, de nem lehet kevesebb kettőnél.

Az ilyen népbizottsági jelölések során a kommuna már eddig is nagy szerepet játszott az új társadalmi tudat kialakításában. Az emberek itt

nem a párttagságot, hanem a jelölt személyét tartják szem előtt és azokat a közvetlen feladatokat, amelyeket a leendő bizottsági tagnak kell ellátnia az egész lakosság érdekében. Az embereket itt a közös társadalmi érdek egyesíti, nem pedig a párttagság vagy az ideológiai felfogás. Magától értetődő, hogy a Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége és a Kommunista Szövetség tevékenyen kiveszi részét a választási kampányból, de nincsenek semmilyen előjogaik a jelöltállításban.

Lényegében ugyanilyen elvek alapján választják a köztársasági és szövetségi képviselőház (parlament) képviselőit is. Azonban hozzá kell tennünk, hogy ebben az esetben a jelölési rendszer említett pozitív szerepe kevésbé jut kifejezésre. Ebben az esetben a fejlődésnek kell mindenképpen új megoldáshoz vezetnie, ami jobban megfelel majd a sajátos, a termelés és a kommunák önigazgatásán alapuló demokratikus rendszer továbbfejlődéséből eredő szükségleteknek.

A járási népbizottságok, akárcsak a kommunák közössége, kettős jellegűek, azaz az összes gazdasági vagy társadalmi jellegű kérdésről egyenrangúan döntő járási tanácsból és a termelők tanácsából állnak, a többi kérdésről viszont a járási tanács dönt önállóan.

A termelők tanácsa

Érdemes néhány szót szólni a termelők tanácsának a rendszerünkben betöltött szerepéről. Ezekbe a tanácsokba csak a közvetlen termelőket, azaz a termelőmunkásokat és hivatalnokokat, valamint a földműveseket és kisiparosokat stb. lehet beválasztani. A választásokra a termelők csoportjai szerint kerül sor, titkos szavazással. A járási össztermékben való részvételi aránytól függ, hogy egyes termelőcsoportok hány tagot választhatnak a termelők tanácsába.

Ezeknek a tanácsoknak az a legfontosabb szerepük, hogy demokratikus módon ellensúlyozzák az elmaradt társadalmi viszonyoknak a társadalmi önigazgatás demokratikus szerveire gyakorolt kedvezőtlen hatását és ezáltal jelentősen csökkentsék az állam adminisztratív beavatkozásának szükségességét ezekbe a viszonyokba. Tehát a termelők tanácsának mindenekelőtt abban van manapság jelentős szerepe, hogy — a munkásosztály számszerű alárendeltsége mellett — demokratikus módon biztosítja a munkásosztály vezető szerepét az egész társadalmi rendszerben, ami kizárja annak lehetőségét, hogy a proletárdiktatúra címén különböző bürokratikus törekvések győzedelmeskedjenek éppen a proletariátus és hatalma felett.

A termelők tanácsa ezek szerint nem elengedhetetlen tényezője a szocialista demokráciának. A fejlett országokban — mihelyt a termelőeszközök társadalmi tulajdonba mennek át — a munkásosztály vezető szerepe közvetlenül, a demokratikus szervezési rendszerben jut kifejezésre. Egy olyan viszonylag fejletlen országban azonban, mint a miénk ezt a

szerepet sajátos társadalmi szervek töltik be, amelyek kiegészítik a kommuna és a néphatalom felsőbb szerveinek az egységes és demokratikus rendszerét, amelyben a munkásosztály nem számbelileg jut kifejezésre, hanem tényleges gazdasági és társadalmi szerepével. Ez tehát a mi termelői tanácsaink legfontosabb feladata. Mivel pedig a termelők tanácsainak van a legjobb betekintése a termelési és gazdasági problémákba, így kedvezően befolyásolják a népbizottságok és népképviselőházak minden gazdasággal kapcsolatos gyakorlati kérdését.

Vannak rendszerünknek bírálói is. Egyesek azt állítják, hogy megkülönböztetést teszünk, mert a munkásoknak nagyobb jogaik vannak, mint a lakosság többi részének. Ezek a bírálók többnyire olyan emberek, akik például nem tulajdonítanak semmilyen diszkriminációs tényt annak, hogy a gazdasági szereppel megbízott termelők tanácsainak a szerepét a kapitalizmusban kizárólag a magántulajdonosok töltik be. Természetes a számukra, hogy a kapitalista szinte egyértelműen uralja a gazdaságot, de diszkriminációsnak tartják a termelők tanácsain alapuló rendszerünket, amelyben a munkásosztály és valamennyi dolgozó többletmunkája, illetve a nemzeti jövedelem gyarapításához való hozzájárulása arányában van képviselve a gazdasági kérdések megoldásában. Ha a dologra így tekintünk, akkor nyilvánvaló, hogy szó sem lehet diszkriminációról, hanem ellenkezőleg: itt csak annak a szocialista elvnek a biztosításáról van szó, hogy a többletmunkát létrehozóknak bele kell szólniuk annak elosztásába is.

Ezért ez a rendszer a mai körülmények között teljesen igazolt. A legalkalmasabb védekezési eszköz a bürokratizmus ellen, hisz lehetővé teszi, hogy a munkásosztály éppen mint osztály jusson kifejezésre történelmi vezető szerepében, nem pedig mint bürokratikus gépezet, azaz lehetetlenné teszi az osztály és az állam, illetve az uralkodó párt akaratának a sztálinista azonosítását.

A népbizottságok igazgatási szerveiről

Az igazgatás egyes területeinek élére a népbizottságok tanácsokat állítanak, amelyekbe olyan személyeket választanak, akik szakmai hozzáértésükkel vagy egyéb kvalitásaikkal a legjobban hozzájárulhatnak az igazgatás kedvező működéséhez. Ezek nem fizetett emberek, hanem önkéntesen és díjtalanul dolgozó személyek. Ezek a tanácsok hozzák meg az igazgatás területének legfontosabb határozatait a gazdaságban, a közoktatásban, az egészségügyben, a belpolitikában stb. és ellenőrzést gyakorolnak a tisztviselők felett. A közvetlen végrehajtás a tanácsok titkárainak kezében és a népbizottságok szakmai apparátusában összpontosul.

Amennyiben figyelembe vesszük a kommunák és a járások ismertetett szervezeti rendszerét és széles jogkörét, akkor nyilvánvaló, hogy a lakosságnak a kommuna és az egész társadalmi élet fejlődésére gyakorolt ha-

tása rendkívül nagy a rendszer megszilárdítása során, azonban ezt továbbra is növelni kell. Emellett a kommuna már ezzel a rendszerrel és szerepével a legalkalmasabb formájává válik a közösségi és az egyéni érdek közvetlen összekapcsolásának. Ugyanaz a dolgozó, aki a gyárban részt vesz a fizetéssel és a szociális helyzettel kapcsolatos döntésekben, a kommuna rendszerében részt vesz a saját közösségének a társadalmi szükségleteivel, a kommuna jövedelmének a termelőerők továbbfejlesztésével, a közoktatás és egészségügy pénzelésével kapcsolatos döntésekben. Mindezek a gondok legalább annyira érintik az egyént, mint a saját keresete. Az egyéni fogyasztási alap gazdaságilag indokolatlan növelése mindig az életszínvonal más területén eszközölt anyagi befektetések csökkenését idézi elő és lelassítja a termelőerők fejlődését. Ezen a kommuna rendszerében mindenkinek el kell gondolkodnia. A kommunának ez a közösségi érdeke, a legfontosabb eszköz az egyéni jövedelmek növelésére irányuló indokolatlan nyomás visszatartására, ami egyébként megkárosíthatná a társadalmi önigazgatás egész rendszerét.

A kommuna tehát olyan döntő tényező és szervezési forma, melynek útján a szocialista erők fokozatosan birtokukba vehetik mindazt, ami a szó szoros értelmében „állami", azaz az államnak mint osztályuralomnak a szerepét. Általa a polgári osztály vagy a tisztviselő-apparátus privilégiumát képező gazdasági szerep egyre inkább áttevődik a közvetlen termelőkre, azok önigazgatási szerveire, a munkástanácsokra, a kommunákra és az önálló, vertikális kapcsolatban álló társulásaikra. Így a kommuna olyan politikai gépezetté válik, amely arra törekszik, hogy a belső ellentétekkel telített és azok alapján fejlődő osztálytársadalmi rendszert az átalakulási folyamatok megnyitásával a termelők közösségévé alakítsa — amiről Marx is beszélt —, ami a termelők közös érdekén alapul, jobban mondva az egyéni és a közösségi érdek ellentmondásának a tudatos megoldásán.

Társadalmi önigazgatás a gazdaságon kívüli ágazatokban

Az ismertetett problémakörrel párhuzamosan kellett megoldani a társadalomigazgatás kérdését a gazdaságon kívüli ágazatokban is, azaz a közoktatásban, a kultúrában, az egészségügyben stb. Elvileg itt is azt az irányvonalat fogadtuk el, hogy az állami beavatkozást minimálisra csökkentsük, a rendszer súlypontját pedig megfelelő önigazgatási rendszer kialakítására helyezzük. Egyetemeinken, iskoláinkban, tudományos, kulturális és hasonló intézményeinkben stb. hozzáláttak azon kollektív igazgatási szerveknek a létrehozásához, amelyek képviselőik egy részét a képviselőházba vagy a népbizottságokba, más részét pedig magukba a társadalmi intézményekbe küldik. Ezek az igazgatási szervek (tanácsok vagy bizottságok) a törvény alapján önállóan hozzák elvi határozataikat, a folyó munka irányítása és a végrehajtás pedig az igazgatóságokra és

az igazgatókra tartozik, azaz az ilyen intézmények szakmai vezetőségére. Ennek alapján a társadalmi élet egyes területein szervezetileg függőlegesen is kialakulnak az önigazgatási szervek.

A decentralizáció és az önigazgatás ilyen rendszerében fontos kérdés, hogy miként lehet biztosítani mindazoknak a társadalmi funkcióknak az egységes rendszerét és megvalósítását, amelyek csak közösségi jellegűek lehetnek. A decentralizáció felé haladás nem azt jelenti — mint már említettem is —, hogy az emberiségnek manapság valami elzárt, lokális közösségekben kell élnie. A kommunák nem öncélúak, hanem egy meghatározott társadalmi szerepet töltenek be, amely közvetlenebbül érinti az egyének érdekeit. A többi közös társadalmi szerep mindenekelőtt a szövetségre és a köztársaságokra tartozik.

A köztársasági és szövetségi hatalmi szervek szervezetei és eszközei

Emellett el kell mondanunk, hogy a kommuna nem az „emberek igazgatásának" szerve, ami lényegében véve az állam. Rendkívül kevés „állami" jelleget tartalmaz. A társadalmasított termelőeszközökkel dolgozó emberek szervezeti formája, akik egyéni és közösségi érdekeikkel összhangban vesznek részt az *igazgatásban.* De az állam szerepe továbbra is megmarad, mindaddig, amíg azok az objektív körülmények igénylik, amelyekben hazánk dolgozói élnek. Az állam szerepét mindenekelőtt a köztársaságok és a szövetség töltik be.

A szövetség és a köztársaságok legfontosabb eszközei e törvények és előírások, amelyek nagy vonalakban meghatározzák az önigazgatási szervek mozgási keretét, valamint a társadalom gazdasági tervét, ami a termelés és a gazdaság egészét tekintve összehangolja a különálló közösségek és szervek tevékenységét, megfelelő arányosságot biztosít a gazdasági fejlődésben és tevékenységével befolyásolja a termelőerők fejlődését. A köztársaságok és a szövetség vezető szervei a képviselőházak, amelyek a népbizottságok mintájára szintén két részből állnak. A képviselőházak szakosított bizottságok útján fejtik ki tevékenységüket, a végrehajtás pedig a végrehajtó tanácsok kezében összpontosul. A végrehajtó tanácsok szerepe hasonló a kormányéhoz, illetve a hagyományos demokratikus rendszerek minisztertanácsáéhoz, azzal a különbséggel, hogy a tanács nem tárcánként oszlik meg, hanem kollektív szerv, amely elvi határozatokat hoz és ellenőrzi az igazgatást, a közvetlen végrehajtás és ellenőrzés pedig az államtitkárok kezében van, akik közvetlenül a végrehajtó tanácsnak tartoznak felelősséggel. A közoktatás, egészségügy és szociálpolitika területén az államtitkárok szerepét a köztársaságokban kollektív szervként működő tanácsok végzik, amelyekbe a megfelelő közoktatási, szociális és egyéb szervek javaslatára a képviselőház nevez ki tagokat. Ezek útján szintén az a törekvés fejeződik ki, hogy a közpon-

tosított társadalmi funkciókat minél fokozottabban és közvetlenebbül befolyásolja a lakosság.

Sajnos, ezen a téren az új formák lassabban fejlődnek, mint a vállalatban, kommunában és járásban. Ez érthető, hisz forradalmunk még mindig a fennmaradásáért küzd, így pillanatnyi nehézségek akadályozzák és fékezik időnként előrehaladását. Szocialista tevékenységünk azonban ennek ellenére is figyelemre méltó eredményeket ért el.

Emellett itt nem lehet átugorni a fejlődési szakaszokat. Csak a kommunák és a többi önigazgatási szerv további fejlődése gyakorolhat majd ellenkező hatást az egész államgépezet továbbfejlődésére.

A vertikális kapcsolatban álló önigazgatási rendszerek mint a közvetlen demokrácia harmadik alapelemei

A központi társadalmi funkciók szervezeti formáinak [illegible]vábbfejlődése során fontos szerepet játszanak majd a társadalmi tevékenység egyes területeinek a függőleges kapcsolatban álló autonóm rendszerei. Itt olyan formákra gondolok, amelyek a vállalatok, intézmények, kommunák, a lakosság társulásával jönnek létre, hogy közös gondjaikat megoldják. Ilyen szervezetek a gazdasági kamarák, gazdasági társulások, a társadalombiztosító intézetek, szakmai társulások stb. Az állami szervek által jelenleg gyakorolt központi funkciók jó része ezekre a szervezetekre száll majd át és a társadalmi önigazgatás elve ezek útján érvényesül a közös feladatkör területén. Tehát a kommunák és a vertikális kapcsolatban álló önigazgatási szervezetek fejlődése olyan folyamat, amely megváltoztatja a központi állami szervek arculatát és létrehozási módját. Mindenesetre korai még jóslatokba bocsátkozni.

Politikai és gazdasági rendszerünk fejlődésének ezek az előfeltételei. Ténylegesen lehetővé teszik minden egyénnek az igazgatásban való közvetlen részvételét, a vélemények harcát, az egyéni kezdeményezéseket és a szocialista erők nagy mozgásszabadságát, de ugyanakkor szocialista demokráciánk egységes rendszere képes egységesen védekezni a szocialistaellenes erők támadásai ellen. Ezért kiváló lehetőségeket teremt a politikai monopólium különböző formáinak fokozatos elhalási folyamatához. Ebben van a lényeges különbség a hagyományos polgári és a közvetlen szocialista demokrácia között. Az első *az állam megnyilvánulási formája*, a második pedig *az állam elhalásáé*. Természetesen az állam átalakulási és elhalási folyamata nemcsak a rendszertől függ, hanem a termelőerők fejlettségi fokától, a társadalmi tudattól, a nemzetközi feltételektől stb. Mindenesetre kétségtelen, hogy olyan szervezeti formákat találtunk, amelyekben a termelőerők vagy a szocialista társadalmi tudat fejlődésének minden lépése egyúttal lépést jelent a demokratizmus és a szocialista viszonyok előrehaladásában is.

Körülményeink között a szocializmus csak ily módon válhat a dolgo-

zók többségének tudatos és önkéntes erőfeszítésévé, és csak ennek a folyamatnak az útján növekedhet belső politikai ereje, ami feleslegessé teszi majd az állami beavatkozást és felgyorsítja a szabadabb, demokratikus formák fejlődését. Ez fordítva is érvényes, a szocialista demokratizmus olyan mértékben válik szabadabbá, amilyen mértékben a társadalmi önigazgatás iskolájában nevelkedő emberek képessé válnak tudatosabban összeegyeztetni az egyéni és a közösségi érdekeket.

A Kommunista Szövetségnek és a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének szerepe

Nézeteink szerint a szocialista demokrácia semmiképpen sem jelenti a társadalmi fejlődés átengedését az ösztönösségnek és véletlennek. A társadalmi élet ösztönössége és tudatossága ugyanannak a folyamatnak a két különböző oldala. Ha nem válik dominánssá a haladó szocialista világ, akkor — a jelenlegi körülmények között — a konzervatív és reakciós törekvések győzedelmeskednek. A dolgozóknak közvetlen célokat kell kitűzniük és harcolniuk kell azok eléréséért. Erőfeszítéseik annál eredményesebbek lesznek, minél jobban összhangban lesznek tudatos törekvéseik a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeivel.

Manapság hazánkban ugyanilyen okoknál fogva van szükség a szocializmusért folyó harc elkerülhetetlenül szükséges szervezeteire: a *Kommunista Szövetségre* vagy a *Dolgozó Nép Szocialista Szövetségére.* Olyan szervezett társadalmi tudatot képeznek, amelyek nélkül elképzelhetetlen a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet. A polgári demokrácia állandósult rendszerében ezt a szerepet a munkáspártoknak és a szocialista mozgalmaknak az állami politikai befolyásért folyó küzdelme tölti be. Hazánkban, amely túl van már a forradalmon, a forradalom hordozóivá lett szervezett szocialista mozgalmak csak a forradalom hagyományainak a megvédésével, a szocializmus erőinek állandó politikai erősítésével biztosíthatják ezt az átmeneti fejlődést, vagy kapitulálnak a belső és külső reakciók és bürokratizmus nyomására, ami visszaveti a társadalmi fejlődést. Az ilyen mozgalmak erejének és szerepének a gyengítésére irányuló minden törekvésnek, mielőtt betöltené történelmi szerepét — különösen egy fejletlen társadalmi és gazdasági szerkezetű országban —, elkerülhetetlenül az összes belső ellentét kiéleződésével, ha pedig megvalósul, akkor a szocializmus és a szocialista demokrácia felszámolásával vagy lényeges elgyengítésével kell végződnie.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség nem politikai párt. A munkásmozgalom politikai eszköze és nem párt a szó szoros értelmében. Valójában egységes ideológiájú emberekről van szó, akik Marx tudományos felfedezéseinek és általában a tudományos szocializmus későbbi fejlődésének az elveire alapozzák társadalmi, politikai, szociális és gazdasági tevékenységüket, de nem törekszenek az államgépezet monopolizálására,

hanem a dolgozó tömegek és önigazgatási szerveik szocialista elveinek a megvalósításáért harcolnak.

A Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége nem afféle pártszervezet, amely az állami és pártirányítás előjogát viszi át a néptömegekről a politikai csúcsszervekre. Ellenkezőleg: azért jött létre, hogy ne legyen szükség ilyen előjogokra és a társadalomigazgatás szerepét közvetlenül a tömegek tölthessék be. A DNSZSZ nem régi típusú központosított politikai párt, hanem széles össznépi parlament, amelyben minden szocialista irányvételű törekvés kifejezésre juthat, amelyben a vélemények nyílt harca folyik a társadalmi fejlődés és a dolgozók égető kérdéseiről és amely lényeges hatást gyakorol a vállalatok, a kommunák és a központi társadalmi, valamint állami szervek önigazgatási szerveinek határozataira. Emellett a DNSZSZ éppen ezzel a szerepével gyakorol hatást a tömegek szocialista tudatának fejlődésére, az embereknek a szocialista társadalmi önigazgatásra való politikai, eszmei és szakmai felkészítésére és ezáltal folyamatosan erősíti az egész társadalmi életre gyakorolt tudatos szocialista hatást. Az ilyen szervezetek nem hordják magukban a bürokratizmus erősítésének veszélyét. A bürokratikus jelenségek forrása ugyanis nem az ilyen szervezetek létezésébe, hanem társadalmi helyzetükben rejlik, abban, hogy azonosulnak a korlátlan hatalmú központosított államapparátussal. Ha azonban a közvetlen demokrácia és az önigazgatás rendszeréhez igazodnak, azaz mindenekelőtt a tömegek, nem pedig az adminisztratív gépezet útján fejtik ki tevékenységüket, akkor tevékenyen ki kell venni részüket a bürokratizmus elleni harcból és a szocialista demokratizmus fejlődéséért folyó tudatos tevékenység hordozóivá kell válniuk.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a Kommunista Szövetségnek, illetve a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének a viszonylagos politikai kivételezettsége hazánk szocialista fejlődésének tartós követelménye, illetve hogy politikai rendszerünk a politikai pártok létrehozására irányuló törekvések tartós betiltására irányul. Ellenkezőleg, a kapitalizmushoz való visszatérést gyakorlatilag lehetetlenné teszi a szocialista gazdasági viszonyok szilárdsága és ez kétségkívül az emberek politikai tevékenységének az adminisztratív korlátozásának fokozatos megszűnését idézi elő. Elméletileg nem tartom kizártnak azt sem, hogy ilyen körülmények között bizonyos időpontban a hagyományos polgári demokrácia pártjaihoz hasonló politikai társulásokra irányuló törekvések jelentkezzenek, azaz olyan törekvések, amelyek manapság is léteznek hazánk szocialistaellenes köreiben. De szintúgy meg vagyok győződve, hogy ezek csak az elmaradott politikai tudat megnyilvánulásai lehetnek, a fennmaradás legkisebb esélye nélkül. A közvetlen demokrácia és a társadalmi önigazgatás rendszerének fejlődése szükségtelenné teszi a politikai életnek ezeket a formáit. A vélemények harca közvetlenné válik — mint ahogyan már manapság is társadalmunk önigazgatási szerveiben fejlődik —, az emberek a gyakorlati problémák megoldásáért és a folyó társadalmi feladatok

teljesítéséért szervezkednek, és nem zárkóznak el a politikai pártok megállapodott és merev formái mögé, amelyek kizárólag az osztályharc időszakának felelnek meg, amikor osztályérdek, nem pedig az időszerű társadalmi problémák szerint szerveződtek.

Idővel emiatt változik majd meg a Kommunista Szövetségnek és minden olyan politikai szervezetnek a szerepe, melynek a szocializmusért folyó eszmei és politikai harc a célja. A kapitalista kizsákmányoláshoz való visszatérés teljes képtelenségén alapuló tömegtudat és a szocialista viszonyok szilárdsága olyan helyzetet hoz létre, amelyben a szocialista viszonyok mindennapi gyakorlattá válnak, a szocializmusért folyó eszmei küzdelem pedig ugyanolyan felesleges lesz, mint amilyen az volt például Angliában a XIX. században a kapitalizmusért a feudalizmus ellen folyó harc téves eszméje, amikor már a kapitalizmus a társadalmi életet egészen áthatotta. Ezáltal feleslegessé válik, illetve alapvetően megváltozik minden olyan politikai szervezetnek a jellege, amelynek az eredeti törekvése a szocializmusért folyó harc volt.

A gyakorlat és a kilátások

Hazánkban azonban, amely éppen csak hozzálátott az elmaradottságból való kiemelkedéshez, ennek a feladatnak még közel sem tettünk eleget. Nem vagyunk fantaszták, hogy vágyainkat az objektív valósággal azonosítsuk, nem vagyunk olyan emberek, akik nem látják mindezeknek a folyamatoknak a kölcsönös kapcsolatát és társadalmunk anyagi erőinek a fejlődését. Mindennapi gyakorlatunkat teljesen az anyagi lehetőségeink határozzák meg, és ez azt jelenti, hogy szocialista demokratizmusunk említett irányba való fejlődésének az üteme anyagilag meghatározott. Ezek szerint a továbbfejlődést illetően nincsenek olyan illúzióink, hogy társadalmunknak át kell ugornia a kötelező fejlődési szakaszokat. A kitűzött célok kategórikusan megkövetelik a tudatos szocialista erőktől, hogy mozgósítsák és szervezzék meg mindazokat a politikai és anyagi tényezőket, amelyek szocialista fejlődésünk jelenlegi szintjén is a fejlődés hordozóivá válhatnak. Ezt a szerepet még mind a munkásosztály politikai szervezetének, mind államának el kell játszania. Erről a szerepről való lemondás a forradalomról és a szocializmusról való lemondással azonos. Áttekintésemben nem tértem ki a szocialista építésünk során felmerülő nehézségekre, hiányosságokra és balsikerekre. Ez a tény nem a bíráló szemlélet hiányára vall, sem pedig arra a törekvésre, hogy szebbnek mutassam be a dolgokat, mint amilyenek a valóságban. Magától értetődő, hogy a mi fejlődésünkben is különféle törekvések vannak, amelyek gyakran kedvezőtlen hatásúak és fékezik a fejlődést. Erre is ki lehetne téreni. Tény azonban, hogy ezek csak átmeneti jelenségek, amelyek időnként fékezőleg, visszahúzóan hathatnak, de kevésbé lényegesek. Lényeges viszont, hogy Jugoszláviában az objektív viszonyok és a tár-

sadalmi önigazgatás rendszere mellett olyan szubjektív szocialista erők is léteznek, amelyek a szocialista fejlődés hordozóivá válhatnak. Lényeges, hogy világos-e az egész politikai rendszer fejlődési iránya, lényeges, hogy a vezető politikai erők serkentik-e vagy fékezik ezeket a folyamatokat, lényeges, hogy a mindennapi politikai és gazdasági megmozdulások eredményei közelebb visznek-e bennünket célunkhoz vagy sem. A tudatos szocialista tevékenységhez világos és közvetlen célokra, távlatokra van szükség, hogy ne vesszünk el prakticizmusban, ami — a mi körülményeink között — elkerülhetetlenül bürokratizmusba torkollik.

Kétségtelen, hogy belső fejlődésünk elemzése — amit megkíséreltem ebben az összegző áttekintésben felvázolni — kedvező választ ad mindezekre a kérdésekre. Ezért is időztem el belső fejlődésünk tartós törekvéseinél, nem pedig az átmeneti jellegű dolgoknál.

Ez a társadalmi életünk gondjairól és törekvéseiről készült vázlat világosan mutatja, hogy noha még mindig a tartalom és a forma változásánál és összeegyeztetésénél tartunk, a fejlődés iránya már világos. Az a „gazdasági demokrácia", amiről olyan sok szó esett és esik a szocialista mozgalomban mint a hagyományos polgári politikai demokráciából a szocializmusba való átmenet tényezőjéről, nálunk már kezd valóra válni és láthatók az első eredményei. Ez szocialista demokratizmusunk kiindulópontja. A forradalom megakadályozza a közvetett demokráciájú polgári többpártrendszerre való visszatérést, mert a forradalom nem tűr osztályjellegű kompromisszumokat a hatalmi rendszerben. Ugyanakkor utat nyitott a szocializmus közvetlen demokráciája felé, amelyben minden egyén megtalálhatja helyét, ha elfogadja és felfogja a rendszer szocialista lényegét. Mint már említettem, ennek a közvetlen szocialista demokráciának alapvető formája a termelők önigazgatása, a termelők tanácsa, a kommuna, a társadalomigazgatás formái, az önigazgatási társulás. Amint ezek a tényezők életre kelnek és hatást fejtenek ki, azonnal elkezdődik az egész politikai rendszernek a nekik megfelelő átalakítása. Véleményünk szerint éppen ebben rejlik a demokratikus formák jelentősége. *Ezáltal hazánk belső társadalmi továbbfejlődésének a kulcsává váltak. Megerősíteni és továbbfejleszteni őket annyit jelent, mint biztosítani társadalmunknak a szocializmus és a szocialista demokratizmus irányába való zavartalan továbbfejlődését.* Minden más út visszatérítene bennünket.

Az általunk elért eredményeket — mint általános szocialista tapasztalatokat — más szocialista mozgalmak is hasznosíthatják, bár azzal is tisztában vagyunk, hogy a nálunk kifejlődött szocialista és demokratikus viszonyok nem alkalmazhatók mindenütt és mindenkire. Aki a szocializmusért és a szocialista demokratizmusért küzd, az nem kerülheti meg a mi tapasztalatainkat.

Fordította *Garai László*

* Előadás 1954. október 8-án Oslóban, a Norvég Munkáspárt aktívája előtt. A szöveg változatlan, kivéve az ország 1939—1954 közötti anyagi fejlődését szemléltető rövidebb bekezdést.

[1] 1954-re vonatkozik

[2] Marx Károly: A tőke, Előszó az első kiadáshoz, I. kötet, Szikra kiadás, Budapest, 1948., 12. oldal

Edvard Kardelj

Cikkek az uzsicei Borbából*

A NÉPFELSZABADÍTÓ BIZOTTSÁGOKNAK AZ IGAZI NÉPURALOM IDEIGLENES GYAKORLÓIVÁ KELL VÁLNIUK

A népi felkelés győzedelmes kibontakozása során a megszállóktól megtisztított vidékeken ma új, a nép által közvetlenül és szabadon választott hatósági szervek — népfelszabadító bizottságok keletkeznek.

Miért alakulnak ezek a bizottságok és mi a feladatuk? Miért nem maradunk meg a hatóságok régi formái mellett: miért nem tartjuk meg a községi hivatalokat, járási főszolgabíróságokat, csendőrlaktanyákat stb? Olyan kérdések ezek, amelyeket még mindig sorozatosan félreértenek. Válaszolnunk kell e kérdésekre, mégpedig éppen azért, hogy eloszlassunk számtalan téves elképzelést ezen új hatósági szerveket illetőleg, és ezzel lehetővé tegyük a népfelszabadító bizottságok számára a rendes munkát.

Népünk ma harcot vív a megszállóval és hazai szolgáival, a különféle nédicsekkel, pavelicsekkel, ljoticsokkal stb. és ebben a harcban megfeszíti minden erejét. E népfelszabadító harcok, a h á b o r ú s i k e r e, amit ma a megszálló és az őt szolgáló hazai elrugaszkodottak ellen vívunk, megköveteli, hogy mindent a front szolgálatába állítsunk, megsemmisítsük az ellenség minden támaszpontját, harcainknak pedig biztos hátországot teremtsünk a felszabadított tartományokban. Eszerint egyesíteni kell az egész népet, valamennyi társadalmi réteget, mindenkit, akit áthat a becsület és szabadságszeretet egyesíteni kell az erőfeszítésre, hogy minél előbb sikerrel fejezzük be a népfelszabadító harcot. A frontszolgálatot és a hátország egész életét a front érdekeinek megfelelően kell szervezni. Ezért kell megteremteni külön az új szerveket, a népuralom szerveit. Ezek a népfelszabadító bizottságok. Már a nevük is világosan mutatja rendeltetésüket: a hátország megszervezése a front szolgálatára, mindennek a megszervezése a népfelszabadító harcok érdekében. E bizottságokat maga a nép választja közvetlenül és szabadon, így alkalmasak arra, hogy együtt dolgozzanak a néppel, a nép bizalmára támaszkodjanak.

Egyes szövetségeseink felteszik a kérdést: miért alakítjuk meg ezeket a

* E. Kardelj az užicei Borba 1941. október 19. és november 27. között 11 cikket közölt, ezek közül ez alkalommal 4 cikket jelentetünk meg.

bizottságokat, miért nem maradunk meg a hatóságok régi formái: a régi községi vezetőség, szolgabíróságok, csendőrlaktanyák stb. mellett? Egyszerűen azért nem, mert éppen ezek a régi hatósági szervek alkották azt a hálózatot, amelynek révén a megszálló fosztogatta és elnyomta a szerb népet és végrehajtotta intézkedéseit. Tekintet nélkül arra, hogy voltak ott becsületes emberek is, ezek a hatóságok az ellenség, az ötödik hadoszloposok és a nép mindenfajta ellenségének fő fészkei. A községi elöljáróság, a főszolgabírói hivatal, az adóhivatal, a csendőrállomás stb. nemcsak nem nyújt biztosítékot a felszabadított vidékek biztonságára, hanem inkább még minden lehetőséget megteremt az ellenség számára, hogy általuk behúzódjék sorainkba. Emellett, még ha a legjobb emberekből állnának is, ezek az intézmények a jelen pillanatban nem képesek mozgósítani a népet a megszálló elleni harcra és magukban egyesíteni a néphatóságok valamennyi funkcióját. A népfelszabadító bizottságokban azonban megvan ennek a lehetősége és több biztosítékot is nyújtanak, hogy az ellenség nem egykönnyen húzódik be soraikba.

A népfelszabadító bizottságok még nem mindenütt a hatalom képviselőjének jellegét viselik, de ezt meg kell szerezniük. Ma valóban ők a hatalom viselői, habár csak »ideiglenes viselői«. Mert az a kötelességük, hogy egészen felszabadulásunkig, addig a pillanatig végezzék ezt a feladatot a népfelszabadító harc érdekében, amíg a megszállónak hazánkból való kiűzése után hozzáláthatunk az állami kormányzat megszervezéséhez.

A népfelszabadító bizottságok feladata nagyon bonyolult és sokféle. Kiterjed az illető terület minden hatósági ténykedésére, kivéve azokat, amelyek a háború idején a katonai kormányzat hatáskörébe tartoznak. E bizottságok kötelessége:

1. megszervezi az egész nép aktivitását úgy, hogy harcosainknak a fronton biztosíthassunk minden szükségest. A bizottságok e téren szoros együttműködésben állnak csapataink parancsnokságaival;

2. biztosítani és a milícia segítségével fenntartani a hátországban a rendet, harcolni kell a fosztogatás, rablás, üzérkedés, ötödik hadoszlopos tevékenység minden jelensége ellen;

3. megszervezni a lakosság, különösen a szegény rétegek és harcosaink családjainak ellátását és élelmezését; a front és az egész nép érdekében megszervezni a gazdasági élet, a kereskedelem, a közlekedés (kivéve azt a részt, ami közvetlenül a fegyveres erők ellenőrzése alatt áll) minél szabályosabb fejlődését;

4. minden eszközzel szilárdítani a kapcsolatot a front és a hátország, az egész nép és harcosai között, ami a győzelem fő biztosítéka.

Magától értetődik, hogy a népbizottságoknak — feladatuk elvégzéséhez —, bizonyos bevételi forrásokkal kell rendelkezniük. Minthogy pedig az állami bevételeket nem hajtják be többé az eddigi módon, meg kell találni az új forrásokat. Ezek magában a népben, valamennyiünkben, valamennyiünknek abban a készségében vannak, hogy odaadjunk

»mindent a frontért«, lemondjunk a békebeli szokásokról, kényelemről és minden lehetőt feláldozzunk győzelmünkért. Ezt a célt kell, hogy szolgálja a »népfelszabadító alap« megszervezése is.

Népünk a népfelszabadító bizottságokat mindenütt spontán örömmel fogadta és magáénak vallotta. A maga népuralmát és felszabadításának eszközét látta benne. E bizottságok nem egyetlen párt vagy külön szervezet szervei, soraikban képviselethez kell jutnia minden olyan politikai csoportnak, szervezetnek és mindazoknak az embereknek, akik ma a megszálló elleni harc vonalán állnak. A volt községi elöljáróságok és intézmények becsületes és hazaszerető elemei szintén beválaszthatók ezekbe a bizottságokba, amennyiben a nép bizalmát élvezik és biztosítékot nyújtanak arra, hogy harcolni fognak az ellenség ellen.

A *népfelszabadító bizottságok tehát a hatalom ideiglenes gyakorlói*. Ha valahol még nem azok, igazán *azokká kell válniuk*. Mert ez az egyetlen módja, az egyetlen út, hogy az egész népet mozgósítsuk a front érdekében, az ország haditáborrá alakuljon át, ahonnan kiűzzük a békebeli szokásokat és kényelmet. A népfelszabadító bizottságok, fegyveres erőinkkel együtt, alapvető fegyvert jelentenek népünk igazságos ügyének győzelmében.

Užice, 1941. október 19.

GONDOSKODÁS AZ EMBEREKRŐL

Az užicei Népfelszabadító Bizottság e hó 18-i határozata a munkás és tisztviselő-bérekről és fizetésekről, a nép ellátatlan rétegeinek és a menekülteknek segélyezéséről, annak az új néphatóságnak a fontos okmánya, amelyet a megszálló ellen vívott győzedelmes népfelkelés hozott magával. Igaz, senki sem gondolja azt, legkevésbé a Népfelszabadító Bizottság, hogy ezzel teljesen, sőt eszményein megoldódott a nap minden égető kérdése. Nyilvánvaló, hogy azok az eszközök, amelyeket a Népfelszabadító Bizottság az ellátatlan dolgozó tömegek rendelkezésére bocsáthatott, túlságosan csekélyek ahhoz, hogy kielégíthetnének valamennyi legégetőbb szükségletet.

De a dolog nem az eszközök mennyiségén múlik. Minden szerb jól tudja, hogy a partizánok üres pénztárakat, kifosztott üzleteket, nyersanyag nélküli gyárakat, mindenfajta áru hiányát, kifosztott falvakat — egyszóval üres, puszta házakat találtak. Pedig nemcsak élelmezni, ruházni, cipővel kell ellátni a lakosságot, hanem elsősorban el kell látni a frontot. Minden becsületes szerb előtt világos tehát, hogy mindannyiunk kötelessége sok mindenről lemondani a megszálló elleni közös harc javára.

Arról van tehát elsősorban szó, hogy ez a határozat — amelyet a háború és azon rendkívüli erőfeszítések közepette hoztak, hogy a frontot minden szükségessel ellássuk — elárulja annak a hatóságnak a jellegét, amely a partizánalakulatok fenséges felszabadító akcióinak eredményeként jött létre. Ez a határozat megmutat valamit, ami egészen idegen volt minden népellenes kormányzattól. Megmutatja az *emberekről való gondoskodást*, a gondoskodást különösen a dolgozó lakosság azon legszegényebb rétegeiről, amelyek mindig a felszabadító harcok legmegbízhatóbb oszlopai voltak, számtalan fiukat küldték e harcokba és a legtöbbet is áldoztak e harcokban. Az a hatóság pedig, amelyet tevékenységében az emberekről való gondoskodás alapelve vezérel, mindenkor a legnagyobb néptömegek teljes támogatására számíthat.

A szerb nép, amely annyira egyöntetűen kelt fel, hogy kiűzze területéről a megszállót, Jugoszlávia összeomlása után sok mindent megtanult. A tapasztalatokból leszűrt legfontosabb tanulság annak felismerése, hogy éppen az államhatalom szervei voltak leginkább tele az ötödik hadoszlopos áruló elemekkel, akik április 6-ikán cserben hagyták a népet, és ettől kezdve naponta árulják el az ellenségnek. Másképpen áll a dolog a népfelszabadító bizottságokkal. Magából a népből sarjadtak, mint a nép felszabadító harcának szervei és egyben mint a népuralom szervei. Nyilvánvaló tehát, hogy e bizottságokban nemcsak nem lehet helye az ötödik hadoszloposoknak, hanem már természetüknél fogva is elsősorban a dolgozó tömegekről kell gondoskodniuk. Éppen a népfelszabadító bizottságok és a néptömegek közötti ilyen szoros kapcsolatból ered ezeknek a népi hatóságoknak a gondoskodása mindenkiről, aki segítségre vagy védelemre szorul.

A hatóság, amelyet a megszálló hatóságait elűző, felszabadító partizánszázadok hoznak magukkal, nemcsak szerb hatóság, hanem egyben igazán népi hatóság is, — íme ezt mutatja és bizonyítja az užicei Népfelszabadító Bizottság legutóbbi döntése is. Éppen ez adja meg e határozat jelentőségét, annál inkább, mert ez nem az első és nem az utolsó hasonló határozat.

Užice, 1941. október 21.

MOZGÓSÍTSUK A NÉP NAGY TÖMEGEIT A HÁTORSZÁG FRONTJÁN

A szerb népnek elnyomója ellen vívott mostani fenséges felkelésében nincs különbség front és hátország között. Egész Szerbia, felszabadított és fel nem szabadított része egyaránt front, ahol a szerb nép legjobb fiai és leányai példátlan hősiességgel és önfeláldozással vívják az elnyomók elleni ütközetüket.

Ütközet folyik a hadállásokban, ütközet folyik a hadállások mögött, a hátországban. A front és hátország egyetlen egész és csak egyetlen célért él, dolgozik lélegzik: szétzúzni az elnyomót, megsemmisíteni a szerb nép árulóit, akiket az elnyomó megszálló Júdás pénzen vett meg, felszabadítani a szerb népet és szerb földet, visszaadni függetlenségét és szabad utat nyitni számára a szebb és boldogabb jövő felé.

Van-e valami fenségesebb és igazságosabb annál a feladatnál, amit a szerb nép hősi felszabadítói magukra vállaltak? Van-e olyan ár, ami túl magas volna ezért a szent célért? Lehetnek-e olyan szenvedések és nehézségek, amelyek eltéríthetnek bennünket győzedelmes utunkról, hogy azután újból ajtót nyissunk a megszállónak falvainkba, otthonunkba, városainkba, engedjük-e meg, hogy a szerb nép tömegeiből kihaljon minden reménye annak, hogy valaha is megmenekül a megszálló csizmája alól? Bizonyos, hogy e kérdésekre minden becsületes és őszinte szerb tagadó választ ad.

Pedig nehézség és szenvedés bőven van. Bűn volna letagadni ezt, szemet hunyi előtte. A harc e nehézségek ellen — ez a mi hátországi frontunk. S e fronton is nem kevésbé nyakas és kitartó harc folyik, mint azon, amelyen partizánjaink fegyverrel a kezükben harcolnak a megszálló bandák ellen. Győzni ezen a hátországi fronton ugyanolyan fontos és szükséges, mint amennyire fontos és szükséges győzni a megszálló bandák elleni hadállásokban. A hadállásokban az ellenség fegyverrel a kezében harcol fegyveres erőink ellen. A hátországban az ellenség a nehézségek, elsősorban a gazdasági nehézségek kihasználásával harcol ellenünk: nincs só, nincs elegendő iparcikk stb. Az ötödik hadoszlop, amikor ki-

használja ezeket a nehézségeket, uszít, bujtogat, rágalmaz, fenekedik, szabotál; megkísérel csapásokat mérni reánk. Az ötödik hadoszlop kérlelhetetlen kiirtása a győzelem feltétele a hadállásokban. Előbb a hátországi fronton kell, győzni, hogy győzhessünk valamennyi hadállásban.

Két fő ellenség van, amely ellen harcolnunk kell a hátországi fronton:

1. Van a gyáváknak és degeneráltaknak, a puhányoknak egy bizonyos fajzata, amely hozzászokott a kényelmes és »nyugalmas« élethez, és a maga személyes kényelmét a szerb nép felszabadításának szent érdekei fölé helyezi. Ez az a fajzat, amely megszokta, hogy rabként szolgálja népellenes gazdáját és ezért a rabszolga munkájáért rendesen kapja a fizetését. Ez az alja népség ellenséges beállítottságú minden áldozatokkal járó felszabadító akcióval szemben, ez az a söpredék, amely azt szeretné, hogy aranytálcán hozzák elé a szerb nép szabadságát. Ezek soraiban kísérli meg az ötödik hadoszlop, hogy megteremtse hadállásait, becsapja a tudatlan és naiv emberek, ágyútölteléknek használja fel őket népellenes, áruló tevékenységében. Ez az egyik ellenség.

2. Saját sorainkban, a népfelszabadítás harcosainak sorában is van egy felfogás, amelyet így lehetne jellemezni: valahogy majd csak megússzuk, majd csak megoldódik minden magától is, nem olyan veszélyesek a nehézségek stb. Semmi sem veszedelmesebb, mint ez a felfogás. Semmi sem oldódik meg magától, s a nehézségek nem szűnnek meg azzal, hogy hagyjuk, menjen minden magától. A következménye éppen abban mutatkozik majd meg, hogy a nehézségek még jobban felhalmozódnak, később még nehezebb lesz megoldani őket, a nélkülözés igazi problémává válik, amely éppen azt a szegény proletár és törpebirtokos tömeget sújtja, amely a leghűségesebb teherviselője a szerb nép jelenlegi felszabadító harcának. Kétségtelen, hogy ez a felfogás csak az ötödik hadoszloposok malmára hajtja a vizet. Annál veszedelmesebb, mert éppen sorainkban vert gyökeret.

Sem panaszokkal, síránkozással, sem lebecsüléssel, nem akadályozhatjuk meg, hogy a nehézségek ránk nehezedjenek és egyre jobban ránk nehezedjenek. E nehézségek ellen h a r c o l n i k e l l ; szervezett akcióval, rendszeres munkával, tervszerűen kell leküzdeni őket. A szerb nép felszabadító felkelése több, mint csupán a megszálló megsemmisítése. A népi erő igazi mélységeiből tör fel, s ez az erő az igazi szerb népuralom hordozójává válik. Ez a népuralom semmi esetre sem engedi meg és nem szabad megengednie, hogy a szerb nép szegény rétegei, a munkások, parasztok, tisztviselők, iparosok, stb. szükséget szenvedjenek, éhezzenek. Bizonyos, hogy a szerb nép valamennyi rétegének viselnie kell a katonai akciókkal járó terhek egy részét.

Közeledik a tél, minden olyan rossz kísérőjelenségével, mint amilyen az élelmezés, ruházkodás, fűtés, lakás, közlekedés stb. kérdése. Ezeket a kérdéseket kell megoldaniuk a szabad szerb néphatóságok szerveinek. E kérdések megoldásához azonban nem elegendő pusztán a hatóságok ereje. Minden népréteget mozgósítani kell, hogy leküzdjük a nehézségeket.

Munkásainknak, alkalmazottainknak, parasztjainknak, iparosainknak, tisztviselőinknek kereskedőinknek, termelőinknek, maguknak kell segíteniük, hogy szervezett és közös akcióval megoldjuk mind a reánk nehezedő kérdéseket. Nyilvánvaló, hogy a néphatóságoknak meg kell tenniük minden intézkedést, hogy megakadályozzák az üzérkedést, az élelmiszerek, közszükségleti cikkek és egyebek szabad, önkényes felhasználását. Nem tűrhető, és nem szabad tűrni, hogy egyik helyen halmozzák az élelmiszereket, s ugyanakkor a néptömegek nélkülözzenek. Tervszerűen végre kell hajtani az élelmiszerek elosztását az egész felszabadított területen. Ez az útja annak, hogy a lakosságnak azok a rétegei, amelyek kizárólag bérükből és fizetésükből éltek, mégis megkapják mindazt, amire feltétlenül szükségük van.

A döntő győzelemhez tehát hátországi frontunkon két dologra van szükség: egyrészt arra, hogy valamennyi néptömegünk tudatában legyen annak, hogy olyan felszabadító harcról van szó, amelyet csak a magunk erejéből nyerhetünk meg, tehát minden igazi hazafinak fel kell készülnie az áldozatokra is; másrészt arra, hogy a néphatóságok a legnagyobb erőfeszítéseket tegyék, hogy tervszerű akcióval és a lakosság széles rétegeinek segítségével biztosítsák, hogy ne legyen a felszabadított területen egyetlen ember sem, aki nélkülöz vagy éhezik. Ez harcunk útja a hátországi fronton.

Užice, 1941. október 21.

A MEGSZÁLLÓK KUDARCA HORVÁTORSZÁGBAN

Más helyen közlünk néhány fontos hírt a horvát nép harcáról a megszállók és Frank-párti szolgáik ellen. A horvát partizánok, akik heves harcokat folytatnak az usztasák és a megszállók ellen, napról napra növekednek mind számbelileg, mind az akciók területének nagysága szerint, és komoly tényezővé váltak mind katonai, mind általános politikai szempontból. Az a tény, hogy a horvát partizánok megkezdték komolyan rombolni a Zágreb—Beográd alapvető fontosságú közlekedési vonalat, kellőképpen megvilágítja ezeknek a partizánalakulatoknak a jelentőségét.

De a horvát partizánok katonai sikereinél fontosabb az, hogy a horvát nép a legnagyobb segítséget kezdi nyújtani a partizánoknak. A horvát parasztok otthonukban élelmet és búvóhelyet adnak a partizánoknak. Ezek a parasztok rájöttek arra, hogy a partizánok harca az ő felszabadításukért folyik. A horvát parasztok megszerették a partizánokat. A horvát paraszt tehát csak rövid ideig ingadozott a Frank-párti demagógia és a szörnyű terror nyomása alatt.

Pavelics néhány hónapos horvátországi rémuralma elegendő volt ahhoz, hogy ez a gonosztevő teljesen leleplezze magát a horvát nép előtt mint a fasiszta imperialisták megvesztegetett szolgája, akik arra használták fel, hogy gonosztevő usztasa bandái segítségével leigázzák a horvát népet és gyarmati rabszolgaságba döntsék. Hitler Moszkvánál elszenvedett vereségei megerősítették a horvát népnek azt a véleményét, hogy Hitler — s vele együtt Pavelics is — feltétlenül elveszti a háborút, s ez a tudat még inkább megszilárdította a horvát népfelszabadító harcosok sorait a megszállók és az usztasák ellen. Világos, hogy mindezek a tények megváltoztatták a Horvát Parasztpárt széles tömegeinek magatartását is azzal a kezdeményezéssel szemben, melyet Horvátország Kommunista Pártja indított meg a Horvát Nemzeti Fölszabadító Front megalakítása céljából. Ma már teljesen világos, hogy a horvát nép nagy része a Pavelics és urai elleni aktív harc mellett áll, s hogy a horvát néptömegek mind-

inkább bekapcsolódnak ebbe a harcba, tekintet nélkül tegnapi vezetőik magatartására.

Íme ezek azok az indokok, melyek megvilágítják a horvát partizánmozgalom gyors fejlődését az utóbbi időben. Kétségtelen, hogy a megszállók minden terve meghiúsult. Horvátországban. A horvát sovinizmus szításával és a szerb nép ellen elkövetett féktelen gonosztettekkel a megszállók és usztasa szolgáik nem fojthatták el a horvát népnek azt a készségét, hogy harcoljon szabadságáért, nem foghatták a horvát népet az imperialisták politikájának szekere elé. Mivel a partizánmozgalom kibontakozása Horvátországban a Jugoszlávia többi országaiban folyó partizánmozgalom fejlődésével párhuzamosan fejlődik, ez a tény legjobb biztosítéka annak, hogy Jugoszlávia népei megőrzik és megszilárdítják harci egységüket mind ma, a megszállók és ötödik hadoszlopos szolgáik ellen, mind holnap azok ellen, akik megkísérelnék ezeket a népeket ismét szétválasztani és összeveszíteni.

Užice, 1941. november 27.

Jelen és múlt

Ivan Laća

A TITÓI PÁRTKONCEPCIÓ

(Az elméleti-metodológiai felmérés megközelítése)

Tito szövegei — beszédek, beszámolók, cikkek — nem a tankönyveknek íródtak, nem is valamiféle rendszerezett, elvont elméleti húzások eredményeiként jöttek létre, hanem a forradalmi akciók szükségleteire, a gyakorlat és a tapasztalat általánosításának feltétlen igényére adott válaszként születtek, s ezek alapján a forradalom további fejlesztése tervezhető. Ebből adódóan egyes szövegei — a forradalmi helyzet érettségi fokától és a megoldásra váró társadalmi problémák természetétől függően jobbára vázlatok, míg mások egészében véve teljesebbek és elméletileg indokoltabbak. Tito, szemmel láthatóan nem tudományos traktátumokat írt. Azonban megnyilatkozásaiban fellelhetők a marxista elmélethez, illetve a pártról vallott marxi—engelsi és lenini tételek továbbfejlesztéséhez hozzájáruló elvi álláspontok is.

A titói pártkoncepció elméleti-metodológiai megvilágításának elsődleges feladata felfedni mindazt az újat, amivel a pártelméletet és politikát gazdagította, hogy rámutasson azokra a részletekre, amelyek a pártelmélet területén fejlettebbek mint azok, amelyeket az összehasonlításként felhozott addigi marxista elmélet és gyakorlat adott. Ez a maga módján azt is jelenti, hogy elemzés és szintézis tárgyát képezi Titónak a világról, a forradalomról, pártról alkotott felismerése, azonkívül a titói kornak az összehasonlítása a marxi és a lenini időknek a társadalmi problémáival, a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség szocialista forradalmunk során mutatott viselkedésének eszmei és politikai vizsgálata, egybevetve a más országok forradalmi mozgalmaiban és átalakulásában tanúsítottakkal, ami, kézenfekvő, egy elmélyültebb tudományos kutatómunka feladata. A titói eszmék objektív eszmei-politikai és elméleti interpretációja feltételezi művei összességének tanulmányozását, a társadalmi-politikai gyakorlat egyes kérdéseire vonatkozó titói vélemények folyamatos kísérését és elemzését, s megállapítani elméleti hozzájárulását a marxista pártelmélethez — s ez az a téma, amely elsősorban érdekel bennünket.

Nálunk még — már amennyire e tanulmány szerzője megállapíthatta — nincs elég szélesen feltárva Titónak a pártról vallott meglátása, s ez irányban nem is tettek még tudományos kutatói erőfeszítést. Igaz, e tág fogalmú és összetett téma egyes aspektusait már feldolgozták. Több ilyen kezdeményező, részlettaglaló munka van, s ez diktálja a szükségletet egy mindent átfogó tudományos kutató-vállalkozás megindítására, a titói koncepció lényegének, a marxista pártelmélet fejlődésében betöltött helyének, valamint a szocializmus felé haladó világban a jugoszláv szocialista forradalom fejlődésére vonatkozó jelentőségének a megállapítására.[1]

A titói pártkoncepció egyes sajátosságairól

A pártról alkotott titói koncepció sajátosságait taglaló kutatómunka több elméleti problémát vet fel, s e rövid vázlatot, illetve az elméleti-metodológiai síkról való megvilágítást azzal a kérdéssel kell kezdeni: miben nyilvánul meg a titói koncepció sajátossága, eredeti-e, vagy pedig kisebb-nagyobb mértékben egyszerű reprodukciója a pártról vallott lenini, marxi—engelsi felfogásoknak, netán a klasszikusok meglátásának szintézise, s végül, egyáltalán beszélhetünk-e a munkásosztály pártjáról felállított marxista elméletek különbözőségének létezéséről? Mert ha a Jugoszláv Kommunista Párt, illetve a Jugoszláv Kommunista Szövetség a munkásosztály forradalmi, marxista pártja, ha a forradalom pártja, ha a harcnak ugyanazokért a történelmi céljaiért küzd, mint a marxizmus klasszikusai által magyarázott kommunista párt — s ez az azonosság vitathatatlan — vajon akkor igazolt-e több marxista koncepcióról, sőt több pártelméletről beszélni?[2]

A választ erre a kérdésre Marxnak, Engelsnek és Leninnek a forradalomról — proletariátusról — pártról vallott nézeteiben kell keresni, amelyeket később a megváltozott történelmi feltételek között Tito tovább fejlesztett.

A kapitalista termelési mód és annak ellentmondásai vizsgálatából a marxizmus megalapítói kiszűrték ismert álláspontjukat: hogy a forradalom nem az emberek akaratából vagy óhajából születik, hanem a kapitalizmus rendszerében felgyülemlett ellentmondások súrlódásainak törvényszerű megnyilvánulási formája; hogy a proletariátus a kapitalista társadalomban elfoglalt helye miatt a forradalom szubjektuma; hogy a proletariátus végrehajtja történelmi küldetését (valamennyi osztály megszüntetését), ha olyan külön politikai pártba tömörül, amely a forradalmi elvek és a forradalmi gyakorlat egyesüléseként a szocialista forradalom eszköze; hogy forradalom csakis egy meghatározott, váltakozó nagyságú forradalmi helyzetben lehetséges, s hogy a munkásosztálynak és pártjának lépést kell tartania a társadalmi változásokkal; hogy a kommunista párt, illetve a kommunisták, a munkásosztálynak és a társada-

lom haladó erőinek elméletileg legjobban felvértezett részét képezik, akik gyakorlati politikai ténykedésükben a leghatározottabbak, és akik a mindennapos osztályharc során szem előtt tartják a munkásosztály harcának történelmi céljait, illetve akik a forradalom fejlődésének valamennyi szakaszában átgondolják és kapcsolatba hozzák a munkásosztály közvetlen érdekeiért vívott harcot annak végső, történelmi érdekeinek érvényesítésével.

Marx és Engels ugyanakkor kiemelik annak a metodológiai álláspontnak a különös jelentőségét, hogy mindig keresni kell a konkrét megoldásokat, vagyis ezért az általános elvek (a Kommunista kiáltványban foglalt pártprogramról van szó) gyakorlati alkalmazása „mindenütt és mindenkor a történelmileg adott körülményektől fog függni."[3] Marx hasonlóképp észreveszi, hogy különböző országokban különfélék a munkásosztály fejlettségi szintjei és általában a konkrét történelmi körülmények különbözőségei elkerülhetetlenül megnyilvánulnak az elméleti álláspontokban is.[4] Utalva ugyanerre a témára Lenin hozzáfűzi: „Mi egyáltalán nem úgy tekintünk Marx tanaira, mint egy befejezett és sérthetetlen tényre...", ez (a marxista elmélet) „csak általános *vezérelveket* tartalmaz, amelyek különleges esetekben más alkalmazást nyernek".[5] Továbbá: „Mi nem bizonygatjuk, hogy Marx, vagy a marxisták ismerik a szocializmus felé vezető utat a maga teljes valóságában. Ez badarság..."[6]

A marxizmus klasszikusai tanainak egészéből kiviláglik, hogy minden valós (igazi) forradalom megismételhetetlen, és hogy nincs, és nem is lehet a történelmi körülményektől független, általános érvényű modell. Ebből következik első megállapításunk: minden forradalmi párt koncepciója vagy típusa konkrét — történelmi meghatározottságú, s ezáltal különös és eredeti.

Az előbbiekből további megállapításra juthatunk: a szocializmusért folytatott harc feltételeinek különbözőségét az egyes országokban és a világ más-más részeiben, a forradalmi változások összetettségét, a szociális és politikai erők különböző szerepét és viszonyulását és hasonlókat nem lehet sematizálni, éppen ezért igazolt a különböző pártkoncepciók — és elméletek létezéséről tárgyalni — Marx és Engels vagy Lenin koncepciójáról, vagy mondjuk a szociáldemokrata vagy anarchista koncepciókról, az antikoloniális forradalmakban keletkezett pártok koncepciójáról, a titói koncepcióról, vagy korunkban a koncepciók különbözőségéről azokban az országokban, ahol a kommunista párt van hatalmon, esetleg az ún. eurokommunizmus pártjainak elméleteiről, stb.

Azonban úgy vélem, hogy kérdéses lenne az a megállapítás, mely szerint a különféle pártkoncepciók és sajátosságaik abszolút új elképzelésűek, azaz, hogy a különböző felfogások, álláspontok és elképzelések között nincs semmilyen kölcsönös kapcsolat. Minden új koncepcióban érthető és elkerülhetetlen az előzőnek a hatása.

A titói pártkoncepciót, valamennyi összetevőjével, nem vezethetjük le

csakis a mi, konkrét jugoszláv történelmi körülményeinkre. Azokat a feltételeket, amelyek közepette Tito létrehozta a pártot, a jugoszláv történelmi tudományos-elméleti kutatás már széles körűen megvilágította. Ezek a feltételek azonban nem érthetők Sztálin diktátumának és személyi kultuszának a nemzetközi kommunista mozgalomra, valamennyi kommunista pártra, így a Jugoszláv Kommunista Pártra gyakorolt hatása nélkül. Pártszervezésünkben a bolsevista modell volt a példakép. Szinte ugyanez mondható el az Októberi Szocialista Forradalom történelmi hatásáról is.

Lenin párttípusa mindenben szervezésében[7], vasfegyelmében és az osztályhoz fűződésében,[8] avantgarde elméleti és politikai felkészültségében[9] stb. példaképe azoknak a kommunista pártoknak, amelyek a nehéz illegalitásban készültek fel a közvetlen forradalmi osztályrohamra. Úgy vélem, hogy mindez Tito megnyilatkozásaiban is, meg a pártdokumentumokban is magyarázatul szolgál az álláspontokra, amelyben hangsúlyozzák, hogy a JKP leninista párt, hogy a JKP azért arathatott sikereket, mert valódi bolsevista párttípus és hasonlók. A pártra vonatkozó marxista tanok beleépültek a JKP és a JKSZ alapjaiba. Maga Tito is állandóan emlékezteti a párttagokat a feladatra és kötelességre, hogy szüntelenül tanulmányozzák Marx, Engels és Lenin forradalmi műveit és elméleteit.

A helyzet, amilyenben a JKP a két háború között tevékenykedett, Sztálin nézeteinek hatása és az össznépi kommunista (bolsevik) párt tapasztalata szükségszerűen belevitte a titói koncepcióba, valamint a pártdokumentumokba a bolsevik párt fegyvertárából a szervezési elveket és formákat, amely többek között megnyilvánult a terminológiai kifejezések átvételében is. A bolsevik párt néhány kifejezése jelen volt a JKP-ben egész a JKSZ VI. kongresszusáig, bár e kifejezések új tartalmat fedtek. Szükséges volt erre rámutatni, mert a beavatatlan olvasó megkérdőjelezhetné a titói koncepciót, vagy legalábbis arra a következtetésre jutna, hogy az tiszta hasonmása Lenin vagy Sztálin pártkoncepciójának.

Így például a JKP V. kongresszusán (1948) a pártdokumentumokban rábukkanhatunk a „hivatásos forradalmárok" kifejezésre, jóllehet jelentésük megváltozott Leninnek a „Mit lehet tenni?" (1902) című művében megjelentetett kifejezéshez viszonyítva.

Másik példának felhozható a „transzmisszió". Sztálin interpretációjában jelentése levezethető a dolgozók párton kívüli szervezeteinek segédszervekké és erőátvivő-szerkezetekké való átalakulására, azaz a pártiállami mechanizmus puszta emeltyűjévé; e kifejezés mellékes (statútumon kívüli) használata a JKP gyakorlatában más értelmezést nyer, például a Népfront helyének és szerepének, a munkásegység bizottságainak és másoknak az esetében.

A terminusok, amelyek a Jugoszláv Kommunista Szövetség politikai

tevékenységének és gyakorlatának idejében szerepelnek és amelyek merőben más történelmi körülmények kifejezései, már nem adnak okot terminológiai kétségre vagy tisztázásra.

A titói koncepció lényege

Tito műveiben, amelyek időrend szerint három szakaszra oszlanak — arra az időre, amikor a JKP illegális szervezetként működött, azaz a forradalomra való felkészülés szakaszára, a népfelszabadító háború időszakára és a háború befejezésétől napjainkig —, feldolgozásra került a JKP—JKSZ építésének és fejlődésének valamennyi fordulópontja.

A párt, akárcsak maga a forradalom is, szüntelen és hosszan tartó harcban, nehézségeken és akadályokon át, eszmei és politikai útkeresésen, előnyomuláson, bolyongáson és ingadozáson keresztül jött létre és fejlődött.[10] Egészen a II. világháború küszöbén bekövetkezett újjászületéséig, a JKP a forradalmi fejlődés alapvető kérdéseiben megnyilvánuló szektássággal volt terhelt, mint amilyenek: a párt forradalom iránti viszonyulása, a munkásosztály egységének megteremtése, Népfront-irányultság, a nemzeti kérdés és a parasztság kérdésének megoldása, az ország függetlenségének megvédése stb. Titónak a munkásosztály forradalmi marxista pártjáról, szerepéről és jelentőségéről alkotott első elképzelései a zágrábi kommunisták VIII. konferenciája idején kifejtett eszmei-politikai ténykedéséhez kapcsolódnak (1928)[11] A párt élére kerülésekor (1937) Titónak a pártról vallott nézetei már kikristályosodtak és alapul szolgáltak egy új pártkoncepcióhoz, amely mintegy válasz a számos területen fellelhető eszmei-elméleti és forradalmi-gyakorlati kérdések megoldására — a forradalom feladatai, a munkásosztály és dolgozó tömegek egységének létrehozása a mozgalomban, mindenekelőtt a pártban, az egység a munkásosztály történelmi érdekeiért és a pártellenes meg frakciós csoportok ellen vívott harc során, a párt avantgarde szerepe stb. iránt. A titói új koncepció funkcióiban, viszonyaiban, feladataiban is, eltér a sztálini párttípustól, de bizonyos aspektusaiban eltér a Marx—Engels-i „kommunisták szövetségé"-től, vagy Lenin újabb típusú pártjától is.[12]

Miben rejlik a titói pártkoncepció lényege, egyedisége és eredetisége? Tito a harmincas évek közepének társadalmi viszonyaiban fejleszti nézeteit a pártról, amikor hazánkban erősödik a tömegek forradalmi demokratikus mozgalma és érlelődik a forradalmi helyzet, különösen a kívülről jövő fasiszta veszély és az uralkodó burzsoázia kapituláns magatartása nyomására. Ezt a tényt különösen fontos hangsúlyozni. Amennyiben ugyanis nem vennénk figyelembe a második világháborút megelőző évek konkrét történelmi helyzetének jellegzetességeit, akkor menthetetlenül zavaros és bizonytalan vizekre eveznénk.[13]

Titónak a JKP élére kerülésekor sorsdöntő események játszódtak le a

világon. A forradalomról és a pártról vallott nézeteit annál sokkal eltérőbb társadalmi valóságban alakította ki, mint amilyen Lenin, de főleg Marx korában volt. A kapitalizmus összeomlása Marxnál nem mutatkozott meg annyira közvetlenül, mint Lenin esetében, ami természetesen hatással volt a párt másfajta szerepére, felépítésére, és belső viszonyaira. Lenin a kapitalizmus imperialista fejlődési szakaszában élt, amely reprodukálja és kiélezi a leigázás és kizsákmányolás viszonyait. Azonban az, ami Lenin korában főleg tendencia volt, Tito idején már az élő valóság lényeges meghatározójává vált: a klasszikus kapitalizmus valamennyi alapvető gazdasági és politikai mechanizmusa széthullott — amely teljes egészében az 1929—1933 gazdasági válságban nyilvánult meg — és kialakult az államkapitalizmus, mint a kapitalizmus rendszerének szervi válságából kivezető módozat formája. A politikai válság, többek között a fasiszta sötétség jelentkezésében öltött kifejezési formát, amely csak tovább mélyítette a krízist, hogy végül is a II. világháborúban csúcsosodjék ki.

Az imént felsoroltak lehetővé teszik a téma által felvetett feladat megmagyarázását. Tito munkáinak elemzése feltárja e történelmi helyzetben kialakított elmélkedéseinek és tevékenységének fő irányvonalát. Idejekorán felméri az új történelmi jelenségeket. Még a Kommunista Internacionále VII. kongresszusa (1935) előtt a fasizmusban látta a nemzetközi ellenforradalom fő ütőerejét, amely nemzeteinket és nemzetiségeinket a nemzeti és szociális rabságból kezdve a kiirtásig fenyegeti. Ebben, az ország és a nagyvilág forradalmi és általában demokratikus erőire nézve rendkívül összetett és veszélyes helyzetben, Tito legfontosabb lépései a következők voltak:

— Felkészíteni a pártot a forradalmi mozgalomban viselt szerepére, a soron levő nagy szociális átalakulásra, „mert a párt az egyetlen biztosíték osztályunk és népeink jövőjére és győzelmére nézve".[14]

— A párt fő politikai irányvonala a fasizmus elleni harc, a fasizmus elleni harc vonalán a pártnak tömörítenie kell a legszélesebb néptömegeket, az ország valamennyi haladó erőit.

— A pártnak nemcsak mint a munkásosztály élcsapatának, hanem úgy is megerősítést kell nyernie, mint nemzeteink és nemzetiségeink nemzeti-felszabadító harcának vezető ereje.

— A pártnak távlatot kell nyitnia a nemzeti és szociális elnyomás alól felszabadult társadalom előtt.

A pártról, annak szerepéről és irányvételéről felvázolt nézetek jelentik a titói pártkoncepció alapját, adják sajátosságát és lényegét.[15] Nemzeteink és nemzetiségeink számára e felmérhetetlen történelmi jelentőségű koncepció teljes egészében megnyilvánult a népfelszabadító harc során és később is.

A titói pártkoncepció tehát az antifasiszta harc körülményei közepette, politikailag a Népfrontban szervezett széles néptömegek harca

során született, s lehetetlen e történelmi összefüggésen kívül értelmezni. A JKP és a nemzetközi kommunista mozgalom ez ideig egyáltalán nem ágyazódtak be szélesebb értelemben, sem a munkásosztályba, sem a dolgozó tömegekbe, elsősorban azért, mert nem saját országuk és népük létfontosságú problémáit vették kiindulópontul. A világ kommunista pártjai többségére a politikai irányvételben jellemző volt a szektásság, a dolgozó tömegektől való elkülönülés, a frakciós torzsalkodás, a dogmatizmus, Sztálin egyes nézeteinek és véleményének káros hatása stb.

A titói pártkoncepcióban központi jelentőségű a pártnak az osztállyal és általában a dolgozókkal kialakított kapcsolata. A pártnak a néptömegekkel való széles körű kapcsolata és a tömegek forradalmi meg demokratikus mozgalmának létrehozása politikájában találhatók a titói koncepció eredeti jellemvonásai.[16] Ugyanakkor mindez nemcsak gyakorlati-politikai, hanem Titónak és a pártnak elméleti színvallása is volt.

Nem szabadna szem elől téveszteni, hogy a marxizmus megalapítói is rámutattak a pártnak és az osztálynak a néptömegekkel való kapcsolatára. Marx a legélesebben ellenezte a különféle áramlatokat, amelyek a pártot és a munkásosztályt a politikai elszigetelés felé vitték. Lenin hasonlóképp vélekedett, mármint hogy a párt annak révén erős, hogy a nép érdekeit fejezi ki, egyben képes arra, hogy „összefonódik, s bizonyos mértékben, ha éppen óhajtják, egybeolvad a dolgozók legszélesebb tömegeivel, elsősorban a proletárokkal, de a nem proletár dolgozó tömeggel szintén".[17] S ezzel egyetemben kiemelte a munkás-paraszt szövetség politikájának jelentőségét.

Ennek tudatában felvetődik a kérdés: Lehet-e ilyenformán beszélni a titói koncepció bizonyos különlegességeiről? Úgy vélem, hogy ez nem vitás. Hiszen csak a titói korszakban vált lehetővé felmérni a párt és a munkásosztály összefonódásának valamennyi lényeges dimenzióját, akárcsak a munkás-paraszt „szövetség" valamennyi összetevőjének és jelentőségének a vizsgálata. Éppen a titói koncepcióban kap a munkások és parasztok szövetsége egy új, eltérő minősítést, össznépi mozgalommá alakul át Jugoszlávia Népfrontja intézményesített formája révén, illetve a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége alakjában, a dolgozók politikai szervezettségének és életének megnyilvánulásaként. Következésképp Jugoszláviában a szocialista forradalom a szó szoros értelmében a munkásosztály és az összes dolgozók saját műve — a nép forradalma lett.

Összegezve: a JKP-nek a Népfronton keresztül kifejtett tevékenysége a párt szerepéről vallott titói koncepció lényegi megjelölője. A Népront egy különleges politikai szervezet, amely magába foglalja a dolgozókat és a polgárokat, s a kommunisták mint e szervezet magva aktivitása folytán a forradalom széles frontjává fejlődött. A népfelszabadító háború folyamán a legszélesebb össznépi fronttá válik, amely politikai döntéseket hoz, s mint ilyen, csírájában jelenti a klasszikus értelemben vett politikai szervezetből való átmenetet, az össznépi „nem párti" tömörülést.[18] A kommunista párt nem oldalt áll, mintegy apriori vezető erő,

hanem a néptömegekben gyökerezik és a Népfronton belül jelenti a vezető eszmei-politikai és szervezkedési erőt.

Emlékeztetnék, a Kominform, illetve Sztálin jól ismert bírálatára, hogy a JKP eltér a leninista pártelmélettől, mert megengedte, hogy a párt, „beolvadjék a Népfrontba" és hasonlók. Ennek alapján Sztálin megsejtette a titói pártkoncepció széleskörűségét és a JKP eredendő kapcsolatát a legszélesebb néptömegekkel, csakhogy a maga bürokrata, voluntarista és szektás vezérkedő stílusa miatt nem láthatta meg a valós viszonyokat. S ebben rejlik valójában elméleti és politikai „vaksága". Sztálin nem tudta, s valószínűleg nem is akarta megfejteni a JKP-nek a Jugoszláv Népfrontba való ún. beolvadását, nem akarta, felismerni pártunk igazi forradalmi szerepét, akárcsak egy aránylag kis ország és pártja erőforrását sem, a forradalmi identitásának megőrzéséért vívott harcban.

Hasonló viszony alakult ki abban az időben a JKP iránt a nemzetközi kommunista mozgalomban is, a kommunista pártoknak a Kominternnel és Sztálinnal szembeni alárendeltsége miatt. Ezek sem tudták felfogni forradalmunk lényegi dimenzióit, össznépi jellegét, amely a forradalom sikerének forrása és záloga volt. A szektás és bürokrata nézetek számára idegen gyakorlat volt, hogy egy kommunista párt (azaz a JKP) elsősorban a saját munkásosztálya és népe előtt értékeli és igazolja önmagát. Egyszerűen még nem érthették meg, hogy egy ilyen irányvétel nélkül nem kerülhetett volna sor szocialista forradalmunkra. A „Nemzeti kérdés Jugoszláviában a népfelszabadító háború megvilágításában" című cikkében Tito elsőnek definiálta a nézetet — hogy Jugoszláviában a szocialista forradalom a nemzeti-felszabadító háború képében válik valóra.[19] Ez a nézet elméleti értelemben is újként hatott, és azóta már számtalan esetben igazolást nyert a világ tegnapig még gyarmati és félgyarmati helyzetben levő részeinek forradalmi átalakulásaiban.

Bebizonyosodott, hogy a jugoszláv forradalmi tapasztalatok szélesebb nemzetközi jelentőségűek, elsősorban azért, mert a kor szellemének megfelelő feltételeket és viszonyokat tükrözik. Ezúttal elegendő rámutatni arra, hogy forradalmunk — a világviszonylatban betöltött jelentőségénél fogva — az első sikeres szocialista forradalom az októberi forradalom után. Természetesen ebből semmi esetre sem lehet levonni a következtetést, hogy tapasztalataink, s ebben a titói koncepció, általános érvényű receptek a soron levő forradalmi mozgalmak számára, hogy ez az egyetlen út és egyetlen helyén való koncepció.[20] Egyébként maga Tito volt az, aki a népfelszabadító háború idején írt cikkében, „A népfelszabadító harc és pártunk szervezési kérdései"-ben kiemelte a párt szüntelen, a forradalmi folyamatok iránti alkalmazkodásának és változásának szükségességét. „A proletariátus pártja, a kommunista párt élő szervezet, amelyet szünet nélkül fel kell újítani és építeni kell, ha nem akarja azt, hogy ellenségei megsemmisítsék, s hogy az események keresztül ne gázoljanak rajta."[21]

Vajon változik-e és miben a titói pártkoncepció az önigazgatás bevezetésével?

A marxista megközelítésű mód magától értetődővé teszi, hogy a jelenségek elemzésekor, a fejlődés minden egyes történelmi szakaszában, az adott társadalmi körülményekből induljunk ki. Az önigazgatás bevezetésével valamelyest radikálisabb eltolódás történik az elemi társadalmi viszonyokban. Ez pedig egy hatalmas történelmi lépés a végleges szociális emancipáció irányában, amely hosszan tartó folyamat keretében fokozatosan eltűnnek az emberek feletti hatalomgyakorlás valamennyi formái, a régi társadalom összes maradványai, köztük a politikai pártrendszerek is. S mivel az önigazgatás bevezetése a jugoszláv szocialista közösség fejlődésének újabb szakaszát is jelentette — az elemi viszonyokban és a társadalmi szerkezet egészében, a munkásosztály és a dolgozók helyének és szerepének meghatározásában, az új társadalmi feladatok megoldásának módozatainál történt változásokban, stb — kézenfekvő feltételezni bizonyos változásokat a párt fejlődésében, a pártszervezésben, tevékenységi formáiban, a munkásosztály iránti viszonyában, a társadalom szervezett szocialista erői iránti álláspontjában, a nemzetek közötti viszonyok továbbfejlődésében, valamint annak társadalmi-gazdasági és demokratikus tartalma iránt elfoglalt hozzáállásában stb.

Társadalmunk önigazgatású irányelvéből kiindulva, Tito még a JKSZ VI. kongresszusán (1952) utalt arra, hogy a Kommunista Szövetség eleget tehet vezető szerepének, méghozzá a munkásosztálynak, mint a szocialista forradalom avantgarde erejének a felkészítésével.

A JKSZ VIII. kongresszusán (1964) elhangzott beszámolójában Tito szabatosan kifejtette azt az álláspontot, amely annak szükségességéről szól, hogy a munkásosztály és a dolgozók legyenek a bővített újratermelés letéteményesei, s hogy az önigazgatás csak úgy fejlődhet tovább, ha magába foglalja az egész társadalmi felépítményt. Ugyanezt az álláspontot magyarázta a JKSZ XI. kongresszusán (1978) mondott beszámolójában is: „Forradalmunknak a marxista elmélethez és a szocialista gyakorlathoz való hozzájárulása sokkal nagyobb. „A gyár a munkásoké!" jelmondat újraérvényesítésénél. Mi kezdtünk először építeni olyan szocializmust, amelyben az önigazgatás kilépett a gyárakból és átfogta a társadalom szervezetének egészét." (A JKSZ XI. kongresszusa — 63. oldal)

Az önigazgatás fejlődésében látja Tito forradalmunk és a Kommunista Szövetség politikájának folytonosságát, társadalmunk szocialista erőinek forradalmi harca értelmét és céljait. Tito számára a szocializmus „a munka és a munkásosztály felszabadításának, az egyén felszabadításának történelmi folyamata, olyan folyamat, amelyben az ember saját életének és munkájának tényleges urává lesz". (Ua. — 75. oldal)

Titónak a dolgozók önigazgatási viszonya közepette a párt szerepéről alkotott elvei és elmélkedési irányvonala logikus folytatása a háború előtti és a háborút követő időszak gyakorlati-politikai és elméleti elkö-

telezettségének. A széles forradalmi és demokratikus mozgalom kiterebélyesítéséről, a pártnak a munkásosztállyal és a többi dolgozóval való kapcsolatáról, a dolgozók alkotó erejének a felszabadításáról és serkentéséről alkotott alapelvek csak gazdagodnak az új történelmi viszonyok közepette, új tartalommal bővülnek, új elemeket visz be a párt koncepciójába. Jelenleg, a munkásosztály és a dolgozók önigazgatású és küldöttrendszerében, illetve az emberek önigazgatású szervezettségében döntő tényezőkként hatnak a lényeges társadalmi kérdések megoldásában és azzá lesznek, amiről Tito is beszélt a JKSZ X. kongresszusán elhangzott beszámolójában (1974) — „a társadalom uralkodó gazdasági és politikai erejévé".

Az ilyen viszonyokban a Kommunista Szövetségnek mindenütt, ahol önigazgatási döntés születik, eszmeileg és politikailag aktívnak kell lennie, „a rendszer belső, nem pedig a rajta kívül vagy fölötte levő mozgatóerejeként. Az összes termelőkkel küzdenie kell azért, hogy maguk az önigazgatók szabadon kinyilvánítsák és egybehangolják saját és tágabb értelemben vett közvetlen és tartós érvényű érdekeiket, valamint, hogy a legésszerűbb döntések szülessenek mindazokról a kérdésekről, amelyek akár saját életüket és munkájukat, akár a szűkebb és tágabb társadalmi-politikai közösségek fejlődését érintik". (A JKSZ XI. kongresszusa — 75. oldal.)

Tehát a Kommunista Szövetség avantgarde szerepét a társult munka és a szocialista önigazgatási politikai rendszer belső erejeként tölti be, a munkásosztály és a társadalom összes önigazgatási erőinek aktivitása révén, a munkásosztály, mint a forradalom alapvető szubjektuma pozíciójának megerősítésén keresztül. „Forradalmunk csak így haladhat tovább." (Ua. — 75. oldal)

A JKSZ XI. kongresszusán mondott záróbeszédében Tito rámutatott még egy fontos elvre — hogy mi sohasem voltunk meghatározott formák rabjai, és mindenkor megváltoztattuk őket, amikor ezt az élet megkövetelte, és hozzáfűzi: „Mi ezen a kongresszuson is meghatározott statútumbeli változtatásokat hajtottunk végre a Kommunista Szövetség szervezetében és munkamódszerében. Természetesen a gyakorlat mutatja majd meg a legjobban, hogy ezek milyen mértékben felelnek meg korunknak és tevékenységünk feltételeinek." (Ua. — 90 oldal)

Az önigazgatás bevezetése egyben az államelhalás folyamatának a kezdete is. A szocialista önigazgatási demokrácia fejlődése szükségszerűen megszünteti a bürokrácia uralmát (az állami szervek hatalmát), eltörölve alapját — az államtulajdont.[22] A politikai döntések és az állami aktusokkal és törvényes előírásokkal szabályozott egyes kérdések megoldása és valóra váltása egyre inkább az önigazgatási szervezetek hatáskörébe kerül, méghozzá a küldöttek szkupstinája, az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások révén. A politika társadalmasítása újdonságot jelent társadalmunk korábbi viszonyaihoz képest, és egyben alapot is ad a párt ennek megfelelő szerepéhez. Ugyanis a politikai döntéshoza-

tal és sok más társadalmi kérdés megoldása többé már nem az állam vagy a párt közvetlen dolga, mint forradalmunk háború utáni szakaszában — amikor a párt a hatalom központi szervein keresztül irányította a társadalmi átalakulást, hanem önigazgatású társadalmunk egészének ügyévé válik. A Kommunista Szövetségnek az önigazgatású társadalom szerkezetébe való ilyenfajta beépülés, kétségtelenül, új fenomén a pártról alkotott koncepciók fejlődésében és a szocializmusért vívott harc történetében.

Különösen szem előtt kell tartani Titónak még egy meghagyását, melynek kétségtelenül elméleti jelentősége van. Ugyanis országunkban a szocializmus és a szocialista önigazgatás további fejlődésében a Kommunista Szövetség avantgarde szerepe nem gyengül, hanem ellenkezőleg, erősödik. A Kommunista Szövetségre még nagyon sokáig szükség lesz és helyettesíthetetlen szerepet kap a szocialista önigazgatási öntudat kiépítésében. Vagyis nem hatalmi eszköz, hanem az öntudat fegyvere, alkotó, irányító, tudományos és szervezett társadalmi öntudat, amely történelmileg felelős a szocializmus fejlődéséért. Ezáltal gyakorlatilag is megvalósul azokra a kommunistákra vonatkozó marxi—engelsi tétel, akik elméletileg felvértezettek, és akiknek előnyük van a proletariátus többi részével szemben azáltal, hogy tisztában vannak a viszonyokkal, a folyamatokkal és általában a proletármozgalom vívmányaival.

A fentebb ismertetett társadalmi-történelmi folyamatokból, valamint azoknak a meglátásoknak az alapján, amelyek továbbra is fel-feltűnnek, párhuzamban a szocialista önigazgatás fejlődésével, a fokozatosan izmosodó szocializmussal mint világfolyamattal, kifejlődnek a marxista pártelmélet új, adekvát komponensei is. A pártkoncepció pontosabb meghatározása ma még mindig egyike a fontosabb elméleti-kutatómunka feladatainak. A szocialista önigazgatási demokrácia mindenképp lehetővé teszi, hogy a megváltozott társadalmi alapokon marxista magyarázattal szolgáljon és tudományosan megvilágítsa szocialista forradalmunk további folyamataira vonatkozó elméleti elképzeléseket s ezáltal összegezze is a megfelelő marxista pártkoncepciót és elméletet.

Fordította *MILENKOVICS Szvetiszláv*

Marksistička misao — 1979., 5. szám.

Jegyzetek

[1] Josip Broz Tito *Összegyűjtött műveinek* megjelentetése megbízható forrásmunkát jelent a marxistáknak, hogy pontosabban definiálhassák a titói pártkoncepciót és annak tudományos valorizációját.

[2] A pártkoncepció fogalma eléggé meghatározatlan, s tartalmában meg terjedelmében is minden egyes szerző megközelítési jellemvonásának függvénye. Ilyképp szólni lehet egy, vagy több koncepció létezéséről, s ezen túl is egy, vagy több marxista pártelméletről. Szerintem indokolt több koncepcióról és több pártelméletről beszélni. A különbségek gyökerei elsősorban az általánosítás szintjében rejlenek. Eképpen a pártelmélet esetében több figyelmet fordítunk a mindent átfogó általánosítás elvont — elméleti szintjére, míg a koncepció kifejezés alatt kiemelt helyet kap egy párt tevékenysége egy konkrét időben és térben.

[3] Marx K.—Engels F.: Művek, 7. kötet, 477. old., Beograd 1974.

[4] A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának V. ülése — 1869. IX. 3.

[5] V. I. Lenin: Válogatott művek — „Kultura" 1960. III. 199. old.

[6] Uo., XI. kötet, 101. old.

[7] „Adjatok nekünk forradalmi szervezeteket, s mi a feje tetejére állítjuk Oroszországot", (V. I. Lenin — Válogatott művek, III. kötet, 331. old.)

[8] „A bolsevikok nem maradhattak volna hatalmon nem két és fél évig, de, még csak két és fél hónapig sem. Pártunknak a legszigorúbb, tényleg vasfegyelme nélkül, a pártot a munkásosztály tömegének legteljesebb és fenntartás nélküli támogatása hiányában." (Válogatott művek, XIII. kötet, 410. oldal.)

[9] „Avantgarde harcos szerepe csak egy haladó elmélettel vezetett pártnak lehet". (Uo. III. kötet, 243. oldal.)
„Forradalmi elmélet nélkül nincs forradalmi mozgalom sem". (Uo. 242. oldal.)

[10] „Ezek a munkák" — írja Tito Összegyűjtött műveinek előszavában — „történelmi bizonylatok is meglátásainkról és tevékenységünk lehetőségeiről forradalmi harcunk valamennyi szakaszában. Ugyanakkor hű képei sajátmagunk növekedésének és annak, amit tettünk és ahogy tettük azt, néha felmérésünk és értékelésünk egyoldalúságával is meg tévelygéseinkkel is." (Összegyűjtött művek, I. kötet, Beograd, 1977.).

[11] Koreferátumában Tito megvizsgálja a párt avantgardságának, a munkásosztállyal alkotott egységének és a többi dolgozóval kialakított kapcsolatának, az egységet veszélyeztető frakciósságnak a problémáit, stb. (Összegyűjtött művek, I. kötet, 74—77. oldal. Beograd, 1977.).

[12] Marx—Engels „kommunista szövetsége" azoknak az azonos elveket vallóknak a szövetsége, akik más munkáspártokon belül tevékenykednek; Marx és Engels szavai szerint ők elméletileg felvértezettebbek és előnyük van a proletariátus többi részével szemben azáltal, hogy tisztában vannak a viszonyokkal, a folyamatokkal és általában a proletármozgalom eredményeivel, A párizsi kommün után a tudományos szocializmus megalapítói bővítik felismerésüket a munkásosztály harcának vezetésére alakítandó avantgarde politikai párt jelentőségéről és szükségességéről. Az anarchistákkal, a prudonistákkal és a blankistákkal folytatott vitáikban Marx és Engels programként vetik fel a mun-

kásosztály pártját. A Nemzetközi Munkásszövetség Általános statútumába 7a pontként került be a kulcsálláspont: „A proletariátus csak abban az esetben hathat osztályként, ha külön politikai pártba szerveződik." (Összes művek, XXVIII. kötet, 344. oldal.).

Lenin volt a megalapítója az első munkáspártnak, amelyik közvetlenül előkészítette és sikeresen végrehajtotta az első szocialista forradalmat. A „Mit lehet tenni?" c. művében Lenin kiszűri az avantgarde politikai szervezetnek, mint a „hivatásos forradalmároknak" a külön szervezete szükségletét, amely önállóan, néha a munkásosztály más pártjaival ellentétben működik. („A forradalmárok szervezetének mindenekelőtt olyan ..... embereket is fell kell ölelnie, akiknek hivatása a forradalmi tevékenység...", „E szervezetnek kényszerűen szűkebb körűnek és minél konspiratívabbnak kell lennie..." (Válogatott művek, III. kötet, 318—319 oldal.) Lenin az ilyen pártmodellt a cári Oroszország akkori különleges történelmi helyzetével és az imperializmus szakaszainak karakterisztikájával magyarázza. Az 1905-ös oroszországi forradalmi események után Lenin új elemeket épít be pártkoncepciójában, elsősorban a pártnak a széles forradalmi demokratikus mozgalom iránti viszonyába és sorainak tömegesítése tekintetében.

Sztálinnak a kommunista pártra vonatkozó koncepciója és elmélete, annak tényleges hatása a JKP-ra és a forradalmi folyamatokra Jugoszláviában, az Összövetségi Kommunista (bolsevik) Pártnak és a Jugoszláv Kommunista Pártnak a forradalom elemi kérdéseire és másra vonatkozó elméleti nézeteinek és politikai gyakorlatának az összevetése több témát foglal magába és külön feldolgozást, meg külön elméleti vizsgálódást igényel.

[13] Marx figyelmeztet, hogy még ugyanaz a társadalmi-gazdasági elem is megnyilvánulhat, a számos különböző körülmény és viszony következtében, a végtelen változatok és árnyalatok jelenségében. (Marx—Engels: Művek, XXIII. kötet, 658. old.)

[14] J. B. Tito: Összegyűjtött művek, IV. kötet, 10. oldal, Bgd., 1977. A párt akciópolitikai és szervezési előkészületeitől elkülöníthetetlen, szorgalmozza a forradalmi elmélet és a forradalmi gyakorlat egységét és a marxista tanok ismeretét.

[15] Politikai és elméleti nézeteit a pártról, a párt és a forradalom dialektikus feltételeiről, a pártnak az osztály iránti viszonyáról, a forradalmi össznépi front szélessége iránti állásfoglalásról — Tito már majdnem öt évtizede folyamatosan fejleszti, szocialista forradalmunk fejlődésének valamennyi szakaszában.

[16] A JKSZ X. kongresszusát előkészítő munkabizottságnak egyszer E. Kardelj felidézte emlékeit Tito döntő szerepére a Párt és a forradalom előkészítésében és vezetésében. Kardelj külön rámutatott a titói gondolatok következő jellemzőire: forradalmi széleslátás a mozgalomnak, a pártnak a szocialista forradalomra való felkészítésével kapcsolatban, amely akkor egyeseknek a Pártban — még részben szektássággal terhelten — Titónak, a népfront vonallal szembeni határozottsága kissé gyanúsnak tűnt.

[17] Válogatott művek, XIII. kötet, 411. oldal.

[18] A jugoszláviai Népfront sokban különbözött a más országok népfrontjaitól. Amott a népfront főleg a pártok koalícióját jelentette, nem pedig össznépi mozgalmat. A Népfront II. kongresszusán elhangzott beszédében Tito kijelentette, hogy a mi „Népfrontunk" nem felülről jött, a vezetők közötti megállapodásként született, hanem alulról építették — a JKP vezetésével (A JKP V. kongresszusán készült gyorsírói jegyzetek alapján).

[19] Lásd: „Proleter", a JKP KB sajtószerve, 16. szám; 1942. év. Itt megtalálható egy különös jelentőségű nézet — hogy a nemzeti felszabadulásért és függetlenségért vívott harcnak és az önálló fejlődésre vonatkozó jognak mély osztálytartalma van, és hogy a mai világ népfelszabadító háborúi valójában a világ forradalmi átalakulásának formái.

[20] Azonban, amit ma gondolkodás nélkül lehet állítani az az, hogy nem lett volna jugoszláv közösség nemzeteink és nemzetiségeink tömeges részvétele nélkül a forradalmi társadalmi átalakulásban, illetve a mai szocialista önigazgatás nélkül, és hogy korunknak a szocializmus útján haladó társadalmi átalakulásait sem lehetne végrehajtani a széles néptömegek részvétele nélkül, kezdeményezésünk felszabadítása és önnön érdekeik meg általában a társadalmi élet elemi problémáinak a megoldásában játszott egyre nagyobb szerepe nélkül.

[21] „Proleter", XIV—XV. szám, 1942. év.

[22] Az állam elhalásának elmélete jelenti egyben a társadalmi önigazgatás koncepciójának lényegét s kifejezi az államszocializmus irányvételének elhagyását. Annak ellenére, hogy az állam s egyben a politikai szervezetek elhalásának folyamata hosszan tartó történelmi folyamat, mégsem áll a társadalom előtt egy felsejlő feladatként, hanem már most gyakorlati kérdésként bukkan fel s beívódik a szocialista forradalom mozgásainak történéseibe, mint ahogy erről a marxizmus klasszikusai is vélekedtek. Amennyiben az önigazgatási folyamatok akadálytalanul fejlődhetnek, úgy az elhalás folyamatai is gyorsabbak és hatásosabbak lesznek.

Külpolitikai szemle

Bálint István

MAGYARORSZÁG ALKALMAZKODIK AZ ÚJ GAZDASÁGI HELYZETHEZ

Magyarország az új helyzethez, a megváltozott nemzetközi körülményekhez való alkalmazkodás, ennek kapcsán pedig az intenzívebb, a minőséget előtérbe helyező gazdálkodásra való átállás napjait éli. Az elmúlt, 1979. esztendő ennek az átállásnak a jegyében telt el, s ennek megnyilatkozása volt a júliusi áremelés is. Az MSZMP KB-ának év végi ülése ennek a munkának a mérlegét készítette el, hogy annak alapján meghatározza a jövő évi feladatokat. November 1-én a Magyar Közlöny című hivatalos lap nyilvánosságra hozta a minisztertanács és a minisztériumok rendeleteit, amelyek a gazdasági mechanizmus egész új rendszerét teremtették meg, azzal, hogy ezt az új rendszert január 1-étől alkalmazzák. Mindezt kiegészítik a márciusra összehívott XII. kongresszusra való készülődés irányelvei, amelyek célja össznépi vitát szervezni az eddigi fejlődés mérlegének elkészítésére és a következő öt esztendő feladatainak megfogalmazására, az új ötéves terv kidolgozására. E hatalmas munkából világítanánk meg néhány mozzanatot, már amennyire ehhez kereteink és lehetőségeink módot adnak.

Az átállás indítékai nyilvánvalóak: az ország a fejlődésnek abba a szakaszába jutott, amikor a meglévő eredmények fenntartása és a továbbhaladás az eddiginél keményebb munkát és nagyobb erőfeszítést igényel. Be kell fejezni a minőségi elemeket előtérbe helyező gazdálkodásra való átállás korábban megkezdett folyamatát. Ennek azonban számos vonatkozása van és maga is sokrétű. A változtatást sürgető tényezők közül mi csak kettőt emelnénk ki: az ország külkereskedelmi helyzetének romlását és a munka termelékenységével kapcsolatos problémákat.

A külkereskedelmi pozíciók azért gyengültek, mert az egész külkereskedelmi szerkezet lényeges, mondhatnánk, forradalmi megváltozása ellenére sem változott a KGST-n kívüli piacra való kivitel szerkezete, az árarányok viszont szakadatlanul romlottak a magyar gazdaság rovására. A radikális szerkezetváltozásról tanúskodik, hogy az ország külkeres-

kedelmében a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkek — amelyek a két világháború között az export 60 százalékát tették — 20—25 százalékra zsugorodtak. A háború előtti exportnak mindössze 13 százaléka volt ipari késztermék, most viszont a kivitelnek több mint a felét gépek és ipari fogyasztási cikkek képezik. A mezőgazdasági termékek visszaszorulása és az iparcikkek, főleg gépek térnyerése azonban csak a KGST-piacra jellemző, mert a világpiaci „nyílt vizeken" alig változott az ország külkereskedelmi helyzete: az export felét a hatvanas évek végén is a mezőgazdasági cikkek tették ki, részben feldolgozatlan termék, kétharmadrészt pedig élő állat, illetve állati termék.

Mindezt csak tetézte, hogy a nemzetközi cserearányok szakadatlanul rosszabbodtak a magyar cikkek rovására. Az ötvenes években a KGST-n kívüli kereskedelemben tartósan 25 százalék körüli cserearányromlás következett be. 1949—1957-ig 1—3 százalékos javulás volt ugyan, mivel a KGST-n kívüli behozatali cikkek ára 2—8 százalékkal, a magyar kiviteli cikkek árszintje viszont csak 1—5 százalékkal csökkent. Azóta azonban a cserearányok rosszabbodása meggyorsult, ami magyarországi becslések szerint annak tudható be, hogy termékeik fele minőség és korszerűség szempontjából messze elmarad a világszínvonaltól, illetve csak az egy ötödük felel meg a világpiaci követelményeknek. Ennek meg egyéb tényezőknek — köztük a mezőgazdasági termékek rovására történő áreltolódásnak — a következménye, hogy az utóbbi öt év alatt a magyar külkereskedelemben mintegy 20 százalékos cserearányromlás következett be, így aztán ugyanannyi importcikkért egy ötöddel több árut kell exportálniuk, mint néhány évvel ezelőtt, 30—40 százalékkal többet, mint 1949—1951-ben, sőt — ami leginkább illusztrálja a helyzet súlyosságát — 50—70 százalékkal többet, mint az első világháború előtt.

A munkatermelékenységről pedig elég annyit mondani, hogy a pusztán vagy túlnyomórészt mennyiségre termelés, az állandó munkaerőhiánnyal jelzett pazarló gazdálkodás a munkaerővel — amit a vállalatok jövedelemelosztási rendszerének számos eleme is táplált — a munka termelékenységének viszonylagos lemaradásával járt. Az egy foglalkoztatottra jutó termelés évi átlagos növekedése az állami iparban 1951—1955-ben több mint a tízszerese volt a szövetkezeti ipar növekedésének (4,8:0,3 százalék), viszont már 1961—1965-ben a szövetkezeti ipar termelésének növekedése gyorsabb volt az állami iparénál (6,3:4,9 százalékkal). Az 1976—78-ban az arány tovább romlott az állami ipar rovására; ezekben az években a szövetkezeti iparban az egy foglalkoztatottra jutó termelés évi átlagos növekedése 7,5, az állami iparban pedig 5,8 százalék volt.

A munkatermelékenység emelkedésének más adatokkal is illusztrálható lemaradása a nemzetközi gazdasági válsággal súlyosbított külkereskedelmi pozícióromlással együtt kényszerítette ki az átalakulásnak a mostani nagy munkáját, amelyről részletesebben szólunk.

II.

Mint már mondtuk, a készülő mélyreható változások előjele volt a júliusi áremelés. Magyarországon ugyanis az árak jelentékeny része évek óta nem változott. Ezt persze csak úgy lehetett szavatolni, hogy az önköltség meg a termelési költségek közötti különbözetet állami ártámogatás formájában megkapták. 1977-ben pl. a 20 milliárd forint értékű energiafogyasztáshoz 9 milliárd állami dotáció járult. Vagy vegyük példának a tejet, amelynek árát tavaly júliusban 5 forintról 6 forintra emelték, holott a költségei literenként csaknem 9 forintot tesznek ki. A következmény persze az lett, hogy eltolódtak az ararányok, nem bontakozhattak ki az értékarányos árak, nem tisztázódhatott, mi a tényleg kifizetődő gazdaságos termelés stb. Nem is szólva az olyan abszurdumról, hogy pl. a behozatali alumínium állami támogatása miatt kifizetődőbb volt behozatali, mint hazai anyagból készíteni a konzervdobozokat.

Ezen változtatni kívánva a júliusi áremeléssel megtették az első lépést az értékarányosabb árak kialakítása felé. Ekkor ugyanis az élelmiszerek árszínvonalát átlagosan 20 százalékkal — ezen belül a kenyér árát 50, a tőkehús árát 30, a cukor árát 23 százalékkal — a mosó- és öblítőszerek, a szappan árát átlagosan 19, a cipő árát 27, az épület- és faanyag árát 12 százalékkal növelték, a személygépkocsik átlagosan 20 százalékkal drágultak, a színházi, a mozi és a cirkuszi helyárak pedig 30 százalékkal nőttek stb.

Kezdettől fogva nyilvánvaló azonban, hogy nem az áremeléstől kell várni a javulást, hanem mélyreható változásokat kell eszközölni, amelyek az értékarányos árak kialakulását is lehetővé teszik. Ezeknek az változásoknak is csak két vonatkozását említenénk meg: a gazdasági szerkezet átalakítását és a gazdasági mechanizmus módosítását, amivel serkenteni, sőt lehetővé kell tenni ezt a szerkezeti átállást.

A szerkezeti átalakítás egyik iránya a kőolaj és származékai felhasználásának visszaszorítása a nehéziparba. Magyarországon, éppúgy mint világszerte az 1960-as években, ésszerű megfontolásból a költséges szénbányászat helyett áttértek az olajszármazékokkal fűtött erőművek tervezésére. 1973 után azonban ismét olcsóbb lett a szén, és ezért döntöttek úgy, hogy erőműveiket a dunántúli szénmezőkön létesítik. Ezzel párhuzamosan gyorsított ütemben épülnek a szénbányák, és intenzívebb lesz a szénlelőhelyek kihasználása. A gépiparban ez a szerkezeti átalakítás egyre inkább a gazdaságtalan termékek megszüntetését szorgalmazza. Már korábban megtörtént, hogy leállították a Csepel motorok gyártását. Átalakították a budapesti Vöröscsillag Traktorgyár egész termelési szerkezetét, az Ikarus termelésének fokozása érdekében pedig a Csepel Autógyár abbahagyta az 5 tonnás teherkocsik gyártását. Ezt kísérte a korszerű termelés bevezetése, mint például Ózdon az oxigénbefúvásos acélgyártás, a Lenin Kohászati Művek új acélművének üzembe helyezése, a konverteres és elektroacél-gyártás megkezdése, olyan új termékek piacra dobása, mint

a numerikus szerszámgépek, a Minimat automata mosógépek, a jobb minőségű, pontosabb, értékesebb csapágyak, stb. A további átalakítás ezeknek a korszerű és munkaigényesebb termékeknek a még fokozottabb előtérbe helyezését célozza. A könnyűiparban a szerkezeti átalakítás ugyancsak a nem gazdaságos termelés felszámolása felé halad. Így például a leggazdaságtalanabbnak ítélt cikkeket, a teljes paletta 10 százalékát többé nem gyártják. Ezt kiegészíti az a törekvés, hogy kevesebb munkással ugyanolyan eredményt érjenek el, mint például a Pamutnyomóipari Vállalatban, ahol ma már 5000 emberrel kevesebben adják ugyanazt a termelési értéket.

A gazdasági mechanizmus változását pedig a magyarországi ismertetők így összegezték: 1) az árrendszer és az ármechanizmus továbbfejlesztése azért, hogy a nyereség a nemzetközi versenyképesség függvényében mind jobban kifejezze a gazdasági hatékonyságot; 2) a vállalati jövedelemszabályozás és érdekeltségi rendszer olyan irányú változása, amely a jól dolgozó vállalatoknak kedvez, azoknak viszont, amelyek nem tudnak felzárkózni a megváltozott föltételek nehezebb követelményeihez, nem nyújt tartósan kedvezményeket; 3) a módosult bérszabályozás, amely jobban kapcsolódik a teljesítményekhez, ami lehetővé teszi, hogy a haladást gátló egyenlősdi törekvések háttérbe szoruljanak; 4) a fejlesztés olyan változatai kerülnek előtérbe amelyek lehetővé teszik a termelési szerkezet korszerűsítését, ezzel a gazdaságos export növelését. A változások három irányvonaláról — az árrendszer módosulásáról, a vállalatok új jövedelemelosztási rendszeréről és a munkaerő-gazdálkodás új irányzatáról — külön szólnánk, legalább vázlatosan.

Az árrendszer módosulása. Az új árrendszer négy döntő célt tűz maga elé: 1) elősegíteni a fogyasztói árak értékarányosabb alakulását, tehát színvonalát és arányait közelebb hozni a társadalmi ráfordításokhoz és ezzel ösztönözni a fogyasztás gazdaságosságának javítását; 2) biztosítani a fogyasztói és a termelői árak alakulásának szoros kapcsolatát, hogy a fogyasztói árszint haladja meg a termelői árszintet, és erőteljesen korlátozódjék a fogyasztói árpreferenciák (ártámogatások) igen széles köre; 3) olyan versenyárakat kialakítani, amelyek kiállják a nemzetközi értékítélet próbáját, tehát szavatolni, hogy a belföldi és a nemzetközi árarányok szoros kapcsolatba kerüljenek egymással; 4) növelni az ármechanizmus rugalmasságát, hogy ily módon az árak jól tükrözzék a kereslet-kínálat változásait. A fenti célok elérésére bővítették a szabad árkategóriába tartozó áruk körét. Ezentúl már csak az energiahordozók és a villamosenergia ára tartozik a kötött árak csoportjába, a termelői árak körében. A fogyasztói áraknál is szélesedik a szabad árforma és kiterjed a termékek 60 százalékára. Az elképzelés szerint az új árrendszerben az ipari termékek 70—75 százalékában gyakorlatilag már a nemzetközi versenyárak érvényesülnek majd. Ezt kiegészíti a valuta árfolyam módosítása, olyképpen, hogy 1980. január 1-ével a dollár induló árfolyama 34 forint.

Az új jövedelemelosztási rendszer. A módosítások célja kedvezőbb helyzetbe juttatni a jobban gazdálkodó vállalatokat. Ennek eszköze elsősorban az, hogy a vállalatok jövedelmét az eddiginél nagyobb arányban központosítják, de a hátramaradó résszel a vállalatok önállóbban rendelkezhetnek és már maga a központosítás is olyan formában történik, hogy gazdaságosabb termelésre, ügykezelésre serkenti a vállalatokat. A vállalatok nyereségének fokozottabb központosítása érdekében a nyereségadó 40 százalékról 45 százalékra, a városi és községfejlesztési hozzájárulás 6 százalékról 10 százalékra emelkedik, úgy hogy az állam a vállalati nyereség több mint 60 százalékát központosítja. Annak érdekében azonban, hogy ez a központosítás differenciáltabban történjen, 1980-tól módosul a részesedési alap progresszív adórendszere, oly értelemben, hogy az átlagosnál kedvezőtlenebb eredményt elérő vállalatok adója gyorsabban, a jövedelmezően működő vállalatoké pedig kevésbé növekszik. Nagyon lényeges eleme az új rendszernek, hogy csökken az állami támogatás mértéke és szerepe a jövedelemszerzésben. Az új jövedelemszabályozás általában arra épül, hogy az árrendszer alakulásával összhangban a támogatási igény a minimumra csökkenjen. A vállalatok önállóságát fokozó újdonságok között pedig elég megemlíteni a most létesítendő vállalati árkülönbözeti tartalékalapot, amelynek célja lehetővé tenni a vállalatok alkalmazkodását a megváltozott árrendszerhez.

Új szempontok a munkaerő-gazdálkodásban. Ennek egyik része az ide visszaható egész átszervezés, amely a vállalatokat érdekeltté teszi a munkaerővel való jobb gazdálkodásban. Ennek hatására a magyarországi vállalatokban máris megindultak az átcsoportosítások, az átképzés más munkahelyekre, a más vállalatokba való áthelyezések stb. A béreket egyre inkább függővé teszik a vállalati teljesítményektől. Ennek keretében jelentősen szélesedik a teljesítménytől függő bértömeg szerinti bérezés. A korábbi években a gazdálkodó egységeknek mintegy a fele tartozott ilyen bérszabályozási formába, 1980-tól viszont a vállalatok és szövetkezetek mintegy 75 százaléka tartozik ide. Még ennek keretében is a teljesítménybéreket igyekeznek az eddiginél jobban a jó minőségű, takarékos munkához, a vállalatok eredményéhez kötni. Az ésszerűbb munkaerőgazdálkodás irányában hat az is, hogy a vállalatokat létszámcsökkentésre serkentik, olyképpen, hogy az ebből származó vállalati bérmegtakarítás egy részét adómentesen felhasználhatják a vállalati bérszínvonal növelésére.

III.

A megindult nagy átalakulásnak és az ezzel járó intenzív munkának félévi eredményeit a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága december végén összegezte, egyben meghatározva a soron következő feladatokat is. Az összegezés lényeges mozzanata, hogy a MSZMP

Központi Bizottsága elég elmarasztalóan szólott erről a munkáról, leszögezve, hogy „a szükségesnél és a lehetségesnél kisebb mértékben javul a termelés hatékonysága, versenyképessége és a termékszerkezet", fokozottabb munkára, még intenzívebb tevékenységre serkentve ily módon a pártszervezeteket és a magyarországi kommunistákat.

De nemcsak a Központi Bizottság ülésén elhangzottak, hanem a tavalyi tervteljesítés adatai és az idei tervfeladatok meghatározása is arra utal, hogy nagy fába vágták a fejszét Magyarország dolgozói. Ezt mutatja különben az is, hogy az átállás nagy munkája miatt 1979-ben szerényebb eredményekkel kellett megelégedniük, mint az előző években. Így például az ipari termelés növekedésének mérséklődése miatt az előirányzott 3—4 százalék helyett csak 1—1,5 százalékkal nőtt a nemzeti jövedelem, ezért a belföldi felhasználást a tervezett 1 százalékkal szemben mintegy 4 százalékkal kellett csökkenteni. Súlyosbító körülmény, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt a növénytermelés 2—3 százalékkal csökkent. Ennek tudható be, hogy évek óta először voltak kénytelenek megállapítani: „mindezek hatására a munkások és az alkalmazottak reálbére, a termelőszövetkezeti dolgozók reálkeresete országos átlagban 1—1,5 százalékkal csökkent". Ebből kiindulva szerényebbek az 1980. évi tervfeladatok is: a belföldi felhasználást már eleve 1 százalékkal, az országos építési-szerelési teljesítményt 2,5—3 százalékkal, a szocialista szektor beruházásait 4—5 százalékkal kevesebbre tervezték, azzal a célzattal, hogy az egy lakosra jutó reáljövedelmet az 1979. évi szinten tudják tartani. (Összehasonlításként: 1978-ban az országos építési-szerelési teljesítmény 5 százalékkal, az egy lakosra jutó átlagos nominál jövedelem 7,5—8 százalékkal, az egy lakosra jutó reáljövedelem pedig 3 százalékkal növekedett.)

A márciusra összehívott kongresszusra való készülődés mostani intenzív időszakában is ezeket a feladatokat helyezték előtérbe. A Központi Bizottság december végén nyilvánosságra hozott irányelveiben ezt a következőképpen fogalmazták meg: „A külső gazdasági feltételek, a nemzetközi ár- és értékesítési viszonyok a vártnál is kedvezőtlenebbül alakultak. Gazdasági nehézségeink nagyobbrészt ebből adódnak. Ugyanakkor nem megfelelő ütemben bontakoznak ki a megváltozott külső feltételekhez és az intenzív gazdasági fejlődés követelményeihez igazodó folyamatok. A szükségesnél és a lehetségesnél lassabban korszerűsödik a termelési- és termékszerkezet, nem javult kielégítően a hatékonyság, a minőség. Ebben hazai munkánk gyengeségei, az irányítás és a végrehajtás fogyatékosságai mutatkoznak meg. Mindezek együttes hatására a V. ötéves terv főbb előirányzatai nem a tervezett mértékben teljesülnek."

Ezért lesz a kongresszust megelőző össznépi vitának és magának a kongresszusnak alapvető feladata a fenti célok elérése, a várt és tervezett átalakítás befejezése és ezzel az egész gazdasági mechanizmus átalakítása. Nem újdonság, hogy e feladat megoldását „mint a központi irányításnak, mind a vállalatok, szövetkezetek önállóságának, kezdeményező ké-

pességének egyidejű erősítésével" képzelik el. Újdonság viszont, hogy a gazdaságirányítás mechanizmusában néhány változást akarnak eszközölni, a vállalatok önállóságát pedig szakadatlanul erősíteni kívánják.

Az irányítás mechanizmusának javításában, csak egyik irány a fogyatékosságok kiküszöbölése, amiről az Irányelvek a következőket mondják: „Szükséges, hogy egyaránt erősödjék a központi irányítás és a helyi önállóság. Továbbá az is, hogy egyszerűsítsük és gyorsítsuk az ügyintézést. A döntési rendszerben és a végrehajtásban szűnjenek meg az indokolatlan párhuzamosságok, a túlszabályozás és érvényesüljön jobban az egyéni felelősség." A másik irány bizonyos konkrét feladatok szorgalmazása. Például a hatodik ötéves népgazdasági terv előkészítése, abból kiindulva, hogy a nemzeti jövedelem a korábbi időszakhoz képest csak mérsékeltebben növekedhet. Ennek keretében a terv alapvető céljának és kiindulópontjának tekintik, hogy az iparnak, mindenekelőtt a feldolgozó iparnak elsősorban azok az ágai fejlődjenek, amelyek kevésbé anyag- és energiaigényesek, és gazdaságos exportnövelést, illetve import-megtakarítást, nagyobb népgazdasági jövedelmet tesznek lehetővé. E konkrét feladatok körébe tartozik az is, hogy a megváltozott és módosult keretek között a népgazdaság termelő alapjainak műszaki fejlesztését a beruházások korábbinál mérsékeltebb növelése mellett is biztosítani kell. Nagy erőfeszítéseket követel ezenkívül az életszínvonal és a reáljövedelem eddigi szintjének fenntartása is.

A konkrét feladatokon túlmenően az Irányelvek három lényeges új mozzanatot is tartalmaznak a tavaly megindult és az idén fölgyorsuló hatalmas átalakító munkával kapcsolatban. Az első, amelyet a magyar dolgozók a legjobban megéreznek, és amelyet az új esztendő elején bekövetkezett új árnövelés is érzékeltet, az árak további alakítása, abban az irányban, amelyet az Irányelvek így fogalmaznak meg: „A gazdasági fejlődés fontos feltétele, hogy az árrendszer célszerű gazdasági döntésekre és ésszerű felosztásra késztessen. A termelői árak fejezzék ki jobban a világpiac árváltozásait, ösztönözzenek a hatékonyság növelésére, a műszaki fejlesztésre, a minőség javítására és takarékosságra. A termelői árak mozgása a jövőben is hatással lesz a fogyasztói árak alakulására."

A másik lényeges újdonság: „a gazdaságtalan, tartósan veszteséges termelést a társadalmi érdekkel összhangban, a munkaerő és az eszközök tervszerű átcsoportosításával gazdaságossá kell tenni vagy fokozatosan meg kell szüntetni", ami valójában a vállalatok gazdálkodási rendszerének gyökeres átalakítását és a vállalatok helyzetének lényeges megváltozását jelzi. A harmadik újdonság, amelynek szintén messzemenő hatása lehet a magyarországi dolgozók mindennapos életére és a munkához, a gazdálkodáshoz való viszonyára: a racionálisabb munkaerő-gazdálkodás, amit az Irányelvek így fogalmaznak meg: Az előttünk álló feladatok megoldásához elengedhetetlen a munkaerőnek a jelenleginél hatékonyabb foglalkoztatása. Nagyobb összhangot kell teremteni a munkahelyek száma és a rendelkezésre álló munkaerő között. A szabad munkavállalás

jogának tiszteletben tartásával ösztönözni kell, hogy a munkahelyek egyéni megválasztása jobban igazodjék a népgazdaság szükségleteihez. A termelési és termékszerkezet átalakításával összhangban gondoskodni kell a munkaerő üzemen belüli és üzemek közötti szervezett átcsoportosításáról, átképzéséről."

A vállalati önállóság anyagi alapjának erősítésénél pedig a következőket kell megemlíteni:

1) a vállalat nagyobb fokú gazdasági érdekeltsége a jövedelemelosztási rendszer révén, hogy „a gazdálkodás eredményessége tükröződjék jobban a vállalatok saját alapjainak, valamint a dolgozók teljesítményének alakulásában",

2) a dolgozók ösztönzésének, anyagi érdekeltségének fokozása, azzal a szándékkal, hogy: „a bér- és jövedelempolitika az eddiginél eredményesebben ösztönözzön a társadalom számára hasznos, jobb minőségű, fegyelmezett munkára. Mind a dolgozók, mind a népgazdaság érdekében a jelenleginél szélesebb körben kell alkalmazni a teljesítménybérezést. A keresetek a valóságos teljesítmények alapján differenciálódjanak, és segítsék elő a munka termelékenységének a gyorsabb növekedését."

*

A magyarországi kommunisták, de az egész ország népe is a kongresszusig hátralevő időt az új feladatokra való felkészülés jegyében tölti el. Az országos vita — a mérlegkészítés és bíráló felmérés — eredményeként fogalmazza majd meg ezeket a feladatokat a Magyar Szocialista Munkáspárt márciusi XII. kongresszusa.

Könyv- és folyóiratszemle

Bajagić Veronika

DR. BRANKO PRNJAT: KULTURNA POLITIKA, RADNIČKA ŠTAMPA, BGD., 1979.

A monográfia szerzője a művelődéspolitikában a politika és a művelődés kölcsönhatásának új és ismeretlen kutatási tárgyát s a társadalmi életre gyakorolt közös hatásukat látja. Elméleti és gyakorlati szempontjainak a vizsgálatakor a politika és a kultúra kutatási területének kiterjesztésére, az önigazgatású társadalom kulturális folyamataiban új nézőpontok kialakítására törekszik.

A szerző kiváló ismerője a jelzett témakörnek. Igazolja ezt az is, hogy a 165 oldalas könyvnek mind a 9 fejezete megannyi problémát vet fel, sőt nemcsak felveti, de rövidesen és tömören meg is válaszolja. A művelődéspolitika korábbi és mai szakaszának bíráló felmérésekor Prnjat megállapítja, hogy a művelődéspolitika egy többsíkú és bonyolult jelenség, s ezért csak egy konkrét szociális és politikai realitásban, az uralkodó társadalmi erők társadalmi-gazdasági és politikai céljaival és érdekeivel összhangban szemlélhető és tanulmányozható. Noha az osztálytársadalom művelődéspolitikája általában az uralkodó osztály gazdasági, politikai és ideológiai céljainak a kifejezője, az alkotást mégis jobbára csak parciális érdekszférának tekinti. A történelem azonban azt bizonyítja, hogy eddig még egyetlen uralkodó osztálynak sem sikerült teljes egészében alárendelnie az akotást a saját érdekeinek és céljainak.

Az eddigi kulturális fejlődés az önálló és független emberi szellem sajátságos győzelme a művelődéspolitika parciális projektumai felett. A kulturális alkotás humánuma és általános emberi vonása mindig a parciális és pragmatikus művelődéspolitika fölé emelkedik. Az emberiség művelődési öröksége és kulturális vívmányai pedig néphagyománnyá válnak. Az alkotó erő felszabadítását akkor tűzi zászlajára a művelődéspolitika, ha hordozójává a munkásosztály válik. Ezt a dominációés monopolmentes művelődéspolitikát nevezi Prnjat tevékeny kultúrának.

Mivel a mai hazai irodalomban nemigen bukkanni a művelődéspolitika definíciójára, így szerzőnk ezt is megkísérli: „Az önigazgatású művelődéspolitika azon elvek és akciók összessége, amelyek önigazgatásilag

igazoltak és tudományosan verifikálhatók — a kultúra szabad és optimális fejlődése érdekében, a kreativitás fokozása, a társadalmi közösség kulturális igényeinek kielégítése végett." (36. 1.) Az önigazgatású művelődéspolitika egy magasabb és fejlettebb szakasz, mert ezt a politikát már a szabad kulturális szubjektumok alakítják ki, ők határozzák meg és becsülik fel a kulturális igényeket és szükségleteket, a társadalmi alkotási lehetőségeket.

A művelődéspolitika jelenlegi, nem éppen szabatosan meghatározott modelljei — a szerző szerint — a gazdasági és politikai hatalom gyakorlóinak eszközei, mert a művelődéspolitikát csak azoknak a döntéshozatali tényezőknek az identifikálásával lehet megközelíteni, akik beleszólhatnak a művelődés fejlődésébe és az alkotásba, a művelődéspolitika céljainak és eszközeinek meghatározásába. A hagyományos és polgári művelődéspolitikai modell továbbra is a kulturális-szellemi termelőeszközök magántulajdonán alapul, meghatározója pedig az ún. tömegkultúra ipari termelése. A szerző a művelődéspolitika értelmét az uralkodó osztályok és a gazdasági, tudományos-műszaki fejlődéssel járó új művelődési igények közötti közvetítésben látja, melynek célja a fennálló rendszer viszonyainak stabilizálása. Az állami kulturális apparátus, ill. a szocialista államnak az egész művelődés feletti dominációja viszont az állam közvetítésének rendeli alá mind a munkát, mind pedig az alkotást, s ezzel leszűkíti a művelődés szerepét és jelentőségét.

Az önigazgatású művelődéspolitika azonban egy pillanatra sem tekinthető az említett művelődéspolitikai modellek közötti arany középútnak, mert elsősorban nem is tiszta és végleges forma, hanem a kreatív és emberi önigazgatás bizonytalan útja, amely az autentikus emberi, társadalmi és kulturális igények felfedésében nyilvánul meg. Az ember és a társadalom kulturális aspirációjában, ill. ezen aspirációk demokratikus, intézményes formáinak és lehetőségeinek a megteremtésében. Csakis ez a demokratikus művelődéspolitika és társadalmi légkör, melynek anyagi és erkölcsi stimulánsai kiterjesztik az alkotás és a szabadság határait, garantálhatja, hogy az ENSZ közgyűlésében elfogadott (1948.) Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata ne váljék üres szólammá.

Noha szerzőnk inkább csak a kultúra fogalmának meghatározására szorítkozott s a három első fejezetben a kultúrát művelődési-szellemi alkotás és kulturális-művelődési életként tárgyalja, a szocialista forradalom és a kultúra viszonyának elemzésekor mégis a kultúrát az emberi önigazolás útjának tekinti, amely „nemcsak a társadalmi viszonyokra és az életmódra terjed ki, de szembehelyezkedik a viszonyok bürokratizálásával, a monopol hatalmi központokkal és a technokrácia manipulációjával". (84. 1.) és így identifikálja a kultúrát és életmóddal. „A kulturális forradalom nem kísérő vagy pótkomponense a szocialista forradalomnak, hanem ez az igazi magva és a legtávolabbra ható dimenziója. Ezért a lényege nem is a kultúra, hanem az életmód megváltoztatása, az ember

társadalmi hatáskörének, szabadságjogainak és alkotási önigazolásának a kiterjesztése." (91. 1.)

A kultúra új felfogásának indítékát a szerző a tudományos-műszaki forradalomban véli felfedni, amely már jó ideje kongatja a társadalmi és művelődési élet kapuját és sürgeti a következőket: az alkotó munkát és a folytonos továbbképzést, a sokoldalú és teljes személyiség kialakítását, a nyilt és őszinte emberi viszonyok kiépítését, a jól tájékozottságot, a szabad fizikai tevékenységet a természeti szépségek és általában a szép szeretetét és megbecsülését stb. Az emberi képességek kultiválásával a tudományos-műszaki forradalom egy sajátságos kulturális forradalmat hirdet és siettet.

Ezeknek az új igényeknek és szükségleteknek a kielégítése azonban nemcsak a tudományos-műszaki forradalomtól, hanem főként a társadalmi-politikai rendszertől függ; az anyagi lehetőségek az uralkodó társadalmi erők meghatározott társadalmi-politikai és ideológiai előfeltételeiben rejlenek.

Ezen szükségletek kielégítése csak egy olyan társadalomban lehetséges, amelyben a munka és a művelődés szoros egységet képez, amelyben a munka a kultúra forrása. Ugyanis magában a munkában alakíthatók ki az alkotási feltételek és lehetőségek, amennyiben a dolgozók beleszólhatnak a munkafeltételek kialakításába és a munka eredményének sorsába, a társadalmi ügyek intézésébe, társadalmi érdekeik érvényesítésébe, kulturális és egyéb szükségleteik kielégítésébe. A szocialista önigazgatás tehát fellebbenti a munka és kultúra közötti misztifikáció fátylát és a teljes személyiség kialakítását szorgalmazza. „Az önigazgatású társadalomban számtalan ponton érintkeznek a termelőmunkások és a kulturális alkotók művelődési igényei és szükségletei. Ez a kapcsolat biztosítja azután a dolgozók közvetlen hatását a művelődéspolitikára, bár ugyanakkor a kulturális tevékenység is visszahat a dolgozók kulturális igényeire és érdeklődésére. Ilyen körülmények között pedig mindinkább elmosódnak a határok a tervezők és a kreátorok és a kreáció alanyai között — eltűnnek a szokványos és kívülről irányított művelődéspolitika kontúrjai." (163. 1.)

Branko Prnjat monográfiájának ismertetésekor az időszerű és a gyakorlati momentumokra összpontosítottuk figyelmünket. Most, amikor egész társadalmunk tevékenységünkben, az anyagi termelésben, a dolgozók egységét szorgalmazza, feltétlenül értelmet kell kapnia és át kell szellemülnie az egész emberi munkának és magatartásnak. A megfontolt emberi életforma új útjainak és lehetőségeinek a meglelése, az önigazgatású szocialista társadalom életformája az időszerű marxizmusnak is időszerű problémája. Ilyen szemszögből vizsgáltuk Prnjat könyvét is, s ezért ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Fordította *Tumbász Erzsébet*

Molnár Verona

A LEGFONTOSABB OPTIMUMSZÁMÍTÁSI MODELLEK

(Optimumszámítási modellek, főszerkesztő: Dr. Kósa András, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979., 865. old.

A könyv igen széles körűen dolgozza fel az optimumszámítási modellekkel kapcsolatos témakört. A széleskörűség nem a témák tárgyalására vonatkozik, mert arra a matematikai tömörség a jellemző, hanem az ismertetett modellek számára. Ugyanis a Műszaki Könyvkiadó ezen kiadványa egyetlen könyv keretében foglalja össze az optimumszámítás (szélsőértékszámítás, extrémumkeresés) legfontosabb eredményeit és módszereit.

Az optimalizálási módszerek szakadatlan elméleti gazdagodásának és alkalmazási kiterjedésének a folyamatában az elmúlt 3—4 évtizedben döntő változás állt be. Az elektronikus számítógépek megjelenése, elterjedése és tökéletesedése lehetővé tette a korábban numerikusan nem realizálható nagyméretű optimalizálási feladatok megoldását. Az élet minden területén tömérdek optimalizálási feladat vetődött fel. Egy része megoldható ismert eljárásokkal, más része azonban új eljárásokat követel. Számos új optimalizálási módszer van születőben. Ma már kevés olyan tudományos kutatás és gyakorlati tevékenység van, amely ne igényelné optimalizálási feladat megoldását. Ez különösen a műszaki és közgazdasági problémákra vonatkozik, de érvényes az összes természettudományra és a társadalomtudományok egy részére is.

Igen fárasztó út áll a mérnök vagy közgazdász előtt akkor, amikor egy újszerű optimalizálási problémával találkozik. Az alkalmazás, a meglévő szakirodalom alapján nehezen tudja kiolvasni a probléma egzakt megfogalmazását, a módszerek érvényességi körét. A megfelelő modell helyes kiválasztásának nehézségei miatt sokszor bizonytalan és vitatható következtetéseket von le.

A könyv olyan szakemberek számára íródott, akik munkájuk során optimumszámítási problémákkal foglalkoznak, szem előtt tartva az előzőekben kifejtett megjegyzéseket és körülményeket. A könyv több mint 100 jellegzetes optimumszámítási problémát dolgoz fel, valamennyit egy-egy független, de azonos felépítésű cikkben. A világosan és pontosan, ma-

tematikai tömörséggel megfogalmazott modellgyűjtemény nagy segítséget nyújt a gyakorlati problémák megoldásához, mert a probléma igen megbízhatóan azonosítható a bemutatott optimumszámítási modell egyikével.

A kötet szerkezete 8 fejezetre bomlik, minden fejezetnek más-más írója van (főleg matematikusok):

I. Klasszikus szélsőérték problémák
II. Lineáris programozás
III. Matematikai programozás
IV. Dinamikus programozás
V. Variációszámítás
VI. Irányításelmélet
VII. Játékelmélet
VIII. Sztochasztikus optimalizálás

A fejezet keretén belül megjelennek az adott témakörhöz kapcsolódó optimumszámítási modellek különböző változatai. Ezek a cikkek mind azonos szerkezetűek, ugyanis mindig négy részből állnak:

I. A probléma megfogalmazása
II. Felhasználható eredmények
III. Megjegyzések
IV. Alkalmazások
Irodalom

A probléma megfogalmazása a felhasználó első tájékoztatása céljából készült. Ugyanis először a szükséges jelöléseket és megállapításokat sorolják fel. A jelölés a könyv minden cikkében egyöntetű. Ennek megvalósítása igen összetett feladat volt, tekintettel arra, hogy minden fejezetnek más-más írója van. A jelölésekre vonatkozó közelebbi magyarázat a Jelölésjegyzékben található.

A felhasználható eredmények jelentősége rendkívül nagy, különösen a probléma gyakorlati szempontjából történő megoldásakor, mert a matematikai eredményeket elsősorban ebből a szempontból érdemes tárgyalni. Az optimális pontok, irányok, stratégiák stb. előállításában kiemelkedő szerepük van a szükséges feltételeknek, néhol pedig az elégséges feltételeket is megtaláljuk. Ahol a feladat természete megkívánja, illetve lehetővé teszi, a keresett optimális érték előállítására szolgáló algoritmust is bemutatják.

A felhasználható eredményeket általában iskolapéldával is illusztrálják, de a gyakorlatban előforduló nagyobb méretű példák bemutatására már nem került sor.

A megjegyzések a feladat esetleges változataira, általánosításaira, és a feltételek megválasztásának indoklására vonatkoznak.

Az alkalmazások az optimalizálási módszerek gyakorlati alkalmazásának lehetőségeire utalnak, nemcsak példán keresztül, hanem a modellfelállítás szempontjából is.

Minden fejezetet irodalomjegyzék követ.

Az áttekintett anyag viszonylag kerek, tartalmazza az alkalmazás

szempontjából legfontosabb problémákat és azok megoldási módszereit. Az állítások, tételek bizonyítása nem szerepel a könyvben, azok megtalálhatók az ajánlott irodalomban.

A könyvnek — mint említettük — egységes stílusa és nyelvezete van. Minden fejezetnek más-más írója, tehát saját, stílusa és jelölésrendszere van, amely a tanulmányozott rendszerre igen specifikus, de a tanulmányozott területtől távolállók részére esetleg felhasználhatatlan vagy félreérthető. Ezért a gyakorlati félreértések elkerülése végett egységes jelölésjegyzéseket használ, amely igen átfogó és bizonyos alternatív jelöléseket is bevezet.

A könyv újszerűsége, de a téma jelentősége miatt is hasznos segédeszköze mindazoknak a szakembereknek, akik operációkutatással, optimumszámítással foglalkoznak.

Stangl Eleonóra

A PREGLED 1979. 11—12. SZÁMA

A szarajevói Pregled című folyóirat, melynek felelős és főszerkesztője Fuad Muhić, havonként jelenik meg. A tavalyi év utolsó kettős száma főként társadalmi és gazdasági, valamint közgazdaságtani kérdésekkel foglalkozik.

A folyóirat elsőként Todo Kurtović A vallás és templom iránti viszony az önigazgatású szocialista társadalomban, című írását közli. E terjedelmes cikk (27 oldal) a Jugoszláv Kommunista Szövetség vallással kapcsolatos állásfoglalását és a vallási körökből eredő kommunizmusellenességet tárgyalja. Kitér a vallásos polgárok szocializmus iránti viszonyára, a tudomány és a vallás kapcsolatára, valamint a vallás hatására a nemzeti kérdések megoldásában. A vallásos körök forradalomellenes hatása manapság is osztályjellegű és eredetű — állítja a szerző. A JKSZ vallással kapcsolatos álláspontjának ismertetése közben kiemeli, hogy a dogmatikus felfogással ellentétben „a vallás és a vallásos emberek, mint egyenjogú polgárok elleni harc nem feltétele a forradalomnak, az új társadalmi viszonyoknak és a nemzeti egyenjogúságnak, vagyis ők is egyenlően részt vesznek e folyamatban, éppúgy mint ahogyan az ateistákkal együttes erővel magát a forradalmat is megvalósították." A JKSZ nem várja el a papságtól, hogy a politikai életben részt vegyen, de a hazaszeretetet és demokratikus magatartást megköveteli.

A klerikalizmus fogalmára és lényegére ugyancsak kitér a szerző, hogy a klérus hogyan tolmácsolja a JKSZ politikáját. Majd a jugoszláv kommunisták ateizmusának jellegzetességeit ismerteti. Végezetül pedig kifejti a klérus nemzeti kérdésben elfoglalt álláspontját.

A következő írás szerzője Dragan Taškovski, címe pedig: Mítosz és valóság a bolgár nép etnogenéziséről. Taškovski bírálja a bolgár történészek téziseit és hiányolja a tézisek történelmi alapját. Kiemeli, hogy dokumentáció és argumentáció nélkül nincs történelem.

Ratko Dunđerović az önigazgatásról ír. A társultmunka-szervezeten belüli önigazgatás fejlődése szociális és pszichológiai tényezőktől függ.

Ahhoz, hogy az önigazgatás minőségén javítsunk, és minél több dolgozót sikeresen bekapcsoljunk az önigazgatásba, további megfigyeléseket és tanulmányokat kell végezni ezen a téren. A pszichológiai tényezők közül a motivációs és kompetenciós tényezők, a széleskörű szociális tényezők közül pedig a társadalmi és szervezeten belüli tényezők vizsgálata a legfontosabb.

A Pregled november—decemberi kettős számának következő említésre méltó cikkét Mensur Ibrahimpašić írta. Címe: A fegyveres erők helye és szerepe a politikai rendszerben. Bevezetőként ismerteti a fegyveres erők szerepét tárgyaló polgári és dogmatikus politikai elméleteket, majd a marxizmus elméleti és metodológiai álláspontjáról nyújt képet. Végezetül a fegyveres erők az önigazgatású szocializmus politikai rendszerében betöltött szerepének kérdésével foglalkozik.

Ivan Lovrić, A társadalmi önvédelem mint az önigazgatású szocialista társadalom megnyilvánulási formája és szerepe című írásának témája kapcsolatban áll az előző cikkel. Bemutatja a társadalmi önvédelem társadalmi és politikai alapját, tárgyát, lényegét és hordozóit. Kiemeli, hogy a társadalmi önvédelem az önigazgatású szocialista rendszerben a biztonsági tevékenység társadalmasítását jelenti. Az általános honvédelem és a társadalmi önvédelem rendszerének alapját a munkásság osztályérdeke a társadalmi tulajdon és az önigazgatású szocialista társadalmi viszonyok képezik.

A Pregled című folyóirat bemutatásra kerülő számában ezen kívül az oktatási rendszerünkről is olvashatunk egy érdekes tanulmányt. Mujo Slatina a marxizmus és az önigazgatási elmélet oktatásának szocializálódási szerepével foglalkozik.

Milenko Perović cikke bírálja a kispolgári mentalitást és elítéli a szubjektivizmust.

A folyóirat 11—12. számában több könyvismertetőt olvashatunk, melyek közül a következőket említeném meg:

Safet Halilović, Mićo Rakićnak A népfronttól a szocialista szövetségig című könyvét ismerteti, mely 1979-ben jelent meg, Szarajevóban, a NIŠRO Oslobođenje kiadásában.

Dr. Danilo Ž. Marković művét, melynek címe Társadalom és munkakörnyezet, Ivan Živković mutatja be. Belgrádban jelent meg, 1978-ban, a Politikai Tudományok Intézetének kiadásában.

Végezetül a Pregled, bibliográfiáját és 1979-es évfolyamának tartalmát közli.

Tóth-Bagi Edit

A REKLÁM MINT TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZ

A Belgrádi Rádió harmadik műsorában elhangzott adás szöveggyűjteményének ismertetése — 41. szám 1979.

Munkaszervezeteink működése a mai összetett gazdasági viszonyok mellett elképzelhetetlen volna kommunikáció, azaz a környezettel való állandó kapcsolat nélkül. A reklám egyike azoknak az eszközöknek, melynek segítségével ez a kommunikáció végbemegy.

Egyes teoretikusok, főleg a szocialista országokban, a reklámot a konkurrencia legfőbb harceszközeként definiálják, azonban az üzleti versenyben a reklám ritkán jelentkezik önállóan, s ezért sokkal helyesebb a reklámmal mint a tömegkommunikációs eszközzel foglalkozni.

A tömegkommunikáció egy olyan folyamat, amelyben a kommunikáció tárgyáról kialakított közlemény egyidejűleg nagyszámú emberhez (tömeghez) szól. A tömegkommunikáció, mint folyamat közvetett, mivel a tájékoztató és a címzett időben és térben egymástól elválasztottak, vagyis a közleményátvitel tömegkommunikációs eszközökkel (televízió, rádió, plakát, napilap, stb.) történik. A tömegkommunikációs folyamat leírásához legalább hat komponens szükséges: A TÁJÉKOZTATÓ (kommunikátor), a KOMMUNIKÁCIÓ TÁRGYA, az erről kiadott KÖZLEMÉNY, a TÁJÉKOZTATÁS CÉLJA, az információközlés eszköze — MÉDIUM és a CÍMZETT, akihez a közlemény szól. Martin Meyer a következő modellel szemlélteti a kommunikációs folyamatot:

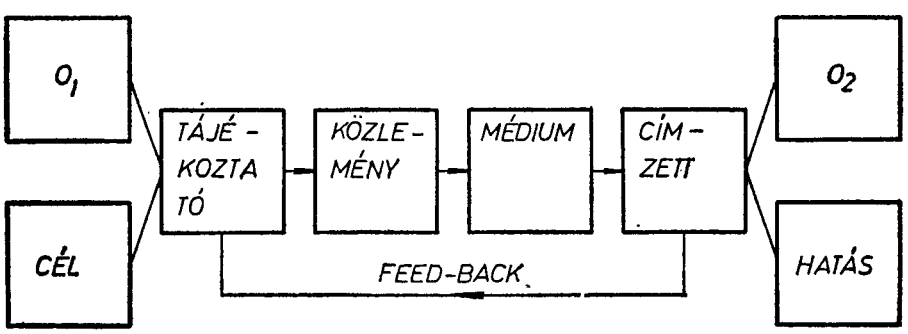

A modellben az O_1 a kommunikátor által kibocsájtott közleményt (a közlésre szánt információt) jelöli, míg az O_2 a címzett által értelmezett közleményt (a felfogott információt). A kommunikációs folyamat annál sikeresebb, minél nagyobb a cél (O_1) és a hatás (O_2) közötti hasonlóság.

A modellben szereplő FEED BACK, vagyis a címzett válasza, visszajelzés a kapott közleményre, jelentkezhet spontánul vagy a tájékoztató ösztönzésére (pl. interjú útján) és a tájékoztató számára egyfajta ellenőrzésként szolgál a reklám hatásának ellenőrzésére.

A reklám, mint az árucsere kommunikatív oldala egyidős a kereskedelemmel. Első írott formája az ún. Album, már az ókori Rómában ismeretes volt, a mai értelemben vett reklám fejlődése pedig az újság megjelenésével, a XVII. században kezdődik el. A XX. században a modern ipari társadalom, a piac és a tömegkommunikációs eszközök kialakulásával a reklám egy olyan tevékenységgé fejlődik, melynek alkalmazási területe gyakorlatilag korlátlan kiterjedésű, következményei pedig egyre nehezebben ellenőrizhetők. Az 50-es években a reklám gazdasági, társadalmi és kulturális jelentősége még jobban megnövekszik, új célokkal, funkciókkal és módszerekkel bővül (Ernst Dichter bevezeti a reklámba és a piackutatásba a pszichoanalízis módszereit és kifejleszti az ún. „mélyinterjút", melynek célja azon tudatalatti motívumok feltárása, amelyek a fogyasztó termékhez való hozzáállását befolyásolják. Ezzel az újítással igazi forradalmat váltott ki az amerikai reklám fejlődésében).

Ma a reklám tudományos módszereken alapszik, célja eléréséhez pedig közgazdászok, statisztikusok, pszichológusok, szociológusok, festők, írók stb. tudását és közreműködését veszi igénybe. Alapvető célját, az eladás növelését a reklám új formáin keresztül éri el: a termék tulajdonságairól szóló informálástól, a racionális tényeken alapuló meggyőződésen keresztül eljut a „rejtett meggyőzésig", ahogy Vance Packard nevezi a fogyasztó tudatalatti motívumaira irányuló reklámot. Egyes vélemények szerint a reklám ma olyan méreteket öltött, hogy a fogyasztást nemcsak ösztönözni, hanem irányítani is képes.

A fogyasztó tudatalatti motívumaira való hatás váltotta ki a reklám első humanista bírálatát, melynek legkiemelkedőbb képviselője Vance Packard. Szerinte az emberek kívánságának és álláspontjának befolyásolása, kommerciális érdekből súlyos antihumanista következményekkel jár: „Nekem úgy tűnik, ennek nagy része inkább visszafejlődést jelent, mint előrehaladást az ember racionális lénnyé való fejlődéséért vívott harcában." Hasonlóan vélekednek egyes marxista gondolkodók is mint Marcuse, Adorno és Lefebvre; Risman és Moren szociológusok; Galbraith közgazdász, valamint McLuhan, Eco és Barth, az időszerű kultúra teoretikusai.

A másik tábort az ismert reklámszakemberek: Ernst Dichter, Pier Martino és David Ogilvie képviselik, akik a reklámnak a gazdasági és szociális fejlődésre gyakorolt konstruktív hatását bizonyítják. Pier Martino

a reklám gazdaságon kívüli szerepét, a tömegkultúra elemeként, korszakunk népművészeteként emlegeti.

Ennyit a nyugati társadalmak reklámjáról. A szovjet szakemberek viszont a reklám „szocialista jellegzetességeire" hívják fel a figyelmet, ami szerintük a „szovjet életmód reklámozásából" áll. Nem vitás, hogy az ilyen felfogás a reklám elkorcsosítását és ideológiai feladatokkal való felruházását jelenti.

A reklám szerepe ugyanis egyre bonyolultabbá válik. Már nemcsak egy bizonyos terméket kínál, hanem kapcsolatot teremt a termék és egy bizonyos életmód, társadalmi helyzet között, amelynek elérésére törekszünk. Ily módon a reklám szimbólumokat alakít ki és e „vonzó" szimbólumokon keresztül igyekszik meghódítani a termék potenciális fogyasztóit. Ilyen „vonzó" szimbólumok rendszerint a következők: étvágy (étel és ital), szépség, szerelem, egészség, szülői szeretet, szuperioritás, kényelem, szórakozás, stb. A reklám ezzel a szimbólummal egy újabb értékét alakítja ki a terméknek és ez a tulajdonság különösen vonzóvá teheti a fogyasztó számára. Pl. két teljesen egyforma szájrúzs, különböző márkával megjelölve, más-más jelentőségű a fiatal lányok számára: egyiket használva teljesen közömbösnek érzik magukat, míg a másikat kipróbálva (amelyet romantikus kalandhoz vezető útként reklámoztak) sokkal vonzóbbnak érzik magukat. Mint e példából is kitűnik, a reklám valóban hat arra, hogy a termék többet jelentsen a fogyasztó számára, azonban ez még nem jelenti a fogyasztó becsapását. A reklám nem győzheti meg a fogyasztót, hogy a rosszabb minőségű vagy a számára szükségtelen terméket vásárolja — amint azt a reklám bírálói állítják: „A reklám az emberrel való manipulálás."

A reklám ma fontos társadalmi funkciót tölt be: mint kommunikációs folyamat kapcsolatot teremt az egyén és a társadalom között. „Úgy mint ahogy a gyermek szocializálódik első életéveiben, a nevelés hatására, ugyanúgy szocializálódnak a felnőttek a reklámon keresztül." — mondja Pier Martino. A reklámon keresztül fejlődik a társadalmi kommunikáció egyik mechanizmusa, amely nemcsak tárgyakat, hanem eszméket, értékeket, élet- és gondolatformát kínál és ezáltal mint a kulturális fejlődés aktív tényezője hozzájárul a környezet és az életmód kialakításához.

Ezért hasztalan és naiv az a szemlélet, amely a reklámot kereskedelmi csalétekként és csábító hirdetésként értékeli.

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

1980 április—május

SZERBHORVÁT NYELVŰ KÖNYVEINKBŐL

J. B. Tito élete és munkássága

HRONOLOGIJA REVOLUCIONARNE DELATNOSTI J. B. TITA
Eksport pres, Bgd, 1978
600,— din.

Josip Broz Tito
IZBOR IZ DELA I—VI
1.250,— din.

JOSIP BROZ TITO — MONOGRAFIJA
Társult kiadók, 1977
800,— din.

J. B. TITO O SVENARODNOM REVOLUCIONARNOM RATU
Institut za istraživanje istorije Vojvodine, Újvidék, 1977
200,— din.

Jovičić, Vladimir—Jastrebić Blagoje:
ČOVEK, I DRUG, I VOĐA
Rad — Naša knjiga, Bgd, Skopje, 1977
650,— din.

Plenča, Dušan—Vasović, Radule
TITO — OČIMA SVETA
Četvrti jul, Bgd, 1977
600,— din.

TITO ČETRDESET GODINA NA ČELU PARTIJE
Társult kiadók, 1978
1.000,— din.

TITO I REVOLUCIJA
Eksport pres, Bgd, 1979
850,— din.

TITO — GRADOVI
Eksport pres, Bgd, 1978
400,— din.

TITO O POLJOPRIVREDI
Társult kiadók, 1979
250,— din.

TITO — PARTIJA I—III
Spektar — Otokar Keršovani, Zgb—Rijeka 1979
1.800,— din.

TITO, PARTIJA, REVOLUCIJA
Társult kiadók, 1979
200,— din.

TITO:
SABRANA DELA 1—10
Komunist Bgd, 1977—1980.
1.420,— din.

TITO U DJELIMA LIKOVNIH UMJETNIKA JUGOSLAVIJE
Társult kiadók, Szarajevó, 1979
2.500,— din.

TITO U SKUPŠTINI SFRJ
1942—1977
Eksport pres, Bgd, 1978
450,— din.

TITO U SLAVONIJI I BARANJI
27. juli, Sarajevo, 1979
300,— din.

Edvard Kardelj műveiből

Kardelj, Edvard:
IZBOR IZ DELA I—VII
Komunist, Bgd, 1979
1.300,— din.

KARDELJ — MONOGRAFIJA
Globus, Zgb, 1979
980,— din.

Kardelj, Edvard:
SAMOUPRAVLJANJE I—VI
Társult kiadók, 1979
1.500,— din.

Kardelj, Edvard:
SEĆANJA
Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944—1957
Radnička štampa — Državna založba Slovenije, Bgd, Ljubljana, 1979
300,— din.

Munkásmozgalom, párttörténet

Dedijer, Vladimir:
DOKUMENTI 1948 I—III
Rad, Bgd, 1980
2.000,— din.

Koprivica, Andrija:
TITOVE PARTIZANKE
Narodna knjiga — Pobjeda, Bgd, Titograd, 1980
200,— din.

Marinković, Nada:
LA PASIONARIJA
Narodna knjiga — Pobjeda, Bgd, Titograd, 1980
200,— din.

Marinković, Nada
LEGENDA O DEVOJCI SLOBODI
Narodna knjiga — Pobjeda, Bgd, Titograd, 1980
200,— din.

Mladenović, Stanko:
SPASENIJA CANA BABOVIĆ
Rad — Svetlost, Bgd, Kragujevac, 1980
280,— din.

Pavlov, Milutin:
SUVI ŽIG KNJIGE DRUGOVA
Forum, Újvidék, 1979
30,— din.

Szocialista önigazgatás

Babović, Šefkija:
UDRUŽIVANJE RADA I SREDSTAVA PROIZVODNIH I TRGOVINSKIH ORGANIZACIJA
Ekonomika, Bgd, 1979
250,— din.

Bogdanov, Dušan Senko
SINDIKAT U UDRUŽENOM RADU
Radnička štampa, Bgd, 1980
280,— din.

KOLEKTIVNO ODLUČIVANJE I ODGOVORNOST
Radnička štampa — BIGZ, Bgd, 1979
700,— din.

Slović, Dragoslav:
USLOVI PRIVREĐIVANJA I SISTEM EKONOMSKIH ODNOSA U RADNIM ORGANIZACIJAMA
Ekonomika, Bgd, 1979
300,— din.

Filozófia, esztétika

Fromm, Erich:
ANATOMIJA LJUDSKE DESTRUKTIVNOSTI I—II
Naprijed, Zgb, 1976
550,— din.

From, Erih:
BEKSTVO OD SLOBODE
Nolit, Bgd, 1978
100,— din.

Fromm, Erich:
IMATI ILI BITI
Naprijed, Zgb, 1979
290,— din.

Grlić', Danko:
ESTETIKA
Naprijed, Zgb, 1947—79
I. 300,— din.
II. 300,— din.
III. 320,— din.
IV. 390,— din.

Šešić, Bogdan:
MARKSISTIČKA FILOZOFIJA SMISLA
Naučna knjiga, Bgd, 1979
220,— din.

Weil, Simone:
SLOBODA I TLAČENJE
Naprijed, Zgb, 1979
250,— din.

Lexikonok, enciklopédiák

ENCIKLOPEDIJA SAMOUPRAVLJANJA
Komunist — Savremena administracija, Bgd, 1979
1.300,— din.

LEKSIKON NOVINARSTVA
Savr. administracija, Bgd, 1979
650,— din.

MALI EKONOMSKI LEKSIKON
Udruženje publicista, Bgd, 1977
150,— din.

POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA
Savr. administracija, Bgd, 1975
700,— din.

POLITIČKI LEKSIKON
Savez publicista Srbije, Bgd, 1980
250,— din.

PRAVNA ENCIKLOPEDIJA
Savr. administracija, Bgd, 1979
1.500,— din.

VELIKI PRAVNI PRIRUČNIK I—II
Privredni pregled, Bgd, 1977
1.600,— din.

VOJNA ENCIKLOPEDIJA I—XI
Vojnoizdavački zavod, Bgd, 1979
5.000,— din.

MAGYAR NYELVŰ KÖNYVEINKBŐL

Az újvidéki FORUM kiadványai

Josip Broz Tito:
ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI 1—4
568,— din.

TITO, A HADVEZÉR
150,— din.

Tito:
A JKSZ A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS FEJLŐDÉSÉNEK ÚJ SZAKASZÁBAN
100,— din.

A JKSZ KB VI ÉS VII ÜLÉSÉNEK ANYAGA
80,— din.

A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS JUGOSZLÁVIÁBAN
300,— din.

EL NEM TAPOSHATÓ CSILLAGOK
80,— din.

Kolozsi Tibor:
SZABADKAI SAJTÓ 1919—1945
300,— din.

MAGYAR SZÓ — RIPORT
50,— din.

Pénovátz Antal:
VAJDASÁGI MAGYAR NÉPRAJZI KALAUZ
80,— din.

Petkovics Kálmán:
A MOSTOHA BARÁZDA
70,— din.

Rotbart Vladislav:
NE FELEDD EL RÉGI BARÁTOD
200,— din.

Tóth Lajos:
A KORSZERŰ ÜNIGAZGATÁSÚ
ÁLTALÁNOS ISKOLA
KIALAKULÁSÁNAK ÚTJAI
ÉS FELTÉTELEI
150,— din.

Behozatali könyveinkből

Hegel:
ELŐADÁSOK A VILÁGTÖRTÉNET
FILOZÓFIÁJÁRÓL
Akadémiai könyvkiadó, Bp, 1979
207,— din.

Locke:
ÉRTEKEZÉS AZ EMBERI
ÉRTELEMRŐL I—II
Akadémiai, Bp, 1979
216,— din.

Lukács György:
A MODERN DRÁMA
FEJLŐDÉSÉNEK
TÖRTÉNETE
Magvető, Bp, 1978
72,— din.

Összeállította: Szilágyi Károly

Lukács György:
A TÖRTÉNELMI REGÉNY
Magvető, Bp, 1977
55,80,— din.

Lukács Gy.:
AZ ESZTÉTIKUM SAJÁTOSSÁGA
I—II
Magvető, Bp, 1978
187,20,— din.

Lukács Gy.:
AZ ÉSZ TRÓNFOSZTÁSA
Magvető, Bp, 1977
84,60,— din.

Lukács Gy.:
IFJÚKORI MŰVEK
Magvető, Bp, 1977
84,60,— din.

Lukács József:
TÖRTÉNELEM, FILOZÓFIA,
VALLÁSOSSÁG
Gondolat, Bp, 1979
97,20,— din.

Szabó Ervin:
LEVELEZÉSE I—II
Kossuth, Bp, 1978
I. 108,— din.
II. 144,— din.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Tumbász Erzsébet
A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Garai László, Tumbász Erzsébet, Molnár Verona, Laki Mária, Milenkovics Szvetiszláv
Angol nyelvű összefoglalók: Azucki Lívia
Német nyelvű összefoglalók: Szenes György
Francia nyelvű összefoglalók: Rehm Mária
Korrektorok: Kecskés Mária és Burányi Mária

SZÁMUNK SZERZŐI

Edvard Kardelj

dr. Aleksandar Đurđev — a jogtudományok doktora, az újvidéki Jogi Kar tanára

Szecsei Mihály — a szabadkai Közgazdasági Kar tanára, az Agros gyakorló közgazdásza

mgr. Molnár Géza — a közgazdaságtudományok magisztere, a szabadkai Közgazdasági Kar Ügyvitelszervezési Kutatóintézet főosztályvezetője

dr. Čedomir Torbica — a népesség tudományok doktora, a Tartományi foglalkoztatási ÜÉK tanácsosa

dr. Laki László — a politikai tudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanársegéde

Szenes György — nyugalmazott közgazdász, a szabadkai Gazdaságfejlesztési Intézet volt munkatársa

Árokszállási László — okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar Gazdasági Intézetének tanársegéd gyakornoka a tudományos munkában

dr. Nenad Vunjak — közgazdaság tudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegéde

Hunyadi Anikó — okleveles közgazdász

Ivan Laća — a Marksistička Misao című folyóirat 1979/5 számának munkatársa

Bálint István — újságíró, a Szövetségi Képviselőház fordítószolgálatának vezetője

dr. Bajagić Veronika — a politikai tudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegéde

Molnár Verona — okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar Munkaszervezési Intézetének tanársegéd gyakornoka a tudományos munkában

Stangl Eleonóra — okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar Könyvtárának könyvtárosa

Tóth-Bagi Edit — okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegéd gyakornoka

Szilágyi Károly — a Forum újvidéki Marxista Könyvesboltjának vezetője

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2. Szerkesztőségi óra: szerda, csütörtök, péntek 10—12 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányszámonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Előfizetés folyó évre belföldön 50, külföldi címzettre 100 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.